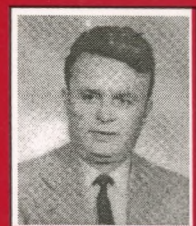
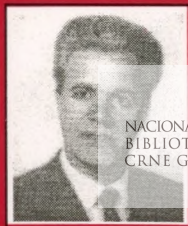
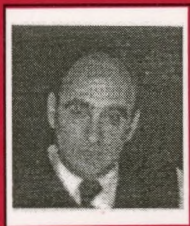
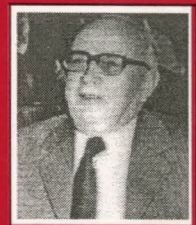
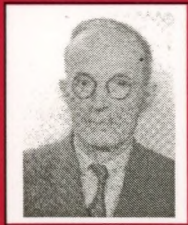
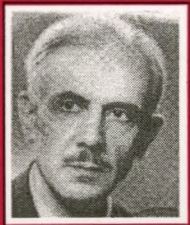
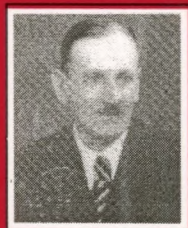
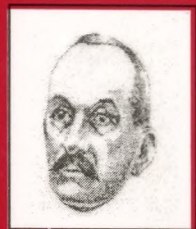

ДР ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ

ПОРТРЕТИ

VII

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

ЦЕТИЊЕ, 2000.

ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ је рођен 1. марта 1933. у Бајицама (Цетиње). Дипломирао је 1956. на Природно-математичком факултету у Београду (на географској групи предмета); магистрирао је 1971, а докторирао 1974. године. Добитник је највиших научних и стручних звања "библиотекар-саветник" и "научни саветник" и друштвених признања: Ордена рада са златним вијенцем (1971), 13-то новембарске награде Цетиња (1992) и Националне - 13-тојулске награде (1994). Радио је као професор и директор Гимназије на Цетињу (1963-1973) члан у Извршном одбору СО Цетиње, и као директор у Централној народној библиотеци Црне Горе "Ђурђе Црнојевић", од 1. јуна 1976. до 27. јула 1991. године. Сада обавља професионално дужност главног и одговорног уредника "Црногорске библиографије 1494-1994. године". Научно-истраживачка дјелатност као и стручни рад др Д. Ј. Мартиновића су рачноврсни и обимни. Осим географијом, веома успјешно се бави проучавањем културне историје, историје просвјете и образовања, библиологијом, проблемима библиотекарске струке, библиографијом и информатиком. Осим четрдесетак монографских публикација - посебних књига, објавио је и преко 500 чланака, студија, прилога, приказа и публицистичких радова. Био је главни уредник на десетине посебних свезака периодичних наслова, зборника и сл., приређивач око 40 фототипских и посебних издања.

Године 1995. ушао у енциклопедијску едицију: Who's Who in World (стр. 891), међу 5.000 личности у свијету.

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ
ГОРЕ “ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ” - ЦЕТИЊЕ

Био-библиографије
Књиге IX

Уредник
Чедомир Драшковић

Рецензенти:
Академик Божица Ивановић
Проф. др Слободан Калезић

CIP- Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Републике
Црне Горе “Ђурђе Црнојевић”, Цетиње

016:929

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

Портрети : [(био-библиографски преглед)]. Књ. 7 / Душан Ј.
Мартиновић. - Цетиње : Централна народна библиотека Републике
Црне Горе “Ђурђе Црнојевић”, 2000 (Подгорица : Принт). - 333 стр. :
фотогр. ; 24 цм. - (Био-библиографије / Централна народна библиотека
Републике Црне Горе “Ђурђе Црнојевић” ; Књ. IX)

Тираж 1000.
ISBN 86-7079-052-1
930.85(497.16)

П.к.: а) Књижевници - Црна Гора
б) Научни радници - Црна Гора
в) Културни радници - Црна Гора
г) Генерали - Црна Гора
д) Црна Гора - Културна историја

ДР ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ

ПОРТРЕТИ VII

Цетиње, 2000.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ЂУРЂЕ
CRNOJEVIĆ

УМЈЕСТО ПРЕДГОВОРА

Душан Мартиновић неуморно наставља са серијом својих значајних и корисних, вриједних и препознатљивих „Портрета“. На реду је седма књига биографија и библиографија значајних личности, које су свој рад и дјело уткале у повјесницу црногорске културе и историје, у процес еманципације ове средине, у развијање њених веза са другим народима и културама, било да су — у овом контексту — сами писали о другима, или да су поријеклом са стране па се уинтегрисали у црногорски културни и духовни простор или, најзад, да су, као Црногорци који пишу о себи и својој средини, битно допринијели да се прошири и подробније искристалише представа о Црној Гори у свијету.

На овом мјесту и овом приликом нема потребе давати неку збирну оцјену овог још, очигледно, незавршеног подухвата. Доље потписани подсјећа да је сам на једном мјесту, поводом једне од предходних књига из ове серије, нагласио и написао да је данас тешко замислити било какво сериозније истраживање црногорске културе и, посебно, литературе, првенствено XIX вијека и прве половине XX вијека, а да се притом не оствари као један од примарних ослонаца и на биобиблиографије Душана Мартиновића. Нека овдје буде додато и сљедеће Мартиновићеву серију „Портрета“ надмаша једино *Црногорска библиографија!* Међу осталима — нема му равна!

Седма књига *Портрета* остварена је и обликована истим методом на којем су засноване и претходне синтезе-томови. Мартиновић се и овдје јавља као поуздан истраживач и информатор, као научник који је заронио у читаве комплете старих књига, периодика и архивалија, да би из често веома расуте грађе, на принципу мозаика, детаљ по детаљ, податак по податак, реконструисао појаву, лик, развој и/или дјело одређене личности, њено мјесто у простору и времену, значај животног постигнућа или карактер стваралачког ангажмана.

У односу на раније или већину ранијих књига из споменуте серије, седми том *Портрета* разликује се само у смислу тематског проширивања. Док су у претходним књигама језгро чинили писци разних периода, овдје је примат припао научницима — Петар Мартиновић, Нико П. Миљанић, Игњатије Злоковић, Бајо Кривокапић, Јово В. Мартиновић, Војисав Вулековић-Бољевић, затим

ствараоцима из домена технике — Павле П. Миљанић, Олга Вујовић-Узелац, такође доприносима интелектуалаца-практичара — Франо-Филип Јерговић, Мирко Гвозденовић, личностима из војне историје — генерал Блажо Врбица и Радомир Вешовић. Строго судећи, из књижевности се сусријеће само једно име Љубомир Булатовић-Ибријски. Из XVIII вијека, а да се притом не даде сврстати у једну категорију, такође имамо једну личност - Јована Баљевића, доктора филозофије са њемачке универзе, аустријског „администратора“ и руског официра, личност о којој су досад постојале непотпуне представе.

У већини случајева, Мартиновић је библиографски комплетирао портрете низа личности о којима досад није постојала цјеловита представа. Када је писао о другим посленицима културе и стваралаштва, или пак појединим историјским личностима, о којима је претежан дио биографске грађе већ био познат, то је учинио на начин који има смисао комплетирања њихових портрета, као и литературе која постоји о њима.

Као научник, Душан Мартиновић је проистекао из добрих традиција позитивизма. Он је пасионирани трагалац за чињеницама, за историјском грађом коју „сврстава“ према одређеним библиографским узусима. Редовно је стаје да тако систематизоване, скупине чињеница представљају најбољи водич у проучавање, у даље освјетљавање одређеног предмета. У бољим дјеловима, такође ове чињенице се не јављају само као хладни показатељи или информације, већ у условима када „оживе“, испод њихове површине се кристалише обрис једног времена, и контуре одређеног профила, индивидуалног живота и судбине појединих стваралаца (у најширем значењу те ријечи), тако да као цјелине, као портрети представљају драгоцјен прилог бољем представљању и пластичнијем доживљавању одређених појава из корпуса националне културе.

Треба неизоставно што прије публиковати *Портрете VII*, како би ова и/или оваква чињеница „натјерала“ аутора да се што брже и што квалитетније прихвати рада на осмој књизи из ове серије.

Проф. др. Слободан Калезић

ЈОВАН СТЕФАНОВИЋ БАЉЕВИЋ

(око 1728-1769)

- Поводом 270. годишњице рођења и 230.
годишњице смрти -

I БИОГРАФИЈА

1. Curriculum vitae

Јован Стефанов Баљевић, филозоф и писац, мајор руске армије – средином XVIII вијека представља занимљиву појаву, недовољно проучену и расвијетљену личност у нашој и руској науци.

Биографски подаци који су до сада у науци обзнањени о Јовану Стефановићу Баљевићу, иако фрагментарни и штури, довољно су изазовни и информативни да га представе као занимљиву личност наше културне повјеснице XVIII стољећа. Рођен је на Пелевом Бријегу, у Братоножићима¹ око 1728. године. У историографији се често помиње и под презименима: Балевеић, Баловић, Балеовић, Болевић. Преци Јованови су имали презиме Баљевићи - по Баљу², па према томе исправно је и његово презиме тако третирати. Стога смо се и ми попут Јована Ердѣљановића, Јована Томића, Новака Миљанића и др. определијели за варијанту презимена БАЉЕВИЋ.

¹ Братоножићи су област и племе у црногорским Брдима, између Мораче, Мале ријеке и Црне планине, у сусједству Куча. Горњи дио племена се зове Брскут. Братоножићи су, као и Кучи, дуго остали под турском влашћу. Бивали су и под млетачким протекторатом. Од времена митрополита Петра II Петровића-Његоша сматрали су се саставним дијелом Црне Горе, али су дефинитивно припали својој матици приликом црногорско-турског разграничења 1859/60. године.

² Јован Ердѣљановић: *Кучи, Братоножићи, Пипери*. Подгорица, 1997, стр. 340. (издање према оригиналу из 1908, 1909. и 1911. објављеном у едицији „Етнографски зборник Српске краљевске академије“, књ. VIII, XII и VII).

У руској историографији и другој литератури најчешће се спомиње као Јован Стефанович Балевич, или Јован Степанович Балович, што потиче од погрешног "транскрибовања" руских писара и писаца који су његов патроним преиначавали, прилагођавајући га "руском уху".

У њемачким изворима и литератури срећемо га именом и презименом у више верзија, и то: Boianus Joannes Stephanowicz Baleowicz, Boianus Iohannes Stephanowicz Balelowicz, Boianus Johannes Stephanowicz Baleowicz, Boianus Johannes Stephanowicz-Baleowicz, B.J. Stephanowicz, Boianus Johannes Stephanowicz, Boianus Ioannes Stephanowicz Baleowicz Bratonoscicia-Albanus.³

О Јовану Стефанову Баљевићу и његовој докторској дисертацији, одбрањеној и објављеној у Халеу (Њемачка) 1752. године, у нашој историографији, лексикографији и журналистици постоје само узгредни и овлашни помени. Неки су га аутори огласили првим доктором филозофије и науке уопште из Црне Горе, што ни условно не може издржати критеријуме објективног просуђивања, будући да је још од краја XV вијека са тла данашње Црне Горе – из Боке Которске, било више доктора наука, који су ту титулу стекли на разним италијанским универзитетима.⁴

О животу Јована Ст. Баљевића, његовој младости и студијама, те каријери до пресељења у Русију, сазнајемо из једне његове аутобиографске скице, коју је написао у мају 1757. године на захтјев руског амбасадора у Бечу Германа Карла Кејзерлинга, приликом Баљевићевог поднеска за добијање руске визе. Наиме, у свом кратком "*curriculum vitae*", Јован Баљевић пише да потиче из Братоножића и да је још у дјетињству постао "турски плијен" – вели он, што ће рећи да су га Турци узели као "данак у крви"; од Османлија га је откупио босански архиепископ у Сарајеву, који му је, као хуман и племенит хришћанин, омогућио ниже и средње образовање. Године 1745. отишао је из Темишвара на студије у њемачки град Хале, као питомац темишварског презвитера Пантелејмона Стратимировића. Стратимировић је бринуо о његовим студијама, што сазнајемо из обраћања овог црквеног великодостојника *G.A. Franckeu*, свом познанику и пријатељу, којег 1748. године моли да Јована Баљевића (*Johann Stephanovic*), који већ три године студира у Халеу – "изванредном сједишту муза", и о којему брине као о свом

³ Према подацима електронског каталога Universitäts-und Landesebibliothek Sachsen-anhalt Martin-Luter Universität Halle-Wittenberg.

⁴ Бока је, као што је познато, била од 1420. до 1797. године под Млетачком Републиком; од 1797. до 1806. под првом аустријском влашћу; од 1807. до 1814. под француском влашћу (и кратко прије ове под руском управом, 1806-1807), и од 1814. до 1918. године под аустријском влашћу.

И прије Јована Баљевића, са тла данашње Црне Горе било је више доктора наука. Од краја XV в. на разним италијанским универзитетима то звање је стекло више учених Бокела, који су постали професори тамошњих факултета. Тако је, на примјер, међу првима био Которанин *Трифун Бизанти*, који је студирајући у Венецији крајем XV и почетком XVI в. постао доктор права, филозофије и теологије. И *Павле Бизанти* (Котор, 1532-Удине, 1580) био је доктор „двоструког права“; затим, *Јеролим* и *Лудовик Пима* (прва половина XVII в.), *Андринг Змајковић* (Пераст, 1628-Паптровићи, 1694), поријеклом с Његуша, доктор филозофије и теологије; *Крсто Ивановић* (Будва, 1628-Венеција, 1688); поријеклом Цетињанин, књижевник и историчар, био је доктор црквеног грађанског права; *Иван Антун Ненадић* (Пераст, 1723-Доброта, 1688), теолог и књижевник стекао је титулу доктора "оба права" прије 1752. год. (Уп.: Мирослав Пантић, *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века*, Београд, 1990, стр. 22, 63, 99, 123, 156, 334.)

”духовном сину” – да га овај угледник препоручи за упис на тамошњи Правни факултет. П. Стратимировић истиче да се од његовог штићеника Баљевића очекује једног дана да ”добро послужи нацији”, будући да српски народ има велику потребу у образованим људима који недостају, јер је дуго остао под турским јармом.

Стратимировићева интервенција је успјела. По нарочитој препоруци др *Кнаорп*-а и *G.A. Franckeа*, Јован Баљевић је под именом *Johann Voianus Stephanowitz, Albano-Bratonesiensis* уписао се бесплатно 10. априла 1750. године на Правни факултет Универзитета у Халеу⁵. Завршио је за двије године факултет и одбранио докторску дисертацију под насловом: *Dissertatio Philosophica De Propagatione Religionis Armata* (Философска дисертација о ширењу милитантне религије).

По завршетку студија и одбране докторске тезе, коју је објавио 1752. године у Халеу, вратио се у Угарску (Мађарску), гдје је више од седам мјесеци 1753. године радио као нотариус (адвокат) и потом, неко вријеме, био ађутант пограничног команданта Гаврила Новаковића. Доцније је радио у Сремским Карловцима, гдје је остао безмало двије године (21 мјесец) на служби синдикуса (шефа полиције) и секретара Карловачког магистрата (градске управе). Ове дужности је обављао као хонорарни извршилац, јер није хтио да прими аустријско поданство (држављанство). Баљевић је стално био преокупиран мишљу да емигрира у Русију и, стога је, чекао прилику да оствари ту своју идеју. У то вријеме коинцидира једна јака миграциона струја аустроугарских Срба у Русију, која је за владавине цара Петра Великог основала у јужним крајевима европске Русије војничка насеља ”Нова Србија” и ”Славеносрбија”. И касније, за владе царице Ане, миграције Срба из Поморишја и Потисја биле су интензивне. Међу знатним Србима који су врбовани за руску службу у Угарској обрео се и др Јован Баљевић. Остварио му се животни сан да се пресели у Русију. Када му се та прилика пружила, ”измијенио је своју биографију, тврдећи да је радио у аустријској војној служби. Тако је постао официр у руској војсци, што му је била и посебна жеља ...

Ево – како се реализовала Баљевићева животна жеља да добије руску визу и руско поданство. Још док је службовао у Сремским Карловцима, у овај атрактивни фрушкогорски град и његову виногорјем богату и познату гравитациону сферу, долазили су тада многи надничари – звани ”бећари”, ради обављања виноградарских послова. Као најамни радници били су обавезни да предају своје објаве у Карловачком магистрату. Пошто су у то вријеме организоване већ поменуте економске емиграције у Русију, посредством исељеничких агената – руског мајора Стевана Петровића (Шаровића!)⁶ и

NACIONALNA
BIBLIOTEKA

⁵ Eduard Winter: *Die pelege der west-und süd-Slavischen Völkchen in Halle im 18. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des bürgerlichen Nationwerdens der west-und südslavischen Völker*, Akademie – Verlag – Berlin, 1954, str. 169.

⁶ Руски мајор Стеван Шаровић, из Подгорице, био је један од успјешнијих руских исељеничких агената. Преузео је презиме Петровић, уз сагласност владике Василија, рачунајући да ће тако бити још успјешнији у пословним трансакцијама...

самозванца Јакова Јездимировића, и других, који су у периоду 1754-1756. године обилазили фрушкогорске манастире и врбовали јавно за сеобу у Русију – поглавито Србе из Србије, Босне, Херцеговине и Црногорце из слободног дијела, и окупираних од аустроугарске и турске власти крајеве Црне Горе, а тајно – из Славоније, придобили су синдикуса Јована Баљевића да ради за ”заједничку ствар”. Наиме, он је као управитељ полиције у сврху исељавања издавао Србима, аустријским поданицима, лажне пасоше, биљежећи их као Црногорце.

Након што је Баљевић издао педесетак ”путних листова” (исправа за Русију), био је осумњичен. С тим у вези, на захтјев магистрата, саслушан је 18. марта 1757. године Пантелија Брашковић, који је изјавио да је Ј. Баљевић дао путне исправе за сеобу у Русију Станку Косовцу, са Косова, и Ђуки Сабову, који је служио у Карловцима код руске пуковнице Петровићке, с којом су се састајали и Баљевић и наречени Јездимировић.⁷

У ствари, Јован Баљевић је у договору са Стеваном Петровићем-Шаровићем и Јаковом Јездимировићем, издавао ”бећарима” исправе, назначивши у њима да су Црногорци, и они би послје тога одлазили у Петроварадин, гдје би се пријављивали мајору С. Петровићу, који је преузимао даљу бригу о њиховом ”трансферу” у Русију.

Акцијама пресељавања наших сународника у Русију ишла је на руку околност да је тада митрополит црногорски Василије Петровић-Његош (Његуши, 1709-Санкт-Петерсбург, 1766) добио одобрење од руског Сената и царице Јелисавете Петровне (1740-1762) да може преселити у Русију сто породица из Црне Горе. Са овим пројектом је упознат гроф Карло Кејзерлинг у Бечу, коме је, као руском дипломати, било наређено да за црногорску емиграцију издејствује код аустријских власти слободан пролаз кроз Двојну монархију. Услјед руске интервенције, бечка влада је дозволила транзит црногорских породица кроз Аустрију. За њихов прихват на турској граници у Срему и Славонији одређен је споменути мајор Петровић, који се неколико година раније преселио из Подгорице у Русију. Он је у Сремским Карловцима преузео педесетак изврбованих надничара и послао их у Русију уговореном маршрутом, представивши их као Црногорце. Овој превари су, међутим, аустријске власти брзо ушле у траг и Јован Баљевић се, у задњем моменту, једва спасао бјекством.⁸

Он је, заправо, сазнавши да су му државне власти, тј. аустријска полиција ушла у траг његовим махинацијама, те да му даљи рад на врбовању емиграната није могућ, дакако, ни сами опстанак на мјесту сремскокарловачког синдикуса, јер би му, свакако, слиједили хапшење и робија, побјегао из Сремских Карловаца у Беч. Претходно се обратио Симеону Пишчевићу у Петроварадину, који се тада налазио у руској мисији која је имала задатак да ради на пресељавању Срба у Украјину односно јужну Русију. Тако је афера око фалсификовања докумената,

НАСТАВНИК
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁷ Васа Стајић: *Грађа за политичку историју Новог Сада*, Нови Сад, 1951, стр. 70.

⁸ Нил Поповъ: *Извѣстiе о походѣни С. С. Пишчевича*, Москва, 1883, стр. 249-250; др Мита Костић: *Српска насеља у Русији. Нова Србија и Славеносрбија*, Насеља и порекло становништа, књ. 14, СЕЗ, књ. XXVI, Београд, 1923, стр. 88.

чији је главни актер и извршилац био Јован Баљевић, прекинута, и он је на вријеме скапулао. Руски амбасадор у Бечу га је препоручио царици Јелисавети 3/14. маја 1757. године да га прими у руску службу као ученог Црногорца, који је завршио њемачки универзитет, а, уз то, добар је зналац њемачког и латинског језика.

Из Беча се Баљевић пребацио у Варшаву, с преводиоцем Волковим, с намјером да продужи пут у Русију. Љети 1757. обрео се у граду на Неви, у дивном С. Петербургу, гдје је тражио азил и руско држављанство, које му је ускоро – у септембру исте године, дао руски Сенат. Упућен је, потом, са чином капетана у Слободски хусарски пук, који је тада формиран. Процијењено је да он заслужије овај високи официрски чин зато што је школован. И одиста, мало је који руски официр тога времена могао попунити рубрику о свом школовању и образовању као он. Хроничар је забиљежио да је Баљевић говорио њемачки, грчки, јеврејски, "волошки" и руски, као и да је знао латински језик. Осим тога, познавао је филозофију, и науке: право, математику, геологију, геодезију и астрономију.⁹ Укратко, био је изузетно образован човјек, са широким спектром знања – научник и филозоф, полиглота ...

Убрзо по доласку у Русију, и распоређивању у Слободски пук, Јован Баљевић је добио полугодишњи одмор да би рјешавао породичне проблеме. Наиме, он је још док је боравио у Сремским Карловцима засновао брачну заједницу са Маријом, кћерком бакалина Ђурка Ђурковића, народног трибуна у Новом Саду. Из брака са Маријом имао је сина.¹⁰ Жена и син су му се налазили у "мађарско-бохемској области", гдје је имао породично имање. Тек после годину дана – 1. јануара 1759, успио је да из Сремских Карловаца преведе породицу у Русију. Очито, имао је низ перипетија. Није му пошло за руком да прода имање, због сметњи које су му правиле аустроугарске власти. Иако је његово званично одсуство од пола године удвостручено, по повратку на службено мјесто није имао компликација. Руске војне власти су имале пуно разумијевање за његов случај; толерисале су његово одсуство од годину дана, сматрајући га оправданим, па су му омогућили даљи рад у Слободском пуку – у којему су били поглавито дошљаци из јужнословенских крајева, са командним кадром: потпуковницима Луком Милорадовићем и Николом Чербом, капетанима Гаврилом Витковићем и Стеваном Пишчевићем¹¹, и другима.

Послије расформирања Слободског хусарског пука 60-тих година XVIII вијека, Јован Баљевић је продужио официрску службу у Сумском, а потом у Харковском хусарском пуку. Аванзовао је до чина мајора. За разлику од многих својих јужнословенских сународника, Баљевић није стекао никакав иметак, није се обогатио. По свој прилици, умро је врло млад 1769. године, са навршеном четрдесетом. Тако је прерано прекраћена његова официрска каријера. Могуће је да би и као филозоф и научник оставио иза себе и још које дјело, јер су му амбиције и потенцијалне могућности, без сумње, тако нешто обећавали.

⁹ В. Ю. Костяшов: *Јован Балевић и его "Описание Черногории"*. - Славяноведение, Москва, 1998, 1, стр. 39.

¹⁰ Васа Стајић: *op. cit.*, стр. 70-71.

¹¹ В. Ю. Костяшов: *op. cit.*, стр. 40.

Поменута година смрти Јована Баљевића је извјесна, што сазнајемо из молбе његовог сина Стефана, рођеног у Русији, којом је покушавао да ступи у служби Кијевске губернијске канцеларије¹². Непосредно послје мужевљеве смрти, из Русије се вратила Баљевићева удовица, којој је било обећано доживотно издржавање од стране снахе Дионисије¹³.

Тако је, дакле, мајор Јован Баљевић провео у Русији релативно кратко вријеме. Нешто више од једне деценије вршио је беспрекорно повјерену му службу. Његово широко знање и стваралачка способност као што то често бива, нијесу на жалост дошли до изражаја. Да није прерано напустио овоземаљски живот – у 41. години, у напону стваралачком, вјероватно би напредовао до чина генерала, попут многих земљака и мање способних и мање амбициозних¹⁴, и извјесно би, након стабилизовања егзистенцијално-породичних питања, наставио са списатељском дјелатношћу за коју је имао изванредне предиспозиције. О томе свједочи истина невелика његова оставина, коју нам је оставио у наслеђе као важну баштину.

О његовим потенцијалним могућностима, поред докторске дисертације, свједочи и један сачувани географско-историјски спис, пронађен у фонду руског амбасадора у Бечу. Генеза овога списка везана је управо за Баљевићев одлазак у Русију. Заправо, прије одобрења његовог одласка у Русију, и давање пасошких исправа, руски амбасадор Кајзерлинг искористио је прилику да од ученог и обдареног Црногорца добије какву-такву писану информацију о Црној Гори, која је још увијек била *terra incognita* и за словенску Русију, ма колико да је ова од 3. марта 1711. имала успостављене официјелне политичко-дипломатске односе. То потврђује и Кајзерлингово писмо руској императорици Јелисавети, датовано 3/14. марта 1757. године, у коме, између осталог, каже: ”С обзиром да се веома мало зна о Црногорцима, то сам захтијевао од њега (тј. од Јована Баљевића – примј. Д.М.) писмени извјештај о томе”, што ће рећи информацију о Црној Гори и Црногорцима.

Спис Јована Баљевић, назван ”Суштински опис Црне Горе”, више је један географско-историјски кроки, него стварни опис. Написан је ситним рукописом на латинском језику, мјестимично тешким за читање. Истовремено је урађен и његов превод на руски језик. Овај се превод по структури и садржају разликује од оног који је у минулом стољећу пронашао у Петроградском архиву историчар Марко Драговић (Велестово, Цетиње, 1851-Цетиње, 1918) и објелоданио га 1884. године.¹⁵ Посебно се разликује ова верзија Баљевићевог списка у дијелу који се односи на опис карактерних особина Црногораца.¹⁶

¹² *Ibidem*.

¹³ В. Стајић: *op. cit.*, стр. 71.

¹⁴ Са територије данашње Црне Горе било је у XVIII вијеку двадесет генерала и адмирала, о чему аутор ових редова припрема посебну монографију.

¹⁵ Марко Драговић: *Митрополит црногорски Василије Петровић или историја Црне Горе од 1750. до 1766. године*, Цетиње, 1884, стр. 121-128.

¹⁶ В. Ю. Костяшов: *op. cit.*, стр. 41.

”Суштински (! најбитнији, сажети-Д.М.) опис Црне Горе” из пера нашег земљака Јована Баљевића веома је интересантан, како са тачке гледишта у њему споменутих етнографских појединости, тако и као образац једног свједочења, па и свједочанства на основу којег је у руској дипломатији формирана општа представа о Црној Гори и Црногорцима.¹⁷

Због интересантности обије верзије Баљевићевог етнографско-историјског списка, и Драговићеве и ове који је недавно обзнанио В. Ј. Костјашов у часопису Руске академије наука – *Славјановеденију*, дајемо је у преводу с руског језика у цјелини.

Ј. Баљевић је у овом спису посебно нагласио начин живота Црногораца, одавање четовању ради привређивања и преживљавања. Он каже:

”Многи Црногорци само оружјем живе, нападајући час на турске, час на млетачке поданике. Овакве нападаје Црногорци не само да не држе за гријех, но их они држе као велику војничку част”.

Баљевић је тачно запазио да:

”У Црној Гори нема управе ни рада свјецкога и ако се данашњи архијепскоп Василије стара завести међу њима ред и поредак државни. Онај који је најбољи јунак међу њима, заузима првенствујуће мјесто и бива њихов војсковођа. против непријатеља.”¹⁸

Другим ријечима, било је то право војнодемократско друштво, у којем се лично јунаштво више цијенило него богатство, а нападање турских каравана и млетачких трговачких посленика као нормална појава, морални чин и витешки подвиг који, коначно, обезбјеђују егзистенцију!

Баљевићев спис, објављен три године доцније, представља комплементаран докуменат Василијевој ”Историји о Црној Гори” (С. Петербург, 1754). Он владику Василија Петровића представља прије свега руском естаблишменту, дакако и ширем јавном мњењу, истичући његову државотворну личност, која настоји да у Црној Гори уведе јавни ”ред и поредак државни”, што је истовремено значило и подршку његовим настојањима и циљевима које је имао објављивањем прве црногорске историје на руском језику.

2. Историјат проучавања Јована Ст. Баљевића и његовог дјела

Наша историографија о Јовану Стефановићу Баљевићу није богата, што најбоље илуструје библиографија коју доносимо у прилогу. Први подаци о њему датирају од почетка минулог, XIX вијека, и нарочито се повећава интересовање у научној литератури крајем прошлог и у другој половини XX стољећа. Ићи ћемо хронолошки трагом историографије о тога питања из важнијих објављених радова.

Лазар Бојић наводи Ј. Баљевића 1815. године у својој књизи међу умрлима (усопшии) под именом: БАЛЕОВИЧЪ Иоаннъ. Четири године касније

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ Марко Драговић: *op. cit.*, стр. 123.

(1819) *Gspalovites* спомиње га као *BALEOVICS Johann*.¹⁹ Послије ових првих помена, крајем XIX вијека, подробније – први га спомиње црногорски историчар Марко Драговић. Драговић је прво 1882. године објавио расправу ”Митрополит црногорски Василије и његов однос према Русији” у петроградском часопису *Христијанско читанье*, па затим двије године касније и као монографску публикацију под нешто измијењеним насловом: *Митрополит црногорски Василије Петровић или историја Црне Горе од 1750. до 1766. године* (Цетиње, 1884), у којој истиче да је прва обавјештења о Црној Гори од наших аутора дао 1754. године митрополит Василије Петровић, с превасходном намјером да овим списима својим заинтересује Русију, покровитељицу Црне Горе – а послије њега, три године доцније (1757), штампан је на руском језику такође ”Историјско-географски опис Црне Горе” од Јована Стефановића Баљевића, ”Албано-Црногорца из Братоножића”.²⁰

Руски славист и историчар Нил Попов (Бјежецка, 1833 – Москва, 1891) писао је како је мајор Петровић придобио Јована Баљевића, синдика у Ср. Карловцима, који је био, као и Петровић, родом из Подгорице, те су тајно врбовали Србе у Срему за сеобу у Русију, пошто су надничари, који су долазили у Карловце да раде у виноградима, морали своје објаве предавати у општину, Баљевић им је издавао друге – назначивши у њима да су Црногорци. Сви су тада одлазили у Петроварадин и пријављивали се Петровићу за сеобу. Овој превари су аустријске власти ушле у траг и Баљевић се једва спасао бјекством у Русију, закључује Попов.²¹

Радослав Агатовић (Брус, 1869-?) и *П.М.Спасић*, наводећи ортаклук мајора Петровића и Јована Баљевића, биљеже сљедеће:

”Ту Петровић са неким судцем Иваном Болевићем отпоче по Варадину купити бећаре, који су се са разних страна искупили поради службе, издајући их за Црногорце. Ну ствар се открије и Болевић, уз припомоћ Пишчевића, побеже у Русију”.²²

¹⁹ Лазарь Боичъ: *Паметникъ мужемъ у славено-сербскомъ книжеству славнымъ, въ жертву признателности и благодаренія ...*, Пешта, 1815; стр.[24].

²⁰ Марко Драговић: *op. cit.*, стр. 121.

Интересантно је да се Ј. Баљевић првих година декларисао као Црногорац, често одређујући ближу племенску припадност – „из Братоножића“. Касније се изјашњавао као Албано-Црногорац, да би се задњих година живота представљао као „српски племић“. Појам Албаније се у XVII и XVIII в. односио на оновремену Црну Гору. За данашње Црногорско приморје Млечани су употребљавали назив „млетачка Албанија“. Стога је и Крсто Ивановић (1628-1688), пјесник и историчар будвански, у вези свог поријекла биљежио: „моја породица носи племство у Албанији“; у „Љетонису Будве“ својом руком је написао да су се његови Ивановићи доселили у Будву „са Цетиња из Црне Горе“. (Уп.: Никола Вучковић, „*Будвански анали*“ *Крста Ивановића* - Историјски записи, 1965, књ. XXII, св. 4, стр. 623-652.)

Ивановићев запис о „албанском племству“ се налази у: С. Ivanovich: *Minerva de Tavolino*, II, 1688, p. 186; v. J. M. Paton: *The Venetias in Athens 1687-1688*, BRNO, 1968, стр. 121.

²¹ Н. Попов: *op. cit.*; др М. Костић: *op. cit.*; др А. Ивић: *Сеоба Црногораца у Русију 1756. године* - *Летопис Мс*, Нови Сад, 1932, књ. 332, св. 1-3, стр. 184.

²² Р. Агатовић- П.М.Спасић: *Српски устаници противу Турака у вези са народним сеобама у туђину од 1459-1814. године*, Београд, 1896, књ. II, стр. 269.

Филип Радичевић (Цетиње, 1839- Стари Бар, 1917), служећи се очигледно подацима М. Драговића, каже да је из племена Братоножића "чувени Јован Стевановић Балевић, који се преселио у Русију и живио у Петрограду као чиновник. Год. 1756. поднио је влади руској 'Историчко-географички опис Црне Горе' у коме је приказао да је Црна Гора била вазда слободна и независна, доказујући да јој припадају и племена 'римскога закона': Хоти, Грудни, Клименти, Шкреље и Кастрати".²³

И етнограф проф. др *Јован Ердељановић* (Панчево, 1874- Београд, 1944), користећи се Драговићевим подацима – пишући о Братоножићима, напомиње да је међу Црногорцима, који су се преселили у Русију, био и један Баљевић који је тамо написао географско-историјски опис Црне Горе (у 18 тачака), и на крају тога свог списка се потписао: "Јован Стефановић Балевић Албано-Црногорац, из Братонжића. У Петрограду 29. јунија 1757. год."²⁴

Стеван Димитријевић (Алексинац, 1866 - Београд, 1953), полемише се Марком Драговићем, позивајући се на Баљевића, и каже:

"Још једна потврда опису Јована Стефановића Балевића од 29. јуна 1755. г. да су митрополити црногорски у духовним пословима, били потчињени Пећкој патријаршији, а не да су били самостални као што Марко Драговић претпоставља".²⁵

Василије Ћерић, позивајући се на М. Драговића у својој књизи биљежи да Баљевић тврди у свом чланку:

"Житељи Црне Горе су сви од *славено-српскога народа*" набрајајући "пограничне округе" појединачно, уз опаску да су "поданици турски" с тим да у Црној Гори "има доста старинскијех благороднијех *славено-српскијех* фамилија."²⁶

Српски књижевник и научник *Владан Ђорђевић* (Београд, 1844-1930) прави извјесну паралелу између релевантних података о Црној Гори код Василија Петровића и Јована Баљевића. Овај историчар каже да је владика Василије у писму колегијуму спољних послова Русије од 22. априла 1753. у Црногорце сврстао: Приморце, Паштровиће, Грбљане и Михољце, затим Брђане, Братоножиће, Клименте, Хоте и Кастрате, који су тада били турски поданици. Ђорђевић апострофира да је владика Василије знао да су Клименти, Хоти и Кастрати "арбанске народности", али му није било у интересу да то призна. С тога је он тврдио – вели В. Ђорђевић, да је у Црној Гори, како ју је он обиљежио, било око 40.000 војника.²⁷ Владика Василије је, констатује Ђорђевић: "удесио и своју историју Црне Горе, коју је предао државном канцелару Воронцову 10. марта 1754. коме је и посветио". Ђорђевић такође цитира Јована Баљевића, који за Црногорце каже "да су слободни и да прибрајају својим владавинама пограничне

²³ Филип Радичевић: *Манастир Дуга у Братоножићима*. - Просвјета, Цетиње, 1897, св. II, стр. 12.

²⁴ Ј. Ердељановић: *Братоножићи, племе у Црногорским Подима*. - Српски етнографски зборник Српске краљевске академије, 1909, стр. 467.

²⁵ С. Димитријевић: *Односији пећких патријарха са Русијом у XVII в.* - Глас Српске краљевске академије, Београд, 1900, књ. 37, стр. 274, нап. бр. 2.

²⁶ В. Ћерић: *О српском имену по западнијем крајевима нашега народа*, Београд, 1914, стр. 9.

²⁷ В. Ђорђевић: *Европа и Црна Гора*, Београд, 1912, стр. 82.

округе као: Куче, Братоножиће, Васојевиће ...” и друге, ”који и ако су од православнога народа српскога, опет су у самој ствари поданици турски све до друге половине 19. века”.²⁸

И српски историчар *Јован Томић* (Нова Варош, 1869- Београд, 1932) се у једном свом раду позива на кратак опис Црне Горе кога је у 18 тачака издао у Петрограду 29. јуна 1757. године ”исељеник из Братоножића Јован Стевановић Баљевић”. Томић посебно истиче тачку 7, у којој је ријеч о јачини црногорских снага, цитирајући Баљевића:

”Војничких људи у Црној Гори неће бити више од 5.000. Овдје ја разумијем оне Црногорце који живе у горама црногорскијема у слободи својој и Турци је зову непокорнијема”.

Да Црногораца укупно у то вријеме није могло бити више од 5.000, Јован Томић држи да Баљевићевој тези иду у прилог и Његошеви стихови из његовог пјесничког дјела ”Свободијада”, гдје се такође помиње 5.000 Црногораца. Заправо, у цитираном Његошевом дјелу – у пјесми која се односи на битку на Царевом лазу 1712. године, говори се о ”пет хиљада витезова”.²⁹ Томић, међутим, сматра да се, ипак, не могу ”узети ни један од ових бројева да одговарају броју Црногораца”.³⁰

Проф. др *Димитрије-Мита Костић* (Сремска Митровица, 1886- Београд, 1980) у једној својој расправи, попут Н. Попова, говори о сарадњи мајора Петровића и Јована Баљевића по питању врбовања и њиховог заједничког ангажмана на сељењу у Русију миграната из Војводине.³¹ Слична је и интерпретација *Алексе Ивића* о овом питању.³²

И др *Радосав-Јагош В. Вешовић* (Колашин, 1891-Букова Пољана, Андријевица, 1968) у изворе о Васојевићима наводи и етнографско-историјски спис Јована Баљевића, потенцирајући да у ”историчко-географичком описанију Црне Горе и пограничних округа (1757) Јован Стефановић Балевић Албано-Црногорац (како себе назива овај пресељени Братоножић у Русију) разликује Васојевиће доње и горње”.³³

Генерал-мајор и мемоарист *Симеон Пишчевић*, ”наше горе лист” – потиче из старе паштровске породице досељене у Славонију, гдје је у Шиду рођен 1731. године, у својим *Мемоарима* на неколико мјеста говори о Јовану Баљевићу, почев од тога како је успоставио контакт са мајором Стеваном Петровићем из Подгорице и поручником Јездимировићем, који су радили заједнички у ”Црногорској комисији” за превођење у Русију потајно заврбованих надничара из ”ћесарске” (Војводине) под именом Црногораца. Петровић је, како пише Пишчевић, наговорио Ивана (*sic!*) као свог земљака да сезонским радницима у Срему издаје потврде да су Црногорци, како би лакше добили путне исправе за одлазак у

28 *Ibidem*, цитат према М. Драговићу, стр. 121.
29 Ј. Томић: *Питање Царевог лаза*, Београд, 1935, стр. 11.
30 *Ibidem*.
31 М. Костић: *op. cit.*
32 А. Ивић: *op. cit.*
33 Р. Вешовић: *Племи Васојевићи ...*, Сарајево, 1935, стр. 86.

Русију. Аустроугарска полиција је убрзо махинације открила, и Баљевић је благодарно Пишчевићу прерушен у грчког трговца са лажним пасошем успио да умакне тајној полицији да се пребаци у Беч и тамо у руском дипломатском посланству добије пасош, и отпутује преко Лајпцига, Варшаве и Риге у Петроград. Касније га је С. Пишчевић у "Сјеверној Венецији" још једаред материјално помагао и препоручио државном тужиоцу и генералу Никити Јурјевичу Трубецком, последице чега је он постављен за капетана у новооснованом хусарском пуку у Белој Слободи.³⁴

За разлику од старијих историчара и других научника, савременици нам историчари књижевности превасходно су се постарали да презентују нешто више био-библиографских података о Баљевићу, при чему је само некима од њих пошло за руком да пруже нешто новијих информација и спознаја у односу на претходнике, да дају мериторније оцјене и библиографске податке који бацају потпунији сноп свјетлости на личност и дјело др Јована Баљевића, док су други обично парафразирали познате чињенице, што ће се најбоље видјети из наредног излагања.

Васа Стајић (Мокрин, Банат, 1878-Нови Сад, 1947), пружио је неколико значајних архивских података о ужој Баљевићевој породици. Он саопштава да се његова супруга Марија, кћи Ђурка Ђурковића из Баје, а сестра Михаила Ђурковића, народног трибуна новосадског, године 1759 (!1769)³⁵ вратила из Русије као удовица мајора (*obustwachtmeister*), јер јој је обећала снаха Дионисија Ђурковић, која се у међувремену преудала последице смрти првог мужа³⁶. В. Стајић даље наводи, како је Баљевићка повела судску парницу 22. децембра 1788, коју је добила, будући да је суд "Дионисију осудио да Баловићку издржава до смрти јој, дајући за њу и сина јој 400 фор[инти] годишње и пристојан стан"³⁷.

Др *Никола Радојчић* (Кузмин, Сремска Митровица, 1882- Београд, 1964) у својој студији "За више светлости у нашем XVIII веку", констатује о Баљевићу – да Павел Јозеф Шафарик није ништа друго о њему умио рећи него да га је нашао забиљеженог код Лукијана Мушицког и да је преузео наслов његове дисертације у оригиналу³⁸.

Радојчићеву тврдњу ће касније конкретно елаборирати познати српски библиограф др *Георгије Михаиловић* (Вуковар, 1892-Београд, 1969) који каже да је Шафарик у свом дјелу "Geschichte des serbischei Schriflhimis (Hrgb. v.I. Jireček, Prag 1865), на стр. 301 наводи, поред осталог, и ово:

"Stephan Baleovic (1752) wird auf der bei Boić und Čaplović abgedruckten, ursprünglich aus den Notaten des Lucian Mušicki hers tammenden Liste als serbischer Schriftsteller aufgeführt; mir ist indesse von, ihm keine Schft bekannt geworden".

³⁴ С. Пишчевић: *Мемоари*, Београд, 1963, стр. 70-71.

³⁵ В. Стајић: *op. cit.*, стр. 70-71.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Н. Радојчић: *За више светлости у нашем XVIII веку*. - Зборник Мс за књижевност и језик, Нови Сад, 1959, књ. VI-VII, стр. 58.

Код Лукијана Мушицког, међутим, има у 1752. години:

"Baleovics Stephanovics Voiani Ioannis Disertatio Philosophica de Propagatione Religionis armata, in fol"^{39a}

Др Г. Михаиловић ће у једној другој прилици дати и нешто више биографских података о Баљевићу. У *Лексикону писаца Југославије*, у одредници *Балеовић Стефановић, Бојан Јован*, овај аутор казује да је он рођен у Братоножићима око 1725-1728. године; да је из Темишвара отишао на студије у Хале, као питомац темишварског презвитера Пантелејмона Стартимировића. По др Михаиловићу, Балеовић је априла 1752. објавио своју дисертацију на латинском језику и "од тада му се губи сваки траг"³⁹

Др *Рајко Л. Веселиновић* (Остојићево, Банат, 1912- Београд, 1986), историчар и музеолог, у једној својој расправи о историографији XVIII в. каже да Баловићев историјско-географски опис Црне Горе из 1757. године не доприноси објективном унапређењу познавања прилика у Црној Гори⁴⁰.

Др *Нико С. Мартиновић* (Цетиње, 1914-Сарајево, 1975) у једном интервјуу 1966. године за београдски дневник *Политика* (интервјуисао га И. Алексић) истиче да је "ударо на траг неком Јовану Стефанову Баловићу из Братоножића, из села где голет ниче место траве и хлеба" и додаје: "Један његов рукопис из 1758 (!) пронашао је Марко Драговић у Петроградском архиву 1881". Мартиновић даље каже: "Тај Братоножић је сврдлао у мени као црв у дрву док нијесам недавно, приликом боравка у Ерфурту и Халеу, добавио његову докторску дисертацију. Он је обрадио крсташке ратове и одбранио на универзитету у Халеу тезу о њима са гледишта филозофије".⁴¹ Као аутор монографије о Нику Симову⁴² нијесам могао утврдити да ли је он писао о Баљевићу касније. Знано је, међутим, да је три године раније, 1963, у књизи *Предњегошевско доба*, коју је припремио у коаторству са Ристом Ковијанићем, Славком Мијушковићем и Чедом Вуковићем, унио текст Ј. Баљевића: "Географско-историјски опис Црне Горе", који је првобитно објавио Марко Драговић а они га прештампа⁴³.

Др *Боривоје Маринковић*, проф. Новосадског универзитета, први је од домаћих научника дао један прилично цјеловит есеј о Јовану Баљевићу, објавивши га у београдском *Савременику*⁴⁴, а седам година потом и до тада најпотпунију библиографију, која садржи 32 библиографске јединице⁴⁵. Због тога што је

^{39a} Г. Михаиловић: *Српска библиографија XVIII века*, 1964.

³⁹ Лексикон писаца Југославије, I, Нови Сад, 1972, стр. 139.

⁴⁰ Р. Веселиновић: *Српска историографија XVIII века.*- Зборник Мс за друштвене науке, Нови Сад, 1964, књ. 38, стр. 12.

⁴¹ Н. С. Мартиновић: *Самоуправљање је тренутно најактуелнији проблем у области културе.*- Политика, 1966, 21. август, стр. 20.

⁴² Др Душан Ј. Мартиновић: *Др Нико Славковић (1914-1975). Живот и дјело*, Цетиње, 1995.

⁴³ *Предњегошевско доба*, Титоград, 1963, књ. I, стр. 205-209.

⁴⁴ Б. Маринковић: *Белешке о заборављеној традицији*, Савременик, Београд, 1968, књ. XXVIII, св. 10, стр. 251-254.

⁴⁵ Исти: *Литература о српским писцима XVIII столећа. Вести о Јовану Стефановићу Баловићу (око 1720-1758), историчару Црне Горе и писцу прве "филозофске дисертације" у прошлости нашег народа.*- Зборник за историју Мс, Нови Сад, 1975, бр. 11, стр. 196-197.

Маринковићев есеј о Баљевићу врло занимљив, садржајан и синтетизован, заслужује и посебан наш осврт. Маринковић наглашава да је:

”Епоха рационалистичких заноса, заснована на принципима позитивистичке филозофије просвећености, била испunjена струјањима од оригиналног књижевног стваралаштва не мале и никакo не узорима подређене креативности до поразне неплодности незahвалног преписивачког поступка. То је период буђења готово свих литерарних родова, и оних у прози и оних у стиховима, али и време које је изнједрило остварења од знатне културноисторијске вредности. Све оно што је utkано у темеље наше духовне цивилизације, имало је свој заметак у овим данима рашћења духа над традицијом и свих облика упорног настојања за новим у односу на преживелост покаяничког аскетизма”⁴⁶.

У том и таквом књижевно-филозофском контексту, проф. Маринковић смјешта и нашег Баљевића, истичући да је он ”богослов по струци и слободоумник у схватањима [...] у једном тренутку свога живота, у великој мери скривеног под плаштом наше необавештености, постао носилац нових друштвених стремљења много раније и више они који су се таквим баи сматрали”⁴⁷.

Маринковић о Баљевићу с разлогом даље констатује:

”Pisac sa filozofskom spremom i temperamentom neobuzdanog avanturiste, pre propagator no krčilac i više buditelj nego stvaralac, on je među prvima od svojih sunarodnika, a prvi, svakako, iz uže domovine, pošao tragom visokih ideala nauke i obrazovanosti”⁴⁸.

Маринковић добро претпоставља када каже о Баљевићу и слједеће:

”Voden temperamentom svoje počesto nekontrolisane prirode i oblikovan od elemenata mnogostruko različitih i različito komponovanih osobina, on nije proživio svoj vek u odanosti poslovima prema kojima je pokazivao ne male afinitete.”⁴⁹

Како другачије тумачити Баљевићево опредјељење за грађански полицијски позив, склоност за афере и авантуризам, опредјељење за војничку каријеру...

Маринковић је у праву када мисли да се Баљевић прихватио пера „само у тренуцима када му је оно било од неке користи”. Тако је, на примјер, дисертацију рађену у семинару професора *Готхилфа Траугота Захарујаса*, ”*napisao kao obavezni školski rad i objavio, po svemu sudeći, pre kao potvrdu vlastite a ipak nedovoljne učenosti, iz obaveze prema neumoljivim univerzitetskim propisima, nego kao raspravu u kojoj bi izložio svoje stavove o pitanjima koje je uzeo u razmatranje u kojima bi se, dabogme, ravnopravno uključio u tokove savremene naučne misli...*”⁵⁰ Коначно, и други његов спис о којему је било говора, урађен је ”по задатку” ... За овај текст проф. Маринковић с разлогом каже да ”*nije bio pripremljen za javnost, pa*

⁴⁶ Исти: *Beleške o zaboravljenoj tradiciji.*- Savremenik, 1968, sv. 10, str. 251.

⁴⁷ Исти: *op. cit.*

⁴⁸ *Ibidem*, стр. 251.

⁴⁹ *Ibidem*, стр. 252.

⁵⁰ *Ibid.*, стр. 252.

otud i primitivnost forme u kojoj je prezentiran". Маринковић, свакако, има у виду текст који је својевремено објавио Марко Драговић, па за њега вели: "То је, *nesumnjivo, izveštaj tek delimično informisanog autora, koncipiranim uzdržanim i do nedorečenosti ogoljelim jezikom*", и додаје: "Једва приметна занимљивост овога дуго времена непознатог списа може се уочити у његовој више етнографској него историјској заснованости"⁵¹.

Др Андрија Стојковић, српски филозоф, у својим проучавањима скренуо је пажњу и на Баљевића. У својој студији "Почеци филозофије код Срба" Стојковић примјећује да су "моралистичко-дидактичке списе адаптирали за наше прилике још многи други војвођански просветитељи (поред Јована Мушкатировића, Павла Соларића, Аврама Мразовића и Емануела Јанковића – примј. Д.М.). За Јована Баљевића каже да је у Халеу штампао своју "филозофску расправу о пропаганди вере (1752), прву филозофску дисертацију у Срба, а Јован Апостоловић своју "Инаугуралну медицинско-филозофску дисертацију (Хале, 1757)." ⁵²

Напокон, и познати књижевник и професор Београдског универзитета др Милорад Павић у "Историји српске књижевности барокног доба" врши кратку упоредну анализу *Историје* Василија Петровића и кратког географско-историјског списа Јована Ст. Баљевића. За Василијеву *Историју о Черној Гори*, Павић вели да је у њој аутор дао више информација о свом завичају "чији је он био духовни и световни владар, с намером да руски двор стекне благонаклоност за његову усамљену и изоловану домовину – Црну Гору". Павић подсјећа да је дјело посвећено вицекацелару руске царице грофу М.И. Воронцову, овим ријечима:

"Како у предисловију сам пише, В. Петровић је саставио своју књигу да би се избегле забуне око идентитета сумњивих личности које, ослањајући се на необавештеност по европским дворovima, иступају у име различитих малих европских народа, па и у име Црне Горе, и тамо шире неспоразуме, траже и добијају помоћ како би подigli своје тобожње присталице против Турака"⁵³.

Сличне намјене био је и један други црногорски аутор Јован Ст. Баловић, из Братоножића родом, а из једне древне пјесничке породице Црне Горе поријеклом, казује др Павић, саставио је 1757. године у Петрограду кратки географско-историјски спис о Црној Гори⁵⁴.

На крају, ваља нам истаћи да су поред Марка Драговића, Филипа Радичевића и др Ника С. Мартиновића, за Јована Баљевића још три црногорска аутора занимала. Филозоф по образовању и писац, по вокацији лексикограф и библиограф, а уз то и пјесник – Никола Рацковић – у три наврата је писао о својем земљаку и по струци сабратау. Прво је у *Библиографском вјеснику* дао Баљевићеву

⁵¹ *Ibid.*, стр. 253.

⁵² М. Павић: *Историја српске књижевности барокног доба*, Београд, 1970, стр. 343.

⁵³ А. Б. Стојковић: *Почеци филозофије у Срба*, Београд, 1970, стр. 143.

⁵⁴ *Ibidem*.

био-библиографску скицу,⁵⁵ затим у свом лексикону црногорске културе⁵⁶ и, напослјетку, у књизи *Филозофска мисао у Црној Гори*⁵⁷. И Новак Р. Миљанић, официр и правник, вриједни публициста и библиограф, подсјетио је научну и културну јавност на писање Симеона Пишчевића о Јовану Стефановићу Баљевићу⁵⁸, а у једној другој прилици полемисао са др *Данилом Радојевићем*, који је приказујући *Историју о Црној Гори* Василија Петровића, поводом њене двјестагодишњице, у подгоричкој ревији *Овдје*, подсјетио и на Баљевићево "Кратко историјско-географско описаније Црне Горе". Др Радојевић даје овом приликом и једну смјелу, ничим основану претпоставку, да "Наслов Баљевићевог списа, који он даје на крају, а и основни ставови наводе на помисао да је он аутор и *Кратког описа Зете и Црне Горе*"⁵⁹.

Н. Р. Миљанић је у цитираној ревији поновио био-библиографске податке о Јовану Баљевићу према др Гергију Михаиловићу и генералу Симеону Пишчевићу, али и изразио сумњу да је Баљевић аутор *Кратког описа Зете и Црне Горе*, који се на свијетло дана појавио у Санкт-Петербургу 1774. године под шифром Н.Н.⁶⁰ Одиста, показало се да је Радојевићева претпоставка није била тачна, јер је аутор ове анонимне књиге недавно идентификован – ради се о Катарини Радоњић⁶¹.

Из свега наведеног произилази закључак:

и докторскаа дисертација Јована Стефановића Баљевића, посвећена историји крсташких ратова "и њиховом поређењу с филозофског гледишта", и географско-историјски спис о Црној Гори - немају неки већи филозофско-теолошки и историјско-етнографски значај. Ови радови, међутим, посматрани у временској и просторној димензији имају одређени историјски значај: представљају пионирске радове у црногорској науци. Баљевићева дисертација је једна од првих у Црногораца и Срба, а његов историјско-географски спис пропагандног карактера други докуменат једног нашег писца о Црној Гори и Црногорцима. И те чињенице саме по себи довољно говоре!

II БИБЛИОГРАФИЈА ЈОВАНА БАЉЕВИЋА

Што се библиографске евиденције тиче о објављеним радовима Јована Стефановића Баљевића, треба рећи да је архимандрит шишатовачки *Лукијан*

⁵⁵ Н. Рацковић: *Јован Стефановић Баљевић*. - Библиографски вјесник, 1978, бр. 3, стр. 51-52.

⁵⁶ Исти: *Valević (Balović, Valeović) Jovan*. - In: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, Cetinje, 1987, str. 18.

⁵⁷ Исти: *Филозофска мисао у Црној Гори*, Цетиње, 1994, стр. 25, 44-45, 112.

⁵⁸ Н. Р. Миљанић: *Симеон Пишчевић о Јовану Баљевићу*. - Библиографски вјесник, 1979, бр. 3, стр. 135-137.

⁵⁹ Др Данило Радојевић: *Недовољно прожитачки чинилац Двјеста година „Историје о Црној Гори“ Василија Петровића*. - *Овдје*, 1984, бр. 185, стр. 29.

⁶⁰ *Краткое описание о Зетѣ и Черной горы сочинены въ Черные горы въ Цетинѣ, марта мца 1774. году.*

⁶¹ [Катарина Радоњић]: *Кратки опис о Зети и Црној Гори*. превео и приредио Божидар Шекуларец. - Подгорица: CID, 202 стр.

Мушицки (Темерин, 1777- Карловац, 1837) први регистровао његову докторску дисертацију у својој ”Српској библиографији”⁶² која је остала у рукопису. Од њега је, као што је истакнуто односно јединицу преузео П. Ј. Шафарик, о чему је подробнију информацију донио Г. Михаиловић. И др *Перо Ђ. Шоћ* (Дубова, Цетиње, 1884-Београд, 1966) у својој библиографији о Црној Гори на страним језицима биљежи наслов Баљевићеве књиге⁶³.

Баљевићеве објављени радови су, дакле, следећи:

1. DISSERTATIO PHILOSOPHICA DE PROPAGATIONE RELIIGIONIS ARMATA qvam. D. Arp. MDCCLII. N.L.Q.C. Praeside Goohilf Travgott Zaehariae philos. et liberal. art. Magistro. Pvblice devendet respondens Bttianus Ioannes Stephanowicz Baleowicz, Bratonoszicia-Albanus, philos. ac Ivrivm Cvltor. Halle Magdeb ex Officina Hilligeriana.
2. *Географско-историјски опис Црне Горе.*- У: Марко Драговић, Митрополит црногорски Василије Петровић или Историја Црне Горе од 1750. до 1766. године, Цетиње, 1884, стр.121-128.
3. *Географско-историјски опис Црне Горе.*- У: Нико С. Мартиновић- Ристо Ковијанић- Славко Мијушковић- Чедо Вуковић, Предњегошевско доба, Титоград,1963, књ. 25, стр, 205-209.
4. *Существительное описание Черных Гор.*- Славяноведение, 1998, № 1, январь-февраль, Москва, Росийская акдемия наук, стр. 41-42.
5. *Стварни опис Црне Горе.*- У: Др Душан Мартиновић: Јован Стефановић Баљевић (око 1728-1769).- ПОРТРЕТИ VII, Цетиње, 1999, стр. 5-25.

III

ЛИТЕРАТУРА О ЈОВАНУ СТЕФАНОВИЋУ БАЉЕВИЋУ

1. Архив внешней политики Российской империи. Ф. 32. Сношения России с Австрией. Оп. 1. 1757.г. Д.6-а.
2. АГАТОНОВИЋ, Р.-СПАСИЋ, П.М.: *Српски устаници противу Турака у вези са народним сеобама у туђину од 1459-1814. год.* Београд, 1896, књ. II, стр. 269.
3. АНЂЕЛИЋ, Магдалена: *Лазар Бојић – нови српски библиограф.*- Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1968, књ. XXXIV, св.3-4, стр. 292-293.
4. БОИЧЪ, Лазаръ: *Памятникъ музею у славено-сербскомъ книжеству славнымъ, въ жертву признателности и благодаренія Лазаремъ Боичемъ.* Перва часть. [са два прилога у Пешти], 1815; стр.[24].

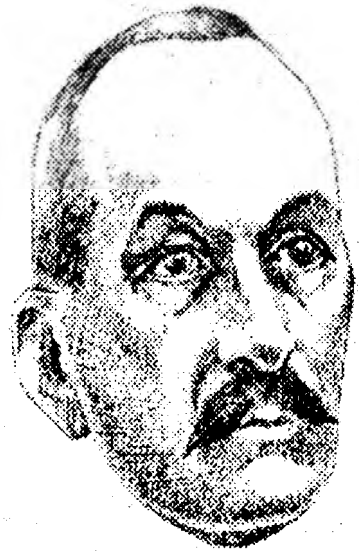
⁶² Рукопис „Библиографије...” Лукијана Мушицког чува се у Архиву САНУ у Београду, под бр. 252.

⁶³ Др Перо Шоћ: *Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима*, Београд, 1948, стр. 279.

5. ВЕСЕЛИНОВИЋ, Рајко Л.: *Српска историографија XVIII вијека.*- Српска штампана књига 18. века (каталог). Нови Сад-Београд, 1963, стр. 38.
6. ВЕСЕЛИНОВИЋ, Рајко Л.: *Српска историографија XVIII века.*- Зборник Матице српске за друштвене науке. Нови Сад, 1964, књ. 38, стр. 12.
7. ВЕШОВИЋ, Радосав-Јагош: *Племе Васојевићи у вези са историјом Црне Горе и племенским животом сусједних брда.* Сарајево, 1935, стр. 86.
8. ВУЈОТИЋ, Војо: *О Јовану Стефановићу Балевићу.* – Побједа, Подгорица, LIV/1998, бр. 11635, 7.V, стр.6.
9. ВУКЧЕВИЋ, Никола: *Питање боја на Царевом лазу.* Београд, 1968, стр. 143
10. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Стеван: *Одношај пећских патријарха са Русијом у XVII веку.*- Глас Српске краљевске академије. Београд, 1900, књ. LXVIII(37). Београд, 1972. стр. 274, нап. бр. 2.
11. ДОБРАШИНОВИЋ; Голуб: *Напомене и објашњења.*- О Црној Гори. Разни списи. Сабрана дела Вука Караџића, књ. XVIII.Београд, 1972, стр. 617.
12. ДРАГОВИЧЪ, Марко: *Митрополитъ черногорскій Василиј Петровичъ и его сношенія съ Роосіей.*-Отпечатокъ изъ "Христіанскаго чтенія". С. Петербургъ, 1882, стр. 48-50.
13. ДРАГОВИЋ, Марко: *Митрополит црногорски Василије Петровић или историја Црне Горе од 1750. до 1766. године.* Цетиње, 1884, стр. 121-128.
14. ЋЕРИЋ, Василије: *О српском имену по западнијем крајевима нашега народа.* Друго врло повећано издање. У Биограду, 1914, стр 9.
15. ЂОРЂЕВИЋ, Владан: *Европа и Црна Гора.* Београд, 1912, стр. 81-82.
16. ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован: *Братоножићи, племе у црногорским брдима.*- Српски етнографски зборник Српске краљевске академије. Београд, 1909, стр. 467 и 506.
17. ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован: *Постанак племена Пипера.*- Српски етнографски зборник Српске краљевске академије. Београд, 1911, стр. 300.
18. ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован: *Кучи, Братоножићи, Пипери. Аутобиографија.* Подгорица, 1997, стр. 340-342; 425-426.
19. *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1983,1, str. 467.
20. ИВИЋ, Алекса: *Сеоба Црногораца у Русију 1756. године. Пролаз исељеника кроз данашњу Војводину.*- Летопис Матице српске, Нови Сад, CVI/1932, књ. 332, св. 1-3 (април-јун), стр.184-185.
21. *Извѣстие о прохождении Симеона Степановича Пищевича.* Москва, 1884, стр. 248-256, 275.
22. KOSTIĆ, Mita: *Geneza nemačke kulturne orijentacije u Srba.*- *Jugoslavenska knjiva*, Zagreb, V/1921, sv. 44 (5. novembar), str. 690.
23. KOSTIĆ, Mita: *Geneza nemačke kulturne orijentacije.* Zagreb, 1922, str. 13-14.
24. КОСТИЋ, Мита: *Српска насеља у Румунији, Нова Србија и Славеносрбија.*- Српски етнографски зборник Српске краљевске академије. Насеља и порекло становништа, књ. 14., Београд, књ. XXVI, 1923, стр. 88.
25. КОСТЯШОВ, Ю. В.: *Йован Балевич и его "Описание Черногории".*- *Славяноведение*, Москва, 1998, № 1, стр. 38-42.

26. MARINKOVIĆ, Borivoje: *Beleške o zaboravljenoj tradiciji*.- Savremenik, Beograd, XIV/1968, knj. XXVIII, sv. 10 (oktobar), str. 251-254.
27. МАРИНКОВИЋ, Боривоје: *Литература о српским писцима XVIII столећа. Вести о Јовану Стефановићу Баловићу (око 1720-1758), историчару Црне Горе и писцу прве "филозофске дисертације" у прошлости нашег народа*.- Зборник за историју Матице српске, Нови Сад, 1975, бр. 11, стр. 196-197.
28. МАРТИНОВИЋ, Нико С.- КОВИЈАНИЋ, Ристо- МИЈУШКОВИЋ, Славко- ВУКОВИЋ, Чедо: *Предњегошевско доба*. Титоград, 1963, књ. 25, стр. 205-209. Објављен Балевићев географско-историјски спис – преузет из књиге Марка Драговића.
29. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Самоуправљање је тренутно најактуелнији проблем у области културе*.- Политика, Београд, LVIII/1966, бр. 18994, 21. VIII, стр. 20.
30. МИЉАНИЋ, Новак Р.: *Симеон Пишчевић о Јовану Баљевићу. Прилог био-библиографији Ј. Баљевића*.- Библиографски вјесник, Цетиње, VIII/1979, бр. 3, стр. 135-137.
Допуна Био-библиографији коју је Н. Рацковић објавио у истом часопису – бр. 3/1978. године.
31. МИЉАНИЋ, Новак Р.: *Да ли је Јован Баљевић Н.Н.?* – Овдје, Титоград, XV/1984, бр. 187 (децембар), стр. 2.
Полемика са Д. Радојевићем поводом његовог текста објављеног у ревији "Овдје" – бр. 185/1984. године.
32. МИХАИЛОВИЋ, Георгије: *Библиографија Лукијана Мушицког*.- Библиотекар, Београд, VIII/1956, св 1-2, стр. 39.
33. МИХАИЛОВИЋ, Георгије: *Српска библиографија XVIII века*. Београд, 1964, 41 (бр. 27), 365 (бр. 3 – додатак).
34. МИНАИЛОВИЋ, Georgije: *Balević Stefanović Jovan*.- Leksikon pisaca Jugoslavije, I, Novi Sad, 1972, str. 139.
35. ПАВИЋ, Милорад: *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII века)*. Београд, 1970, стр. 343.
36. ПИШЧЕВИЋ, Симеон: *Извјештај о доживљајима Симеона Степанова Пишчевића*.- Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1962, књ. IX-X, стр. 66-69, 77, 80.
37. ПИШЧЕВИЋ, Симеон: *Мемоари*. Београд, Српска књижевна задруга, књ. 379-380, 1963, стр. 239-246, 264, 272.
38. ПИШЧЕВИЋ, Симеон: *Мемоари*. Нови Сад-Београд, Српска књижевност у сто књига, књ. 11, 1971, стр. 296-304, 323-324, 332.
39. ПОПОВЪ, Нил: *Извѣстiе о походеиіи С. С. Пищевича (1781-1785)*. Москва, 1883, стр. 249-250.
40. РАЦКОВИЋ, Никола: *Јован Стефановић Балевић*.- Библиографски вјесник, Цетиње, VII/1978, бр. 3, стр. 51-52.
41. РАСКОВИЋ, Nikola: *Balević (Balović, Baleović, Baljević) Stefanović Jovan*.- Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 18.
42. РАЦКОВИЋ, Никола: *Филозофска мисао у Црној Гори*. Цетиње, 1994, стр. 25, 44-45, 112.
43. РАДОЈЕВИЋ, Данило: *Недовољно прочитана књига. Двјеста година „Историје о Црној Гори“ Василија Петровића*.- Овдје, Титоград, XVI/1984,

- бр. 185 (октобар), стр. 29.
44. РАДИЧЕВИЋ, Филип: *Манастир Дуга у Братоножићима*.- Просвјета, Цетиње, VIII/1897, св. II (фебруар), стр. 12, нап. под.?
 45. РАДОЈЧИЋ, Никола: *За више светлости у нашем XVIII веку*.- Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1959, књ. VI-VII, стр. 58.
 46. Российский государственный военно-исторический архив. Ф. 10. Гусарское повыетие. Оп. 2109.
 47. Российский государственный архив древних актов, Москва.
 48. Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII в. Документы, Москва, 1984.
 49. СТАЈИЋ, Васа: *Грађа за политичку историју Новог Сада*. Нови Сад, 1951, стр. 70-71.
 50. СТАНОЈЕВИЋ, Глигор-ВАСИЋ, Милан: *Историја Црне Горе*, том 1, књ. 3, Титоград, 1975, стр. 318.
 51. СТОЈКОВИЋ, Андрија Б.: *Почеци философије у Срба. Од Саве до Доситеја на основама народне мудрости*. Београд, 1970, стр. 143.
 52. ТОМИЋ, Јован М.: *Црногорски митрополит Василије Петровић и покушаји емиграције Црногораца у Русију 1754-1757. год.*- Глас Српске краљевске академије. Сарајево, 1920, књ. ХСVI (56), стр. 239-240.
 53. ТОМИЋ, Јован М.: *Питање Царевог лаза*.- Пос. изд. Српске краљевске академије. Београд, 1933, стр. 16-17, нап. бр. 3.
 54. CSAPLOVICS, Johann: *Slavonien und zum Theil Croatien*. Pesth, 1829, Bd. II, str. 266.
 55. ШОЋ, Перо: *Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима*. Пос. изд. САН, Београд, 1948, стр. 279.
 56. WINTER, Eduard: *Die pflege der west-und süd-slavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert. Beiträge zur Geschishte des bürgerlichen Nationwerdens der west-und südslavischen Völker*. Berlin, 1954, str. 169, 254-257.

ФРАНО-ФИЛИП ЈЕРГОВИЋ
(1860-1922)

I БИОГРАФИЈА

Плејади извањаца који су у минулом XIX вијеку из разних јужнословенских крајева – Херцеговине, Војводине (Баната, Бачке и Срема)¹, Далмације, Босне и Лике, хрлили у Црну Гору и доприносили њеном културно-просвјетном, економском и свеколиком просперитету, припада и Славонац Франо-Филип Јерговић, који је захваљујући свом знању и ревносном раду, догурао до министарског портфеља у влади Краљевине Црне Горе – био министар унутрашњих послова, па затим министар финансија и грађевина.

О Франу-Филипу Јерговићу је веома мало писано. Више се у нашој историографији помиње узгред и овлашно, у сваком случају недовољно. Недавно је, међутим, архивиста Предраг Вукић подсетио на Јерговића, и у једном чланку успјешно представио његов портрет на основу аутентичних архивских истраживања и података ексцерпираних из црногорске штампе,² и тиме скинуо са њега таму заборава. Раније су Јерговића помињали др Ђорђије-Ђоко Пејовић,³ др Нико С. Мартиновић⁴ и други,⁵ али то није било довољно за реконструкцију животне путање и професионалне каријере ове личности.

¹ Уп.: др Душан Ј. Мартиновић: *Улога Војвођана у културном стварању Црне Горе и сарадња Црногораца у раду Матице српске током 19. века.* - У: Од Српске народне збирке до Музеја Војводине 1847-1997. Зборник радова са међународног научног скупа поводом стотедесетогодишњице Музеја Војводине, Нови Сад, 1998, стр. 62-80.

² Предраг Вукић: *Славонац на Цетињу.* - Пobjеда, Подгорица, I.VI/1999, бр. 11910, 12. II, стр. 10; исти: *Филип (Франо) Јерговић. Живот и дјело.* - Архивски записи, Цетиње, VI/1998, бр. 1/2, стр. 63-69.

³ Др Ђ. Д. Пејовић: *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916.* Цетиње, 1971, стр. 80, 169, 172, 208, 243, 347.

⁴ Др Нико С. Мартиновић: *Књижевни и научни рад Српске цетињске гимназије.* - У: Споменица Цетињске гимназије 1881-1961, Цетиње, 1962, стр. 219.

⁵ Др Душан Ј. Мартиновић: *Цетињска читалоница (1868-1940)- Градска библиотека „Његош“ (1945-1998),* Цетиње, 1998, стр. 15, 94, 115, 215, 217, 217, 369; исти: *Просвјета (1889-1901). Библиографија,* Цетиње, 1979, стр. 166, 192, 237-239.

Јерговић се веома рано, после црногорских ослободилачких ратова (1876-1878) против Турака, и територијалног удвостручења Црне Горе након Берлинског конгреса (1878), нашао у најужем кругу пољопривредних стручњака извањаци, који су се по зналачком артикулацију црногорског суверена Николе I Петровића-Његоша (1860-1918), оријентисали на унапређење пољопривредне продукције: подизање нивоа воћарства, виноградарства, сточарства – и увођења до тада мало примјењиваних пољопривредних грана. Том кругу агрономских зналаца, коришћених у црногорској књажевини, па краљевини (од 1910) – за школовање и приучавање кадрова, и унапређење појединих грана пољопривредне дјелатности, спадају Илија Беара,⁶ др Ђорђе Радић⁷ и Франо-Филип Јерговић.

Франо-Филип Јерговић је рођен 21. августа 1860. у славонском селу Врбици, недалеко од Ђакова, у породици Ивана Јерговића и Ане, рођене Свирац. Године 1878. завршио је вишу гимназију, с одличним успјехом. Похађао је затим двије године Загребачко свеучилиште, на коме је студирао „наравнословне знаности”, а потом је пошао у Беч и тамо наставио студије на ”Ц. к. високој школи за пољодјелство и културну технику” које су трајале четири године. После завршетка овог факултета, кратко вријеме се бавио ”учитељским позивом” – за који се, како сам каже, оспособио полажући одговарајући испит 1886. године у Бечу. Заправо, од 1885. до 1887. године радио је као асистент на ”Кр. господарском и шумском училишту” у Крижевцима, а од 1887. године ”као равнатељ пољодјелског завода у Гружу, код Дубровника.”⁸

Франо Јерговић се 19. октобра 1888. године обратио Министарству просвјете Књажевине Црне Горе, као дипломирани агроном, с молбом да га оно прими у државну службу.⁹ У поднеску цитираном Министарству, на чијем је челу био Јован Павловић (Сремски Карловци, 1843-Цетиње, 1892), изражава жељу да ради у државној гимназији на Цетињу као професор, или негдје у ”пољодјелству”. Стручњак оваквог профила тада је добро дошао Црној Гори, која је оскудијевала – и била дефицитарна, поготово оваквим и другим кадровима из примијењених и природних наука. Стога је његова молба прихваћена без двоумљења, и Јерговић је 30. октобра 1888. указом министра Павловића постављен за контрактуалног наставника у Државној реалној гимназији на Цетињу, тада јединој школи ове врсте у Црној Гори.¹⁰

Ф. Јерговић је држао наставу у Цетињској гимназији од 30. октобра 1888. до 8. јуна 1892. године и од 6. октобра 1897. до 11. априла 1904. године.¹¹ Према

⁶ Илија Беара (Заљevo, Задар, 1842-Цетиње, 26. децембра 1887), професор и директор Цетињске гимназије, предавао је природне науке, латински и француски језик. (Уп.: Василије Лукић, *Живот и трагичан епилог професора Илије Беаре на Цетињу*. - Годишњак Цетињске гимназије, 2, Цетиње, 1970, стр. [53]-57)

⁷ Уп.: Душан Мартиновић: *Улога Војвођана у стварању Црне Горе ...* - *Ibidem*, стр. 74-75.

⁸ Државни архив Црне Горе – Цетиње, Министарство просвјете и црквених дјела, фасцикла 4, број 266.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Душан Д. Вуксан: *Педесет година Цетињске гимназије 1880/1881 – 1930-1931*, Цетиње, 1932, стр.

томе, у Цетињској гимназији Јерговић је, безмало, био професор 11 школских година. Упоредо је предавао и у двјема цетињским средњим школама: Богословско-Учитељској школи и Дјевојачком институту. У периоду школ. 1889/90 – 1890/91. године предавао је у Институту природопис, а школ. 1891/92. и 1892/93. год. изводио је наставу: математике, физике и природописа (осам часова недјељно), што се види из штампаних *Извјештаја* овог средњошколског завода за те године. Вјероватно је у Гимназији и у Богословско-Учитељској школи предавао природопис и неки од наведених наставних предмета, али о томе није сачувана документација.

Ускоро по доласку на Цетиње, Франо Јерговић се оженио Гркињом Јефталијом Саламброс, кћерком љекара Атанаса Саламброса (Лариса, Тесалија, 1830-Ријека Црнојевића, 1898).¹² Да би засновао брак, морао је промијенити конфесионалну припадност. Молбом од 6. априла 1891. Јерговић се обратио митрополиту црногорско-приморском Митрофану Бану, тражећи одобрење за пријем у православље, мотивишући прелаз у нову вјеру тиме што је ”побуђен истинама православно-источне христијанске цркве и њезиним народносним карактером као једином залогом среће и будућности славенске”. Будући да му је молба услишена,^{12a} прешао је у православно вјеру, и промијенио лично име Франо у новокрштено име Филип, које је задржао до краја живота. Потом се вјенчао с Јефталијом Саламброс, и у брачној заједници добио три сина и три кћери. Најстарији син Иван, рођен 1892. на Цетињу, студирао је медицину у Бечу као државни стипендиста Краљевине Црне Горе, и умро у Базелу 1918. године не завршивши студије.¹³ Средњи син Ђорђије, рођен 1893. године у Подгорици, преминуо је ускоро након рођења,¹⁴ а најмлађи син Никола (Нико), рођен 1899. године на Цетињу, завршио је Правни факултет у Загребу и стекао титулу доктора правних наука.¹⁵ Кћерка Марија,¹⁶ рођена у Подгорици 1896. године, била је удата за др Милована Лопичића, управника болнице ”Данило Г” (1924-1933), док је кћер му Ана, рођена 1897, била удата за Мстислава Титова, руског емигранта бјелогардејца на Цетињу (1945. године су одселили у Буенос Аирес, у Аргентину), и трећа најмлађа кћер Милица, рођена 1903. на Цетињу, већи дио живота провела је у Сарајеву, гдје јој се затворио животни круг.

¹² Уп.: Душан Мартиновић, *Грчки љекари у Црној Гори*.- Побједа, Подгорица, LIV/1998, бр. 11562, 21. II, стр. 18; бр. 11563, 22. II, стр. 16.

^{12a} Митрополија црногорско-приморска, Архив митрополије, фасц. 23, бр. 533.

¹³ П. Вукић: *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Др Нико Јерговић, у међуратном периоду познати адвокат на Цетињу, први предсједник Шаховског клуба (1932-1934), у току италијанске окупације у Другом свјетском рату (1941-1943) сарађивао је с окупатором, и након капитулације Италије, 8. септембра 1943, последије њемачке окупације Цетиња и Црне Горе, прихватио се функције предсједника Цетињске општине, и ту дужност обављао од новембра 1943. до 13. новембра 1944, када су Цетиње ослободиле партизанске јединице Народноослободилачке војске, и касније (маја 1945) ликвидирао Јерговића, који је био и „члан Главног националног одбора и члан Покрајинског националног комитета за Црну Гору, Боку и Стари Рас, који је формиран као политички форум 19. новембра у Доњој Горици код Подгорице“ (уп: П. Вукић: *op. cit.*).

Супруга др Ника Јерговића – Марија (Маша), кћерка војводе Божа Петровића, била је веома образована и културна жена; радила је од 1951. год. у Државном архиву Црне Горе, а неко вријеме и у Централној народној библиотеци. Знала је француски језик, и до поткрај живота држала кондиције цетињским основношколцима и средњошколцима...

Ф. Јерговић је од 1893. до 1897. године био управитељ Земљодјелске школе у Подгорици. Новим указом од 6. октобра 1897. године премјештен је на Цетиње, поново за професора Цетињске гимназије и Богословско-Учитељске школе, обављајући ту дужност наредних седам година, до маја 1904. године.

Будући да су школске власти крајем XIX и почетком XX стољећа знатну пажњу поклањале ученицима основних и средњих школа – у духу пољопривредног васпитања, подразумијевано је уређење башта уз сваку школу.

Чланови Централног одбора за прославу педесетогодишњице владавине краља Николе Првог (у другом реду, први с лијеве стране Ф. Јерговић)

Школским наставним плановима и програмима тежило се, између осталог, оспособљавању основшколаца за пољопривредне радове. Учитељи су законским путем обавезивани да дјецу подучавају вртларству, воћарству, виноградарству и упознавању осталих пољопривредних послова. Одржавани су курсеви за оспособљавање учитеља у калемљењу воћака. Ученици III и IV разреда основне школе имали су предмет *газдинство*. Од уџбеника су имали "Малу земљоделску читанку" и "Очењо

Александар Борђа Радића,¹⁷ а у башти су се учили

¹⁷ Др Ђорђе Радић (1839-1922), Војвођанин, аутор је прве стручне књиге из пољопривреде која је била у оптицају у Црној Гори („Мала земљоделска читанка за основне школе у Црној Гори“, Београд, 1871). Радић је био и први управитељ „Земљоделске школе у Црној Гори“, основане 1874. у Даниловграду, на којој је дужности остао до ратне 1876. године, када је школа затворена. Касније је после ратова 1876-78. ова школа обновљена у Подгорици (1893).

сађењу и облагорођавању воћака, винове лозе и разних зелени, сијању разних култура и гајењу свилене бубе.¹⁸ Ф. Јерговићу је стављено у задатак да сачини "Правила" о школској башти и њеном уређењу, што је он веома успјешно урадио; написао је упутство о избору мјеста за школску башту, подјели и плану, ограђивању, алату, обради земље и културама.¹⁹ Писао је упутства учитељима како да најефикасније оснују и уреде школску башту, према потребама и специфичностима мјеста у коме се школа налази.²⁰

Јерговић је био угледан просвјетни радник. Цијениле су га и ресорне школске власти. Када је министар Павловић августа 1890. скренуо пажњу управама Гимназије и Богословско-Учитељске школе на Цетињу о потреби израде квалитетнијих уџбеника и приручника за потребе црногорских школа, и када је, с тим у вези, донио "Правила за уређење Школске комисије у Црној Гори" (1890), која је имала задатак да унаприједи наставу – препоручивањем одговарајућих рукописа за штампу од домицилних аутора – и Јерговић се обрео међу одабранима. Комисија је основана по наредби Државног савјета Црне Горе, крајем августа 1892. године. Сачињавали су је: Ђуро Поповић, предсједник, Живко Драговић, потпредсједник, Мило Ковачевић, дјеловођа, и чланови: Јово Љепава, Филип Ковачевић, Јован Николић, Филип Јерговић и Павле Поповић. То су, дакле, били најистакнутији просвјетни посленици, међу којима се нашао и Јерговић, који је у овој важној комисији радио преко десет и по година (27. VIII 1892-20. IV 1903). У том временском интервалу написано је 80 уџбеника, од којих 67 за основне а 10 за средње школе. Ове уџбенике је написало 11 домаћих писаца и 10 извањаца, међу којима је био и Филип Јерговић. Он је написао и објавио двије брошуре, које су дуго служиле учитељима, ученицима и народу као прикладни приручници за унапређивање баштованства и виноградарства.

Занимљиво је навести да је Филип Јерговић, као професор Цетињске гимназије, вршио систематска мјерења климатских елемената (дневне температуре, ваздушног притиска, релативне влажности, вјетрова, облачности и падавина) на метеоролошкој станици у Гимназији, почев од јануара 1889. до 4. марта исте године, и регистроване показатеље средио и објавио у полуваничном листу *Глас Црногорца*.²¹

Када је 20. фебруара 1893. обновљена пољопривредна школа у Подгорици, под именом "Књажевска црногорска земљодјелска школа",²² под ингеренцијом Министарства просвјете и црквених дјела Књажевине Црне Горе, за првог управитеља је именован професор Филип Јерговић, који је вршио ту дужност шест година, и извео двије генерације ученика.

Земљодјелска школа у Подгорици је отворена на веома свечан начин, уз присуство великог броја грађана из Подгорице и њене околине, и војводе Илије

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE

¹⁸ Др Ђ. Д. Пејовић: *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916*, Цетиње, 1971, стр. 76.

¹⁹ *Ibidem*, стр. 77, 80.

²⁰ Просвјета, Цетиње, 1899, св. II, стр. 133-140; св. IV, стр. 280-290.

²¹ Глас Црногорца, бр. 6-11/1889, стр. [4].

²² Уп.: Љубо Павићевић: *Прве пољопривредне школе у Црној Гори*. - Пољопривреда и шумарство, 1964, бр. 3-4, стр. 59.

Пламенца, министра војног, као изасланика црногорског суверена Николе I. Том приликом су, пред скупљеним народом, ученицима и њиховим родитељима одржали свечане бесједе министар Пламенац и управитељ Јерговић, у којима су истакли велики значај и улогу коју ова школа може имати у територијално проширеној земљи и црногорском народу.

Професор Филип Јерговић је у свом излагању истакао, одмјереним ријечима, значај овог стручног школског завода, који ће имати не само у васпитању и стручном образовању својих ученика, него и на унапређењу пољопривреде у Црној Гори уопште. Ево бесједе управитеља Јерговића у главним фрагментима:

”Поштовани зборе!

У средини дивне Зете, у постојбини Немањића, срећан сам што ме је **Његово Височанство Господар** именовано управитељем и старатељем ове школе, која се ево данас нарочитим одаслаником Његова Височанства на овако свечан начин отвара. Многобројни примјери из разних држава увјеравају нас, да свуда гдје овакве школе постоје, благостање народно напредује, и то не само у оним предјелима гдје су од природе добра и плодна земљишта, већ и ондје гдје је природа, као на пр. код нас, доста немилосна била.

А зашто напредује народно благостање у оним земљама, гдје се овакве школе дижу?

Давно су већ прошла она времена, гдје земљоделцу није требало друге, но да само баци сјеме у родну земљу, а никакве бриге више о томе да води, ко ће га даље његовати и потребни рад до жетве око њега свршавати. Гдје је незнање гријешило, природа је сама те погрјешке исправљала и тежаку његов незнатни труд стоструко наплаћивала. Али и времена се мијењају, а и потребе се људске сваки дан све више умножавају! Земљиште једно, које је прије десетак година још обилате жетве давало, данас једва сјеме враћа; земљиште једно, које је прије и без икаквог рад и гноја и поред многих мјесних непогода доста добро рађало, данас једва и уз најбољи рад и најповољније мјесне околности онолико даје, колико је прије у најслабијим годинама давало! Земља је осиромашила, опустјела, као и свака ствар из које се непрестано узима, а ништа јој се не враћа!

Људски мозак није мировао, док тој недаћи није лијека нашао. Људски ум продро је у најситније дјелиће младе биљке, да види што се у том дјелићу збива и што се у њем налази. Дубока испитивања природних научењака упознала су нас тако са животом биљке, да оно што се Кјош прије десет година једва нагађало, данас је ствар темељито ријешено. Испитивање свестрано познавање природе и природних наука биле су, а и данас су темељ земљодјелству. Од како се је сазнало, да је биљка живи створ, који треба хране, као и свако живуће биће; од како се је проучило, да једне биљке једну храну у већој мјери траже, а друге у мањој; од како се је доказало да биљке

ту своју храну узимају из земље и ваздуха; од онда је већ морало узмакнути старо, једино на искуству основано земљодјелство ономе начину, који се оснива на науци и на савршеном испитивању природе! Данас не вриједи више она ријеч: плети колац као отац; данас ко то тако ради, тај назадује, а не напредује! Ко још данас по старински око своје земље и стоке ради, тај се никад не може мјерити са оним, који је изучио земљодјелску науку и на њој основао своје газдинство. Узмимо два једнака комадића земље један близу другог, на једном поставите неуког тежака, а на другом изученог земљоделца; па да видите ко ће више користи са своје земље понијети! Наука је као свуда, тако и у земљодјелству превладала; док човјек без науке и без просвјете само лута у тмини незнања и полагано се напријед помиче, дотле се други наученији његовим незнањем користи и далеко од њега у сваком обзиру одмиче. Зато се ето подижу школе, да се народу даде прилика, да не заостане на оном степену, на коме га је свјетло живота затекло; зато се је ето основала и ова земљодјелска школа, да се и ми као и остале напредније државе, користимо њеном науком и да на њој подигнемо наше доста оскудно благостање.”²³

Послије ове пригодне бесједе, проф. Ф. Јерговић није пропустио да истакне како је књаз Никола I ”Старајући се свестрано о потребама свог љубљеног народа, а знајући добро, да без ваљане науке народу помоћи нема” – године 1874. основао прву земљодјелску школу у Даниловграду, коју је, на жалост, ослободилачки рат 1876-1878. омео... Сада, ево, подиже се нова школа благодарећи Господару и васпитаници овог завода ће ”разносити оно сјеме науке, што га овдје убрали буду, по свој земљи, а народ одушевљен њиховом науком, њиховим примјером, благосиљаће њихов рад и сваком ће приликом с нама заједно весело клицати: Живио Господар!”

И, одиста, Земљодјелска школа под руководством професора Јерговића је успјешно извела двије генерације пољопривредних стручњака, које су допринијеле унапређењу пољопривредне производње у времену када је у Црној Гори послјије Берлинског конгреса (1878) и добијања плодних равница зетско-бјелопавлићких, Никшићког поља, Колашина и околине, Барско-Улцињског приморја, требало користити ове богате пољопривредне ресурсе.

Земљодјелска школа је у првој генерацији имала свега 17 ученика, од којих десет питомаца на државном и седам на приватном трошку. Школа је имала солидно здање и интернатски смјештај. Настава је имала теоретски и практични дио. Теоријска настава је одржавана три часа дневно и састојала се из следећих наставних предмета: 1. Закон Божији, 2. Српски језик; 3. Географија и Историја; 4. Рачун; 5. Геометрија и Земљодјелство; 6. Природне науке (зоологија, ботаника,

²³ Ф. Јерговић: *Свечано отварање Књ. цр. земљодјелске школе у Подгорици дана 20. фебруара 1893. године.* - Први годишњи извјештај о Књ. црн. земљодјелској школи у Подгорици за школску годину 1893, Цетиње, 1893, стр. 27-29.

минералогија, физика и хемија); 7. Воћарство; 8. Виноградарство и подрумарство; 9. Сточарство; 10. Свиларство; 11. Пчеларство; 12. Основи марвеног љекарства; 13. Основи шумарства; 14. Пољопривредно рачуноводство; Наука о чувању здравља. Пракса је извођена најмање по три уре на дан. Јерговић је држао све конце – био педагошки руководилац, организатор наставно-васпитног процеса и практичног рада. Сам је изводио наставу кључних предмета: рачун и геометрију, природне науке, хемију, земљодјелство, воћарство и повртарство. Др Митар Радуловић, окружни љекар у Подгорици предавао је сточарство, а Зарија Радичевић, мјесни учитељ, предавао је вјеронауку, српски језик, географију и свиларство. (Радуловић и Стефанели су изводили наставу без икакве надокнаде!)²⁴

Практична настава је организована ”у пољу или винограду”, вјежбајући у резању лоза, кресању и калемљењу воћака (околирању), орању и бранању земље, сађењу дрвади, сијању разног поврћа и пољских усијева; прављењу вина, печењу ракије; справљању сапуна, масла и сира; кушању вина, испитивању земље, мастике, вина и млијека; руковању пољским оруђем и машинама; рационалном гајењу пчеларства, итд.

Сав тај посао организовао је и надгледао управник Јерговић и то веома успјешно, што видимо и из једног његовог званичног извјештаја као управитеља. Већ прве школске године свог управниковања, Јерговић се обраћа Државном савјету да одобри Школи држање одређених сточних грла у циљу обучавања ученика сточарству, јер је ова грана, по његовим ријечима, ”За нашу отаџбину најглавнија грана пољске привреде”. Управник Јерговић наглашава да школа ”за мање практичне радње” користи државни расадник ”близу цркве од 3 рала земље”. Уз то, подвлачи да је и књаз Никола I ”најмилостивије уступио онолико земље на Крушевој главици, колико је школи за њене цијељи потребно”.²⁵ Ту су се ученици вјебали орању и бранању, резању лоза и воћака... Сем тога, школа је својим алаткама и пољопривредним машинама помагала и инструкирала околне пољопривредне произвођаче, што је, дакако, позитивно утицало на њихову пољопривредну продукцију. Земљодјелска школа у Подгорици је вршила селекцију сјемена, набављала боље сорте – и тиме доприносила увођењу бољих врста и њиховом већем приносу по јединици површине. Чињени су експерименти да се у једној години остваре двије жетве. Вршени су опити и са вјештачким ђубривом. Сви ови напори значили су одређене покушаје да се екстензивна пољопривредна производња претвори у интензивну... Тако је ова школа имала одређене рефлексије; али више се осјећала у друштвеној средини у потоњој деценији XIX вијека чему је посебни обол давао Филип Јерговић!

Филип Јерговић је љети 1895. године пратио 21 дан по Црној Гори Луја Адамеца, професора сточарства на универзитетима у Кракову и Бечу, и за то вријеме, колико је било могуће, упознао се са стањем и приликама црногорског сточарства.

²⁴ *Ibidem*, стр. [42].

²⁵ Уп. Ф. Јерговић: *Неколико тачака из извјештаја земаљске школе у Подгорици, поднешене „Високом државном савјету на Цетињу управитељем речене школе Ф. Јерговићем.* - Просвјета, 1893, св. X, стр. 386-388.

Јерговић је, од доласка у Црну Гору, до краја посљедње декаде минулог вијека, доприносио не само васпитању и образовању средњошколских кадрова, посебно оних у "земљодјелској" струци, већ је својим брошурама и написима – расправама и чланцима у штампи, из домена пољопривреде, доприносио пољопривредним произвођачима да путем борбе против биљних штеточина и увођењем оновремено савременијих постулата у аграрној производњи, остваре веће приносе и бољу љетину. Да је то било тако, лијепо илуструју два приказа на његову брошуру "Најглавније болести и непријатељи наших усјева" (Цетиње, 1900). У цетињском часопису *Луча* каже се да је он у тој својој књизи, добро илустрираној, пружио народу "лијепа упутства како да сачува усјеве од најчешћих биљних болести".²⁶ Такво мишљење потврђује и конкретизује Марко Лековић из Црмнице, који у *Гласу Црногорца*, између осталог, вели:

"У посљедњој трећини априла, кад тек стигле бјеху машине – штрцаљке – које је надлежно Високо Министарство набавило и вересијом издало нашим (већини) виноградарима, који су их тражили, стиже нам [...] и тридест примјерака поменуто књиге", с тим да имаоци послуже своје сусједи! 'Одма[х] сјутра дан књиге су биле уза штрцаљке по виноградима[...]', па је стање грожђа било 'у потпуно добром стању'. Они који нијесу користили достављена упутства, по ријечима Лековића, 'од 28. маја охкају на опустошеним виноградима – на које није остало зрна грожђа на лози[...].'

Овај пољопривредник даље констатује:

"Ја то сматрам за важан корак напретка у нашој привреди, јер је лоза најглавнији ако не једини извор за наше издржавање и опстанак[...]"²⁷

Његови објављени радови у црногорској штампи, почевши од 1889. до 1896. године, донијели су му значајну репутацију као агрономском стручњаку. У том временском распону објелоданио је преко четрдесет стручних написа – расправа, чланака и прилога који су, без сумње, допринијели унапређењу пољопривредне производње у Црној Гори. Као што се из пописа његових објављених радова види, писао је највише из виноградарства, воћарства и сточарства, посебну пажњу скрећући пољопривредницима на потребу и начин борбе против биљних штеточина. Сем тога, бавио се метеорологијом и педологијом. У свим тим научним областима дао је одређени допринос, утолико већи што је ријеч о пионирским покушајима и подухватима.

Колико је Филип Јерговић био цијењен агрономски стручњак свједочи и чињеница да га је Српско пољопривредно друштво у Београду изабрало на свом XXIII главном годишњем збору за редовног члана, уважавајући његов труд и постигнути резултат око унапређења пољопривреде у Црној Гори.²⁸

Будући да је Земљодјелска школа у Подгорици престала са радом

²⁶ *Најглавније болести наших усјева, написао Филип Јерговић.* - Луча, 1900, бр. 4, стр. 214.

²⁷ М. Лековић: *Из Црмнице*, 28. јуна.- Глас Црногорца, 1900, бр. 27, 8. VII, стр. [2].

²⁸ Глас Црногорца, 1892, бр. 7, 15. II, стр. 4.

септембра 1897. године, професор Јерговић је премјештен на Цетиње гдје се до прољећа 1904. године задржао у просвјетној струци.

Просвјетно-педагошки рад професор Филип Јерговић је посве напустио и прешао у сектор државне управе маја 1904. године. Књаз Никола I га је 12. маја те године наименовао за члана Главне државне контроле,²⁹ и отада ће Јерговић аванзовати у државној управи, достигнувши у државној хијерархији висок степен – министра унутрашњих дјела, па, затим, министра финансија и грађевина. И податак да је претходне године, 14. септембра 1903, био биран за одборника Цетињске општине,^{29а} говори о његовој популарности код бирачког тијела на Цетињу, којему није сметало да их у власти представља један ”извањац”, и то није био први и усамљен случај.³⁰

Јерговић је као члан Главне државне контроле остао готово четири године, да би Књажевим указом од 26. фебруара 1908. године био имнован за начелника Управног одјељења Министарства унутрашњих дјела Књажевине Црне Горе, са сједиштем на Цетињу.³¹ Јерговић је био луцидан и образован интелектуалац, ревностан чиновник и савјестан руководилац, па је стога више пута биран на високе положаје у државном апарату. Од 1908. његова каријера у државној управи ишла је узлазном линијом: био је вршилац дужности предсједника Главне државне контроле (31. јануара до 21. маја 1909)³²; предсједник Главне државне контроле (21. маја 1909. до 30. августа 1910)³³ и, напосљетку, министар унутрашњих послова, па министар финансија и грађевина Краљевине Црне Горе. Наиме, послѣје проглашења књаза Николе I за краља, и Књажевине Црне Горе за Краљевину (15. августа 1910), Краљевом одлуком од 30. августа 1910. конституисана је прва краљевска влада. За мандатара је краљ Никола именовао др Лазара Томановића, а у његов кабинет ушао је Филип Јерговић за ресор министра унутрашњих дјела.³⁴ Међутим, два дана доцније, сходно Краљевој одлуци, формирана је нова влада на челу са премијером Томановићем, у коју је такође ушао Филип Јерговић, али као министар финансија и грађевина.³⁵ На функцији министра финансија Јерговић је, у наредном двогодишњем мандату, показао значајан степен стручности, умјешности и предузимљивости у рјешавању нагомиланих финансијских проблема – због чега га је краљ Никола цијенио и уважавао. Његов министарски портфељ је завршен колективном оставком Томановићеве владе 6. јуна 1912. године, коју је Краљ прихватио. Након тога, указом краља Николе од 9. јуна 1912. Јерговић је наименован поново за

²⁹ Глас Црногорца, 1904, бр. 20, 15. V, стр. [1].

^{29а} Државни архив Црне Горе-Цетиње.- Управа вароши Цетиње, фасц. 58, 14. IX 1903.

³⁰ На примјер, Јован Павловић и војвода Симон Поповић – били су министри просвјете и црквених послова; Божо Новаковић (Задар, 1841-1894) био је у једном мандату одборник и предсједник Општине Цетиње (1890-1894) итд.

³¹ Глас Црногорца, 1908, бр. 10, 1. III, стр. [2].

³² Глас Црногорца, 1909, бр. 6, 31. I, стр. [2].

³³ Глас Црногорца, 1909, бр. 23, 23. V, стр. [1].

³⁴ Глас Црногорца, 1910, бр. 39, 30. VIII, стр. [1].

³⁵ Глас Црногорца, 1910, бр. 40, 1. IX, стр. [1].

предсједника Главне државне контроле,³⁶ на којој је дужности остао све до слома Црногорске војске почетком 1916. године и престанка суверенитета црногорске државе у Првом свјетском рату, када је Црна Гора пала под аустро-угарску окупацију, под којом је остала до краја октобра 1918. године.

Осим назначених руководећих функција у државној управи Црне Горе, професор Филип Јерговић је обављао и низ других радних и волонтерских дужности. Више од двије календарске године био је главни и одговорни уредник *Гласа Црногорца* (од броја 16. за 1907. до броја 23. за 1909. годину).³⁷ Био је члан Пјевачког друштва Цетињске читаонице. Године 1890. помиње се као II тенор.³⁸ Једанаест година доцније биран је за књижничара ове институције, док је 1899. године био изабран за управитеља Позоришта "Зетски дом", коју је функцију обављао и 1900. године. Године 1900. био је предсједник Одбора за ревизију *Устава* и *Правила Друштва "Цетињске читаонице и Горски вијенац"*, активно судјелујући у њиховом конципирању и дефинитивној изради и усвајању.³⁹

Проф. Филип Јерговић је за свој ревносни и прилежни рад у школству, пољопривреди и култури Црне Горе, добијао висока одликовања и друштвена признања. Књаз Никола га је одликовао IV степеном Данилова крста (1894) и III степеном Данилова крста (1905); краљ Александар Обреновић – Орденом св. Саве IV степена (1897).⁴⁰ Носилац је био и француског одликовања – краљевски крст "*Pour le mérite agricole*",⁴¹ док га је руски цар Николај II Романов одликовао Орденом св. Станислава са звијездом II степена (1911).⁴²

Задње године живота Филип Јерговић је проживио на Ријечком Граду, гдје се налазила кућа његовог таста др Атанаса Саламброса. Да ли је ту провео и дане аустроугарске окупације остаје непознаница !? На Ријечком Граду је умро 1922. године у 62. години живота.⁴³ Сахрањен је на мјесном гробљу старе цркве (?), по свему судећи, у породичну гробницу тазбине (Саламбрових).

II БИБЛИОГРАФИЈА ФРАНА-ФИЛИПА ЈЕРГОВИЋА

II-1 Монографска издања

1. ШКОЛСКА БАШТА: њено оснивање и уређење.- Цетиње: К. ц. државна штампарија, 1898, 23 стр.; 24 цм.
2. НАЈГЛАВНИЈЕ БОЛЕСТИ И НЕПРИЈАТЕЉИ НАШИХ УСЈЕВА.- Цетиње: К. ц. државна штампарија, 1900, 94 стр.; 24 цм.

³⁶ Глас Црногорца, 1912, бр. 25, 11. VI, стр. [1].

³⁷ Душан Ј. Мартиновић: *Луча тамо где је живот*, Библиолошки есеји, Цетиње, 1995, стр. 382.

³⁸ Др Душан Ј. Мартиновић: *Цетињска читаоница (1868-1940)- Градска библиотека „Његош“ (1945-1998)*, Цетиње, 1998, стр. 115.

³⁹ *Ibidem*, стр. 369.

⁴⁰ Глас Црногорца, 1897, бр. 39, 27. IX, стр. [1].

⁴¹ Глас Црногорца, 1898, бр. 2, 10. I, стр. [4].

⁴² Глас Црногорца, 1911, бр. 15, 9. IV, стр. [2].

⁴³ П. Вукић: *op. cit.*

II-2 Расправе, чланци и прилози у периодици

3. *Метеоролошка посматрања на Цетињу за мјесец јануар г. 1889 (Датуми су по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 6, 5. II, стр. [4].
4. *Метеоролошка посматрања на Цетињу од 1. до 11. фебруара 1889 (по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 7, 12. II, стр. [4].
5. *Метеоролошка посматрања на Цетињу од 11. до 18. фебруара 1889 (по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 8, 19. II, стр. [4].
6. *Метеоролошка посматрања на Цетињу од 18. до 25. фебруара 1889 (по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 9, 26. II, стр. [4].
7. *Метеоролошка посматрања на Цетињу од 25. фебруара до 4. марта 1889 (по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 10, 5. III, стр. [4].
8. *Метеоролошка посматрања на Цетињу од 25. фебруара до 4. марта 1889 (по старом календару)* .- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 11, 12. III, стр. [4].
9. *Стање наших винограда.*- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 31, 30. VIII, стр. [2-3].
10. *Упу[т]ство за лијечење шенице и руметина од снијети.*- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 35, 27. VIII, стр. [4].
11. *На умирење наших винограда.*- Глас Црногорца, XVIII/1889, бр. 33, 13. VIII, стр. [3].
12. *О гајењу бухарице.*- Грлица, I/1889, стр. 84-89.
13. *Наше сточарство.*- Просвјета, I/1889, св. VI, стр. 185-189.
О разним сточарским кретањима и мјерама за унапређивање сточарства у Црној Гори.
14. *Plantae a Dre Ign Szyzyłowicz in itinere per Cernagoram et in Albania adjacentes anno. 1886 lectae.*- Просвјета, I/1889, св. VIII, стр. 427.
Приказ књиге др Шишиловића о флори Црне Горе (Куча) и Албаније, у којој је аутор сакупио преко 400 биљака и неколико назвао новим именима.
15. *Воћарство. За своје ученике и за народ по разним изворима написао Стеван Коњевих, учитељ у Сомбору 1889.*- Просвјета, I/1889, св. VII, стр. 240.
Потпис: Ј.
Критични приказ.
16. *Што ваља радити ове године против пламца (Peronospora viticola)?*.- Глас Црногорца, XIX/1890, бр. 19, 5. V, стр. [2].
17. *Стање наших винограда.*- Глас Црногорца, XIX/1890, бр. 26, 23. VI, стр. [4].
18. *Мољ (Melolontha vulgaris)* .- Глас Црногорца, XIX/1890, бр. 35, 25. VIII, стр. [3-4].
19. *О гајењу воћака.*- Грлица, II/1890, стр. 72-73.
Садржи: Положај; Растојање за војке; Копање рупе; Вријеме сађења; Сађење; Њега посађених воћака прве године у деценији.
20. *Пржсинање земље у Бјелонављинама.*- Глас Црногорца, XX/1891, бр. 13, 23. III, стр. [3-4].
21. *Бесплатно дијељење сјемена од свилених буба.*- Глас Црногорца, XX/1891, бр. 17, 20. IV, стр. [3].
22. *Маћа или пенео (Oidium Tuckeri).*- Глас Црногорца, XX/1891, бр. 17, 20. IV, стр. [3].

23. *Сточарство у Црној Гори.*- Глас Црногорца, XX/1891, бр. 45, 2. IX, стр. [4-5]; бр. 46, 9. X, стр. [2-3].
24. *Неки непријатељи наших усјева.*- Грлица, III/1891, стр. 42-48.
Садржи: 1. Мољ (*Malolontha vulgaris*); 2. Руметинов црв или ковчица; 3. Сњијет на шеници (*Gilletia caries*); 4. Муха на шеници (*Anisoplia lata*); 5. Међедица или медић (*Grilotalpa vulgaris*); 6. Пламенац или пламењача (*Peronospora viticola*); 7. Мађа или пепео (*Oidium Turckeri*); 8. Красте или црн. (*Gloesporium ampelo phangum*).
25. *Пржинање земље у Бјелопавлићима.*- Просвјета, III/1891, св. I/II, стр. 35-38.
О деградацији тла (земљишта).
26. *Утамањивање гусјеница.*- Глас Црногорца, XXI/1892, бр. 20, 16. V, стр. [2-3].
27. *Подгорица.*- Глас Црногорца, XXII/1893, бр. 23, 5. VI, стр. [2].
О истребљивању скакаваца у Подгоричком крају.
28. *Упу[т]ство за лијечење шенице од сњети.*- Глас Црногорца, XXII/1893, бр. 36, 4. IX, стр. [2].
29. *Неколико тачака из извјештаја Земањске школе у Подгорици, поднешене „Високом државном савјету на Цетињу“ управитељем речене школе Ф. Јерговићем.*- Просвјета, I/1893, св. X, стр. 386-388.
Кратак извјештај о условима и раду „Земљодјелске школе“ у Подгорици.
30. *Што ће нам америчке лозе?*-Први годишњи извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1893, Цетиње, 1893, стр. [3]-22.
31. *Свечано отварање Књ. цр. земљодјелске школе у Подгорици дана 20. фебруара 1893. год.*-Први годишњи извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1893. год., Цетиње, 1893, стр. [25]-32. Без потписа.
32. *Љетопис школе.*-Годишњи извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1893, Цетиње, 1893, стр. [43]-47. Без потписа.
33. *Школска учила.*-Годишњи извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1893, Цетиње, 1893, стр. [48]-55. Без потписа.
34. *Филоксерa у Далмацији (опомена нашим виноградарима).*- Глас Црногорца, XXIV/1894, бр. 38, 7. IX, стр. [3-4].
35. *Објава нашим земљодјелцима.*- Глас Црногорца, XXIII/1894, бр. 39, 24. IX, стр. [3].
О засијавању дјетелине.
36. *Пероноспора или пламац у нашим виноградима.*- Глас Црногорца, XXIV/1895, бр. 18, 29. IV, стр. [3].
37. *Два непријатеља наше лозе.*- Глас Црногорца, XXIV/1895, бр. 21, 20. V, стр. [3].
Зунзар или златна мара и кљунац
38. *(Упу[т]ство за лијечење лозе од пламца или пероноспоре).*- Глас Црногорца, XXV/1896, бр. 18, 4. V, стр. [3].
39. *Сумпор у подруму.*- Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1894-1896, Цетиње, 1896, стр. [3]-20.

40. *Мјере за унапређење сточарства у Црној Гори.*- Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1894/96, Цетиње, 1896, стр. [21]-30. Без потписа.
41. *Устројство Књажевске црногорске земљодјелске школе у Подгорици.*- Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1894/96, Цетиње, 1896, стр. [31]-37. Без потписа.
42. *Школска училиа.*- Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1894/96, Цетиње, 1896, стр. [39]-46. Без потписа.
43. *Љетопис школе.*- Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици за школску 1894/96, Цетиње, 1896, стр. [47]-[51]. Без потписа.
44. *(Двогубо калемљење воћака).*- Глас Црногорца, XXVIII/1899, бр. 51, 11. XII, стр. [2]. Потпис: Ф. Ј.
45. *Школска башта и њено уређење.*- Просвјета, IX/1899, св. II, стр. 133-140; св. IV, стр. 280-290.
Упутства учитељима за формирање и уређење школских башта.
46. *Њеки непријатељи наших усјева.*- Просвјета, I/1899, св. VII, стр. 237-240; св. X, стр. 332-335; св. XII, стр. 420-424.
О биљним штеточинама у околини Подгорице и о средствима за борбу против њих.

III ЛИТЕРАТУРА О Ф. ЈЕРГОВИЋУ

1. АНОНИМ: *Најглавније болести и непријатељи наших усјева. Натписао Филип Јерговић, професор. Цетиње: К. ц. државна штампарија, 1900.*- Онопошт, Никшић, I/1900, бр. 19, 11. V, стр. [4].
Биљешка о појави брошуре.
2. ВУКИЋ, Предраг: *Славонац на Цетињу.*- Побједа, Подгорица, LVI/1999, бр. 11910, 12. II, стр. 10.
Надслов: Из наше прошлости. Филип Јерговић први црногорски краљевски министар унутрашњих дјела.
3. ВУКИЋ, Предраг: *Филип (Франо) Јерговић. Живот и дјело.*- Архивски записи, Цетиње, V/1998, бр. 1/2, стр. 63-69.
4. Глас Црногорца, Цетиње, XXI/1892, бр. 7, 15. II, стр. [4]; XXV/1895, бр. 50, 9. XII, стр. [3]; XXVI/1897, бр. 39, 27. IX, стр. [1]; XXVII/1898, бр. 2, 10. I, стр. [4]; XXXVI/1904, бр. 20, 15. V, стр. [1]; XXXVII/1908, бр. 10, 1. III, стр. [2]; XXXVIII/1909, бр. 6, 31. I, стр. [2]; бр. 23, 23. V, стр. [1]; XXXIX/1910, бр. 39, 30. VIII, стр. [1]; бр. 40, 1. IX, стр. [1]; XL/1911, бр. 15, 9. IV, стр. [2]; XLI/1912, бр. 25, 11. VI, стр. [1].
5. *Извјештај о Дјевојачком институту Царице Марије на Цетињу на крају његове двадесет и прве, 1889/90. године.* Приредио професор Живко Драговић, Цетиње, 1890, стр. 4.
6. *Извјештај о Дјевојачком институту Царице Марије на Цетињу на крају његове двадесет и друге, а школске 1890/91. године.* Приредио Живко Драговић, Цетиње, 1892, стр. 5.

7. *Извјештај о Дјевојачком институту Царице Марије на Цетињу на крају његове двадесет и четврте, а школске 1892/93. године.* Приредио професор Живко Драговић, Цетиње, 1893, стр. 5.
8. ЛЕКОВИЋ, Марко: *Из Црмнице, 28. јуна.*- Глас Црногорца, XXIX/1900, бр. 11919, бр. 27, 8. VII, стр. [2].
О практичној користи и примјени Јерговићеве брошуре: „Најглавније болести и непријатељи наших усјева“ (Цетиње, 1900).
9. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Просвјета 1889-1901. Библиографија.*- Цетиње, 1979, стр. 166, 192, 237, 238, 239.
10. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Цетињска читаоница (1868-1940)-Градска библиотека „Његош“ (1945-1998),* Цетиње, 1998, стр. 15, 94, 115, 215, 217, 369.
11. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Филип-Франо Јерговић (1860-1922) и његов просвјетно-педагошки рад у Црној Гори.*- Васпитање и образовање, Подгорица, 1999, 2, стр. 181-199. Summary.
12. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Књижевни и научни рад у Цетињској гимназији.*- У: Споменица Цетињске гимназије 1881-1961, Цетиње, 1962, стр. 219.
13. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1852-1945,* Београд, 1965, стр. 172, 197.
14. ПАВИЋЕВИЋ, Љубо: *Прве пољопривредне школе у Црној Гори.*- Пољопривреда и шумарство, 1964, бр. 3/4, стр. 57-69.
15. ПЕЈОВИЋ, Ђ. Д.: *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916,* Цетиње, 1971, стр. 80, 169, 172, 208, 243, 347.
16. [ПЕРОВИЋ, Лазар Т.]: *Најглавније болести и непријатељи наших усјева, написао Филип Јерговић, професор, Цетиње, Држ. штампарија 1900.*- Луча, VI/1900, бр. 4, стр. 214-215.
Приказ књиге.

успјешно завршио 1887. године⁶ и добио чин потпоручника. По повратку у домовину ступио је у Црногорску војску, и стекао у њој војничку каријеру, аванзујући до генералског чина (бригадира). Прво је унапријеђен у чин поручника са наименовањем 1891. године за ађутанта Колашинске бригаде и са тог положаја 1895. године био је премјештен за наставника и првог команданта Подофицирске пјешадијске школе у Подгорици (1895-1901), која је тада и основана. Шест година доцније, на Спасов-дан 7. јула 1901. - на Дан Црногорске војске - произведен је у чин капетана. Године 1902. биран је за члана Пограничне комисије, на чијем је челу био војвода Божо Петровић-Његош. Од тада Р. Вешовић почиње да се бави и политиком, што је за њега било фатално, будући да није имао смисла за политичара. Послије доношења октроисаног *Устава Књажевине Црне Горе* (1905), Вешовић се кандидовао (у свом ужем завичају) за народног посланика, и том приликом добио повјерење бирачког тијела. Приликом првог скупштинског засиједања 31. октобра 1906, Вешовић је унапријеђен у чин командира (мајора)⁷ и стављен на располагање Министарству војске. Ускоро је постављен за начелника Општег одјељења овог министарства. Неко вријеме је био ађутант књаза Николе I Петровића - Његоша. Године 1906. наименован је за команданта Горњовасојев-ићке бригаде и политичко-пограничног комесара између Црне Горе и Турске, са сједиштем у Андријевици, коју је дужност обављао до јесени 1912. године.

Почетком марта 1911. именован је за управитеља Васојевићке области, а 5. априла те године постављен је и за вршиоца дужности команданта Васојевићке бригаде.

Због наводног учешћа у Бомбашкој афери крајем 1907, наредне године је уклоњен са положаја начелника Министарства војног, али је ускоро установљено да је невин, па је ослобођен затвора и постављен за шефа Штаба Друге дивизије у Подгорици, на којој дужности остаје до 1911. године.

У међувремену је букнула Малисорска буна (1911), па је Вешовић одређен за пограничног комесара и обласног управитеља - са задатком да „по сваку цијену“ успостави ред и мир. Повјерени задатак је успјешно обавио. Његова мисија у Гусињу, ради састанака и договора са шиптарским првацима - оцијењена је и као изузетна смјелост. У то вријеме је значајна и његова улога у постављењу и инаугурисању Рашко-призренског митрополита.

Вешовић је у Првом балканском рату 1912/13. године командовао Васојевићком бригадом, која је у октобру 1912. ослободила Плав, Гусиње, а почетком новембра Дечане и Ђаковицу.

У духу уредбе о формацији Црногорске војске од 1908. године, 14. маја 1910. формиране су четири црногорске дивизије. У саставу IV дивизије, чији је командант био сердар Јанко Вукотић, биле су: Колашинска и Васојевићка бригада. За команданта Васојевићке бригаде именован је командир Радомир Вешовић. Он се веома истакао као командант ове бригаде благодарећи томе што је био лично

⁶ Код неких Вешовићевих биографа се наводе подаци да је завршио „војничку школу“ у Италији 1890. или 1891. године.

⁷ Постоје и подаци да је командирски чин добио 2. XII 1905. године.

храбар и добар познавалац ратне стратегије и тактике. Та његова знања дошла су до пуног изражаја у командовању овом бригадом од 9. до 19.октобра 1912, на врло широком фронту у рејону Плава, Гусиња и Ругова; затим, на Гребену, Виситору, Чакору и Мокрој планини - узвишењима која доминирају претходним насељима и долином Лима уопште. Вешовић је са својим јединицама, које су располагале са 3.500 пушчаних цијеви, 12 спорометних артиљеријских оруђа - брдских и пољских, водио успјешне ратне операције против двоструко јаче турске војске (око 7.000 низама, редифа и башибозука). Васојевићка бригада је мудро вођена од стране генерала Вешовића - 20.октобра овладала линијом Гусиње-Плав-Чакор-Мокра планина. Васојевићи, Плав и Гусиње су били ослобођени од Турака, а комуникација за Пећ и Метохију отворена.⁸ Постигнути успјех је био изузетно значајан, на чему је Вешовићу и Васојевићкој бригади командант Источног одреда бригадир Јанко Вукотић честитао, а врховног команданта Црногорске војске - краља Николу Првог извијестио да су ова бригада и њен командант у дотадашњим борбама имали одлично држање да се „храбрије [...] могло није“.⁹

Послије ових и оваквих успјеха Васојевићке бригаде, били су створени тактички и оперативни услови да Источни одред Црногорске војске прикупљеним снагама отпочне операције према Пећи, и даље кроз Метохију.

Међутим, покрет Васојевићке бригаде из рејона Плава и Гусиња ка Метохији није се могао предузети док нијесу ликвидиране непријатељске групе састављене од домицилног становништва у сјеверној Албанији. Стога се ова бригада задржала све до 28. октобра на овом простору, рјешавајући успјешно и тај проблем. Јединице Радомира Вешовића су, послије краћих борби, ушле у Дечане 2. новембра 1912. године. Два дана касније, 4. новембра 1912, Радомир Вешовић је са својом бригадом, у садејству с батаљонима Колашинске бригаде, извршио покрет правцем Дечани-Јуник-Ђаковица - и истог дана једновремено су ушле у Ђаковицу црногорске јединице са српским јединицама Дринске дивизије II. Тада је дошло до одређених размирица између двије војске, јер се поставило питање чија је војска, црногорска или српска, прва ушла у град - и коме Ђаковица треба да припадне? Ко је надлежан да успостави власт? Командант Васојевићке бригаде није оклијевао: поставио је обласног управитеља, шефа полиције и предсједника Обласног суда, док је командант Дринске дивизије II поставио предсједника општине! Услиједио је и озбиљнији спор будући да је пуковник Пауновић, командант Дринске дивизије II, нетачно извијестио команданта Треће армије генерала Божа Јанковића, да су његове јединице прве заузеле Ђаковицу, те да су Црногорци доцније дошли. Комбинаторика два српска генерала -Јанковића и Живковића - да се Црногорска војска истисне не само из Ђаковице, него и из читаве Метохије, била је не само крајње некоректна него и безочна ујдурма против црногорских интереса.¹⁰ Штавише, ова два генерала српске војске писали су својој

⁸ Митар Ђуришић: *Први балкански рат, књ. 3.Операције Црногорске војске 1912-1913. године.* Београд, 1960, стр.193.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Види детаљније о томе код М. Ђуришића: *op. cit.*, стр.221-224.

Врховној команди неистините извјештаје. Ипак је, по завршетку рата, Комисија за разграничавање одлучила правично и у интересу Црне Горе: Ђаковица је припала Краљевини Црној Гори.

По наређењу краља Николе Првог, као врховног команданта Црногорске војске, од 6. новембра 1912. године - Колашинска и дио Васојевићке бригаде добиле су задатак да се пребаце из Ђаковице долином Дрима ка Скадру. Припреме за покрет извршене су до 10. новембра, и већ наредног дана - 11. XI 1912. неколико бригада и батаљона Црногорске војске упућене су на скадарско ратиште. Краљ Никола је дао сагласност да Васојевићка бригада остане на подручју Ђаковице, у којој је Вешовић постављен за команданта мјеста.

Почетком 1913. године и Васојевићка бригада - са бригадиром Вешовићем на челу - пребачена је на Скадар и додијељена као појачање Зетском одреду, за одлучујући напад и освајање града. У жестоким окршајима за освајање Скадра, Васојевићка бригада је имала велике губитке на положајима око Великог Бардањолта. На тој диспозицији бригадир Р. Вешовић је показао видно јунаштво и пожртвовање, дајући иницијативу за бржи и експедитивнији напад на поменуто, веома јако утврђење. Ово сазнајемо из једног његовог писма датираног 9. фебруара, које је упутио начелнику Штаба Врховне команде дивизијару сердару Јанку Вукотићу, а овај га прослиједио Врховном команданту. Писмо је услиједило као реакција на наредбу да црногорске јединице привремено обуставе напад на В. Бардањолт у циљу његовог заузимања, и да се задрже на запосједнутим позицијама, како је „и планом било предвиђено“. Вешовић је, непосредно пратећи ток борбе, дошао до закључка да назначено наређење није у складу са ситуацијом на бојишту, која је омогућавала, и императивно захтијевала, продужавање напада. Његово писмо Вукотићу гласи:

„Примио сам Вашу наредбу односно обуставе напада данас. Јако ми је жао, што се то учинило, јер јучерашњом топовском палбом био је шанац на Бардањолту готово уништен и јутрос није требало осим неколико топовских метака па да се заузме. А овом обуставом изгубили смо све, што се ономаде и јуче с великим жртвама добило, јер ће се Турци утврдити, којима је много лакше, јер су у сувоту и расте им морал, док нашим опада. Молим Вас, како знате подејствујте да се овако не чини, него да се напада, јер поред што се физички пропада пропада и морал код војске.“¹¹

Вешовићева интервенција је остала без ефекта, јер ни Вукотић није краљу Николи дао своје мишљење, нити је, пак, Краљ као врховни командант поступио по писменом захтјеву команданта Васојевићке бригаде - да се напад на Бардањолт настави. Врло је вјероватно да је Вешовићев захтјев благовремено прихваћен, да би његове јединице у садејству осталих црногорских бригада на поменутој позицији имале више успјеха, што значи да би, врло вјероватно, и Скадар раније и са мање жртава пао у црногорске руке. За касније заузимање ове посебно важне

¹¹ Записи, Цетиње, XIV/1935, св. 3, стр. 196-197.

стратешке позиције - фортификације В. Тарабоша, заслуге увелико припадају Вешовићу и његовим, тј. васојевићким борцима. У извјештају Јанка Вукотића, који је доставио тим поводом Врховном команданту, каже се:

„Велики Бардањолт је заузет благодарети храбрости и енергији генерала Вешовића, са подручном му горњовасојевићком бригадом.“¹²

Послије овога, краљ Никола је бригадира Радомира Вешовића одликовао златном Обилића медаљом, назвавши га „витезом од Бардањолта“.

(Скадар је заузет 24. априла предвече. Тада су црногорске трупе ушле у град, а наредног дана - 25. априла 1913.године, Есад-паша Топтани предао је кључеве тврђаве престолонаследнику Данилу, команданту Зетског одреда.)

Послије заузимања Скадра, Вешовић је одређен да одржава ред у Метохији и Плавско-гусињском срезу. Пошло му је за руком да заведе потпун ред и мир, да приволи Шиптаре на покорност, поштовање закона и црногорске власти.

Трагични сарајевски инцидент од 23.јуна 1914.године - атентат на аустроугарског престолонаследника Ф. Фердинанда у Сарајеву, био је повод за почетак Првог свјетског рата. Аустро-Угарска је објавила рат Србији 28. јула 1914. године, и тог истог дана краљ Никола I, у својству врховног команданта Црногорске војске, издао је наређење о мобилизацији. Одмах иза тога, 6. августа, Црна Гора је, у знак солидарности са Србијом, објавила рат Двојној монархији, а идућег дана и Њемачкој.

Наредбом црногорског министра војног, дивизијара сердара Јанка Вукотића, од 28. јула 1914. године - Црногорска војска је подијељена на четири одреда:

- *Ловћенски одред*, командант дивизијар Митар Мартиновић;
- *Херцеговачки одред*, командант дивизијар Јанко Вукотић;
- *Санџачки одред*, командант бригадир Лука Гојнић и
- *Старосрбијански одред*, командант бригадир Радомир Вешовић.

Вешовић је са својим јединицама имао превасходни задатак да заштити црногорску границу према Албанији, и да организује резерве из унутрашњости према Босни и Херцеговини. Донекле незадовољан оваквим задатком, Вешовић је замолио Врховног командата за премјештај на босанско-херцеговачки фронт. Краљ Никола му није дао сагласност, већ му је одговорио:

„Нећу Те с тога краја мицати, јер ми је на том мјесту бољи Твој глас него једна велика војска и нека Те ратна срећа и даље прати, као што Те је до данас пратила!

Краљ Никола, с.р.“¹³

Црногорски суверен као врховни командант је почетком 1915. године настојао да се црногорске снаге концентришу према Скадру, упркос томе што су савезници, посебно Енглеска, били против тога да Црногорска војска посједне

¹² Црногорски алманах, Суботица, 1929, стр. 26.

¹³ Ibidem.

град на Бојани. Томе се противио и генерал Божо Јанковић, начелник Штаба Врховне команде Црногорске војске.

Будући да су српске трупе према Албанији прешле границу 2. јуна 1915. и предузеле офанзиву у циљу освајања албанске територије; 4. јуна заузеле су Елбасан, а пет дана потом и Тирану, да притом српска влада није ни обавијестила своју савезницу - Црну Гору - командант Старосрбијанског одреда бригадир Вешовић је 5. јуна о овоме телеграмом обавијестио министра војног Риста Поповића на Цетињу, енергично тражећи допуштење да и он са својим трупама упадне у Албанију. Црногорска Врховна команда, на захтјев краља Николе, наредила је 8. јуна команданту Старосрбијанског одреда да пређе границу и посједне одређену албанску територију¹⁴ и предузме операције у правцу Скадра, како не би пао у руке србијанске војске. Бригадир Вешовић је поступио по наређењу и већ 20. јуна заузео је положаје у непосредној околини Скадра.

Генерал Божо Јанковић, увријеђен што се операције око Скадра изводе без његовог знања и одобрења, 26. јуна 1915. подноси неопозиву оставку на дужност начелника Штаба Врховне команде Црногорске војске. Истог дана црногорска влада захтијевала је од краља Николе I да изда наређење Вешовићу, који се већ налазио пред вратима Скадра, да уђе у град. Црногорска војска је ушла у Скадар 27. јуна 1915. уз свечани и срдачни дочек мјесног становништва. О томе је Алекса Вуков Мартиновић, оновремени генерални црногорски конзул у Скадру, као очевитац записао да су Вешовићеве јединице „сјајно, пријатељски дочекане, тако како се само пожељети могло“. Да су Вешовић и његове борачке јединице из Васојевића, одиста дочекане величанствено види се из овог Мартиновићевог записа:

„[...] ишло му је у сусрет свештенство, праћено литијом, школама, грађанство албанским првацима предвођено и од предсједника општине, скадарском жандармеријом, уз звуке албанске музике.“¹⁵

Према томе, операције заузимања Скадра 1915. године извеле су искључиво јединице Старосрбијанског одреда под командом неустрашивог генерала Вешовића. Од уласка у град до коначног одступања србијанске војске преко албанске голготе Вешовићеве јединице су, како у Скадру, тако и у читавој окупираној Албанији, одржавале ред, а побуњеничке акције гдје су се год појављивале савлађивале „огњем и мачем“. Треба истаћи, да је заузимање Скадра од стране црногорских јединица, заједно са Мојковачком операцијом Црногорске војске 1915-1916. године, допринијело безбједној евакуацији србијанске војске. Тешко да би иједан србијански војник скапулао преко албанских гудура и беспућа, да није Вешовић управљао Албанијом и обезбјеђивао реквизицију стоке и намирница за исхрану своје и србијанске војске...

NACIONALNA
CRNE GORE
DURĐE
CRNOJEVIĆ

¹⁴ Др Новица Ракочевић: *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*, Цетиње, 1969, стр. 73.

¹⁵ Зета, XI/1940, бр. 21, 26. V, стр. 4.

Када је у јулу 1915. црногорска влада извршила реконструкцију кабинета дивизијара сердара Јанка Вукотића, прављена је комбинација да се за министра војног постави генерал Радомир Вешовић. Он је, међутим, одбио ту функцију. Налазио се Вешовић тада (од почетка 1915) на дужности команданта војног стана у Пећи, у којему је било око 1.700 регрута. Тек касније, када је краљ Никола I за мандатара именовao Лазара Мијушковића, Вешовић је на једвите јаде пристао да уђе у састав Мијушковићеве владе. Добио је портфељ министра војног. Његов избор посланици Народне скупштине су бурно поздравили, имајући у виду његове ратне заслуге и храброст коју је показао у балканским и текућем Првом свјетском рату. Улазак у владу популарног генерала Вешовића, скупштинска већина је сматрала гаранцијом да ће се новоизабрана влада руководити израженом жељом Скупштине. Вјеровали су посланици да ће се Вешовић енергично супротставити сваком покушају капитулантства. Имали су у виду и то да он ужива велико повјерење сердара Јанка Вукотића, и с тога што су били политички истомишљеници.¹⁶

Р. Вешовић са супругом Даницом

Ускоро, почетком јануара 1916. Црногорска војска је доживјела слом и аустроугарске трупе су запосјеле Цетиње и Црну Гору; краљ Никола и министри су емигрирали - осим Марко Радуловић, Ристо Поповић и Р. Вешовић, који су чинили тзв. „крњу владу“. Њих тројица - бригадир Вешовић, М. Радуловић, замјеник министра-предсједника и Р. Поповић, министар унутрашњих дјела, потписали су *Прокламацију* „Црногорској војсци и народу“, у којој су навели мотиве због којих је Црна Гора ступила у рат; потенцирали храброст Црногорске војске у неравноправној борби против аустроугарске војне армаде и дали препоруке у име „Краљевске владе“ да војска и народ „остану мирни, да одржавају ред и поредак и да покажу на тај начин свакоме па и непријатељу, да има посла са просвијећеним народом, а не са разузданом руљом.“

Анализирајући овакву одлуку „крње владе“ са историјске дистанце - одлуку од 19. јануара 1916. у много чему необичну, којом је Црногорска војска распуштена да иде кућама, мора се, *polens-volens*, закључити да је министар војни заједно са дивизијаром Вукотићем, тада начелником Штаба Врховне команде, и

¹⁶ Др Н. Ракочевић: *op. cit.*, стр. 139.

краљом Николом I, врховним командантом Црногорске војске, један од виновника за катастрофу Црногорске војске, њен дефинитивни слом и капитулацију Црне Горе први пут у њеној вишевијековној историји!

Ускоро послије капитулације и окупације Црне Горе од стране аустроугарске војске, почела су размишљања о дизању устанка. Несумњиво, највише комбинација те врсте правео је бивши министар рата генерал Вешовић, са Марком Радуловићем и др. Одржавали су тајне састанке у својим становима у Подгорици, затим у стану др Николе Шкеровића, у Апотеци Милана Лалића и другдје. Популарни ратни командант је лако задобијао повјерење угледних људи са којима је контактирао. А таквих је било много. Покушао је Вешовић, негдје у априлу 1916. и са дивизијаром Митром Мартиновићем, бившим министром-предсједником и у народу угледником, да и њега укључи у предстојећи покрет отпора окупатору. Ево што је о томе Мартиновић забиљежио:

„Како би било да дигнемо устанак противу Аустријанаца, јер су се савезници примакли близу и ето их, према мојим извјештајима ту у Арбанији!“ - упитао ме Вешовић. - Ја му одговорих:

„Тај устанак нема сада никаква смисла и он може донијети пропаст овоме јадном народу. Разлози су ти: што си све оружје и муницију предао Аустрији, те се нема с чиме ратовати, а друго што је много важније: са устанком би изазвали нагомилавање аустријске војске у Црну Гору, која би путем реквизиција од овог јадног народа узела и оно мало жита и стоке, те га изложила страховитој биједи и глади, а уз то би становништво било тирјанисано и гажено, да би се разбјежало по планинама. Него да чекамо моменат када се примакну савезничке трупе, па да се ми дигнемо и ударимо на Аустријанце. А за четири сата можемо дићи сву Црну Гору! - То је моје мишљење и ја друкчије нећу, јер нијесам толико бездушан да овај несрећни народ изложим очигледној пропасти без икаква изгледа на успјех. На томе се раздвојисмо“ - казује Мартиновић.¹⁷

О вјеродостојности навода дивизијара Митра Бошкова Мартиновића свједочи и пуковник Миро Божовић, који је о припремама за устанак написао сљедеће:

„Једног дана почетком маја 1916. године у Подгорици позвао ме на ручак министар војни бригадир Вешовић. Тај ме позив зачудио јер нијесам имао прилике служити раније под његовом командом. Када смо остали сами у његовој кући, Вешовић ми је рекао зашто ме је позвао. Том приликом рекао ми је углавном ово: ‘Ми смо преварени. Рат ће се неминовно завршити побједом наших савезника до конца ове године. Треба да си начисто с тим да Црна Гора као држава неће никада више постојати. Она мора бити уједињена са

¹⁷ Душан Ј. Мартиновић: *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870-1954). Живот и рад.* - Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1998, стр. 111.

Србијом. Ми смо учинили врло ружно што смо остали. Ми не смијемо остати скрштених руку и чекати крај, већ морамо урадити да докажемо да нијесмо остали овдје што волимо Аустријанце, већ смо остали да задржимо ово мјесто и да са њега учинимо више него да смо изашли на Солунски фронт. Ако не би ништа урадили, послје рата попеће нам се на главу оне србијанске 'поганштине' и неће нам дати ока отворити.

Ја сам ову мисао изнио пред бригадирима кад сам их скоро био позвао. Митар Мартиновић је против ма какве акције, јер ћемо народ упропастити. Исто тако је противан и Милутин Вучинић, но уосталом он никада није мислио својом главом него главом Секуле Дрљевића. Стара Црна Гора уопште противна је акцији. Али када ми остали почнемо мораће и они, јер им Аустријанци неће вјеровати. Никшићки крај устаће, а водиће их Мујо Сочица.

Мој план је овакав: сачувао сам нешто новца у злату што је било у министарству војном, те нијесмо предали Аустријанцима. Ја ћу скоро поћи у своје село на Букову Пољану у Васојевиће. Надам се да ће ми успјети помоћу мојих веза у Албанији да нађем везу са савезницима на Солунском фронту. Од њих ћу тражити да нас прихвате у Медови и ту нам створе базу за пуно наоружање. У том случају ми ћемо једног уговореног дана устати и са ово оружја што имамо напад ћемо аустријске гарнизоне по Црној Гори и подавити их, па онда једним брзим покретом од 24 часа заузети Скадар и Медову и прекинути одступницу аустријској и албанској војсци. Сјединићемо се са савезницима, учинити више користи но да смо сад са њима.

Ако ми не успије ступити у везу са савезницима и осигурати базу у Медови, онда ћемо друкчије радити. Кад савезници буду пошли напријед и буду избили на Скопље и Призрен, ми ћемо устати. Затворићемо Мазанички тјеснац и пролазе уз Куче и Братоножиће, па ћемо једним покретом преко Рожаја и Косовске Митровице пресећи непријатељску одступницу на том правцу, сјединити се са Србијанцима и прогласити уједињење Црне Горе са Србијом...¹⁸

Из забиљежене Божовићеве промеморије види се у цјелини Вешовићева концепција о устаначком покрету. Крајем маја припреме за устанак биле су врло интензивирани. Према подацима које је прикупио др Н. Ракочевић са припремама за устанак био је упознат велики број бивших црногорских официра, који нијесу емигрирали или већ допали у родно место. На организацији устанка у Кучима и Братоножићима радио је учитељ Јаква Феловић са мајором Војином Лазаревићем,

¹⁸ Миле Кордић - Мијајло Ашанин, цитат према књизи: *Комитски покрети у Црној Гори 1916-1918*, Београд, 1985, стр. 68-69.

Богданом Симовићем, Новом Гилићем, Видаком Теловићем и Новицом Секуловићем, в.д. племенског капетана. Састанци су одржавани у канцеларији капетаније. Крајем маја састанци су одржавани и у Колашину, гдје се Јакша Поповић састао с Милошем Меденицом и Јанком Тошковићем. У Колашину је састанцима присуствовао и генерал Вешовић.

Овако значајна активност на припреми устанка није прошла незапажено. Денунцијанти су ставили окупатору до знања да се врше припреме за устанак. На пријаву једног муслимана из Подгорице да се код Вешовића налази сакривено оружје, окупаторска полиција извршила је претрес његовог стана, али ништа није нашла. Забиљежено је да је шпијун-муслиман тада најгоре прошао - био је батинан! Након овога, Вешовић се преселио на своје имање у Букову Пољану испод Проклетија, код Колашина, надајући се да ће тамо лакше моћи да води припреме за устанак.

На његову несрећу, у Колашину је био један изузетно способан полицајац - др Милош Љесковац, Србин из Сарајева, цивилни комесар Округа колашинског, који је успио да похвата све конце Вешовићеве тајне организације. Ажуран у праћењу генерала Вешовића помоћу домаћих доушника, ревносно је обавјештавао о томе генералног гувернера Виктора фон Вебера на Цетињу, који је, да би осујетио устанак, предострожне мјере предузео: донио одлуку о интернирању Вешовића и још око четрдесетак „сумњивих“ лица, поглавито официра и других угледних личности (главара и интелектуалаца), присташа Вешовићевих, међу којима су били: генерали Митар Мартиновић, Јанко Вукотић, Јово Бећир, Милутин Вучинић, Машан Божовић и министри Јово Поповић и Јован Матановић.

Да би извршио одлуку свог претпостављеног - генералног гувернера фон Вебера, Милош Љесковац је са једном јединицом аустријских војника 14. јуна 1916. посјетио Вешовића у Буковој Пољани и обавијестио га о одлуци фелдмаршала фон Вебера. Да реализују ову одлуку, Љесковац је код куће Вешовића оставио вод солдата са поручником Адолфом Пехером, Чехом, који су сјутрадан требали да спроведу генерала до Матешева, гдје их је чекао аутомобил за трансфер до Цетиња, а одатле у интернацију.

Аустријским војницима није успјело да изврше постављени задатак. „Гвоздени“ командант, школовани и окретни генерал, није допустио да буде малтретиран и увријеђен. Није дозволио да падне окупатору у руке и буде интерниран. Убио је поручника Пехера и одбјегао у шуму - одметнуо се у комите! Убиство аустријског официра било је фатално за многе Васојевиће и за друге Црногорце.

Како је до убиства дошло, постоји неколико верзија. О томе су писали комитски првак Вуксан Милић¹⁹, Радош Јелић и др. Сачуван је и оригинални записник са суђења у Колашинском суду, сачињен 16. јуна 1916. и свједочење војника-инфантеристе Јосифа Црнковића из Травника, који је био у пратњи Пехеровој.²⁰ У ствари, према једној верзији поручника А. Пехера је убио генералов

¹⁹ Грађа о комитском покрету, Историјски институт Црне Горе, Подгорица.

²⁰ Уп.: М. Кордић, М. Ашанин, *op. cit.*, стр. 71-74.

брат Павић, а према другој - генерал Вешовић. Дакако, другој верзији ваља вјеровати - јер, уосталом, о томе постоји аутентично свједочење Вешовићево, о чему ће бити ријечи мало касније.

Када су на извршењу задатка поручник Пехер и његови пратиоци окупирали Вешовићеву кућу у Буковој Пољани с намјером да га наредног дана приведу до одредишта, Вешовић у току ноћи није могао да побјегне, о којој намјери је писао 1938.године у никшићкој *Слободној мисли*.²¹ Он каже да је знао да они „хоће његову главу, па вели да је још „... те ноћи мислио из куће да побјегне, али је било немогуће, јер су врата и прозори били добро блокирани и чувани.“ С тим у вези, Вешовић истиче да је ова завјера према њему, као и доцније одмазде „вјешања, убијања и интернирања јадних Црногораца“ била последица „измишљеног и изфабрицираног тврђења о тзв. завјери и побуни против аустријских власти, те да је главни творац ове конструкције Милош Љесковац „наречени цивилни комесар за вријеме окупације у Колашину“. Вешовић терети Љесковца, „господина Србина“, да је „удесио интернирање мотивишући га завјером и побуном“ да би добио „одликовање својих претпостављених“. И стварно, овај одани слуга окупатора и последице завршетка Првог свјетског рата добио је награду - био је потпредсједник Сарајевске општине!

Енигму убиства поручника Пехера Вешовић је управо разјаснио у полемици са М. Љесковцем у *Слободној мисли*.²² Вешовић је признао да је убио аустријског официра због увреде коју му је овај нанио. Наиме, док је он у генералској униформи јахао на коњу у правцу Матешева, с намјером да се преда аустријским властима, уз пратњу овог официра и његовог ордонанса, иронично га је упитао поручник Пехер: гдје му је сабља? На тако постављено цинично питање, генерал Вешовић је одговорио: „Идем у срамно ропство, шта ће ми!“ -На те ријечи Пехер му је упутио тешку увреду „швајн“, што ће рећи на њемачком: свињо! Вешовић му је вратио истом мјером: „швајн сте Ви и ко Ве послао! Пазите што говорите и кога спроводите?“

Након тога жучног дијалога, аустријски официр је истраго сабљу, али је Вешовић брже реаговао и из револвера га убио, а потом заједно са браћом Павићем и Новицом - отишао у одметништво. Каквом се то брзином одвијало, најбоље се закључује и по томе што ордонанс убијеног аустријског поручника није све видио нити схватио, па је чак на суду свједочио да је Пехера убио брат генерала Вешовића.

Другог дана последице убиства Адолфа Пехера, фелдмаршал Виктор фон Вебер расписао је потјерницу за хватање генерала Вешовића. Заправо, генерални гувернер за Црну Гору у потјерници од 17. јуна 1916. захтијевао је да се генерал Вешовић и његова два брата добровољно пријаве аустријским властима у року од пет дана, иначе ће, у противном, његов отац и трећи брат, који се налазе у рукама аустријске власти као таоци, бити објешени. Сем тога, генерални гувернер је уцијенио генерала Вешовића, обећававши 50.000 круна онеме ко га ухвати!

²¹ Слободна мисао, Никшић, XVII/1938, бр. 15, стр. 10.

²² Ibidem.

Проглас са потјерницом фон Вебера црногорском народу због занимљивости доносимо у цјелини:

„Црногорци,

Чете његовог Царског и Краљевског Величанства цара и краља ФРАНЦА ЈОСИФА I пружице су након заузећа Црне Горе искрену руку на измирење са Вама и одличницима вашег народа, наше су вам власти помогле у вашој нужди, уз много труда, али радо и како смо најбоље могли.

Као хвала на то сновао је ваш бивши министар генерал Радомир Вешовић, са својим присташама - потпуно криво схватајући прилике - општи нападај на аустро-угарске посадне чете. Када сам за то сазнао, дао сам генерала Вешовића по једном од мојих официра на отворен и честит начин позвати, да остави моју земљу у року од 24 часа, да пренесе своје боравиште у нашу монархију. Вешовић и двоје његове браће уморили су овог официра из потаје.

Обзиром на то срамотно и пристојног човјека недостојно дјело наређујем сада:

1) Ако се генерал Вешовић и његова два брата добровољно не пријаве у року од 5 дана код једне Ц. и К. војничке области, онда ће бити објешен његов отац и његов трећи брат, који се налази у нашим рукама.

2) Оне особе без обзира на њихово држављанство које ухвате и уруче Ц. и К. војничкој области генерала Вешовића и његову побјеглу браћу, добиће награду од укупно 50 хиљада круна. Генерално гувернерство задржава себи право, да пораздијели ту своту међу оне који буду имали право на њу.

3) Читаво колашинско подручје, а нарочито пак васојевићко племе, тешко кажњавам за грозни злочин почињен од лица из њихове средине.

4) Жао ми је, што се морам лаћат ових и опћенитих оштрих мјера, јер сам у мом повјерењу на тако гадни и прости начин био преварен.

Жалим јадни црногорски народ, који је у овој несрећној земљи увијек и опет увијек морао да трпи због лакомости и болешљивог честохлепја несавјесних особа, које присвајају улогу вођа, и да за њих снашају казну.

Црногорци,

Овим вас последњи пут опомињем лијепим начином на мир и послушност. Будете ли хтјели слушати, настојаћу и даље, да вам тешку судбину ублажим, али не буде ли користила ни ова задња опомена, онда ћете морати, да сами себе препишете најстрожије посљедице.

Цетиње, дне 17. Јуна 1916.

Ц. и К. војни гувернер
Von Weber“.²³

²³ Архив Црне Горе, Фасцикла Аустроугарска окупација.- Проглас је штампан на њемачком, мађарском и српском језику.

Пошто се генерал Радомир Вешовић и последије позива аустројских војних власти није предао, на Видов-дан - 28. јуна 1916, по пресуди пријеког суда, објешени су у Колашину: његов брат Владислав-Влајко, студент права; Саво Стожинић Радуловић, такође студент, и племенски капетан Мијат Рецић. Вешовићев отац због старости је ослобођен смртне казне и интерниран.

Аустројске власти се нијесу задовољиле смрћу поменутих, већ су настојале да Радомира Вешовића или убију или ухвате. У Васојевићима су концентрисане знатне војне снаге које су предузимале свакодневне потјере. Упркос томе, Вешовића нијесу могли ухватити...

Генерално гувернерство је наредило да се интернирају сви официри, интелектуалци и сви мушки обвезници способни за оружје из Колашинског округа. Слично је поступано диљем Црне Горе...

Послије убиства Адолфа Пехера, аустројске власти су завеле терор над црногорским народом. Одмазде и репресивне мјере: хапшења, прогони и вјешања; масовно депортовање црногорских официра, главара и интелектуалаца из свих крајева Црне Горе били су свакодневна појава. Према неким подацима, Црногорци су интернирани у 68 логора широм Аустро-Угарске Монархије. Отворени су логори у Аустрији, Мађарској, Албанији и Црној Гори. Главни логори су били у: Нежидеру, Болдогасоњу, Надмеђеру, Карлштајну на Таји, Грацу и Ашоху, а у Црној Гори: Вуксан Лекићи и Тузи. У њима је било 9.333 заточеника црногорских, од којих су многи оставили кости у туђини, а знатан број и у црногорским логорима. Највише је, међутим, страдао колашински крај. Према аустроугарским изворима - до 9. јула интернирани су из Округа колашинског 1.622 лица, а до 20. јула на Цетиње је присијело 1.426 људи и 29. јула још 853 лица, што значи да је само из Колашинског округа интернирано 3.920 особа.²⁴

Аустроугарске окупационе власти у Црној Гори су у знак одмазде, пуниле логоре не само поменутих категоријама одраслог становништва црногорског, него и женама и дјецом. Међу интернираним женама била је и Даница Вешовић²⁵, супруга генералова са двије малољетне кћерке.

Аустроугарске власти су, усто, увеле драстичну реквизицију. Од ионако, у претходним ратовима, осиромашеног црногорског народа, узимано је готово све што му је остало и што је посједовао од екстензивне пољопривредне производње. Реквизиција је била најбескрупулознији вид пљачке. Народни пјесник је стање у Црној Гори под аустроугарском окупацијом сликовито окарактерисао:

*„Послушајте драга браћо моја
Кад слобода изгуби се своја,*

²⁴ Колашин (монографија), Београд, [1981], стр. 188.

²⁵ Генерал Вешовић је био ожењен Даницом Косановић, сусрећући се са сестрицом митрополита Саве Косановића (1839-1903), родом из Бањана. Удес је хтио да је Даница приликом једне вожње кароцом поред Лима страдала, када су преплашени коњи стрекнули и кароца се преврнула и gravidна Вешовићева супруга је од повреда преминула. Са њом је имао двије кћерке и два сина, од којих је старији Душан у југословенској војсци био коњички капетан. Генерал Вешовић се више није женио.

*Тешко ропство три године стаде
 Мртав народ паде на хиљаде,
 Да нас насу прича до вијека
 Што је било двадесетог вијека,
 Кило хљеба стотину динара,
 А немаше сиротиња пара
 И немаше нигдје да заради
 У проклетој аустријској влади.
 Смисли народ на тешке начине,
 Поче мљети прољетње клачине
 И глогину са трнове гране,
 Тиме мајке малу дјецу хране... “*

(Глад у Црној Гори, стих 1-14).²⁶

Због таквог наметнутог несносног стања, становништво Васојевића и осталих крајева Црне Горе - с разлогом је било незадовољно оним што је урадио прослављени генерал и бивши министар војни Радомир Вешовић, и трагичним посљедицама његовог несмотреног и неразумног потеза.

Озлојеђени народ слао је поруке Вешовићу да се преда, како би терор окупатора спласнуо. Пошто Вешовића нијесу могле ухватити, аустријске власти су прибјегле уступцима и преговорима, надајући се да ће га тако привољети на предају. Обије околности - позив својих суплеменика и попуштање окупатора - натјерале су Вешовића на рамишљање о предаји. Највише га је, разумије се, поколебала петиција Васојевића, коју су потписали: 11 свештеника, 13 учитеља и 52 виђенија грађанина, у којој се, између осталог, апелује на његову свијест и родољубље:

„Радомире брате,

Судбоносни је дан данас за племе васојевићко, зато Те оно позива да му се одужиш, да га спасиш!

Сјети се лијепе послушности племена наспрам Тебе, сјети се славе и величине коју си добио са овим сада несрећним племеном.

Сјети се херојства које Те диже у ред славних и дичних Васојевића, сјети се муке и отворених гробова.

Племе је све то радило с поносом, с љубављу и без роптања. Оно је данас уз Тебе и биће уз Тебе.

Данас је дошао час да Ти племе послушаш и да му дођеш. Дођи нам дични брате, послушај и спаси браћу своју од даље пропасти. Поред царског имаш и народни опроштај проткан силном и топлим љубављу која ће Те пратити. Поред свих херојстава што си учинио ово ће највише бити код племена Твог.“²⁷

NACIONALNA
 CRNE GORE ĐURĐE
 CRNOJEVIĆ

²⁶ Радован Бећировић: *Циклус пјесама „Ропства, борбе и слободе“*. Београд 1989, стр. 24.

²⁷ Др Божо Вуковић: *Петиција Васојевића*. - Побједа, XLVI/1990, бр. 9005, 27. XII, стр. 14.

Биће да га је овај апел својих земљака, саплеменика Васојевића највише поколебао. Дакако, и комитски мукотрпни живот (који је трајао годину, шест мјесеци и 29 дана), допринио је његовој одлуци о предаји. Скривајући се по шумама и пећинама Црне Горе и сусједне Албаније од окупаторских потјера које су му стално биле за петама, понестало му је физичке кондиције и психичке издржљивости. „Витез од Бардањолта“, некомпромисни војник и „гвоздени официр“ прихватио је компромис!

У септембру 1916. године, фон Вебер, војни гувернер за Црну Гору дао је општу амнестију за све комите - изузев за Вешовића. Међутим, почетком јуна наредне 1917. године стављено је и генералу Вешовићу до знања да је с највишег мјеста ослобођен смртне казне.

Вешовић је 2/15. септембра 1917. прије него што је евентуално био намјеран да се преда окупаторским властима, поставио услове у 12 тачака, од којих му је прва била да се *пусте интернирци из Мађарске и Аустрије, као и лица која су због њега осуђена на временске казне.*

Текст Вешовићевог писма²⁸ у цјелости гласи:

„Прије два дана примио сам Ваше поштовано писмо, датирано 29. VIII текуће године.

Разумио сам и за хајку коју сте ви с друштвом подигли у народу против мене. Сам Ваш поступак као и писање изненађује ме, јер не сматрам да можете Ви, да сте овлашћени учинити икакве олакшице народу од насиља аустријског од којег сам побјегао у гору.

Дакле, ако имате овлашћење да можете преговарати за тачке које ниже наводим и доћи ћу у додир са Вама, иначе нећу никаквих преговора ни састанака.

1. Да се ослободе сви без разлике чина и положаја из ропства из Мађарске.

2. Да се поставе црногорске власти, судске и административне, у свој Црној Гори укључно са Скадром и околином.

3. Да се садашња њихова полиција са села укине и сва измијени, а нова према потреби постави по пола наших људи а друга пола аустријских.

4. Да се дозволи народу да изабере одбор који би управљао земљом а ја са истим одговарам за сигурност и ред, а Гувернер да и даље остане као надзорна власт.

5. Да се администрацији и школама врати ћирилица.

7. Да пошта и телеграф буду допуштени за приватну потребу разумије се ћирилицом.

²⁸ Ово писмо Вешовић је упутио на личности војводе Јавра Вуковића и Љубомира Бакића, бившег министра црногорског, који су са одобрењем генералног гувернера покушали да допринесу сређивању прилика у Васојевићима и Црној Гори уопште. Они су добили овлашћење да могу преговарати са свима комитима, укључујући и Вешовића, и да ће бити сви помиловани без разлике на дјело почињено, ако се у року до 20. септембра предају властима са оружјем.

8. Да се учини накнада породицама невино убијених од стране полиције.

9. Да се учињене оштете наплате оштећенима.

10. Да се народу поврати 180.000 перпера неправилно наплаћених.

11. Да се мени и друштву исплате оштете и трошкови за ових 16 мјесеци и

12. Да се мени и мојој браћи поврати сав одузети новац, документа и ствари.

Тек кад би ови услови били примљени сматрао бих да је у неколико мени и мом друштву осигуран живот и слободно живљење у свом мјесту.

Ови услови морали би бити писмени, потврђени од Владе у Бечу и један такав примјерак Гувернеру а један мени.“

Пошто генералу Радомиру Вешовићу услови нијесу прихваћени, дошао је на идеју да напусти црногорску територију. Одлучио је да са дијелом комита, њих 16 на броју, преко Албаније пређе у Грчку. На пут су кренули крајем октобра 1917. године. Њихова маршрута кроз албанске богазе и беспућа била је веома отежана, а на граници људске издржљивости због неповољних временских прилика (снијежне падавине и тсл.). Била је то права правцата голгота! У његовој комитској дружини било их је без најнужније обуће и одјеће, у дроњцима. Данима су јели само букови жир, јер нијесу имали хране. Ријетко их је ко прихватао... Само ту и тамо прихватала их је по нека породица, која им је пружала традиционално гостопримство (на примјер, бег Мирашевић и Брег Мате). Због таквих неулова и губљења наде на бољитак, комити су се почели осипати (један од првих који је напустио Вешовића био је и Саво Оровић, доцнији познати партизански генерал).

Од аустроугарске окупационе власти Вешовић је поново уцијењен - сада са 15.000 златних круна. Вратили су се у црногорске врлети. Негдје око 20. децембра, Вешовић је ступио у контакт с аустријским властима у Андријевици - ради договора о условима предаје. Услови које је сада Вешовић понудио за предају били су формулисани у шест тачака, и то:

„1. Гарантовање живота Вешовићу са друштвом и ослобођење осуђених лица због њих.

2. Повратак Вешовићу одузетог му новца и накнада штете у коњима и сијену, као и накнада штете његовом друштву.

3. Исплата Вешовићу с друштвом плате док су били у шуми. Вешовићу на рачун круна 12.000, које је имао годишње док је био на служби у Скадру за вријеме државног живота Црне Горе.

4. Остављање на миру свих лица која су са Вешовићем била у вези.

5. Да Вешовића интернирају под строгом стражом у Подгорицу или Монархију, али са његовом ћецом заједно гдје не би било Црногораца.

6. Ослобођење нижих војних чинова, војника до чина наредничког, али не официре, више чиновнике, народне посланике и политичке личности уопште.“²⁹

Према једном аустријском документу Вешовић је поставио ове услове:

1. Отпуштање из логора 300 интернираца.
2. Отпуштање свих оних који су били осуђени због давања помоћи њему.
3. Повратак њему свих одузетих ствари, писама, као и новчаних докумената.
4. Издавање плате у износу 625 круна мјесечно и мјесечни додатак 275 круна“.³⁰

Генерално гувернерство је усвојило Вешовићеве захтјеве. Напокон, храбри ратник и легендарни генерал прихватио је компромис, што му историја тешко може опростити, тим прије што је био на помолу распад црно-жуте монархије. Вешовић се предао 14.јануара 1918. године. Са њим су се окупатору предали и бивши министар црногорски Милосав Раичевић - са око 20 комита.

Предаја генерала Вешовића и министра Раичевића, као и њихова пасивност током безмало 17-томјесечног комитовања, не може се ничим правдати. Посебно се не може правдати оно што се с Вешовићем десило после предаје а прије интернације. С разлогом је аустријски окупатор његову предају сматрао великим успјехом. Штавише, окупатор је покушао да га искористи у пропагандне сврхе и он се, на жалост, прихватио незахвалне, и дакако компромитујуће улоге - да у пратњи аустроугарских официра присуствује зборовима и на њима позива народ на лојалност према окупатору, а комите да се окане „бесциљне“ борбе и врате својим кућама. Ова и оваква „мисија“ прослављеног црногорског генерала доживљела је потпуни фијаско. Човјек чије је присуство у комитском ослободилачком покрету много значило, почео је да сарађује с окупатором. Било је то велико разочарење у јунака из Првог балканског рата и Првог свјетског рата. И окупатор је, на крају, схватио да је крах генерала Вешовића и њихов неуспјех, па је крајем јануара и њега конфинирао у Грац, гдје му је била супруга и кћерке. Није, међутим, ни ту дуго тамновао, јер су га депортовали у Пештал, гдје је остао до распада Аустро-Угарске Монархије. Потом је пошао у Праг, одакле се са др Прохаском пребацио у Загреб, с намјером да настави пут за Црну Гору. У Босанском Броду Вешовић је ухапшен из непознатих разлога. Једва се ослободио затвора, и упутио се у Београд, гдје се обратио Стојану Протићу, предсједнику владе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Постављен је за генерала југословенске војске и распоређен на мјесто команданта дивизије у Скопљу. На ту високу војну функцију именован га је престолонаследник регент Александар Карађорђевић.

²⁹ Др Новица Ракочевић: *op. cit.*, стр.413.

³⁰ *Ibidem.*

Убрзо након тога на разне начине је шиканиран и омаловажаван. Почетком јуна 1919. пензионисан је и „поћеран као какав пандур, бачен на улицу без икаквих средстава за опстанак.“³¹ Пошао је у родно мјесто -да живи на својем посве упропашћеном имању. Противу њега је вођена читава харанга. Полицајци су били задужени да трајно мотре на њега и да редовно обавјештавају надлежне полицијске органе и Министарство унутрашњих дјела о његовом понашању. Доушници су га будно пратили и денунцирали. О његовом приватном кретању по Црној Гори, у Пећ и Скопље, формиран је богати досије, о чему најљепше илуструје аутентична документација коју је недавно обзнанио др Шербо Растодер.³² Власти су га пратиле као опасног бунтовника и непомирљивог противника режима. Оптуживале су га да одржава потајне везе са никшићким и ровачким одметницима; инсинуирали му да припрема побуну у Морачи. Посебно су се власти бојале „да он за собом има половину Васојевића“, те да ће дићи општи устанак у Црној Гори. Стога су непрестано предвиђале мјере како да осујете такав устанак и штетни утицај генерала Вешовића на евентуалне акције побуне...

У циљу предострожности, министар војске и морнарице Ђенерал Стеван С. Хацић наредио је 14. септембра 1919. да се Вешовић принудно спроведе у Београд, уколико не би добровољно то урадио по његовом позиву.³³

Када је Вешовић дошао у Београд ухапшен је заједно са старијим сином Душаном наводно због пактирања са непријатељем државе. Ставили су му на терет да је у тајним везама са Италијом, која му обезбјеђује помоћ у новцу, муницији и артиљерији.³⁴ Пошто је 15 мјесеци одлежао у београдској тврђави, у мемљивој затворској ћелији, изведен је пред србијански суд да одговара за „велеиздају“. Јавни претрес у Београдском првостепеном суду одржан је 11. и 14. фебруара 1921. године против генерала Вешовића оптуженог „због велеиздаје“. Процес је вођен на основу једног фалсификованог писма (без датума!), које је он, ко бајаги, писао из Андријевице талијанском конзулу у Скадру и преписке владиног повјереника на Цетињу извјесног Мишовића са Стеваном Хацићем, министром војним у Београду, као и пријаве „Омладинске организације“ из Андријевице од 25. децембра 1919. и, напoкoн, неких телеграма режимских власти у којима се имплиците тврди „да је Вешовић сумњив и за постојеће стање веома опасан“, па се инсистира да се „по сваку цијену уклони из Црне Горе“, јер припрема „отцепљење Црне Горе од Србије“.³⁵

³¹ *General Vešović piše iz zatvora regenetu Aleksandru Karadorđeviću*. Пише и приређује др Šerbo Rastoder. - *Vijesti*, Podgorica, 18. februara 1998, str. 8.

³² Уп. др Шербо Растодер: *Скривана страна историје. Црногорска буна и одметнички покрет 1918-1929*, I-IV, Бар 1997, стр. 457, 458, 484-486, 491, 536, 553, 554, 577, 578, 615, 616, 624, 627, 628; II-684, 685, 689, 713, 714, 725, 726, 732, 768, 793, 802, 870, 930, 931, 981, 1089, 1139, 1140; III-1418; IV-1916, 1959, 1991.

³³ Др III. Растодер: *op. cit.*, стр. 684-685, 801.

³⁴ *Ibidem*, стр. 802, 904, 920.

³⁵ *Ђенерал Вешовић пред судом*, Земун 1921, стр. 7-8.

На монтираном процесу, којему је београдска штампа (*Политика* и др.) дала видан публицитет,³⁶ Вешовић је имао сјајно држање. У својој одбрани доказао је да је „сва званична преписка“ из оптужнице против њега - резултат измишљених и неуспјелих комбинација „полуписмених полицијских органа“ и произвољних прича „чула, рекла, казала!“ Што се тиче пријаве тзв. „Омладинске организације“, у којој су, по ријечима генераловим, били само државни чиновници са „главним занимањем“ писање достава, пљачке и „паљења кућа народу...“, признао је оптужени генерал, да је на једном збору упутио врло оштру критику на стање у Црној Гори, поготову „на власти које пале куће, убијају не само људе него и жене и дјецу и врше сваки дан још страшније злочине...“³⁷ Тврдио је Вешовић на суду да је достава против њега наручена из Београда, онда када је већ био у затвору. У својој завршној ријечи одбране „на 15 табака“ Р. Вешовић је опширно изложио своје комитовање и разлоге предаје аустроугарским властима; затим, о капитулацији Црне Горе, и о стању у Црној Гори после присаједињења, које је назвао „системом вршења злочина над народом црногорским“. Износећи паљење не појединих кућа него читавих села, многобројна убијања не само мушкараца него и жена и дјеце, уништавања сиротињске имовине, држање на хиљаде Црногораца по затворима и интернирања црногорских фамилија...“ Вешовић је тврдио: „Црна Гора је претворена у пакао много страшнији од оног Дантеовог“.³⁸ Поткрепљујући ову своју тешку [квалификацију] стања у Црној Гори, Вешовић каже: „Ни Данте се није сјетио, да својим жртвама удара шпике (оштре дрвене шилке - примј. Д.М.) за нокте и меће мачку под сукњу“ какав се случај десио једној старици која није хтјела да прокаже сина, али је од удараца и од гребанја разјарене животиње издахнула“, смјело завршавајући своју одбрану ријечима:

„Да, да! Пакао је моја домовина, много црњи од оног Дантеовог!“

У недостатку доказа и уз бриљантну одбрану врских адвоката: др Живка Топаловића и др Секуле Дрљевића, који су своју одбрану заснивали на категоричној тврдњи да је Београдски суд ненадлежан - Вешовић је пуштен на слободу.³⁹

Почетком марта 1921. генерал Радомир Вешовић се обрео у Подгорици. Почео је да се бави политиком - у којој није имао успјеха. Добри војсковође, по правилу, били су слаби политичари. То правило потврђује и Вешовићев случај: био је добар војсковођа и лош политичар. У својој релативно краткој каријери чинио је фаталне политичке грешке. Неславни епилог катастрофе Црногорске војске везан је и за његово име као министра војног. Иако је слом Црногорске

³⁶ *Политика*, 1919, 7, 9, 27. XII; 1921, 11, 11. III.

³⁷ *Генерал Вешовић пред судом*, стр. 8-9.

³⁸ *Ibidem*, стр. 38.

³⁹ Комплетну тужбу државног тужиоца, ток расправе у изводу, говоре бранилаца, извод из завршне ријечи оптуженог и судско рјешење, Вешовић је 15. марта 1921. приредио и предао у штампу. (Види: *Генерал Вешовић пред судом*, Земун 1921, стр. 39)

војске био неминован, и дан-данас отворено је питање: да ли је требало потписати капитулацију, или тражити излаз попут Српске војске, за коју се Црногорска војска жртвовала. Вешовић је потписао „Прокламацију“, и преузео на себе историјску одговорност за капитулацију!?

Знао је то и народ, који је цијенио приликом избора марта 1923. године - када се Вешовић кандидовао на федералистичкој листи Михаила Ивановича: није био изабран! Некада популарни генерал, национални јунак са великим поштовањем и култом у народу - био је прилично компромитован...

Вешовића су у рату и миру красиле најважније војничке врлине: имао је командантску и личну храброст, био је неустрашив и пун иницијативе, строг и правичан; у приватном животу искрен, несебичан и добар друг.⁴⁰ Вешовић је за своје ратне заслуге добио више домаћих и страних одликовања: Орден Данила I IV степена (6. X 1898), императорско-руски Орден св. Станислава III степена, Таковски орден IV степена Краљевине Србије, Орденом Александра Невског V степена Књажевине Бугарске.⁴¹ С правом је његов биограф констатовао да је његово име тијесно везано за војне успјехе Црне Горе у балканским и Првом свјетском рату - „и остаће у трајној успомени међу именима осталих наших великана, заслужних за домовину, о којима ће доцније историја донети свој суд.“⁴²

И, одиста, мјеродавни историчар - са историјске дистанце - изрекао је свој суд. Наиме, генерал Вешовић је за непуне двије године направио три непромишљене и неопростиве грешке. То су:

Прво, као министар војни, а тиме и један од најодговорнијих функционера државне управе, одлучио се са осталим министрима на капитулацију и издао војсци наредбу да положи оружје;

Друго, непромишљено је и неопрезно радио на припреми устанка, када је за то било најмање услова и изгледа на успјех, и својим непромишљеним актом - убиством аустријског официра - изазвао брзу интервенцију аустријских власти и тиме онемогућио сваку каснију озбиљнију оружану акцију црногорског народа за ослобођење од окупатора;

Треће, предао се у вријеме када је комитски покрет узимао шире размјере, умјесто да заједно са комитима настави борбу и стави се на чело њиховог покрета. (Умјесто да то уради, он пропагандом настоји да и остали комити слиједе његов примјер!)⁴³

По општем суду, генерал Радомир Вешовић је био један од најхрабријих црногорских официра свога времена. Лично је учествовао у свим јуришима јединица којима је командовао. Био је веома енергичан и ратоборан, али и својеволног понашања, контроверзна личност. У народу и код нижег официрског

⁴⁰ Спасоје Ш. Лазаревић: *Дивизијски генерал уједињени Радомир Л. Вешовић*. - Рагник, Београд, 1938, децембар, стр. 155.

⁴¹ Архив Црне Горе. Министарство војно: Листа официра 1900-1912, II-11.

⁴² На истом мј.

⁴³ Др Н. Ракочевић: *op. cit.*, стр. 415.

кадра био је врло омиљен. Старији од њега - по чину и функцијама - зазирали су од његовог пркоса и поноса. Није био свађалица, али је био одважан и недовољно трпељив.

Чини се, најбољу скицу његове карактерологије дао је Милован Ђилас. Ђилас за њега каже - био је:

„Црнпураст, витак, сав од живаца и покрета, горд и од речи, брз на све. Његова храброст у боју није презала ни пред чим. Али је као политичар био прежустар, непостојан - као његове црне, немирне очи, као политика којој је припадао“.⁴⁴

Ђилас за Вешовића додаје и ово: „Помало пребрз, подоста храбар, он је у једној залуталој политици правио вратоломије више него други. Стари црногорски витез у нехраброј политици, нестваран у нестварности.

... Ослобођен на суду, добио је високу пензију и проживио све до пред други светски рат у ставу лојалног незадовољника и завереника изван завера - несрећан у свету невитештва и обичности.“⁴⁵

Удеси које је имао у приватном животу и неуспјеси које је доживио у политици, нијесу остали без одређеног утицаја на његову доста контраверзну личност. Да је био контроверзна личност свједочи и овај податак: Никола Ковачевић-Стари, у једном интервјуу, саопштава да је добио од совјетске обавјештајне службе да „држи на везу“ генерала Радомира Вешовића, који је „наш човјек“ (sik!). И овај индикативни и чудни податак говори о трагичној личности: можда нема трагичније у нашој савременој историји! У том смислу ваља схватити и констатацију у анонимном некрологу (вјероватно, главног и одговорног уредника), објављеном у никшићкој *Слободној мисли*, „да су разне околности и удеси диктирали извјесне контрасте у војничкој фигури овог великог личног јунака“.⁴⁶

Предаја аустроугарском окупатору и генералов компромис пред сломом Црногорске војске - били су деградација Вешовићеве личности. Био је и он лично тога свјестан. Осјећао се кривим за тешке последице које је проузроковало његово убиство аустријског официра. Несумњиво, кајао се Вешовић дубоко за тај свој непромишљени акт, због којег су страдали многи Црногорци и њихове фамилије. На овакав закључак упућује и један његов говор који је одржао приликом отварања Споменика ратницима у Књажевцу послје Првог свјетског рата. Тада је Вешовић казао, између осталог, и ово:

„Јунаци! Ја сам данас најсрећнији човјек јер отварам споменик вама јунацима, али, ја сам данас и најнесрећнији човјек јер моје име није уписано на њему.“⁴⁷

⁴⁴ Милован Ђилас: *Црна Гора*, Београд, 1989, стр. 109.

⁴⁵ Ibidem, стр. 109.

⁴⁶ *Радомир Вешовић, генерал у пензији*. - Слободна мисао, XVII/1938, бр. 38, 2. X, стр. 5.

⁴⁷ Побједа, 1990, бр. 8901, 23. XII, стр. 14.

Послије свих вратоломија у рату и миру, удеса које је имао на судским процесима и породичном животу, генерал Вешовић се, како рече М. Ђилас, повукао у (не)миран живот, до поткрај живота траје вегетирајући „у ставу лојалног незадовољника и завереника изван завера.“ Некада ловором овјенчани црногорски генерал Худо је скончао далеко од завичаја 15. августа 1938. г. у Славонском Шамцу, гдје је непосредно пред смрт дошао код кћерке удате за Крешимира Филиповића. Сахрањен је у гробницу - зетову!

Када су Васојевићи сазнали за Вешовићеву смрт и његову сахрану у Славонији, организовали су Одбор за преношење његових земних остатака у родни му крај. Посебно су на томе радили два бивша црногорска министра: Милосав Раичевић и Јанко Спасојевић. Нијесу, међутим, наишли на „разумијевање“, јер генералов син Душан Вешовић, потпуковник у пензији, није им дозволио да остваре своју намјеру - да пренесу посмртне остатке његовог оца у Васојевиће јер је био свјестан свих увреда и понижења које је генерал Вешовић доживио у свом племену.⁴⁸

Узбудљиви догађаји везани за личност потоњег црногорског министра војног, генерала Радомира Вешовића, од 1916. до 1921. и његова трагична судбина, послужили су као инспирација и фабула првом црногорском синеасти Владимиру Поповићу за филмску екранизацију,⁴⁹ а публицисти М. Кордићу за романсирану биографију.⁵⁰

Нека и ова био-библиографија буде подсећање, поводом шездесетогодишњице Вешовићеве смрти, на његову занимљиву и заслужну личност.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Чланци, прилози, полемике у периодичним публикацијама

1. *Војна књижевност*. - Глас Црногорца, XXXVIII/1909, 2, [5]. Потпис: Р. Приказ три књиге Н.П. Михњевича у преводу Н. Ковачевића - Граовског.
2. *Др Н.П. Ковачевић-Граовски*. - Цетињски вјесник, IV/1910, 37, 3. Некролог.
3. *Др Н. П. Ковачевић - Граовски*. - У: Успомене сјенима Новице П. Ковачевића Граовског. Цетиње 1910, стр. 308. Писац из садржаја чланка.
4. *Отворено писмо Министру војске и морнарице. Београд, 10. новембра 1919.* 2. - Епоха, II/1919, 276, 1.
5. *Метохија - Горње Полимље и жељезничка пруга Београд-Бока Которска. У Пећи, септембра 1936. год.* - Слободна мисао, XV/1936, 37, 1-2. О значају Јадранске жељезнице.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁴⁸ Милосав-Мишо Мишовић: *Вријеме, легенде и историја*, Тријепоље, [Б. м. и б. г.], стр. 40-41.

⁴⁹ Ратко Ђуровић: *Владимир Ђ. Поповић - први црногорски синеаст и његов филм*. - Стварање, XXVIII/1973, бр. 12, стр. 1497-1499.

⁵⁰ Миле Кордић: *Генерал*, Београд, 1996, 421 стр. Изабрана дјела, књ. 1.

6. *Отступање Црногорске војске и излазак из земље Краља Николе.* - Слободна мисао, XVII/1938, 1, 6; 2, 2.
7. *Отпужба у данима окупације. Беране, 28. фебруара 1938. г.* - Слободна мисао, XVII/1938, 10, 4+6.
Коаутори: Радивоје Милошевић, Ђорђе Маријановић.
Поводом писања Војислава Зечевића у београдској Правди.
8. *Отпужба у данима окупације. У Пећи, 15. априла 1938. г.* - Слободна мисао, XVII/1938, 15, 10.
Полемика са Милошем Лесковцем.
Ранији чланци у Слободној мисли, XVII/1938, бр. 10, 12, 14.
9. *Отступање Црногорске војске и излазак из земље Краља Николе. Маја 1938. год. у Бару.* - Слободна мисао, XVII/1938, 22, 4; 23, 4; 24, 4.
Одговор на чланак Милосава Раичевића у Слободној мисли, XVII/1938, 6.
10. *Отступање Црногорске војске и излазак из земље Краља Николе. У Биограду, 29. VIII 1938. год.* - Слободна мисао, XVII/1938, 34, 4. IX, 4.
Поводом чланка Митра Мартиновића објављеног у Слободној мисли, XVII/1938, 32.
11. *Поводом написа „Кнез Никола Васојевић“.* - Записи, 1929, IV, 3, 136-142.
12. *Генерал Вешовић о расположењу у Црној Гори.* - Политика, XXVI/1929, 7441, 4.
Изјава о приликама у Црној Гори.
13. *Генерал Вешовић пред судом.* Тужба државног тужиоца. Ток расправе у изводу. Говори бранитеља: др Ж. Топаловића и др С. Дрљевића. Извод завршне ријечи оптуженог. Судско ријешење. Земун, [1921], 39 стр.
Приредио и издао Р. Вешовић.

III БИБЛИОГРАФСКИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА О Р. ВЕШОВИЋУ

1. АНОНИМ: Из Лијеве Ријеке. - *Народна мисао*, II/1907, 28, [4].
О агитацији силом Радомира Вешовића.
2. АНОНИМ: Афера Вешовић. - *Београдске новине*, II/1916, 148, 1-2.
О стању у Црној Гори и потјерници против генерала Р. Вешовића.
3. АНОНИМ: Светски рат I. Црна Гора. Вешовић. - *Велика Србија*, I/1916, 93, 1.
О вођи побуњеника у Црној Гори генералу Р. Вешовићу који се одметнуо од аустријских власти и кога је аустријска командатура уцијенила ако се не преда.
4. АНОНИМ: Poslední zprávy. Zatykač na buvalého černohorského ministra války pro zavraždění rakouského důstojníka. Z Vidně, 10. července. - *Národní listy*, 1916, 11. VII, 2.
О подозрењу да је генерал Р. Вешовић убио аустро-угарског официра.
5. АНОНИМ: Z Černé Hory. Z Vidně 11. července. Z valečného tiskovko stanu... - *České demokracie*, 1916, 12. VII, příl., 2.
О сумњи да је генерал Вешовић убио аустро-угарског официра.
6. АНОНИМ: Потера за генералом Вешовићем. - *Преглед листова*, 1916, 217, 1-2.
Текст прогласа аустријског гувернера Црне Горе и потјернице поводом убиства аустријског официра. Из *Сарајевског листа*, од 20. VI 1916. године.
7. АНОНИМ: „La ravoite du Monténégro“ - *Преглед листова*, 1916, 251, 1.
О покушају дизања устанка од стране Војислава Вешовића у Црној Гори. Из *Journal de Genève*, од 13. VII 1916 (на француском језику).
8. АНОНИМ: Помоћ Црној Гори. - *Српскогласник*, I/1916, 183, 2.
Чланак објављен у *Times*-у о побуни у Црној Гори под генералом Вешовићем.
9. АНОНИМ: Вешовић. - *Глас Црногорца*, XLV/1917, 3, 4. III, 2.
10. АНОНИМ: Лов на црногорског министра. - *Преглед листова*, 1917, 475, 1-2.
О одметништву Р. Вешовића. Из *Pesti Hirlap-a*.

11. АНОНИМ: - Афера генерала Вешовића.- *Преглед листова*, 1917, 582, 2-3.
Извјештај Бечког *korespodenz.* - *Buroati-a* листу *Neus Zürichen Zeitung* о догигији аустријског поручника при покушају да интернира генерала Вешовића.
12. АНОНИМ: Zur „Selbststellung des ehemaligen montenegrinischen Ministers“. - *Belgrader Nachrichten*, IV/1918, 15, 3.
О побуни и одметању у шуму бившег црногорског министра војног Радомира Вешовића после убиства аустријског поручника Адолфа Пехера.
13. АНОНИМ: [Поводом чланка часописа *The Near East* од 18. јан. 1918. о афери генерала Вешовића у Црној Гори.] - *Глас Црногорца*, XLVI/1918, 38, 3.
С текстом чланка.
14. АНОНИМ: La malheureux sort du général Véchovitch. - *Bulletin monténégrin*, Genève, 1918, № 6, 15. avril, 53.
15. АНОНИМ: Неколико ријечи о нашим одметницима. - *Цетињске новине*, III/1918, 170, 3.
О комитском покрету и комитовању Р. Вешовића.
16. АНОНИМ: Poslední zprávy. Vývalí černohorčtí ministři. Z Vidně, 11. ledna. - *Národní listy*, 1918, 12. I, 3.
О предаји бивших министара Р. Вешовића и М. Раичевића аустријским властима.
17. АНОНИМ: Ruzné zpravy. Doklad národní poctivosti. - *Nově lid*, 1918, 47, 535.
о судбини генерала Вешовића.
18. АНОНИМ: Denní zprávy. Milý a vzácný jihoslovanský host v Praze. - *Národní listy*, 1918, 14. XI, 3.
О доласку бившег црногорског војног министра Р. Вешовића у Праг.
19. АНОНИМ: Слике из Црне Горе. Качаци. - *Преглед листова*, 1918, 838,
Додатак, стр. 4-5. [Стројопис.]
Поводом предаје Радомира Вешовића. Из „*Di Sajt*“.
20. АНОНИМ: Генерал Вешовић. - *Српски лист*, II/1918, 3, 4.
О предаји команданту андријевичког дистрикта и помиловању Радомира Вешовића.
21. АНОНИМ: Генерал Вешовић. Предаја црногорског генерала. - *Српски лист*, II/1918, 11, 2.
О предаји ђенерала Вешовића аустријском команданту у Андријевици.
22. АНОНИМ: The fate of General Vešović. - *The Montenegrin Bulletin*, II/1918, 2, 29-30.
О предаји генерала Радомира Вешовића Аустријанцима. Из *Morning Post*-а од 30.1. 1918.
23. АНОНИМ: Rakouská justice za okupace Černé Hory.- *České slovo*, 1919, 16. XII, 5.
О афери Р. Вешовића, окривљеног за убиство аустроугарског официра у јулу 1916. године.
24. АНОНИМ: Politický přehled. Jugoslavia. Obžaloba gen. Vesoviče. Z Bělehradu, 11. prosince. - *Národní listy*, 1919, 12. XII, 3.
О оптужби против Р. Вешовића, вође завјере против аустро-угарске окупације у Црној Гори.
25. АНОНИМ: Politický přehled. Jugoslavia. General Vesović před soudem. - *Národní listy*, 1920, 9. I, 2.
26. АНОНИМ: Politický přehled. Jugoslavia. Soud nad generáлом Vesovićem - *Národní listy*, 1921, 17. II, 2.
О суђењу Радомиру Вешовићу, вођи завјереника у Црној Гори.
27. АНОНИМ: Z ciziny. Jugoslavia. Proces proti...- *Posel od Čerchova*, 1921, 50, 7, 1.
О суђењу Радомиру Вешовићу.
28. АНОНИМ: Афера генерала Вешовића. - *Епоха*, IV/1921, 627, 3.
Поводом суђења црногорском генералу због држања у Првом свјетском рату.
29. АНОНИМ: Претрес ђенералу Вешовићу. - *Београдски дневник*, III/1921, 33, 2; 34; 3; 35, 1.
Приказ претреса у првостепеном суду генералу Рад. Вешовићу, оптуженом за покушај отцјепљења дијела државне територије уз помоћ представника стране државе.

30. АНОНИМ: Суђење генералу Вешовићу. - *Социјалист*, I/1921, 23; 3; 24, 3.
31. АНОНИМ: Један невјероватан савез. - *Црногорски радикал*, I/1923, 2.
О тзв. министарској листи коју су сачињавали: Михаило Ивановић, Мирко Мијушковић, Саво Вулегић, Лука Гојнић, Ристо Поповић и Радомир Вешовић.
32. АНОНИМ: Партије изнад свега. - *Препород*, II/1923, 42, 1.
О кандидовању за народног посланика др Ивана Шуштерчића и ђенерала Вешовића.
33. Радомир Вешовић, ђенерал у пензији. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 38, 2, X, 5.
Некролог. (Лијева Ријека, 1871-Славонски Шамац, 1938).
34. Поводом познате полемике „У данима окупације“. Једно објашњење Уредништва. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 43, 6.
Пolemика у *Слободној мисли*, XVII/1938, бр. 10, 12, 14, 15, 16, 20.
35. Б.Б.: Једна велика генерација. [С 2 сл.] Колашин, априла 1927. - *Слободна мисао*, VI/1927, 240, 2.
О Мијату Рецићу и Влајку Вешовићу, објешеним 1916. год. од Аустријанаца.
36. БАКИЋ, Љуб[омир] А.: Вешовић се брани! Подгорица, на Видов дан 1921. - *Црна Гора*, II/1921, 55-77.
Поводом Вешовићеве предаје непријатељу у новембру 1917. године и његове брошуре штампане 15. марта 1921. год. у Земуну, под насловом: „Ђенерал Вешовић пред судом“. Излазило нередовно у 16 наставака.
37. ВЕЛИМИРОВИЋ, Душан: Поводом написа „Кнез Никола Васојевић“ (*Записи*, књ. IV, св. 3, март 1929, стр. 136-142). - *Записи*, III/1929, IV, 5, 306-307.
Одговор на чланак Р. Вешовића, објављен под наведеним насловом, у коме аутор прихвата народно предање да је Никола Васојевић убијен 1844 (или 1845) по налогу Петра II Петровића Његоша и игумана Мојсија Зечевића. Велимировић, међутим, доказује да је Никола Васојевић убијен забуном, а никако по Његошевом налогу!
38. ВУКИЋ, Светозар: *Великоме ослободитељу змају Црне Горе и министру рата генералу Радомиру Вешовићу (1871-1938)*. Андријевица 1979, 32 стр. Пјесма.
39. ВУКОВИЋ, Божо: Истина и обмана у историји и књижевности. - *Побједа*, XLVI/1990, 8996, 18. XII, 16; 8997, 19. XII, 15; 8898, 20. XII, 13; 8899, 21. XII, 12; 8900, 22. XII, 16; 8901, 23. XII, 14; 8902, 24. XII; 9; 25. XII, 16; 8904, 26. XII, 13; 8905, 27. XII, 14; 8906, 28. XII, 13; 8907, 29. XII, 12; 8908, 30. XII, 16; XLVI/1991, 8909, 31. XII, 1. и 2. I, 15; 8910, 3. I, 16; 8911, 4. I, 12; 8912, 5. I, 13; 8913, 6. I, 14; 8914, 7. I, 12.
40. ВУКОТИЋ, Јанко: Мемоари Јанка Вукотића. Свједочење војсковође из три, за Црну Гору, пресудна рата. /Приредио Момчило Хајдуковић. - *Побједа*, XLVI/1991, 9130, 5. V, 18; 9131, 6. V, 16; 9132, 7. V, 16; 9133, 8. V, 23; 9136, 11. V, 24; 9142, 17. V, 13; 9143, 18. V, 17; 9144, 19. V, 14; 9145, 20. V, 16; 9146, 21. V, 13; 9147, 22. V, 13.
41. ВУКОТИЋ, Јанко: *Успомене из три рата*, Београд 1996, 217 стр.
На више стр. о Р. Вешовићу.
42. ВУКСАН, Душан Д.: Један детаљ с краја 1915. године. - *Записи*, XIII/1940, књ. XXIV, 1, 28-31.
43. ВУКЧЕВИЋ, Митар С.: „Отступање Црногорске војске и излазак из земље краља Николе“. Подгорица, јуна 1938. год. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 39, 4; 40, 4; 41, 4.
Пolemика с генералом Вешовићем и др Н. Радовићем. Ранији чланци у *Слободној мисли*, 17/1938, 32, 34.
44. ВУЛЕНИЋ, Саво П.: Ђенерал Радомир Вешовић. - *Зета*, IX/1938, 36, 2. XI, 4-5.
Некролог.

45. GUBERINA, Rade: Vešović Rădomir. - У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 2. Zagreb, 1985, стр. 722. Потпис: R. Ga.
46. Д. В.: Радомир Вешовић југословенски генерал у пензији. - *Црногорски радикал*, I/1923, 5, 1-2.
Приказ политичке личности Р. Вешовића; кандидовање за народног посланика.
47. ДРАГОВИЋ, Константин П.: Вешовићево србовање под Аустријом. Цетиње, 1. марта 1923. - *Црна Гора*, IV/1923, 15, 2.
О његовој изјави да неће бити ни Србина ни српске државе.
48. ДРАГОВИЋ, Милија: Радомир Вешовић. [С портретом]. - *Црногорски алманах*, Суботица, 1929, 25-28.
49. ЂИЛАС, Милован: *Црна Гора*. Београд 1989.
50. ИВАНКОВИЋ, П[етар]: Вешовић у Ђенови. Италија искоришћује и на биоскопском платну данашњег посланичког кандидата. [С портретом]. - *Препород*, II/1923, 29, 1-2.
О личности и раду генерала Радомира Вешовића.
51. ЂУРОВИЋ, Ратко: Владимир Ђ. Поповић - први црногорски синеаст: Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца. - *Стварање*, Титоград, XXVII/1973, бр. 12, стр. 1497-1499.
52. JELIĆ, Radoš: Iz života i vojevanja Radomira Vešovića. Odlazak u zarobljeništvo i bjekstvo. Povodom feljtona dr Šerba Rastodera „Crnogorska buna i odmetnički pokret 1919-1929“. - *Vijesti*, Podgorica, II/1998, br. 194, 20. IV, str. 6; br. 195, 21. IV, str. 6.
53. ЈОВИЋЕВИЋ, Иво: Радомиру Вешовићу: Ода. - У: Иво Јовићевић Црногорац, *Капље жучи*. Женева 1919, стр. 17-18.
54. ЈОВИЋЕВИЋ Иво: Радомиру Вешовићу. - У: *Капље жучи*. Друго издање. Рим 1921, стр. 24.
Ода црногорском генералу.
55. ЈОВОВИЋ, Пантелија. *Црногорски политичари. Портрети*. Београд 1924.
О Р. Вешовићу на стр. 37-38.
[Прештампано из београдске *Трибуне*, 20. XII 1923]
56. К[АВАЈА], М[арко]: Погибија зеленаша под Дурмитором. Шавник, 30. јануара. - *Слободна мисао*, II/1923, 21, 3.
Поводом неуспјелог збора сепаратиста одржаног у Шавнику.
- 56а. КОПРИВИЦА, Бранко: Заштитник ђака и сиротиње. - *Никшићке новине*, 1996, 1186, 9. V, 27.
57. КОРДИЋ, Миле: Црногорска буна 1919-1924. - *Политика експрес*, XXIII/1985, 7813, 6. XII, 15; 7814, 7. XII, 15; 7815, 8. XII, 17; 7816, 9. XII, 13; 7817, 10. XII, 15; 7818, 11. XII, 15; 7819, 12. XII, 15; 7820, 13. XII, 15; 7821, 14. XII, 15; 7822, 15. XII, 19; 7823, 16. XII, 13; 7824, 17. XII, 15; 7825, 18. XII, 15; 7826, 19. XII, 15; 7827, 20. XII, 15; 7828, 21. XII, 15; 7829, 22. XII, 17; 7830, 23. XII, 15; 7831, 24. XII, 15; 7832, 25. XII, 15; 7833, 26. XII, 15; 7834, 27. XII, 15; 7835, 28. XII, 15; 7836, 29. XII, 17; 7837, 30. XII, 15; 7838, 31. XII, 1, 2. I 1986, 17; 7839, 3. I, 15; 7840, 4. I, 15; 7841, 5. I, 19; 7842, 6. I, 15; 7843, 7. I, 15; 7844, 8. I, 15; 7845, 9. I, 15; 7846, 10. I, 15; 7847, 11. I, 15; 7848, 12. I, 19.
58. КОРДИЋ, Миле-Ашанин, Мијајло: *Комитски покрет у Црној Гори 1916-1918*. Београд, 1985.
О Радомиру Вешовићу.
59. КОРДИЋ, Миле: *Црногорска буна 1919-1924*. Београд, 1986.
О Радомиру Вешовићу.
60. КОРДИЋ, Миле: *Божјиња побуна у Црној Гори 1918 (!1919)*, Београд, 1991.
О Радомиру Вешовићу.

61. L.: Не на криви пут! - *Народна ријеч*, L/1922, 17.
О антидржавном покрету за сијање раздора у Црној Гори са сједиштем на Цетињу и Подгорици, коме стоје на челу Радомир Вешовић и Секула Дрљевић.
62. ЛАЗАРЕВИЋ, Спасоје Ш.: Дивизијски ђенерал у пензији Радомир Л. Вешовић. - *Ратник*, 1938, децембар, стр. 151-155.
Некролог.
63. ЛАЛИЋ, Михаило: *Заточеници. Друга свеска мемоара и дневника Пеја Грујовића*. Београд 1976.
О Радомиру Вешовићу/ стр. 47, 52-54, 81, 115, 121-123, 125, 128, 130-133, 137-139, 217, 225, 260, 262.
64. ЛАЛИЋ, Михаило: *Гледајући доље на друмове*. Београд-Титоград 1985.
О Р. Вешовићу/ стр. 13, 25, 77-79, 110, 118-121, 123, 126, 128, 134-136, 138-139, 141-145, 199, 218, 223, 238, 239, 241, 243, 247, 248, 250, 253-256, 259-262, 299, 303, 304, 306, 338, 339.
65. ЛЕСКОВАЦ, Милош: Оптужбе у данима окупације. Сарајево, 18. марта 1938 г. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 12, 2.
Одговор генералу Вешовићу и другима.
Поводом чланка објављеног у *Слободној мисли*, XVII/1938, 10, 4+6.
66. М.Ј.: Вешовић-Рачић. Андријевица 1. марта. - *Београдски дневник*, VII/1926, 2220, 2.
О сукобу између генерала Радомира Вешовића и Пунише Рачића.
67. МАРТИНОВИЋ, Алекса В.: Заузеће и уступање Скадра велесилама. - *Зета*, XI/1940, бр. 21, 26. V, стр. 4.
68. МАРТИНОВИЋ, Алекса В.: Поход наше војске на Скадар у јуну 1915. године. - *Зета*, XI/1940, 26, 21. VII, 2; 30, 18. VIII, 4; 31, 25. VIII, 4.
О уласку Р. Вешовића са својим јединицама у Скадар.
69. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: Радомир Вешовић (1871-1938). Уз 60-годишњицу смрти.- Библиографски вјесник, XXVII/1998, бр. 2-3, стр. 41-64.
70. МАРТИНОВИЋ, Митар: „Отступање Црногорске војске и излазак из земље краља Николе“. Једна изјава генерала г. Мартиновића. Доброта (Котор) 8. VIII 1938. г. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 32, 4.
Поводом чланка Радомира Вешовића у *Слободној мисли*, бр. 1 и 2/1938. год.
71. МИЉАНИЋ, Новак Р.: Прилог биографији Радомира Вешовића. - *Стварање*, XXIX/1974, 3, 417-419.
72. MISUD: Добар почетак. Београд 28. XI 1919. - *Народна ријеч*, I/1919, 53, 1.
Поводом хапшења генерала Вешовића и суђења дописницима окупаторских *Београдских новина*.
73. МИШОВИЋ, Милосав-Мишо: *Вријеме, легенде, истине*. [Б.м.]: Издање писца, (Пријепоље: Шт. „Милешево“), [б.г.], 74 стр.
74. МИШОВИЋ, Милосав-Мишо: *Генерал Радомир Вешовић и Васојевићи под окупацијом 1916-1918*. Иванград 1979, 83 стр.
75. Н.Ј.: Једно политичко чудо... - *Слободна мисао*, I/1923, 19, 1.
Поводом кандидатуре генерала Радомира Вешовића за народног посланика.
76. Н.Ј.: За част Црне Горе... *Слободна мисао*, I/1923, 20, 1.
Поводом кандидатуре генерала Вешовића за народног посланика и о његовом држању за вријеме I св. рата.
77. *Операције црногорске војске у Првом свјетском рату I* [приредили:] В. Терзић, Драгић Вујошевић, И Јовановић и Урош Костић. - Београд: Војноисторијски завод „Ворно дело“, 1954, 543 стр.
О Р. Вешовићу на више мјеста.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ
78. ПЕРОВИЋ, Новица и Перовић Јован: Оптужба у данима окупације. Андријевица, 31. III 1938. г.- *Слободна мисао*, XVII/1938, 14, 2.
Поводом одговора Милоша Лесковца, објављеног у *Слободној мисли*, XVII/1938, 12.

79. ПОЛЕКСИЋ, Љубо Ј.: Како је генералштабни пуковник Петар Пешић командовао Црногорском војском у I св. рату. - *Побједа*, XXI/1964, 2308, 24. V, 12.
80. РОРОВИЋ, Pavle: *Political Pamphlets Relating to Montenegro*. London 1915.
81. РОРОВИЋ, Pavle: *Austrians in Montenegro. Pres Extracts*. London, 21. July 1916.
И о генералу Радомиру Вешовићу.
82. РАДОЈЕВИЋ, В.: Оптужба у данима окупације. Поводом написа генерала г. Вешовића и другова и одговора г. Лесковца. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 13, 2.
Написи Вешовића и Лесковца у *Слободној мисли*, XVII/1938, 10 и 12.
83. РАИЋЕВИЋ, Veliša: Crna Gora pod okupacijom. Trogodišnji život poslednjih crnogorskih ministara po gudurama. - *Slavonija [Vinkovci]*, II/1940, 28, 3-4; 29, 4, 30, 4; 31, 4; 32, 4; 33, 4; 34, 4; 35, 4; 36, 3.
Из живота Радомира Вешовића и Милосава Раичевића.
84. РАИЧЕВИЋ, Милисав и Масловарић Вук[ић] Р.: „Отступање Црногорске војске и излазак из земље краља Николе.“ Андријевица, 20. II 1938. г. - *Слободна мисао*, XVII/1938, 9, 1+2; 10, 1.
Поводом чланка Радомира Вешовића објављеног у *Слободној мисли*, XVII/1938, 2.
85. РАКОЧЕВИЋ, Новица: *Црна Гора у I свјетском рату 1914-1918*, Цетиње 1969.
О Р. Вешовићу / стр. 73, 74, 92, 93, 106-109, 137-140, 191, 198, 212, 249, 301-319, 321-324, 357, 373, 376, 378, 400, 403-408, 411-415, 423, 426, 427, 435.
86. РАКОЧЕВИЋ, Новица: Колашински крај до стварања југословенске државе 1918. године. - У: *Колашин (монографија)*, [1981], стр. 187.
87. РАКОЧЕВИЋ, Новица: Црна Гора у Првом свјетском рату. - *Побједа*, XLVII/1993, 9954, 19. VIII, 11; 9955, 20. VIII, 8; 9956, 21. VIII, 10; 9957, 22. VIII, 15; 9958, 23. VIII, 13; 9959, 24. VIII, 12; 9960, 25. VIII, 12; 9961, 26. VIII, 9; 9962, 27. VIII, 10; 9963, 28. VIII, 10; 9964, 28. VIII, 10; 9965, 29. VIII, 16; 9966, 30. VIII, 13; 9967, 31. VIII, 12.
88. RASTODER, Šerbo: Đeneral Vešović piše iz zatvora regentu Aleksandru Karađorđeviću. - *Vijesti*, Podgorica, II/1998, br. 142, 18. II, str. 8.
89. РАСТОДЕР, Шербо: *Скривана страна историје. Црногорска буна и одметнички покрет 1918-1929*. I-IV, Бар 1997.
О Р. Вешовићу / стр. 141, 216, 261, 283, 359, 379, 442, 453, 457, 458, 484, 485, 486, 491, 536, 553, 554, 577, 615, 616, 624, 625, 627, 628; II- 684, 685, 689, 713, 714, 725, 726, 732, 755, 768, 793, 801, 802, 816, 870, 904, 920, 930, 931, 946, 947, 981, 1.089, 1139, 1140; III-1213, 1406, 1418, 1505; IV - 1916, 1959, 1991.
90. РАШОВИЋ, Лазар: *Црна Гора у европском рату*. - Сарајево 1912.
О Р. Вешовићу / стр. 22-24.
91. TRIFUNOVIĆ, Dimitrije: Vešović Radomir. - У: *Vojna enciklopedija*, 10. Drugo izdanje, Beograd 1975, str. 447. Потпис: D. Tr.
92. TRIFUNOVIĆ, Dimitrije: Vešović Radomir. У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8. Zagreb MCMLXXI, str. 482 . Потпис: D. Tr.
93. ЋЕТКОВИЋ, Јован П.: Из времена окупације Црне Горе. Радомир Вешовић и Видо Ђуровић. - *Народна ријеч*, II/1920, 16, 1; 17, 2; 18, 2.
Приказ личности двају црногорских министара.
94. ЋЕТКОВИЋ, Јован П.: У пламен се добро Црногорци. - *Слободна мисао*, II/1923, 20, 2.
У вези настојања Радомира Вешовића да се кандидује за народног посланика. Аутор се залаже да Вешовић не смије бити представник народа.

95. ЋЕТКОВИЋ, Јован.: *Ујединитељи Црне Горе и Србије*. Дубровник 1940, 457 стр.
И о Р. Вешовићу на више мјеста, са фотографијом послје стр. 168.
96. ЧУЛИНОВИЧ, Ф[ердо]: Из историје револуционог движења у армији и флоти у југославјанских земљах (1917-1918 гг.). - *Новая и новейшая история*, 1958, № 1, стр. 21-34.
О устанку у Црној Гори 1917. под руководством Р. Вешовића и побуне морнара у Боки Которској 1918. године.
97. ШКЕРОВИЋ, Никола П.: *Црна Гора на осветку XX вијека*. Београд 1964, 638 стр.
О Р. Вешовићу / стр. 218, 293, 294, 297 и др.

ПРИЛОГ I

Родословље Луке Паунова Вешовића

Лука Паунов Вешовић (1850-1923), официр Црногорске војске имао је шест синова и двије кћерке:

- 1) Радомира (1871-1938),
- 2) Велишу (1873-1955),
- 3) Павића (1881-1944),
- 4) Павла (1884-?),
- 5) Владислава-Влајка (1892-1916), објешен у Колашину за вријеме аустро-угарске окупације,
- 6) Новицу (1896-1968),
- 7) Полку, удату за Века Булатовића, пуковника бивше Југословенске војске и генерала ЈНА,
- 8) Јасну (?-?), умрла је врло млада.

О Радомировој породици-потомцима по мушкој и женској линији види прилог II.

Велиша Луке Паунова имао је пет синова и двије кћерке. Најстарији је Радослав-Јагош (1892-1968), професор, писац књиге о Васојевићима, није се женио. Три су пострадали за вријеме аустро-угарске окупације, а најмлађи је Бранко (1913) умро лани (1998); живио је у Београду, по струци хемијски инжењер. Бранкови су: др хемије Велиша, доцент на Лондонском универзитету и магистар машинског инжењерства Небојша, радио у Институту "Михаило Пупин" у Београду, а сада у Ванкуверу – Канада.

ПРИЛОГ II

Родословље Радомира Вешовића и Данице Вешовић, рођене Коџановић (кћерка Риста Косановића)

1. – Радомир и Даница Вешовић имали су петоро дјеце:

- 1.1 – Душана (1902-1983);
- 1.2 – Данила (1904-1929);
- 1.3 – Зорку (1900-1969);
- 1.4 – Десанку (1910-1986);
- 1.5 – Сава, умро млад.

1.1 – Душан Р. Вешовић имао је једног сина Данила (1946-), који има сина Младена (1990-); живјели су у Осигеку, а затим 1991. год. избјегли у Аустрију.

1.2 – Данило Р. Вешовић је имао два сина: Вука (1927-1965) и Радомира (1928-1988);

1.2.1 – Вук Д. Вешовић имао је једну кћерку Душанку (1952-), која живи у Панчеву.

1.2.2 – Радомир Д. Вешовић је имао двоје дјеце: Војислава (1951-) и Драгану (1953-);

1.2.2.1 – Војислав Р. Вешовић има два сина: Вука (1979-) и Данила (1981-), који живе у Зрењанину;

1.2.2.2 – Драгана Р. Вешовић, удата Станаћев, има двоје дјеце: кћерку Александру (1975-) и сина Ивана (1986-), који живе у Зрењанину;

1.3 – Зорка Р. Вешовић, удата за пуковника Светислава К. Поповића, из Прокупља, имала је троје дјеце: Видосаву (1920-1998), Даницу (1923-) и Војислава (1925-1945);

1.3.1 – Видосава С. Поповић удата Вучетић, има једног сина Родољуба (1946-) који је ожењен и има кћерку Даницу (1972-);

1.3.2 – Даница С. Поповић удата Миловић, нема дјеце;

1.3.3 – Војислав С. Поповић, ученик VII разреда гимназије, убијен у логору Ландсберг, на ријеци Леху, у Баварској 1945. год.;

1.4 – Десанка Р. Вешовић удата за велепосједника Крешимира племенитог Филиповића из Славонског Шамца, има два сина: Радомира (1941-) и Марија (1943-).

1.4.1 – Радомир пл. Филиповић има двоје дјеце: Милоша (1975-) и кћерку Марију (1978-);

1.4.2 – Марио пл. Филиповић има двоје дјеце: Жељка (1974-) и кћерку Браниславу (1978-).*

* Породично стабло Луке Паунова Вешовића и сина му Радомира, текстуално дато, уступио нам је новинар и публициста Бранко А. Копривица, из Никшића, на чему му се аутор ове књиге топло захваљује.

ЉУБОМИР БУЛАТОВИЋ-ИБРИЈСКИ
(1877-1942)

I БИОГРАФИЈА

Љубомир А. Булатовић је истакнути просвјетни радник и писац с краја XIX и прве половине XX вијека. Поријеклом је из Роваца. Рођен је у селу Ђулићи, недалеко од Андријевице, 10. јануара 1878. године у породици трговца Андрије-Андра Булатовића. Основну школу је свршио у Андријевици, након чега се уписао у Цетињску гимназију. Јуна 1891. завршио је VII разред Књажевске црногорске државне гимназије на Цетињу, а потом се уписао у II разред православне српске Богословско-Учитељске школе у Призрену. Од школске 1891/92. год. до школ. 1895/96. завршио је II-VI разреда с одличним успјехом, и определијелио се за учитељски позив.

Главни школски надзорник за црногорске школе поставио га је својим декретом број 988, 11. септембра 1896, за привременог учитеља у Колашину – и на тој дужности остао је до зимских ферија школ. 1901/1902. године. Почетком II полугођа те школске године одлучио је да потражи учитељску службу у Србији. Према одлуци Љубомира Ковачевића, министра просвете и црквених послова Краљевине Србије бр. 657 од 20. јануара 1902, постављен је за заступника учитеља сва четири разреда основне школе у Црној Трави, у Врањском округу, гдје је остао шест и по школских година. Од 1. августа 1907. године учитељевао је у Улцињу, до Балканских ратова 1912-1918. Тада је као војни обвезник био мобилисан у почетку као борац IV чете Барског батаљона Црмничко-приморске бригаде (у саставу Приморског одреда под командом генерала Митра Б. Мартиновића). Показао се као храбар ратник приликом скадарских операција, добивши официрски чин у Црногорској војсци. Узео је активног учешћа и у Првом

Број 2

КЊ. НОГ.

ДРЖАВНА ГИМНАЗИЈА

ШКОЛСКО СВЕДОЧАНСТВО

Ђулаковић Вукосав

родом из Андријевице у Црној Гори, брата српског кнеза
у 13 година, ученик првог разреда кн. цр. Државне Гимназије на Цетињу, добија овим за оба тежиња
школске године 1899-1900 савјештацтво првог реда са одличјем а на по се поређен с осталим
друговима свога разреда VIII је између ученика

Владао се: Врло добро

Трудио се: Посмјерано

УСПЈЕХ У ПОЈЕДИНИМ ШКОЛСКИМ ПРЕДМЕТИМА:

Предмет	Билешка	Име наставника	Примједба
Наука вјере	Врло добро	Ђер. Јовановић	
Српски језик	Врло добро	Н. Стојић	
Латински језик	Добро	Мисао Мисаорачић	
Грчки језик			
Француски језик			
Словенски језик			
Стара словенски језик			
Географија и Историја	Добро	М. Милошевић	
Математика	Одлично	М. Милошевић	
Природног (математика)	Добро	М. Милошевић	
Физика			
Филозоф. Провидеција			
Цртање	Врло добро	М. Милошевић	
Крстописање	Добро	М. Милошевић	
Гимнастика	Добро	М. Милошевић	
Грађанско понашање			

Како нашо: Врло добро

Изостао од школе 52 часова; оправдао: 52 или оправдао: 0

Цетиње, 10 Јунија 1899

Училиште:

Ђулаковић

Разредни Старешина: Мисаорачић
Школарски

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE

СТЕПЕНИ ОЦЈЕНЕ:

Степен	Знакање	Затруда	Зна успех
1	одлично	постојано	одлично
2	врло добро	добра	врло добро
3	добро	позитивно	добро
4	лоше	непозитивно	дурово
5	рђаво	слабо	васно

свјетском рату, такође у Црногорској војсци – аванзујући до чина капетана. У ратном предању, између Другог балканског и Првог свјетског рата, по одлуци Гавра Церовића, министра просвјете и црквених дјела Краљевине Црне Горе, премјештен је из Улциња 24. јула 1915. године за учитеља Мушке основне школе у Мркојевићима код Бара, у Западној школској области. Приликом слома Црне Горе у Првом свјетском рату, почетком 1916. године – пао је у ропство и био интерниран.

Послије распада Аустро-Угарске Монархије и окончања Првог свјетског рата 1918. године, по повратку из интернације, Љ. Булатовић је наставио учитељску професију у Улцињу. На предлог Просвјетног инспектората од 15. IX 1921. године Окружно школско надзорништво Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Бару, својим актом бр. 789 од 4. октобра 1920, поставило га је за управитеља Основне школе у истом мјесту. На основу предлога ресорног инспектората од 29. јануара 1921. Окружно школско надзорништво га је именovalo својим актом бр. 131-XII, од 6. фебруара те године и за судију првостепеног суда за Срез крајински. Три године доцније, Одељење за средњу наставу Министарства Краљевине СХС, својим рјешењем бр. 28489, од 3. децембра 1924. године, поставило га је за вјероучитеља Улцињске гимназије. Пензионисан је као школски надзорник 1. септембра 1937. године.

Љубомир-Љубо Булатовић-Ибријски с потпуном преданошћу вршио је учитељску дужност безмало четири деценије. Надлежни органи су га веома уважавали и истицали да има пуно смисла и педагошког такта у наставно-васпитном процесу. Општа оцјена о његовом свеколиком учитељском раду била је висока – одлична! За ревносни рад у просвјетно-педагошкој струци добијао је и висока признања: Орден св. Саве V реда (1928) и Орден југословенске круне V степена (1936).

Године 1936. Булатовић је прославио четрдесетогодишњицу плодног и истрајног учитељског рада и том приликом добио многобројне индивидуалне и колективне телеграмске и друге писане честитке. Слављенику су поред бројних колега учитеља и пријатеља из читаве Црне Горе честитали и бан Зетске бановине Петар Иванишевић, митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић, епископ рашко-призренски Серафим и др. У телеграмској честитци бана Иванишевића од 9. X 1936. се каже:

”Господине Булатовићу,

Најљепше хвала Вама и приређивачком одбору на упућеном ми позиву, да присуствујем прослави четрдесетогодишњице Вашег активног и плодног просветно-културног рада на дан 11. октобра 1936. године. Веома жалим што спречен вишим државним пословима не могу лично присуствовати заслужној прослави, пошто ћу бити тог дана на путу. Као дугогодишњи васпитач омладине, педагог и просветни радник, могу тим више цијенити Ваш напорни рад на културном, просветном и националном подизању наше омладине, што Вам може послужити као свијетао пример међу друговима и искрено признање код свих Вам претпостављених.

КЪ. ЦРНОГОРСКОГ ГЛАВНО НАДЗОРНИШТВО ОСНОВНИХ ШКОЛА.

У Ч И Т Е Љ С К И

Д Е К Р Е Т.

Господину *Вукотинцу Брковићу*
у Колашину

Услед рјешења Високог Књ. Мин. Просвјете и Црквених дјела, од
10. об. м. бр. — Гла. Надзорништво поставља Вас за
привременог учитеља на основној школи *у Колашину* са
годишњом платом од *сто и двадесет* талијера у злато,
слободним станом и огријевом — предствљајући да ћете своју дужност
тачно и савјесно испуњавати и дагада се покоравати одређењима
школског закона и наредбама надлежне власти.

Број *288.*

Цетиње, *11. Септем.* 1896.

Главни школски надзорник:

Ђуро Милошевић

Ја Вам желим да истрајете и даље у тешком заморном, али плодносном просветном раду, на понос и дику младог Краља и недељиве Југославије, са ускликом нека живи наш слављеник – г. Љубомир Булатовић!

Уз пријатељски поздрав Вама и свим пријатељима

Бан,

П. Иванишевић, с. р.”

Занимљив је и телеграм митрополита Дожића, који гласи:

”Драги господине Булатовићу,

Пошто сам и службом и здрављем спријечен, да Вам лично честитам прославу четрдесетогодишњег рада, то се овим путем придружујем свима Вашим пријатељима и поштоваоцима, који ће у знак признања прославити Ваш јубилеј и честитати Вам четрдесетогодишњи успјешан рад за добро нашег Народа и његове омладине.

Нека Вам Господ Бог продужи дане овоземаљског живота, да још дуго љета и година успјешно продужите Ваше дјеловање на просвјетном, културном и националном пољу за добро нашега Узвишеног краља и наше миле Отаџбине.

Са овим молитвама, осјећањима и жељама, ја Вам свесрдно честитам прославу Ваше четрдесетогодишњице и шаљем Вам топли поздрав.

7. IX 1936, Цетиње.

Ваш

митрополит црногорско-приморски

Гаврило, с. р.”

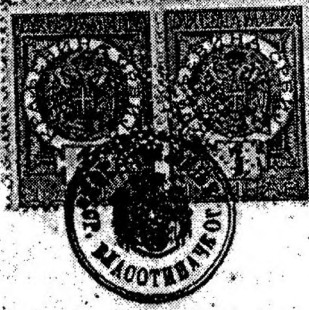
Честитку су слављенику упутили и 14 цетињских учитеља са осталим персоналом Основне школе ”Престолонаследник Петар”.

*

Љубомир Булатовић се веома рано почео бавити књижевношћу. Често је своје књижевне радове потписивао псеудонимом *Ибријски* (по рјечици Ибрији у Ровцима). Почео је да пише пјесме као дванаестогодишњак. Прве своје пјесме, како је сам нотирао на једном мјесту, дао је Русу Павелу Аполоновичу Ровинском, који је у то вријеме истраживао народно стваралаштво у Васојевићима. Те пјесме су му, по свему судећи, загубљене.* Прву његову пјесму обзнанио је, међутим, чешки етномузиколог Лудвиг Куба (1863-1956), који је путујући по Црној Гори ради биљежења и проучавања народног мелоса, 1890. године наишао у Андријевици на Љубомира Андријевића, 12-огодишњег пјесника” и у својој познатој

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

* П. А. Ровинском доставио је ове пјесме: „Плач Старе Србије“, „Душанов орао“, „Босни и Херцеговини“, „Кому“, „Србину“, „Краљу Александру“, „Књазу нашљеднику Данилу“, „Учитељима“, „Српска вила“, „На дан пететогодишњице косовске“, итд. - У његовој оставштини налазе се у рукопису једна збирка пјесама...

УВЕРЕЊЕ

Г. Александар А. Ђулаиовић

пређу зрители постављен

је ~~издајено~~ јануара 1902 године

за заступника учитеља сва 4.

разреда основне школе

у Црнотрпави, у округу Брањски

с годишњом платом од 600 динара.

Ово уверење издаје се г. Ђулаиовићу

ради негов службене употребе.

Бр. 657

20 јануара 1902 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Кељаревић

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

књизи "Na Černe Hore", objavljenoj 1892. godine u Praze, u Чешкој¹ o овом дјечаку-пјеснику записао слједеће:

Међу крупним Vasojevićима, који су ме у Андријевци radozлно опколели и жељно слушали када сам им причао да сам дошао да прикупљам и записујем пјесме, прогурала се до мене мала, здепаста, набijена фигура дјечака у црвеном дџамадану и широким плавим гаџама. Нијесам га много примјећивао, па нијесам видео ни када се изгубио након што је чуо моју причу.

Убрзо се вратио назад и поставио по страни. Гуђвао је у рuci пожутјелу свеску. Уз то је пратио паљљиво моје ријечи којима сам хтио да наведem на пјесму моје друштво.

Поћех писати пјесму "Љубио се бијели голуб", коју ми је Милјутин Марко (! Milutin Markov-D.M.) након дугог убјеђивања запјевао, али дјећак ми заустави перо ријечима:

'Те, господине, немој писати, та је већ у Liri'.²

Чешки етномузиколог даље биљежи:

"Pogledah sa čuđenjem дјећака који из мојих оџију проџитао питање на које је дао слједећи одговор:

'Ti, vjerovatno, ne pišeš пјесме које су већ штампане, а ова се налази у збирци Lira'.³

Л. Куба, даље наставља да пише са симпатијама о дјечаку-пјеснику који се "на крају толико осмјелио да је приступио мом столу, каже Куба, пружио ми своју свеску и понудио ми са ауторским слободоумним миром:

'Ovdje, господине, имаш моје пјесме. Pošto skupljaš пјесме, даћу ти их, моћеш их узети и штапати их!'

"А хје си их преписао?" – упитао га је Куба, узимајући свешчицу пуну руком писаних стихова.

Добио је дјећаков одговор:

- "Od nikud. Sve је из моје главе!"⁴

Задивљени чешки писац, даље истиче како му је познато да овдашњи народ посједује пјеснички таленат, али није очекивао да ће овдје наћи људе, па чак и дјецу, који "своје стваралаштво повјеравају папиру".

Када је Куба објаснио дјечаку да он не биљежи пјесме већ мелодије, које су се с покољења на покољење преносиле, Љубо Андров⁵ је остао међу њима и пажљиво слушао и, уз то, слушајући Кубине пјеваче, темељите познаваоце

¹ Књигу Лудвига Кубе с чешког оригинала превео је Бранислав Борозан и објавио подгорички CID: U CRNOJ GORI. Putevi preduzeti sa namjerom sakupljanja пјесана (1890-1891), Podgorica, 1996, 130 str.

² L. Kuba: U Crnoj Gori, Podgorica, 1996, str. 310.

³ Ibidem, str. 312.

⁴ Ibid.

⁵ Уп.: на истом мј., стр. 313.

У В Ј Е Р Е Њ Е

г. *Љубомир Булатовић*

учитељ _____ основне _____

школе у _____, у области _____

постављен је, на основу чл. _____ закона о народним шко-

ламам бр. *2537* из јуна 1914. г., по *молоћ*

за учитеља _____ основне *мушке*

школе у *Мршјевићима*, у области *Земун, м. ласка*

са годишњом платом од ~~1.200~~ пернера.

Ово увјерење издаје се г. *Булатовићу*
ради ње *губе* службене употребе.

Прописна такса од пернера *6* наплаћена је у так-
сеним маркама, које су на овом увјерењу прилијепљене и
прописно поништене.

П. Бр. *2636*.

24. јула 1915. год.

Цегине.

Министар

Просвјете и Црквенијех Послова

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Ђурђевић

народних пјесама, исправљао их кад би погријешили ”и из пуних уста се спорио са њима као мали Исус са Јеврејима у јерусалимском храму”- казује Л. Куба.⁶

Етномузиколог и млади пјесник су се јако спријатељили. Према Кубиним ријечима, Булатовић му је био ”највјернији друг” за вријеме боравка у Андријевици.

”Stalno je išao sa mnom, svuda mi je bio uz bok, vrlo rano je dolazio kod mene, a tek uveče me napuštao. I nije mi samo u zapisivanju bio desna ruka, već i u šetnjama. Sa dragocjenom bistrinom uvijek se prisjećao što bi me moglo interesovati i sve mi u mjestu i okolini pokazivao, objašnjavao i ovaj mirni kraj oživljavao opisivanjem burnih događaja koji su se tu dosad odigrali između Crnogoraca i Turaka, kao i što se sada dešava”.⁷

Описујући личност свог младог сарадника, малог јунака, Куба запажа да је био веома љубопитљив, али и ”узорно скроман”. – ”Није тражио и није примао од мене ништа” – закључује он.

Када је Куба обавио своја истраживања у Андријевици, на расстанку му је наш млади пјесник једну од својих пјесама дао за успомену. Куба је ову пјесму ”на пола арка, необично зрелом руком написану у латиничном писму”, двије године доцније објелоданио у својој књизи у цјелини. Пјесма гласи:

МАЈ

Zeleni se sva priroda mila,
i zelena širi svoja krila,
sad je došlo nam milo proljeće,
i maj mili, to proljetno cvijeće.

Radujmo se mi, dječico mala,
jer se nama velja radost dala,
maj nam dođe, već se ljeto kreće,
kletu zimu ne gledamo veće.

Nego sada u ljetnome hladu,
u šumici će tičice sladu,

nama život sa lijepom pjesmom,
na tom polju širokom i tijesnom,

Veselimo se mi u maju milom,
pod njegovim zelenim smo krilom,
uživajmo, kada mile tice
poju one na zelen grančice

Molimo se mi blagome Bogu,
da nam dade slobodu i slogu,
jer bez sloge ne ima ni slave,
niti slave bez slobode prave.

Андријевица, 5. мај 1890.

Spjevaо
Ljubomir Androv Buratović⁸,
malo dijete od 12 godina

⁶ Ibidem.

⁷ Ibid.

⁸ Код Л. Кубе погрешно стоји Буратовић умјесто Булатовић!

Занимљиво је навести и њихов дијалог на расстанку. Предајући му пјесму, дванаестогодишњи дјечак из Андријевице је рекао Куби:

”А ти ми за њу напиши мелодију”, демонстрирајући како се пјесма пјева.

Куба биљежи: ”Била је то мелодија њихове школске пјесме – како ми је објаснио – и дјечак је, користећи исте размјере, могао сасвим природно њену мелодију употријебити као музичко рухо”.⁹

”Учинио сам по његовој жељи – вели Куба, и написао мелодију са друге стране рукописа...”. Ноте није познавао. Зато се нијесам чудио када је прегледао записану мелодију и мирно рекао:

”А сада ми ово сам испјевај, да видим да ли је то добро написано”. Запјевао сам, каже Куба, а његов миг ми је био доказ да сам свој задатак успјешно и на његово задовољство обавио”.¹⁰

Касније ће чешки етномузиколог у својој знаменитој књизи ”У Црној Гори” (1890-1891), сем пјесме Љубомира Андроа Булатовића, донијети и графику овог дванаестогодишњег пјесника.

Годину послје Лудвига Кубе сомборски лист ”Голуб” објавиће Булатовићеву пјесму ”Школа”.¹¹

Љубомир Булатовић-Ибријски за своје вријеме био је плодан и популаран пјесник. На једном мјесту о својој поезији записао је:

”Све су моје пјесме излив моје душе и мојег срца. Све што је на мене утицало, повољно или неповољно; све што сам осјећао – исказивао сам у својим пјесмама!

Објавио је преко 30 пјесама у серијским публикацијама и опсежни историјски спјев ”Црногорка” (1907), у дванаест пјесама. Уз то, двадесетак чланака и прилога из историје и географије расуте су му по часописима и листовима. По један чланак је написао из теологије и васпитања. Сарађивао је у: *Голубу* (1893, 1894, 1898-1900); *Гласу Црногорца* (1898, 1899); *Просвјети* (1900, 1901); *Лучи* (1898, 1899); *Женском свету* (1895, 1896, 1898-1900-1908); *Невесинју* (1898); *Босанској вили* (1903); *Цетињском вјеснику* (1910-1913); *Народној ријечи* (1919, 1920, 1923); *Ловћенском одјеку* (1925); *Црногорцу*, календару (1928); *Слободној мисли* (1927); *Алманаху-шешметизму Зетске бановине* (1931), *Записима* (1932); *Зетском гласнику* (1933), *Југословенској пошти* (1934).

Аутор је за свој историјски спјев ”Црногорка”, у 12 пјесама, имао узор ”Пјесника и вилу” од Николе I Петровића-Његоша, с тим што је у препричавању историје знатно опсежнији; препричао је повјесницу црногорску почев од Балшића, па до потоњих Петровића. У својој ревности ишао је толико далеко да није заборавио ниједно име за које је из историјских списа сазнао. У свом спјеву је стрпао све знатније догађаје и битке црногорске; поређане су читаве галерије племенских главара (сердара, војвода, капетана) и батаљони јунака, и ”од свега

⁹ Ibidem, стр. 315.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Голуб, Сомбор, XV/1893, бр. 23, стр. 360.

тога створена је једна прозаична стихована прича”. По мишљењу књижевника и књижевног историчара Трифуна Ђукића: ”Дјело Ибријског требало је да буде једна врста нове `Дике црногорске` у епском приказивању, али је његова `Црногорка` остала и неугледна и непоетска, књижевно слаба”.¹²

У оставини код његовог унука Мишка Булатовића у Подгорици чува се прегршт необјављених рукописа о зетском кнезу Јовану Владимиру, Мркојевићима, улцињским поморцима и Улцињу, Папратници, заузећу Бара и Улциња, улцињским ”арапима” (! црнцима), о појединим сакралним објектима на Барском и Улцињском приморју, легендарном војводи Вуксану Булатовићу с краја XVI и поч. XVII стољећа и др.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Посебна дјела

1. ЦРНОГОРКА: историјски спјев у 12 пјесама.- Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1907, VII, 171 стр.; 20 цм.
Предговор аутора: стр. V-VII.

II-2 Поезија

1. *Школа*.- Голуб, Сомбор, XV/1893, бр. 23, стр. 360.
2. „Голубу“.- Голуб, Сомбор, XVI/1894, бр. 5, стр. 74.
3. *Матери*.- Женски свет, Нови Сад, X/1895, бр. 8, стр. 123.
- 3а. *Њој*.- Женски свет, X/1895, бр. 9, стр. 139. Потпис: Ибријски.
4. *Нади*.- Женски свет, XI/1896, бр. 11, 1. XI, стр. 172.
5. *Госпођици Аг...*- Женски свет, XI/1896, бр. 8, 1. VIII, стр. 119. Потпис: Булатовић-Ибријски.
6. „Голубу“.- Голуб, Сомбор, XX/1898, бр. 6, стр. 87.
7. *Да сам...*- Женски свет, XIII/1898, бр. 11, 1. XI, стр. 173. Потпис: Љубомир Ибријски.
8. *Некад и сад*, посвећено свом другу Николи Ф. Кривчевићу.- Женски свет, XIII/1898, бр. 8, 1. VIII, стр. 118-119. Потпис: Љубомир Ибријски.
9. *Њој*.- Женски свет, XIII/1898, бр. 7, 1. VII, стр. 101-102. Потпис: Љубомир Ибријски.
10. *Дичном српском пјеснику Јовану Сундечићу приликом прославе педесетогодишњице књижевног му рада б. IV 1898.г.*- Глас Црногорца, XXVII/1898, бр. 16, 18. IV, стр. [2].
11. *На дан смрти В. Е. Гладстона*, - Глас Црногорца, XXVII/1898, бр. 21, 23. V, стр. [2].
12. *Листу „Невесинџе“*.- Невесинџе, I/1898, бр. 4, 27. V, стр [2].

¹² Трифун Ђукић: *Преглед књижевног рада Црне Горе од владике Василија до 1918. године*.- Цетинје, 1951, стр. 334.

13. *Радоју Рогановићу Црногорцу.*- Луча, IV/1898, бр. 9/10, стр. 419.
14. *На гробу покојног Ђура Радичевића, медикара.*- Голуб, Сомбор, XXI/1899, бр. 15, стр. 231.
15. *Што ће мирис...*- Женски свет, XIV/1899, бр. 11, 1. XI, стр. 170. Потпис: Ибријски.
16. *Самац сједим...*- Женски свет, XV/1899, бр. 11, 1. XI, стр. 167. Потпис: Љубомир Ибријски.
17. *Што се мирис руже бајне.*- Луча, V/1899, бр. 9/10, стр. 380.
18. *(Напуштено небо, Сунце се сакрило).*- Луча, V/1899, бр. 11/12, стр. 472.
19. *Њ. К. В. Књагиња Марија Луџа.*- Глас Црногорца, XXVIII/1899, бр. 6, 6. II, стр. [2].
20. *Црногорац Црногорки.*- Голуб, Сомбор, XXII/1900, бр. 6, стр. 90.
21. *Уреднику "Босанске виле".*- Босанска вила, Сарајево, XVIII/1903, бр. 10, 30. V, стр. 216.
22. *Како је у туђини.*- Женски свет, XXIII/1908, бр. 10, стр. 228.
23. *Њ[еговом] кр[аљевском] в[исочанству] Књазу Господару.*- Цетињски вјесник, III/1910, бр. 31; Ускршњи број, стр. [1]. Потпис: Љубомир Ибријски.
24. *Илија Поповић.*- Цетињски вјесник, V/1912, бр. 71, 5. IX, стр. [3]. Поводом смрти.
25. *Слободној српској омладини.*- Цетињски вјесник, V/1912, бр. 81, 5. X, стр. [4].
26. *Кап[етан] Ристо Бранковић.*- Цетињски вјесник, V/1912, бр. 103, 30. XI, стр. [4]. Потпис: Љубомир Ибријски.
27. *Црногорским учитељима.*- Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 7, 23. I, стр. [4]. Потпис: Љубомир Ибријски.
У славу учитеља погинулих у балканским ратовима: Илији Лопичићу и Новици Ивовићу.
28. *Перко Вукотић.*- Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 16, 20. II, стр. [4]. Потпис: Љубомир Ибријски.
29. *Наши покојници: командир Нико Т. Мартиновић.*- Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 34, 27. IV, стр. [4]. Потпис: Љубомир Ибријски.
30. *[Негда нас посласте у залудно клање...].*- Народна ријеч, V/1923, бр. 10, 22. II, стр. 2.
Објављено и у чланку Љубомир Ибријски: Из мога Дневника 28. јуна 1917. год.

II-3 Расправе и чланци у периодици

31. *Мијаило Божов Ракочевић.*- Глас Црногорца, XXVI/1898, бр. 11, 14. III, стр. [1-2]. Потпис: Љубомир Ибријски.
Некролог.
32. *Жабљак-Дурмитор.*- Глас Црногорца, XXVII/1898, бр. 19, 9. V, стр. [2]. Потпис: Љубомир Ибријски.
33. *Колашин, 17. маја 1898.*- Глас Црногорца, XXVII/1898, бр. 21, 23. V, стр. [3]. Потпис: Љубомир Ибријски.
О основној школи и Првом учитељском удружењу.

34. Колашин, 5. фебруара. - Глас Црногорца, XXVIII/1898, бр. 8, 20. II, стр. [2].
О раду Удружења учитеља Морачке Нахије.
35. Колашин, 8. маја 1899. - Глас Црногорца, XXVIII/1898, бр. 20, 15. V, стр. [2].
Без потписа.
О скупштини Учитељског удружења Морачке Нахије.
36. Колашин, 11. августа 1899. - Глас Црногорца, XXVIII/1898, бр. 35, 21. VIII,
стр. [2]. Потпис: Љубомир Ибријски.
О раду Учитељског удружења Морачке Нахије.
37. *(И Колашинци се радују новој наредби о уређењу варошких општина“).*-
Невесинџе, I/1899, бр. 7, стр. [3-4].
38. *Речине, 12. јуна 1899.г.*- Глас Црногорца, XXVIII/1899, бр. 45, 30. X, стр. [2].
Потпис: Љубомир Ибријски
39. *О Ровчанима.- Предање о поријеклу.-* Гојак.- Луча, V/1899, бр. 9/10, стр.
381-387.
40. *О заповиједи у рају.*- Просвјета, XI/1900, св. 8, стр. 421-426.
41. *Једно писмо блаженопочившег књаза Данила I главарима ровачким. У*
Кчеву, 2. фебруара 1858.- Просвјета, XI/1900, св. 11/12, стр. 629.
42. *Дептиса.*- Просвјета, XII/1901, св. 1, стр. 18-21.
43. *Домаће васпитање.*- Просвјета, XII/1901, св. 8, стр. 370-375; св. 9, стр. 499-
508. Потпис: Љ. А. Б.
44. *Кап[етан] Филип Ђ. Ђурашковић.*- Цетињски вјесник, IV/1911, бр. 21, 14.
III, стр. [3]. Потпис: Ибријски
45. *Вукалица Драшковић.*- Цетињски вјесник, V/1912, бр. 59, 25. VII, стр. [4].
46. *На Никол-дан под Тарабош: нарочити извјештај нашем листу.*- Цетињски
вјесник, V/1912, бр. 107, 14. XII, стр. [3-4].
47. *Из „Ратних успомена“: наступање деснокрилне колоне Приморског одреда*
приликом општег напада 25. јануара 1913.- Цетињски вјесник, VI/1913, бр.
18, 27. II, стр. [1-2]. Потпис: Љ. Ибријски.
48. *Барска архиепископија: цртице из прошлости.*- Црногорац, календар, 1928,
стр. 26-32.
Садржи и литературу.
49. *Talijani и Ulcinjci.*- Народна ријеч, I/1919, бр. 18, 6. VIII, стр. 1-2. Потпис: Љ.
Ибријски.
50. *Из Улциња.*- Народна ријеч, II/1920, бр. 20, 18. VIII, стр. 1. Потпис:
Љубомир Ибријски.
О могућности развоја здравственог туризма у Улцињу, те, у вези с тим, и о потреби укупног
развоја овог приморског мјеста. Говори се и о отварању Ниже државне гимназије у које сврхе
су браћа Новаковићи-Зубери приложили 20.000 дин.
51. *Туризам и наше приморје.*- Слободна мисао, VI/1927, бр. 272, 20. XI, стр. 3.
Потпис: И (тј. Ибријски).
52. *Њ[ено] В[еличанство] Краљица Марија у Улцињу.*- Народна ријеч, V/1923,
бр. 32, 9. V, стр. 2. Потпис: Љубомир Ибријски.
53. *Из Улциња.*- Народна ријеч, V/1923, бр. 3, 13. I, стр. 2-3. Потпис: Ибријски.
О преносу поште између Улциња и Бара.
54. *Улцињ: његова прошлост до 1571. год.*- Ловћенски одјек, I/1925, бр. 1, стр.

- 69-72; бр. 2-3, стр. 124-133; бр. 4-5, стр. 287-294; бр. 6, стр. 372-378.
55. *Улцињ*. - Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине, Сарајево, 1931, стр. 297-300.
56. *Бар*. - Илустровани званични алманах-шематизам Зетске бановине, 1931, стр. 297-300.
57. *Улцињски гусари*. - Записи, VI/1932, бр. 10, св. 1, стр. 26-32.
58. *Свач (Шас)*. - Зетски гласник, V/1933, бр. 18, 11. III, стр. 2; бр. 19, 15. III, стр. 2; бр. 20, 18. III, стр. 2; бр. 21, 22. III, стр. 2; бр. 23, 29. III, стр. 3.
Историјски преглед.

III ЛИТЕРАТУРА

1. АНОНИМ: *Црногорка*. - Босанска вила, 1907, бр. 19/20, стр. 323.
Биљешка.
2. Зп.: *Црногорка, историјски спјев у 12 пјесама*. - Глас Црногорца, XXXVI/1907, бр. 46, 20. X, стр. [3].
Приказ.
3. Уч.: *Тридесет година службе*. - Народна ријеч, VIII/1926, бр. 42, 5. X, стр. 2.
Љубомира Булатовића-Ибријског.
4. ЂУКИЋ, Трифун: *Преглед књижевног рада Црне Горе од владике Василија до 1918*, Цетиње, 1951, стр. 334.
5. ЛУКИЋ, Василије: *Љубомир Булатовић Ибријски - Културни и просвјетни радник*. - Побједа, VIII/1951, бр. 302, 25. XII, стр. 2.
6. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Љубомир Булатовић-Ибријски (1877-1942)*. - Васпитање и образовање, 3, Подгорица, 1999, стр.
7. ШОЋ, Перо и МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Булатовић-Ибријски Љубомир*. - У: *Leksikon pisaca Jugoslavije, I*, Novi Sad: Matica srpska, 1972, стр. 283.

НИКО П. МИЉАНИЋ
(1892-1957)

I БИОГРАФИЈА

Др Нико П. Миљанић потиче из познатог бањанског братства Миљанић, које је дало Црној Гори и широј југословенској заједници више истакнутих јунака, изузетних хуманиста и родољуба, вишеструко креативних личности у области медицине и електротехнике, научника познатих и признатих и изван граница бивше и садашње Југославије. То су: др мед. наука Петар М. Миљанић (1852-1897), његови синови: Павле (1889-1975), дојен југословенске електротехнике, и Нико (1892-1957), познати лекар-хуманиста и државник, затим, Ников син – академик Петар и др.

Нико Миљанић је рођен 2. октобра 1892. године на Цетињу. У 5. години живота остао је без знаменитог оца – утемељивача научне медицине и нестора црногорске медицинске школе, чије је, могуће, гене за медицинску науку наслиједио и кроз плодни стваралачки живот досљедно гајио и развијао, досегнувши високи домет у практичном и научном раду. Послије очеве смрти, са мајком Даринком, рођеном Капетановић (1868-1946), разборитом и хуманом, школованом женом (завршила вишу женску школу), и старијом братом Павлом – отишао је у Швајцарску. Благодаревши доброј црногорској пензији коју је уживала његова мајка, школовање које је започео на Цетињу, наставио је у Женеви и Лозани. Цијенећи Никову изузетну бистрину и способност, школске власти су му омогућавале, као најбољем ђаку, да у једној години полаже по два разреда. Матурирао је 1910. године у Женеви. Након тога је са мајком и братом прешао у Париз, гдје је уписао студије медицине. Уз редовно праћење наставе на првој години, радио је у просектури и у једној болничкој установи, гдје је стицао знања и мимо наставних програма, која су му корисно

послужила у Првом балканском и Првом свјетском рату, у којима је учествовао као лекар – добровољац. Наиме, урођени патриотизам и носталгија – довели су породицу Миљанић из Париза у Црну Гору да се нађу у невољи својим сународницима. Даринка и Павле су распоређени при црногорском Црвеном крсту на Цетињу, а Нико је упућен на скадарско ратиште при Зетском одреду, гдје је 1913. године, у јеку црногорске офанзиве на Скадар, као лекар радио у рањеничком превижалишту у Груды, код града на Бојани. Радио је на збрињавању, лијечењу и евакуацији црногорских рањеника; посљедњим бродом, преко Скадарског језера до Плавнице, бринуо је о још незбринутим рањеним борцима, хитајући да им пружи превентивну помоћ.

По завршетку рата, у прољеће 1913, браћа Миљанићи су се вратили заједно са мајком у Париз – да наставе студије. Студирање им је ускоро прекинуо Први свјетски рат. Заправо, ни овога пута нијесу могли одољети родољубивим осјећањима, па су се, поново као добровољци, упутили на балканско ратиште. С групом добровољаца, Црногораца и Србијанаца, из Француске, укrcали су се на брод у Марсељу и стигли у Солун у јесен 1914. године. Из Солуна су возом доспјели до Ниша, гдје су се ставили на располагање Врховној команди Српске војске и били распоређени на рад у Војној болници, а затим ускоро упућени у Војну болницу у Скопљу. Будући да су били црногорски држављани, одлучили су да иду у Црну Гору. Из Скопља су се пребацили жељезницом до Косовске Митровице, а одатле су се пјешке ломатили преко Пећи-Чакора-Андријевице-Подгорице; прешавши овај тежак и напоран пут стигли су на Цетиње јуна 1915. године.¹ Само кратко вријеме су Нико и Даринка радили у болници "Данило Г", јер је краљ Никола I Петровић Његош инсистирао да се што прије врате у Париз "како би могли завршити студије, јер ће тако бити од веће користи домовини". Војвода Илија Пламенац им је саопштио Краљеву препоруку, говорећи им: "Имаћете кад да ратујете, ових несрећа биће још доста и доста". Дао им је аутомобил до Косовске Митровице, и они су пред крај љета 1915. напустили Црну Гору. Истом маршрутом, преко Солуна и Марсеља, вратили су се у Париз. Нико је наставио студије на Медицинском факултету, и упоредо радио у Болници Салпетријер на лијечењу рањеника, у којој је било више њих из Црне Горе и Србије, који су код младог лекара наилазили пуно разумијевања и љубави.²

Послије Првог свјетског рата, поново је породица Миљанић прискочила у помоћ у рату страдалом и осиромашеном црногорском народу. Преко Међународног црвеног крста, и уз пуну подршку др Ферријера-млађег, из Женева, организовали су помоћ Црној Гори. Почетком 1919. на Цетиње су допремили лекове, завојни материјал, неопходни инструментариј, знатну количину одјеће и обуће. У почетку су им прављене сметње, јер је режимишка власт сматрала да врше мисију црногорског суверена у егзилу. Након енергичне интервенције др Ферријера код београдске владе да ће ова хуманитарна мисија напустити Црну Гору, ако се

¹ Аким С. Миљанић-Ђорђевић М. Миљанић: *Љетопис братства Миљанића од око 1450. до 1968*, Београд, 1968, стр. 109.

² Ibidem.

према њој не заузме пријатељски став, што ће имати негативне реперкусије у народу, Миљанићима нијесу прављене сметње – и они су се послје три мјесеца преко Сарајева и Београда, вратили у Женеву, а потом у Париз.³

Иако је четири пута прекидао студије (три пута ради учешћа у ратовима 1912-1914. године, и учешћа у мисији Међународног Црвеног крста (1919), др Нико Миљанић је дипломирао 1918. године, с тим што је у међувремену као први асистент код проф. др А. Gosset-a, тада једног од најчувенијих европских хирурга, стицао богато хируршко искуство на његовој клиници и са дипломом Медицинског факултета био комплетан хирург.⁴ На истом факултету је докторирао 1920. године, на тему "О пилоросфинктектомији о улкусним синдромима желуца и дуодемима" На докторској тези, коју је штампао те године, на насловној страни исписана је занимљива посвета, која заслужује да буде дословно цитирана:

"Успомени мога оца др Петра Миљанића, хирурга Цетињске болнице и шефа здравствене службе Црне Горе. Трудићу се да живим његовим животом, пуним рада, доброте и оданости, љубави према својима, својој земљи и науци."

Ову своју завјетну мисао и Хипократову заклетву часно је испунио!

Поруке Ника Миљанића су, како на једном мјесту истиче академик Драгутин Вукотић, "универзалне, прихватљиве за све људе, за сва времена, и читав земаљски шар. У њима је кондензована племенитост, патриотизам, човјекољубље и духовност породице Миљанић".⁵

Н. Миљанић у црногорској свечаној ношњи

³ Ibidem.

⁴ Ibid.

⁵ Akademik Dragutin Vukotić: Riječ na Svečanoj akademiji povodom obilježavanja 100 godina od rođenja prof. dr Nika Miljanića (1892-1957).- Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 108.

Мото које је узео у својој првој објављеној књизи, служило је др Нику П. Миљанићу као завјет током читавог његовог плодног живота љекара-хуманисте, научника и државника. Никада га није изневјерио.

Др Нико Миљанић је први у генерацији професора новооснованог (6. фебруара 1920) Медицинског факултета у Београду, и тиме постао један од утемељивача ове националне здравствене институције. Дошао је из Париза са Клинике др Гесе-а по позиву декана проф. др Милана Јовановића-Батута, првог начелника црногорског Санитета, којег је на тој функцији замијенио др Петар М. Миљанић, Ников отац. Биће да је виспреди и заслужни Батут исправно претпоставио да ће др Нико Миљанић бити достојни насљедник свог оца, чувеног хирурга.⁶ Др Нико П. Миљанић је 13. августа 1920. са 28 година, изабран за хонорарног професора Дескриптивне и топографске анатомије. Стога се убрзо са мајком и братом преселио у Београд, гдје је започео плодну каријеру професора Медицинског факултета. Са пуно младалачког ентузијазма, извршио је нужне припреме и адаптације у згради Инфективног одељења Медицинског факултета, коју је претходно 5. маја 1920. била уступила војска (касније зграда Нервне клинике ВМА). У поменутој згради извршио је преграђивање, кречење, дезинфекцију; израдио базене за лешеве и дисекционе столове, како би настава могла благовремено отпочети. Из Париза је донио седам костура. На дан отварања Медицинског факултета – 9. децембра 1920. у свечаној сали зграде Универзитета, уз присуство професора, виђених личности културног и друштвеног-политичког естаблишмента Београда и 286 уписаних студената медицине послје уводне бесједе и званичног отварања Медицинског факултета од стране првог декана – др Милана Јовановића Батута, др Нико Миљанић је одржао прво приступно предавање.⁷ Тај датум се слави као почетак редовне наставе на Медицинском факултету у Београду. Миљанићу је, дакле, припала част да одржи прво јавно предавање и тиме уђе у анале овог познатог факултета.

Заслугом проф. др Ника Миљанића ускоро је основан Анатомски институт, који је он организовао и отворио, упркос сметњама које су му чинили извјесни званични кругови. Штавише, у југословенском парламенту одређена је једна парламентарна комисија, са задатком да испита цјелисходност рада новоконституисане установе. Млади и једини Институт Медицинског факултета импресионирао је Комисију, и она је поднијела извјештај Народној скупштини, који је био повољан за рад Анатомског института, а тиме и Медицинског факултета, што је било пресудно за даљи његов рад.⁸

Проф. Н. Миљанић је изводио наставу Анатомије од 1820. до 1934. године. Године 1932. издао је уџбеник "Дескриптивне и топографске анатомије", св. 1: *Грудни кош*, у коауторству са Бранком Шљивићем, и св. 2: *Рука*, у заједници

⁶ Уп.: Др Душан Ј. Маргиновић, *Др Петар М. Миљанић (1852-1897)*. - У: ПОРТРЕТИ VI, Цетинје, 1997, стр. 74-113.

⁷ Аким С. Миљанић-Ђорђе М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 111.

⁸ *Ibidem*.

са Бориславом Поповићем. Осим тога издао је скрипта из Osteологије, и, самим тим, започео пионирски посао на стварању анатомске терминологије на српском језику. Као професор – стекао је репутацију изванредног педагога. Био је веома омиљен код студената и колега. Придржавао се принципа да се сваки студент понаособ обучи да сам дисекује цјелокупно човјечије тијело. Студент је стицао право полагања испита након претходно положених колоквијума и дисековања свих анатомских препарата.⁹ Вриједни пажње су подаци да је у току четрнаестогодишњег периода (1922-1935) код проф. Ника Миљанића полагало 1.032 студента¹⁰, од којих су положили са одличним успјехом – 65, с врло добрим – 554, итд. док није положило свега 56 студената.

Послије смрти проф. др Михаила Петровића (1834), наставу из Хируршке пропедевтике на Медицинском факултету преузео је проф. Миљанић.¹¹

Проф. др Нико Миљанић је 1921. године основао приватну Медико-хируршку клинику, касније названу ”Болница свети Василије Острошки”, у Нушићевој улици број 21. Санаторијум је уживао високи реноме као стручно-хируршка установа у Београду. Кроз њега је проф. Миљанић развијао научно-истраживачки рад и интензивно усавршавао праксу све до 1941. године. Ту су ”налазили уточиште, помоћ за студије и стручно усавршавање многи напредни студенти медицине и млади љекари, који су у др Ника нашли не само несебичног професора него и најбољег професора. Др Нико је у овој болници прихватао, лијечио и скривао од полиције многе познате револуционаре и рањенике из студентских демонстрација. Од тога времена потичу Никова познанства и пријатељства са Иваном Милутиновићем, Ђуром Стругаром, Шпиром Срзентићем, Рифатом Бурчевићем, Војом Ђукановићем, Обрадом Цицмиллом, Војом Николићем и другима.”¹²

Између два свјетска рата, од 1921. до 1941. године у Београду је дјеловало неколико болничких установа (санаторијума, општих болница и диспанзера, Медико-хируршких клиника, једна француско-српска болница), а од почетка 1935. године Друштво и Болница ”Св. Василије Острошки”. Оне су се налазиле под главном управом и руководством проф. др Ника Миљанића, који је велики дио свог многоструког љекарског умијећа и иметка уложио у њихову дјелатност. Проф. Миљанић је, заправо, 6. јуна 1922. основао санаторијум – Медико-хируршку клинику, у заједници са др Драгутином Красојевићем. Наиме, иницијативу за подизање једног модерног санаторијума у Београду дала је породица поч. Милана Димића, која је хтјела да помогне здравственој службу престоног града, и да омогући своме зету др Красојевићу љекарски рад по повратку са специјализације из Беча, будући да у то вријеме није могао сваки

⁹ А. С. Миљанић-Ђ. М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 108.

¹⁰ Д. Вукотић: *op. cit.*, стр. 108.

¹¹ Уп.: Др Нико Миљанић: *Приступно предавање из хируршке пропедевтике.* - Српски архив за целокупно лекарство, Београд, 1934, св. 2, стр. [104]-112.

¹² А. С. Миљанић-Ђ. М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 112.

љeкар да се настани у Београду, јер је постојао *numerus clausus* ради дефицитарности љекара у унутрашњости. На предлог др Миљанића, Санаторијум је привремено смјештен у згради његове супруге Радмиле Миљанић, кћерке Андра Николића, бившег министра и предсједника Народне скупштине Србије, коју је наслиједила у Нушићевој (ондашњој Пашићевој) улици, бр. 21. Ускоро је др Н. П. Миљанић, користећи зајам Државне хипотекарне банке, саградио нови болнички објекат за потребе Медико-хируршке клинике, која је национализована 1947. године. Санаторијум је располагао у предњој згради са поликлиником, тј. четири амбуланте за преглед пролазних болесника, са двије модерно уређене хемијске

лабораторије. У овој здравственој институцији од оснивања до почетка Другог свјетског рата радило је десетак познатих љекара, од којих су неколицина били професори универзитета. Према подацима др Пера Шоћа, предсједника Управног одбора касније основаног (1934) Друштва "Св. Василије Острошки", у Болници је било ангажовано још "90 других лекара који су се истицали у разним гранама медицинске праксе." У дворишној згради била је смјештена клиника за стационарне пацијенте, која је располагала са двије модерно уређене операционе сале са 15 соба и око 30 болесничких постеља. Два пута седмично бесплатно је вршен преглед сиромашних пацијената. Ради стабилнијег финансирања Санаторијума, крајем 1929, основано је акционарско друштво "Приватна Медико-хируршка клиника". Према једном сачуваном извјештају поднесеном министру социјалне политике и народног здравља бр. 168 од 10. августа 1939, у Болници је промет болесника, од оснивања до тог датума, износио преко 8.000 – од којих је

4.000 оперисано. П. Шоћ, међутим, наводи да је у периоду јануар 1935-април 1941. кроз Болницу прошло 9.650 пацијената, од којих је с оперативним захватима било 4.620. Треба претходноме додати и то да је проф. Миљанић покренуо на освитку 1934. године и стручно-научни часопис *"Анали медицине и хирургије"*, који је излазио на српском и француском језику.¹³

Племенити човјек и лекар-хуманиста Нико Миљанић – окупљао је у Медико-хируршкој клиници, и доцније у Друштву и Болници "Св. Василије Острошки", многобројне лекаре – дивне примјере професионалног медицинског рада и пожртвовања за здравствено дјеловање и опште добро народа. Као и у свакој бранши, и у медицинском окружењу проф. Миљанића било је доста зависти и љубоморе на њега и његов успјешни рад. Извјесни кругови на Медицинском факултету годинама су ометали његову дјелатност на Факултету. Одузета му је клиника примијењене анатомије, па затим зграда бившег Анатомског института, која је његовим залагањем и трудом подигнута. Било је наговјештаја да му се одузме настава Хируршке пропедетике – коју је годинама изводио, под изговором да Медицински факултет "не располаже просторијама", што је значило да он послје 18 година ревносног наставничког рада изгуби катедру на Универзитету. Из тих разлога је 6. октобра 1938. услиједила петиција деветорице народних посланика Зетске бановине (адвоката Жив. Шушића, Андра К. Кујунџића, Данила Радојчића, др Филипа Лазаревића, Луке Мијушковића, Ђура Вукотића, Вој. Куртовића, Крста П. Чолаковића и Сава Ј. Митића), упућена министру просвете Дим. Магарашевићу у Београду, у којој се, поред осталог, истиче да би то "био нови удар не само личности проф. Миљанића већ и Универзитету и настави", те да би тиме били погођени и државни интереси јер "држава нема рачуна да једног професора плаћа и да му посао одузима, а да, међутим, да тај исти посао поверава другом хонорарном наставнику – хирургу војне болнице, дакле лицу ван Универзитета, и да за то држава сноси нови издатак" – каже се у поднеску министру, и додаје: "А да не улазимо у моралну страну тог питања." Стога група народних посланика апелује на министра да се својим ауторитетом заложи да Миљанић "буде коначно утврђен на катедри Хируршке пропедетике", ово тим прије што се он "у својој струци толико истакао, да заслужује највећу пажњу и признање".¹⁴ Убрзо је услиједила нова представка новопостављеном министру просвете С. Ђирићу, коју су 20. фебруара 1939. потписали сенатор Ђуро Вукотић и народни посланици: Јован С. Радуловић, Новица М. Поповић, Миро Протић, Славко Ратковић и Урош Додер, у којој се позивају на свој допис датиран 6. X 1938, упућен бившем министру, у коме му је скренута пажња на неправедне поступке наспрам проф. Н. Миљанића, па захтијевају од новог министра да га исти "узме у законску заштиту".¹⁵ Послје ових интерпелација, проф. др Нико Миљанић, по свему судећи, није био више у немилости и под "удар" управе Медицинског факултета ...

¹³ ЦНБ "Ђурђе Црнојевић"-Цетиње, Легат др Пера Шоћа, кут. 61, фасцикла 374. и 375.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibid.

Иако је по професији и вокацији проф. Миљанић био искључиво даровити лекар-хуманиста, у бурним временима у којима је живио – дошао је до максималног изражаја и његов патриотски став. Због демократских и слободарских убјеђења, и жарке љубави према домовини и народу из којег је поникао, прије и за вријеме Другог свјетског рата, без двоумљења се сврстао на страни најнапреднијих снага – напредних студената и радничке класе. Био је близак Комунистичкој партији и њеним идеалима, иако никада није био у њеним редовима. КПЈ је с разлогом рачунала на њега и он је свагда читавим својим бићем био на страни оних патриотских и прогресивних снага које су се бориле за слободу свога народа. Добровољно је учествовао у четири рата – потоњи пут у Народноослободилачком рату 1941-1945. године.

Између два свјетска рата био је предсједник Удружења француских ђака, у ком својству је 1930. открио Споменик захвалности Француској (рад Ивана Мештровића), на Калемегдану, и том приликом одржао запажени говор.¹⁶

Од ране младости васпитаван у духу слободарства и напредних идеја, у профашистичким међуратним временима увијек је био на страни прогресивних друштвених гигања. Забиљежено је да је са групом јавних радника и угледних личности, на челу са др Иваном Рибаром, потписник апела 1941. године за распуштање логора у Смедеревској Паланци, Ивањици, Сребрници, Билећи, Херестинцима и другдје, које је оновремени режим основао за изолацију чланова КПЈ, по узору на концентрационе логоре у Њемачкој и Италији.¹⁷

У данима априлског слома Краљевине Југославије 1941. године налазио се на дужности директора Хируршке болнице Врховне команде у Врњачкој Бањи. Са породицом се, међутим, повлачио у Црну Гору, тако да га је капитулација затекла у Никшићу. Дванаест чланова његове уже и шире фамилије повлачило се возом до Сарајева, а одатле преко Трнова-Калиновика-Невесина-Билеће-Никшића. Била је то права ратна епопеја пуна неизвјесности. "Мали караван" су чинили: мајка Даринка, са синовима Павлом и Ником, двије снахе – Радмила и Ружа, Павлов син Михаило, три Никова сина (Душан, Милош и Петар), Павлова и Никова ујна са кћерком, и друг Никових синова Светозар Глигорић, касније познати шаховски велемајстор, који је 1940. године остао и без другог родитеља, па га је др Нико позвао да живи код њега – и све вријеме рата бринуо о њему као члану своје породице. При повлачењу преко Билеће, проф. др Нико Миљанић срио се са својим блиским пријатељем са Универзитета др Симом Милошевићем и његовом супругом Олгом, одакле су договорно пошли у Рисан. У Рисну је задужбина Луке Ђеловића, намијењена за болницу, била грађевински приведена крају. Виспрени и патриотски настројени професор је из сопствених извора финансирао завршне радове, оспособио објекат за пријем пацијената и отворио хируршко одељење!

Агенти из Београда сазнали су, међутим, убрзо да су у Болници склоњени неки напредни интелектуалци из Београда, па су изненада упали у Болницу и

¹⁶ Уп.: Правда, Београд, 16. јула 1938.

¹⁷ А. С. Миљанић-Ђ. М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 113.

ухапсили проф. Васа Чубриловића, проф. Васиља Поповића и новинара Фишера. Хапшење су избјегли др Симо Милошевић, проф. Смиљанић и Фјодор Махин, побјегнувши лифтом. Тада се др Н. Миљанић затекао на Цетињу. Одмах, по повратку у Рисан, проф. Миљанић је организовао пребацивање брачног пара Милошевић и Ф. Махина преко Леденица у Бањане, гдје су дочекали 13. јулски устанак 1941. године.

Проф. др Нико Миљанић је од италијанских окупационих власти издејствовао дозволу да се може слободно кретати у правцу Никшића и Цетиња, с циљем отварања амбуланти за лијечење народа. Професор Миљанић је као гост повремено изводио многе тешке оперативне захвате у "Даниловој болници" на Цетињу, затим, у болницама у Никшићу и Подгорици.

Проф. Миљанић се у Рисну упознао са Николом Ђурковићем, партијским руководиоцем и организатором устанка у Боки 1941. године. Преко ноћног чувара одржавали су везу. Преко овога је др Миљанић слао санитарски материјал Орјенском партизанском одреду и партизанским болницама у Ријечанима и Врандуку. У првим данима устанка, код Осјеченице указивао је помоћ рањеним партизанима; једног теже рањеног одвезао је колима у Никшић, и смјестио га у тамошњу болницу као страдалог у саобраћајном удесу. Италијанске власти су др Миљанића и његовог шофера Лаза том приликом ухапсиле - под оптужбом да сарађују са партизанима. Из затвора га је, међутим, избавио један италијански официр, којег је др Нико раније оперисао у Рисну после саобраћајне несреће.¹⁸

Почетком 1942. окупаторске власти су почеле да сумњају у искључиво љкарски рад проф. Миљанића. Ради праћења његовог рада у Болници с прољећа те године су послали једног италијанског хирурга – др Ричија. Убрзо је др Миљанић, међутим, напустио Рисанску болницу. Кратко вријеме је борао у сусједном Перасту, а потом љети 1942. са својом породицом прешао у Бањане. Смјестио се у основној школи у Дубочкама, родном мјесту његових предака, у подножје Његош планине. Претходно је организовао пребацивање веће количине љекова, најнужније инструменте, аутоклав и радио-апарат. Собом је довео и медицинску сестру-инструментарку Даницу Цесар. Народ, партизанске јединице и позадински радници у илегали свесрдно су га примили и пружали му помоћ у границама могућег. Др Н. Миљанић је лијечио обољеле и рањене. С посебним напором збрињавао је и лијечио рањенике са Сутјеске. Два пута је одлазио у Голију да спаси тешко рањеног партизана Јанка Мићуновића. Улагао је посебне напоре да спаси тешко рањене борце Спаса Дракића, Вујадина Поповића, Воја Јарамаза, Јевта Бјелицу и многе друге, у чему му је помагао син Милош, касније љкар. Стога се компромитовао код окупатора, којег су доушници помно обавјештавали о Никовој сарадњи са народноослободилачким покретом, тако да је пријетила стална опасност да буде ухапшен. Срећом, ускоро је услједила капитулација Италије, у јесен 1943. године. Након тога је др Нико Миљанић формирао болницу у школском објекту у коме је становала његова породица. Једну учионицу је претворио у операциону салу. Хроничари су забиљежили :

¹⁸ Ibidem, стр. 114.

”Болница се сматрала добро опремљеном, с обзиром да је имала аутоклав и потребан инструментаријум, па је вршио [др Н. Миљанић] и најтеже операције: трепанације лобање, отварање трбушне дупље и др.”¹⁹

Забилежено је да је проф. Миљанић ”предузео натчовјечанске напоре за организацију и других ратних партизанских болница на ослобођеној територији између Гацка, Никшића и Колашина у којима су се лијечили рањеници 29. херцеговачке дивизије, другог ударног корпуса и Приморске оперативне групе.”²⁰

У љето 1944. учествовао је у раду Болнице 12. војвођанског корпуса на Црном Куку, који је прешао из Пиве, преко Голије – за Босну. Честе је визитације правео у партизанским болницама између Колашина, Пиве и Стоца, и у њима вршио компликоване хируршке интервенције. Иако, прилично нарушеног здравља, кретао се на том пространом ареалу по беспућу, коњским стазама и богазама, по невремену: киши, снијегу, међави и жеги, уз оскудну храну и слабу одјећу. Неком задивљујућом енергијом савлађивао је све временске препреке, упадао у четничке засједи, мудрошћу и мирноћом је скапулавао, и несебично свом народу помагао.

Активним политичким дјеловањем, превасходно личним ставом, скромношћу и несебичношћу, пожртвованошћу и неуморним професионалним активностима, те прегалаштвом за ствар ослободилачког покрета, др Нико Миљанић је стекао велико повјерење КПЈ и НОВ-е и углед код црногорског народа. Из тих разлога, руководство КПЈ га је кандидовало као најпогоднију личност за предсједника Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења (ЗАВНО) Црне Горе и Боке - прве револуционарне скупштине, а потом, ускоро, за предсједника ЦАСНО-а, тј. прве народне владе Црне Горе и Боке Которске. На прву високу функцију изабран је 15. новембра 1943. на оснивачкој скупштини у Колашину. Заслужују да се цитирају и данас поучне поруке из његове завршне ријечи, изговорене непосредно последије његовог једнодушнoг избора за предсједника.

Срдечно се захвалио што су га изабрали, иако никада у животу није прихватио положај који има политичку одговорност – јер је увијек био посвећен својој струци, сматрајући да за то има позванијих и способнијих. Потенцира да му се тај високи положај повјерава као представнику поштеног дијела професора Београдског универзитета и напредних студената, који су ширили слободарске идеје не жалећи никаквих жртава, као што их не жале ни данас борећи се јуначки у редовима НОВ-е, па каже:

”Упућујем у име старог нашег Београда највећу моју захвалност [...] свима онима који су данас сматрали да треба на челу овога тијела поставити једног професора Београдског универзитета.”

У контексту завршне ријечи испукао је и једну занимљиву епизоду из разговора са проф. Иваном Ђајом, чувеним биологом, који је др Нику пренио дио

¹⁹ Ibid., стр. 115.

²⁰ Ibid.

разговора са министром унутрашњих дјела који је рекао да ће морати да отвори један "зетски" универзитет јер су му црногорски студенти дозлогрдили и не зна шта ће са њима. С тим у вези, проф. Миљанић визионарски вели:

"Ми ћемо створити у будућности не зетски, већ црногорски универзитет у другом смислу и са другим циљем него је био онај министра унутрашњих дјела",²¹ што се и обистинило неколико деценија касније.

Као председник ЦАСНО-а Н. Миљанић је много допринио изградњи народне власти у Црној Гори. Залагао се за увођење редовних војних судова, толерантан однос према људима из локалних руководстава неких бивших политичких странака које се нијесу биле тешко огријешиле о НОБ-у; повлачење на ослобођену територију оних који су били одбјегли у окупаторске градске блокове; сарадњу између штабова оперативних јединица и народноослободилачких одбора; обнављање црногорског Црвеног крста; да реквизиција – у оно вријеме главни извор исхране, буде што правичнија и равномјернија; да се uvede емисија *специјалног перпера* тзв. *monnaie fondata*,²² што ће рећи привременог ратног новца црногорског, и низ других корисних мјера, као на примјер: опште запосљење народа, социјално старање итд.

Др Нико Миљанић је као председник ЗАВНО Црне Горе и Боке био по положају и члан председништва Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ-а). Касније је, као што смо истакли, изабран за првог председника Црногорске антифашистичке скупштине народног ослобођења Црне Горе (ЦАСНО-а).

Одмах по ослобођењу Никшића, у октобру 1944, др Нико Миљанић у мјесној болници организује хируршко одјељење и збрињава, заједно са швајцарском хируршком екипом, коју је предводио др Гвидо Пидерман, бројне рањенике које упућују са борбених линија.²³ Кратко вријеме иза тога радио је у Дубровнику, па у Будви (у хотелу "Авала"), и даље обилазећи болнице у Цетињу, Подгорици, Никшићу, Мељинама и Дубровнику, и у њима вршио тешке операције ... Неуморно је радио и на организацији здравствене службе, како у Армији, тако и у цивилству у Црној Гори.

По завршетку Другог свјетског рата, др Миљанић је сматрао да је престала потреба за његовом политичком улогом, па је тражио да буде разријешен дужности председника ЦАСНО-а – како би се могао интензивније посветити своме позиву. Захвалио се на свим политичким функцијама и частима, и вратио се у Београд да на обновљеном Медицинском факултету настави професуру. Изабран је за редовног професора 1946. године с великим ауторитетом научника, савјесног универзитетског професора и врсног педагога, дакако, и с великим

²¹ Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке, Збирка докумената. Титоград, 1963, стр. 75-76.

²² Обрен Благојевић: *Нико Миљанић*. - Овдје, Титоград, 1984, бр. 178, стр. 32.

²³ Ibidem.

моралним капиталом с којим је изашао из НОР-а, залагао се проф. Нико Миљанић да на Медицинском факултету и клиникама београдским "заузму своја права мјеста људи од знања и с моралним квалитетима, признати стручњаци, одлични педагози, теоретичари, да само знање и несебичан рад буду мјерило друштвеног признања и положаја".²⁴ Предајући више година хируршку пропедевтику, професор Миљанић се залагао да студенти медицине добијају што више практичних знања. Његова је идеја била да се вјежбе из хирургије обављају на свим важнијим хируршким одјељењима београдских болница, која би се користила као наставна база. Настојао је да за студенте организује вјежбе у току ноћних дежурстава, а увијек је око себе окупљао младе и талентоване студенте који су се интересовали за хируршке дисциплине. Многима је омогућио да још у току студија започну с оперативним радом; није мали број каснијих врских хирурга којима је он, као студентима дао скалпел у руке. Објавио је 1950. године монографију "Асепса", један од првих уџбеника из области хируршке пропедевтике на јужнословенским просторима.

Одан једино истини и науци, вјечито правичан и отворен, чак до наивности и идеализма – имун од нездравих амбиција и претензија за било каквим привилегијама, противник каријеризма, лакташења и бенефиција, која су тада на Факултету и југословенском друштву уопште добијале приличне размјере, као непомирљиви противник почео им се бескомпромисно супротстављати, критиковати деформације. Али, не лези враже, и "бумеранг му се вратио". И поред свег огромног стручног потенцијала и научних резултата које је остварио, поред многих признања и моралних сатисфакција – услиједило је његово превремено пензионисање 1954. године, иако он то није желио, убијеђен да има још пуно енергије за наставни и практични рад.

Одбио је да прими националну пензију ратног предсједника ЗАВНО Црне Горе и Боке, члана АВНОЈ-а и првог предсједника ЦАСНО-а. Задовољио се превременом пензијом професора универзитета. Недолични чин превременог пензионисања није га демотивисао за даља прегнућа у здравственој дјелатности Црне Горе. Своју неисцрпну енергију и огромно знање каналисао је у развој хируршких и уопште здравствених институција недовољно развијених и запостављених крајева нове Југославије. Одлазио је да оперише у Ужице, Пећ, Вршац и другдје. Посебно се ангажовао на пружању помоћи постојбини својих предака – Бањанима и Никшићу. На Велимљу је отворио народну болницу; у Острогу, Шавнику, Плужинама, Крсцу, Црквицама и Косијереву здравствене станице са подручним стационарима. Дакле, сав се посветио организовању здравствене службе у забитим крајевима сјеверозападне Црне Горе. Окупљао је око себе младе љекаре из Београда, којима је истовремено са медицинском праксом у забаченим мјестима Црне Горе осигуравао специјализацију у Београду. У својим сјећањима на овај рад др Миљанића, које је провео у интензивној организацији здравствене службе у Велимљу и сусједним општинама, примаријус

²⁴ А. С. Миљанић-Ђ. М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 118.

др Коста Миловић, биљежи низ занимљивих појединости и изванредних резултата. Миловић подсјећа да је Миљанићева Болница у Велимљу имала 16 болесничких кревета. На иницијативу др Ника Миљанића и др Благоја Ковачевића из Сарајева, у Велимље су дошли млади љекари К. Миловић, др Михаило Вујовић, једна медицинска сестра, бабица и једна болничарка. То је био први болнички персонал, који је одржавао Болницу и опслуживао терен Бањана, Грахова и Рудина. По терену су узгред користили за трансфер "рударске камионе, јахали на коњима и ишли пјешице".²⁵ Осим лијечења болесника и вршења љекарских прегледа у Велимљу и Никшићу, др Миљанић је са млађим љекарима организовао масовне прегледе народа у Враћеновићима, Петровићима, Црном Куку, Крсцу, Грахову и Вилусима. Уз то, са својим сарадницима посјеђивао је Никшић, Подгорицу, Цетиње, Котор и Рисан – у циљу сарадње и прикупљања санитарског материјала за рад здравствене службе под њиховом ингеренцијом. Даривали су им санитарска кола, рентген апарате, микроскопе, ЕКГ апарате, лабораторијску и другу опрему.²⁶ У синхронизованом систему којим је руководио проф. др Н. Миљанић радило је 16 љекара, десетине здравствених радника са средњом, вишом и високом школском спремом. Његова служба је, поред Велимља обухватала општине: Грахово, Голију, Пиву и Шавник. Стационари са пацијентима радили су у Велимљу, Косијереву, Црквицама, Крсцу, Плужинама, Шавнику и Подстрогу. Отворене су и неке зубне ординације. Организовано је и кућно лијечење болесника. Поклањана је пажња превентиви и здравственом просвјешћавању. Организовани су курсеви црвеног крста и прве помоћи за сеоску омладину... Примјеран рад проф. др Ника Миљанића, готово јединствен ове врсте у нас, имао је по ријечима др Миловића велики стимуланс на убрзано "унапређење здравствене заштите на сеоским подручјима читаве Црне Горе".

Приликом оснивања Научног друштва Црне Горе 23. октобра 1950. на Цетињу, проф. др Нико Миљанић је изабран међу првим члановима у Одјељењу медицинских наука, и био његов редовни члан од утемељења до укидања 1956. године.²⁷

Упркос свеколиког и многоструког ангажовања у струци и друштвено-политичком животу, др Нико Миљанић је налазио времена за своју породицу. Све је рјешавао топлом и аргументованом ријечју, равноправним и демократским договарањем. Био је њжан и узоран родитељ: синове је школовао – Милоша за љекара, а Петра за електро-инжењера, и он је постао познати академик. Душан је као студент извршио самоубиство у Паризу. Према мајци је био изузетно пажљив; дирљива је његова брига према њој. У тешким ратним данима бјеганије из Рисна у Бањане, мајка му је била имобилисана, па је морао организовати њено ношење

²⁵ Kosta Milović: *Sjećanje na rad sa dr Nikom Miļanićem u Narodnoj bolnici – Velimlje.* - *Medicinski zapisi*, 42/1993, бр. 46, стр. 119. (Уп.: Милош Ј. Перовић: [Сјетанје на рад са др Ником Миљанићем]: *op. cit.*, стр. 112-115.)

²⁶ Ibidem.

²⁷ Др Душан Ј. Мартиновић: *Туга феникса. Мирнодопска деградација Цетиња*, Цетиње, 1997, стр. 63.

*Dekan Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Radivoje Radivoje Grbić
poziva Vas da prisustvujete*

SVEČANOJ AKADEMIJI

povodom obeležavanja 100 godina od rođenja prof. dr Niku Miljanića

1. Uvodna reč
Prof. dr Radivoje Grbić, dekan Medicinskog fakulteta
2. O Prof. dr Niku Miljaniću kao jednom od prvih profesora Medicinskog fakulteta u Beogradu
Akademik Vladimir Kanjuh
3. O Prof. dr Niku Miljaniću kao organizatoru zdravstvene službe u Crnoj Gori
Akademik Dragutin Vukotić
4. Doprinos Prof. dr Nika Miljanića predmetu Anatomija
Prof. dr Vera Draganić
5. Doprinos Prof. dr Nika Miljanića predmetu Hirurgija
Prof. dr Mihajlo Mitrović
6. Sećanja jednog studenta anatomije
Prof. dr Mileta Maysarašević
7. Sećanja jednog studenta hirurgije
Prof. dr Rajko Ruzidić
8. Prof. dr Niko Miljanić u saradnji između Francuske i naše zemlje
Prof. dr Zvezdin Bumbaširević
9. Sinteza života i rada prof. dr Nika Miljanića
Prof. dr Slobodan Djordjević

SVEČANA AKADEMIJA

1992 god.
NACIONALNA
BIBLIOTEKA

U UTORAK 6. oktobra u 10 sati u Sali za predavanja Medicinskog fakulteta u Beogradu,
CRNOJEVIC

Ul. Dr Subotića br. 8

на носилкама. Бивало је много дана када његова породица по збјеговима није имала ни залогаја хране, када је било врло ризикантно напуштати склониште, да би доктор Нико, и после је повратка с напорних путовања и рада око рањеника и болесника, не обазире се на опасности – по највећем мраку и невремену, одлазио да пронађе и донесе ”млијско за нашу мајку” – како је то обичавао рећи.²⁸

Иако се са својом породицом злонатио, никада није посегнуо за нечим што му стварно не припада. Колико је ишао у самоодрицање, показује, несумњиво, јединствен примјер, који ћемо навести. Када је Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору једном приликом донио одлуку да му се дају 15 златника да би ублажио оскудицу у којој је била његова породица, после је дужег убјеђивања примио је новац, али се убрзо покајао и све златнике однио у Комитет, враћајући их са ријечима:

”Употријебите их за неку кориснију општу ствар, а ја ћу се са породицом некако снаћи”.²⁹

За изузетне резултате у медицинској струци и науци проф. др Нико Миљанић је за живота добијао бројна страна и домаћа признања и одликовања. Међународно признање за научни рад добио је избором за члана Хируршке академије у Паризу. Био је носилац француског Ордена легије части, Југословенског Ордена народног ослобођења I реда и многих др.

Као делегат СФР Југославије на XVII Интернационалном конгресу хирурга у Мексико Ситију умро је изненада 20. октобра 1957. године, са навршених 65 година живота. За овај међународни скуп проф. Миљанић је припремио саопштење:

”ЛИЧНА ИСКУСТВА У ЛИЈЕЧЕЊУ МАЛИГНИХ ОБОЉЕЊА”.

У препуној конгресној дворани хирурга из читавог свијета – затворио му се животни круг, са биљежницом у руци, управо онако како је и сâм прижељкивао и за живота најављивао својим најближим:

”Бићу најсрећнији ако умрем на послу!”

На вијест о смрти проф. Ника Миљанића у Београду је формиран Одбор за сахрану.³⁰ Његова урна са земним остацима пренијета је 28. октобра авионом из Мексика у домовину, путем курира југословенске амбасаде у Мексико Ситију, и изложена у амфитеатру Анатошког института Медицинског факултета. Погребне трошкове сносила је држава. Посмртни остаци су му сахрањени у породичној гробници на Новом гробљу (парцела 21, гроб 29, позади Цркве). Сахрана је била величанствена. У присуству родбине, пријатеља и неколико хиљада Београђана од

²⁸ А. С. Миљанић-Ђ. М. Миљанић: *op. cit.*, стр. 119.

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ Одбор за сахрану су сачињавали: др Божидар Порбевач, проректор Универзитета у Београду, др Бранко Шљивић, декан Медицинског факултета у Београду, др Јован Цекић, председник Савјета Медицинског факултета, др Димитрије Јовичић, проф. Медицинског факултета, Андрија Копривица, професор из Бањана, Милић Бугарчић, председник Социјалистичког савеза радног народа Београда, др Иван Поповић, доцент Медицинског факултета и Милан Игњатовић, студент Медицинског факултета. (Политикл, 23. X 1957.)

СКУПШТИНА ОПШТИНЕ НИКШИЋ И
ДРУШТВО ЛЕКАРА ЦРНЕ ГОРЕ ЛЕКАРСКА ПОДРУЖНИЦА НИКШИЋ

позивају Вас да присуствујете

СВЕЧАНОЈ АКАДЕМИЈИ

поводом обилежјавања **100** година од рођења

Проф. др НИКА МИЉАНИЋА

(1882 - 1957)

професора анагозије и хирургије Медицинског факултета у Београду и председника
Црногорске англифатистичке скупштине народног ослобођења и

140 година од рођења

Др ПЕТРА МИЉАНИЋА

(1852 - 1897)

првог црногорског лекара и начелника црногорског савета

- Отварање академије и поздравна ријеч
Др БЛАГОЈЕ ЦЕРОВИЋ
- Живот и дјело др Нике Миљанића
Академик ДРАГУТИН ВУКОТИЋ
- Живот и дјело др Петра Миљанића
Прим. др СЛОБОДАН НИКЧЕВИЋ
- Сјећање на рад са др Ником Миљанићем у Народној болници Великиле
Прим. др КОСТА МИЛОВИЋ и проф. МИЛОШ ПЕРОВИЋ
- Цртине из живота др Нике Миљанића
Др МИЛОВАН САМАРИЋ

У музичком програму учествују:

- ВЕСНА ВУЧИНИЋ - клавира
- ВИЛИ ФЕРДИНАНДИ - виолина

СВЕЧАНА АКАДЕМИЈА

одржаће се

ГОРАК 24. новембра 1992. године у 18 часова у великој сали Филозофског факултета у Никшићу

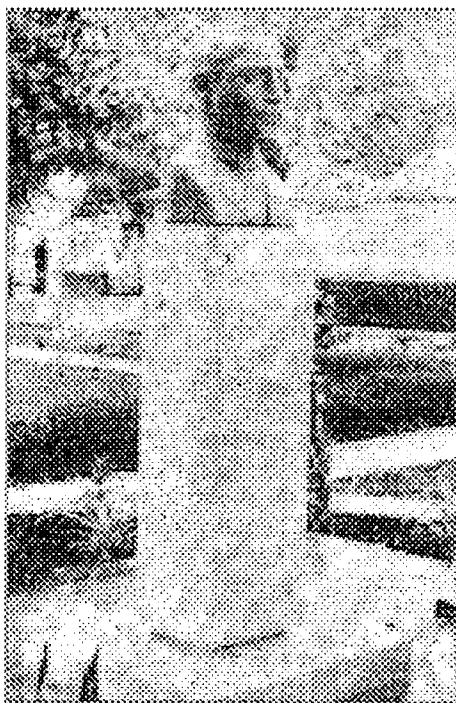
професора су се опростили, у име Српског љекарског друштва проф. др Вјечеслав Кузмин, а у име Народне скупштине и Извршног вијећа Црне Горе народни посланик Гојко Гарчевић. Погребу је присуствовала и група мјештана Бањана и делегација грађана Никшића.

У сали "Народних хероја", на Природно-математичком факултету у Београду 28. октобра одржана је комеморативна академија поводом смрти истакнутог професора и научника. У присуству великог броја професора београдских факултета, љекара, студената и бивших ученика професора Миљанића, функционера Србије и савезних органа, послје одавања поште минутом ћутања, о животу и стваралаштву великог медицинског стручњака и научног посленика говорили су проректор Београдског универзитета др Божидар Ђорђевић, у име Медицинског факултета др Бранко Шљивић, у име Медицинске војне академије пуковник др Вјечеслав Кузмин, у име Српског љекарског друштва др Јован Ристић.³¹

Људи из народа потресени смрћу великог хуманисте и медицинског ветерана, прихватили су се пера да искажу жалост за изгуб човјека који је спасио хиљаде живота. Породица је добила на стотине телеграмских и других писаних саучешћа. Мало је људи нашег поднебља тако величанствено испраћено на вјечни починак!

Проф. Миљанић је од оних ријетких људи који се не заборављају у народу. И постхумно су му одавата признања. О годишњици смрти – 28. октобра 1958 – откривена му је Спомен-биста пред Болницом у Велимљу, која носи његово име. И на фасади Основне школе у Дубочкама 1962. године постављена је Спомен-плоча, као трајна успомена на Болницу II ударног корпуса којом је руководио др Нико Миљанић. На дан 15. новембра 1963. на згради Основне школе у Колашину постављен је барелјеф са ликом проф. Миљанића, у поводу двадесетогодишњице првог засиједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. И грађани Никшића у знак сјећања на др Ника Миљанића додијелили су његово име једној улици у граду под Требјесом.

Скупштина општине Никшић и Друштво љекара Црне Горе–Подружница у Никшићу, организовали су 24. новембра 1992. године Свечану академију поводом обиљежавања 100 година од рођења проф. др Ника Миљанића и поводом 140 година од рођења његовог оца др Петра Миљанића, на којој су о лику и дјелу

Спомен-биста Н. Миљанића

³¹ Политика, 29. октобар 1957, стр. 4.

ових медицинских великана, њиховим заслугама и мјесту у историји здравствене културе Црне Горе, говорили: проф. др Благоје Церовић, председник СО Никшић, академик Драгутин Вукотић, председник ЦАНУ, прим. др Слободан Никчевић, прим. др Коста Миловић, др Милован Самарцић и протојереј Милош Ј. Перовић. У умјетничком програму Свечане академије учествовали су Весна Вучинић (клавир) и Вили Фердинанд (виолина).

Такође је поводом стогодишњице обиљежавања рођења проф. др Ника Миљанића, 6. октобра 1992, у свечаној сали Деканата Медицинског факултета у Београду, одржана Свечана академија, на којој су говорили: проф. др Радивоје Грбић, декан Медицинског факултета (Уводна ријеч), затим, академик Владимир Кањух "О проф. др Нику Миљанићу као једном од првих професора Медицинског факултета у Београду; академик Драгутин Вукотић "О проф. др Нику Миљанићу као организатору здравствене службе у Црној Гори"; проф. др Вера Драганић "Допринос проф. др Ника Миљанића предмету Хирургија"; проф. др Милета Магарашевић "Сећање једног студента анатомије"; проф. др Рајко Рувидић "Сећање једног студента хирургије"; проф. др Живојин Бумбаширевић "проф. др Нико Миљанић између Француске и наше земље" и проф. др Слободан Ђорђевић "Синтеза живота и рада др Ника Миљанића". Овако свестрана анализа личности и дјела проф. Миљанића из пера еминентних стручњака, још увијек, на жалост, није угледала свијетло дана. Надамо се да ће се ова драгоцене саопштења наћи између корице СПОМЕНИЦЕ која се већ дуже припрема од стране Подружнице Друштва лекара у Никшићу, разумије се, са осталом грађом која ће се презентирати за штампу у циљу представљања у пуној свјетлости лика познатог лекара-хуманисте и сјајног родољуба др Ника Миљанића, његовог оца – чувеног др Петра Миљанића, и брата му др Милоша Миљанића.

И, на крају, да завршимо о проф. др Нику Миљанићу мишљењем његовог и нашег земљака Митра Митровића, Цетињанина, који је у кратком некрологу о Миљанићу апострофирао двије-три карактеристичне одлике. Академик М. Митровић истиче да је проф. Миљанић

"имао све квалитете изванредног наставника: специфични педагошки смисао и непрекидни интерес за наставу, широку општу и медицинску културу, изванредан дар предавача и говорника, а изнад свега неизмерну љубав према студентима и школи". И, друго, "ретко је наћи наставника који је одржао тако широки контакт са студентима, а нема студента који, ако је макар једном с њим разговарао, да не чува у сјећању питоми и благи лик проф. Миљанића".

Академик Митровић, уз то, вели за др Миљанића да је

"као човјек необично жива духа богатог идејама, често у организационим формама наставе уносио оригиналне и корисне предлоге. Искрено убеђен да је у праву, он се за те своје предлоге, односно идеје, упорно боривши својим темпераментом и даром убеђивања, међутим, није сваки пут био добро схваћен".³²

³² Митар Митровић: *Проф. др Нико Миљанић (2. X 1892-20. X 1957)*.- Српски архив за целокупно лекарство, 1957, бр. 7-8, стр. 928.

Завршавајући curriculum vitae др Ника Миљанића, умјесто закључка ваља нам рећи: бескрајни су примјери његовог прегалаштва као лекара-хирурга, родољуба и политичког функционера из времена Другог свјетског рата и поратног раздобља. Када се узме у обзир читав његов трновити живот кроз бурна времена ранијих и задњег рата, била би то изврсна тема за један врло узбудљив и цјеловит роман или филм.

У прилогу доносимо и селективну библиографију професора Миљанића и непотпуну литературу о њему и његовом креативном раду, што, надамо се, може корисно послужити његовим будућим биографима.

II БИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. ДР НИКА П. МИЉАНИЋА

II-1 Посебна дјела (монографске публикације)

1. DE LA PYLORO-SPHINCTÉRECTOMIE DANS LES SYNDROMES ULCÉREUX DE L'ESTOMAC ET DU DUODÉNUM, Librairie Arnette, Paris, 1920.
Докторска дисертација.
2. ДЕСКРИПТИВНА И ТОПОГРАФСКА АНАТОМИЈА. *Грудни кош.*- Београд: Удружење југословенских медицинара, 1932, 208+VIII стр. 8°. У сарадњи са Бранком М. Шљивићем.
Библиотека медицинара и лекара, серија А, св. 3.
3. ДЕСКРИПТИВНА И ТОПОГРАФСКА АНАТОМИЈА. Св. 2: *Рука.*- Београд: Удружење југословенских медицинара, 1932. У сарадњи са Бориславом Поповићем.
4. ДЕСКРИПТИВНА И ТОПОГРАФСКА АНАТОМИЈА. *Грудни кош.*- Београд: Удружење југословенских медицинара, 1946, 103-VII стр. 8°. Сарадник: др Бранко Шљивић.
5. ДЕСКРИПТИВНА И ТОПОГРАФСКА АНАТОМИЈА. *Рука.*- Београд: Просвета, 1946, 127+[5]; 8°. У сарадњи са др Бориславом Поповићем.
Универзитет у Београду.
6. ПРИЛОГ СТУДИЈИ ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ ДИЈАГНОЗЕ ДУОДЕНАЛНИХ ДИВЕРТИКУЛУМА. П. о.: Медицински преглед, Нови Сад, бр. 6, 1954, стр. 445-455. Резиме на француском, енглеском и њемачком језику. Коаутор др Душан Борисављевић.
7. ASEPSA. [Sa 4 priloga].-Beograd: Medicinska knjiga, (Osijek: Št. "Štampa"), 1952, 180 str.; 8°.

II-2.1 Важнији радови из области анатомије

1. *Note sur un cas de muscle solaire d'origine métraire.*- Bulletins et Mémoires de la Société anatomique de Paris..., 6e série, 94ème année, tome XXI, mars 1924, p. 234-236.
2. *Note sur deux anomalies de naissance de l'artère vertébrale gauche.*- Bulletins et

- Mémoires de la Société anatomique de Paris..., 6e série, 94eme année, tome XXI, mars 1924, p. 228-230.
3. *Note sur un cas de tronc coeliaque intra-pancréatique et de trajet intra-pancréatique de ses branches.*- Bulletins et Mémoires de la Société anatomique de Paris..., 6e série, 94eme année, tome XXI, mars 1924, p. 244-247.
 4. *Note sur une anomalie d'origine des gros troncs nés de la crosse de l'aorte accompagnée d'une anomalie de trajet du nerf récurrent droit.*- Bulletins et Mémoires de la Société anatomique de Paris..., 6e série, 94eme année, tome XXI, mars 1924, p. 230-233.
 5. *O jednoj retkoj anomaliji. Dvostruka anomalija desnog povratnog nerva i stabala koja niču iz aortnog luka.*- Spomenica pedesetogodišnjice profesorskog rada S. M. Lozanića, Beograd, 1922, str. [359]-362.
 6. *Variations de la morphologie et de l'innervation des muscles de l'épaule et du bassin chez les Serbes. (Etude basée sur 200 cas).*- (En collab. de B. Chlyivitch).- Comptes-rendus de l'Association des Anatomistes, Liège, 1926, p. 396-402.
 7. *Variations de la morphologie des muscles de l'épaule chez les Serbes. (Etude basée sur 200 cas).* (En collab. de R. Spiridonovitch).- Comptes-rendus de l'Association des Anatomistes, Liège, 1926, p. 385-395.

II-2.2 Важнији радови из области хирургије

8. *Quelques considérations sur les myomes malins de l'utérus. (En collab. de Peyron et Surmont).*- Ann. de Méd. et de Chir., 1927.
9. *Hystérestomie considérations sur les myomes malins de l'utérus. (En collab. de Peyron et Surmont).*- Ann. de Méd. et de Chir., 1927.
10. *Traitement des ascites par injections massives de sérum adrénalisé.*- Congrès franç. de Chir., Paris, 1928.
11. *Неколико опажања о епидермо-дермним калемљењима (у сарадњи са Вл. Ђуровићем).*- Споменица проф. Ђорђа Јовановића, Српски архив за целокупно лекарство, XXXIV/1932, св. 5/6, стр. 427-436.
12. *Volumineux kyste du mésentère. Résection intestinale larvée. Guérison.*- Bulletins et Mémoires de la Société nationale de chirurgie, 25 octobre 1933, 2eme volume de 1933, № 28, p. 1269-1271.
13. *Kyste hydatique de la parotide.*- Bulletins et Mémoires de la Société nationale de chirurgie, 25 octobre 1933, 2eme volume de 1933, № 28, p. 1267-1269.
14. *Приступно предавање из хируршке пропедевтике.*- Српски архив за целокупно лекарство, 1934, св. 2, стр. [106]-112.
15. *Perforation en péritoine libre d'un kysto-cancro-cancer ayant l'aspect macroscopique*

³² Митар Митровић: Проф. др Нико Миљанић (2. X 1892-20. X 1957).- Српски архив за целокупно лекарство, 1957, бр. 7-8, стр. 928.

In memoriam.

- d'un ulcère calleux. Suture et gastro-entérostomie. Guérison opératoire. Mort huit mois après de cachexie cancéreuse. (En collab. de S. Radoyévitch) .-* Bulletins et Mémoires de la Société nationale de chirurgie, 23 mai 1934, 2ème volume de 1934, № 18, p. 783-788.
16. О хируршкој терапији месентериалних циста (интестинална ресекција или енуклеација цисте).- *Први Конгрес Југословенског хируршког друштва*, 1934, стр. 660-669. Résumé.
 17. Орхиепидидимитис код крипторхичних (поводом једног случаја ингвиналног орхиепидидимитиса).- *Први Конгрес Југословенског хируршког друштва*, 1934, стр. 892-897. У сарадњи са Ђ. Прикелмајером. Résumé.
 18. Прилог диференцијалној дијагнози тумора паротидног предела: ехинококус паротиде.- *Први Конгрес Југословенског хируршког друштва*, 1934, стр. 935-939. Résumé.
 19. Клиничка и терапеутска посматрања о Recklinghausen-овом и Paget-овом синдрому. (Поводом једног случаја извршене паратиронгектомије због Recklinghausen-овог обољења).- *Први Конгрес Југословенског хируршког друштва*, 1934, стр. 957-962.
 20. *Les perforations de cancer gastrique en péritoine libre. (En collab. de S. Radoyévitch).*- Ann. de Méd. et de Chir., 1934.
 21. *O kliničkim formama i terapiji perforacije raka želudca.*- Српски архив за целокупно лекарство, XXXVII/1935, sv. 1, str. 3-22.
 22. *Uspoređenje radiološkog nalaza pre i godinu dana posle paratireoidektomije kod jednog slučaja Paget-oidne forme Recklinghausen-ove bolesti.*- II Jugoslovenski radiološki sastanak. Beograd 18, 19. i 20. maja 1935, str. 505-507. U saradnji sa V. Gađanskim.
 23. *Контузије абдомена.*- Прва хируршка недеља. Српско лекарско друштво, Београд, 1955, стр. [47]-54.
 24. *О реорганизацији хируршке наставе на Медицинском факултету у Београду.*- Народно здравље, VI/1950, бр. 5/10, стр. 270-276.

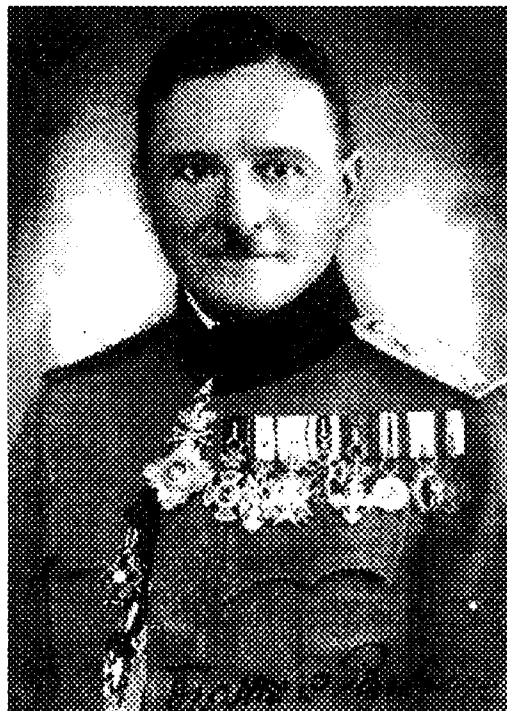
III ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ О ПРОФ. ДР НИКУ МИЉАНИЋУ

1. АНОНИМ: *Умро др Нико Миљанић.*- Борба, XXII/1957, бр. 292, 23. X, стр. 2.
2. АНОНИМ: *Смрт доктора Ника Миљанића.*- Побједа, XV/1975, бр. 44, 27. X, стр. 2.
3. АНОНИМ: *Комеморативна академија поводом смрти Ника Миљанића.*- Политика, LIV/1975, бр. 15976, 20. X, стр. 4.
4. АНОНИМ: *Сутра ће бити сахрањен др Нико Миљанић.*- Политика, LIV/1975, бр. 15977, 30. X, стр. 6.
5. АНОНИМ: *Свечана сахрана др Ника Миљанића.*- Побједа, XV/1975, бр. 45, стр. 10.
6. АНОНИМ: *У ослобођеном Колашину, 13. јула 1944. године.*- Политика,

- LXXII/1980, бр. 2117, 24. XI, стр. 20.
7. БЕРКУЉАН, Загорка: *Комеморација у Цетињу*. - Побједа, XV/1975, бр. 45, 3. XI, стр. 10. Потпис: Б.
 8. БЛАГОЈЕВИЋ, Обрен: *Нико Миљанић*. - Овдје, Титоград, 1984, бр. 178, март, стр. 32.
 9. ВУКОВИЋ-Максимовић, Милосава: *У вртлогу мука*, Титоград, 1962, стр. 144, 160-172, 184, 185, 195, 206.
 10. ВУКОТИЋ, Dragutin: *Riječ na svečanoj akademiji povodom obilježavanja 100 godina od rođenja prof. dr Nika Miljanića (1892-1957)*. - Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 107-110.
 11. ГЕРШКОВИЋ, Лео: *Документи о развоју народне власти*, Београд, 1946, стр. 220, 276, 277.
 12. ГЛИГОРИЋ, Светозар: *Др Нико Миљанић*. - НИН, 1957, бр. 356, 23. X, стр. 12.
Некролог.
 13. Група аутора: *Санитетска служба у народноослободилачком рату Југославије 1941-1945*, књ. II, Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1989.
 14. ЂУРАНОВИЋ, Петар: *Занимљив и користан подухват*. - Побједа, XVI/1957, бр. 36, 1. IX, стр. 39.
Здравствене акције др Н. Миљанића у заосталим крајевима.
 15. *Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке*. Збирка докумената / Одабрао и уредио Зоран Лакић, Титоград: Историјски институт, 1963, стр. 22, 27-29, 44, 69, 74-77, 95, 96, 102, 108, 124, 143, 152, 157, 163, 165, 167-177, 183, 184, 212-214, 225-229, 245, 254, 257-259, 271, 273, 282.
 16. ИВАНОВИЋ, Драгиша: *Смрт др Нике Миљанића*. - Политика, LIV/1957, бр. 15968, 23. X, стр. 8.
 17. ЈАБЛАН, Радован: *Прича о доктору Миљанићу: Црну Гору затече у крастама*. - Политика, LXX/1973, бр. 21637, 30. XII, стр. 9.
 18. КИЛИБАРДА, Гојко М.: *Велики хуманиста*. - Никшићке новине, IV/1970, бр. 81, 19. IV, стр. 4. Потпис: Г. М. К.
О др Нику Миљанићу.
 19. КОПРИВИЦА, Б[ранко]: *Писмо Павла Миљанића, Коста Радовића и Нике Миљанића Скупштини ЗАВНО-а Црне Горе и Боке у Колашину*. - Никшићке новине, XXVIII/1995, бр. 1158, 23. III, стр. 20-21.
 20. ЛАКИЋ, Зоран: *Прво засиједање ЗАВНО Црне Горе и Боке*. - Историјски записи, XVI/1963, књ. XX, св. 4, стр. 509-530.
 21. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Портрети VI*, Цетиње, 1997, стр. 92, 102, 103, 109, 111, 112.
 22. МАРТИНОВИЋ, Н[агаша]: *Др Нико Миљанић – први председник ЗАВНО Црне Горе и Боке Которске*. - Побједа, XIX/1963, бр. 46, 10. XI, стр. 8.
 23. MILOVIĆ, Kosta: *Sjećanje na rad sa dr Nikom Miljanićem u Narodnoj bolnici – Velimlje*. - Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 119-121.

24. МИЉАНИЋ, Аким С.-МИЉАНИЋ, Ђорђевић М.: *Љетопис братства Миљанића од око 1450. до 1968*, Београд, 1968, стр. 108-120.
25. МИЉАНИЋ, Гојко: *Дјејства V црногорске бригаде у Никшићком крају*.- Војно-историјски гласник, 1967, бр. 3, стр. 208, 220.
26. МИЉАНИЋ, Гојко: *Развитак НОР-а у Никшићком крају од капитулације Италије до првог заседања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке*.- Историјски записи, XX/1967, књ. XXIV, св. 2, стр. 257, 273.
27. *Миљанић Нико*.- У: Мала енциклопедија ПРОСВЕТА. Београд, 1978, стр. 562.
28. МИЉАНИЋ, Новак: *Је ли Јеж ондулиран?*- Јеж, 1968, бр. 1503, 19. IV, стр. 2.
29. МИЉАНИЋ, Новак: *Болница Ловћенског одреда у Дубочкама*.- Четврти јули, 1970, бр. 440, 24. XI, стр. 39.
30. МИТРОВИЋ, Митар: *Проф. др Нико Миљанић*.- Српски архив за целокупно лекарство, 1958, св. 7/8, стр. 926-928.
Некролог.
31. *Наши данашњи хируршки задаци у Црној Гори*.- Ријеч слободе, 1. VIII и 8. X 1944. год. Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, IV књига.
32. НИКЋЕВИЋ, Slobodan: *Stogodišnjica rođenja prof. dr Nika Miljanića (1892-1957) i sto četrdeset godina od rođenja dr Petra Miljanića (1852-1897)*.- Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 99-100.
33. ПЕРОВИЋ, Ј. Милош: *[Сјећање на др Ника Миљанића]*.- Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 112-115.
34. Правда, Београд, 16. јула 1938.
О величанственој прослави француског националног празника на Универзитету на којој су говорили др Н. Миљанић, др Тасић, др Ђаја, Светислав Петровић, Ловрић и др., са говором Миљанићевим.
35. *Prvi crnogorsko-francuski susreti. Medicinsko-hiruški dani. Radovi sa naučnog skupa Nikšić, 17-19. septembra 1996, Podgorica 1997*.
О проф. др Нику Миљанићу и споменику захвалности Француској који је он открио 1930. године на стр. 24-25 (упоредо на српском и француском).
36. ПРОТИЋ, Михаило Ф.: *Рањеник са новчанице*.- Политика, LXXII/1975, бр. 22179, 5. VII, стр. 18.
37. РАСКОВИЋ, Nikola: *Miljanić Niko*.- У: Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 133-134.
38. САМАРЏИЋ, Милован Б.: *Ријеч дубоке оданости и поштовања према великом човјеку, очовјеченом патриоти и бескрајном хуманисти. (Уз 22. годишњицу смрти проф. др Ника Миљанића)*.- Споне, Никшић, 1979, бр. 25-26, стр. 77-80.
39. САМАРЏИЋ, Милован: *Српске године др Ника Миљанића*.- Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 117-118.
40. *Саучешће председника Тита супрузи др Ника Миљанића*.- Политика, LIV/1957, бр. 15969, 24. X, стр. [1].
41. СТАНОЈЕВИЋ, Vlada: *Miljanić Niko*.- У: Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb,

- MCMLXV (1965), tom 6, str. 124. Potpis: V. Sić.
 Видјети и том 3, стр. 385.
42. СТАНОЈЕВИЋ, Влада: *Оснивање и почетак рада Медицинског факултета у Београду*.- Медицинска ревија, 1970, бр. 1-2, стр. III-IV.
 43. СТАНОЈЕВИЋ, Влада: *Првих петнаест година живота и рада Медицинског факултета Београдског универзитета*.- Медицинска ревија, 1970, бр. 1-2, стр. X, XV, XXIII.
 44. СРЕДАНОВИЋ, Велизар: *Скупштина у Колашину*.- Побједа, LV/1999, бр. 11944, 18. III, стр. 18; бр. 11945, 19. III, стр. 30.
 45. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Миљанић Нико*.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, [Никшић], 1998, стр. 115.
 46. Тањуг: *У Београду је сахрањен др Нико Миљанић*.- Борба, XXII/1957, бр. 301, 1. X, стр. 2.
 47. *Телеграм Блажа Јовановића породици покојног др Миљанића*.- Побједа, XV/1957, бр. 44, 27. X, стр. 2.
 48. ЋЕТКОВИЋ, Петар: *Колашин 1943*.- Побједа, XXV/1968, бр. 2773, 21. XI, стр. 11; бр. 2775, 21. XI, стр. 20; бр. 2776, 5. XII, стр. 11.
 49. *Црна Гора 1941-1945*, Титоград, 1965 (албум).
 50. CEROVIĆ, Blagoje: *Život i djelo prof. dr Nika Miljanića*.- Medicinski zapisi, 42/1993, br. 46, str. 111-112.
 Ријеч на свечаној академији поводом обиљежавања 100 година од рођења проф. др Ника Миљанића и 140 година од рођења његовог оца др Петра Миљанића, у Никшићу 24. новембра 1992. године.
 50. ШЕГРТ, Владо: *Крв на камену*, Сарајево, 1959, књ. IV, стр. 19, 28, 36.
 51. Штаб II ударног корпуса НОВ Југославије, број 210, 13. марта 1944. год.
 52. Штаб II ударног корпуса. Санитетски одсек, број 7, 3. јула 1944. год.

БЛАЖО С. ВРБИЦА
(1881-1959)

Његушко братство Врбица дало је неколико значајних личности црногорској политичкој, војној и културној историји: војводу и сенатора Маша Ћ. Врбицу;¹ сликара Михаила-Мила Врбицу;² Лабуда М. Врбицу, правника и преводиоца Хомера,³ и генерала Блажа С. Врбицу, о коме ће бити ријечи у овој био-библиографској скици.

Генерал Блажо Врбица је рођен у селу Врба (Његуши, Цетиње) 9. маја (по старом стилу), или 22. маја 1881 (по новом календару) – од оца Стева Ћурова⁴

¹ Машо Ћуров Врбица (Његуши 1833-Бања Лука, 1898), војвода, сенатор и министар унутрашњих послова и грађевина Књажевине Црне Горе.

² Михаило-Мило Врбица (Његуши, 1871-Београд, 1937), након завршетка средње и високе школе умјетности у Москви, био је професор гимназија на Цетињу, у Подгорици, Даниловграду, Колашину и Зајечару. Највише је сликао портрете и фигуралне композиције. Добитник је већег броја награда и признања.

³ Уп.: Др Душан Ј. Мартиновић, *Јован (Лабуд) М. Врбица (1862-1912)*.-У: ПОРТРЕТИ VI, Цетиње, 1997, стр. 114-127.

⁴ Отац Блажа Врбице, Стево Ћуров Врбица, заједно са старијим братом војводом Машом, са 17 година почео је да ратује против Турака. Убијен је у Скадру марта 1883, исте године када је и војвода Машо смијењен са дужности министра унутрашњих послова, и након тога, јер је био *persona non grata* у Црној Гори, био је принуђен да емигрира у Босну. У Црној Гори Стева Ћ. Врбице писала је опширно оновремена штампа у Србији и Војводини; мање у Црној Гори, ваљда због немилости у којој је био његов - брат војвода Машо. (Уп.: *Српске новине*, Београд, L/1883, бр. 60, 17.III, стр. 1; бр.61, 23.III, стр. 1; бр. 69, 23. III, стр. 342 и 346; бр.71, 30. III, стр. 374. и В. Латковић: *Симо Матавуљ у Црној Гори*, Скопље, 1940, стр. 44-45.)

Complice Momen

CERTIFICAT D'APPRENTISSAGE

Littérature Française - Philosophie
Histoire - Géographie
Mathématiques pures et appliquées
Sciences physiques et naturelles
Langues - Études classiques - Études orientales
Langue turque

M. Momen de l'École Supérieure de Commerce de Genève, Suisse, a été admis par M. M. Momen de l'École Supérieure de Commerce de Genève, Suisse, à l'étude de la langue turque, par le jury d'examen institué en vertu de l'article 10 de la loi du 10 août 1889, sur le régime des écoles supérieures de commerce.

Il lui a été permis de lui donner le surnom de Complice Momen, lequel sera attaché à son nom, ainsi qu'il est stipulé dans l'article 10 de la loi du 10 août 1889, sur le régime des écoles supérieures de commerce.

Complice Momen de l'École Supérieure de Commerce de Genève, Suisse, le 10 août 1889.
Le Secrétaire de l'École
Momen

دبلومته

اطلاعات

م. مومن از مدرسه عالی بازرگانی جنیوا، سوئیس، پذیرفته شد تا زبان ترکی را در این مدرسه بیاموزد.

م. مومن از مدرسه عالی بازرگانی جنیوا، سوئیس، پذیرفته شد تا زبان ترکی را در این مدرسه بیاموزد. این مدرسه در سال ۱۸۸۹ تأسیس شد و در آن زمان یکی از بهترین مدارس بازرگانی در اروپا بود. م. مومن در این مدرسه به مدت سه سال تحصیل کرد و در پایان آن مدرسه به مدرسه عالی بازرگانی جنیوا، سوئیس، پذیرفته شد تا زبان ترکی را در این مدرسه بیاموزد.

م. مومن از مدرسه عالی بازرگانی جنیوا، سوئیس، پذیرفته شد تا زبان ترکی را در این مدرسه بیاموزد.

NACIONALNA BIBLIOTEKA
SRPSKE GOSPODARSTVA I PROMISLA
CRNOJEVIC

Диплома Б. Врблице о завршеном лицеју "Галата-Сарају" у Цариграду

(брата војводе Маша), који је из засједе мучки убијен у Скадру 1883. године (од албанске руке), и мајке Стане, рођене Кривокапић (кћерке познатог војводе Милоша Кривокапића, из Цуца). Блажу је, дакле, било свега двије године када је остао без оца, па је мајка Стане преузела бригу васпитања и школовања о свом сину, који је основну школу завршио у Његушима, а средњу у Лицеју "Галата-Сарај" у Цариграду, од 1. јануара 1903. до 1. септембра 1905. године – када је успјешно положио испит за инжењеријског потпоручника. Наредне године, 1. јануара 1906, унапријеђен у чин активног инжењеријског поручника Црногорске војске. Августа 1909. године аванзовао је у чин капетана, а од 1. октобра 1912. године произведен је у чин мајора.

Блажо Врбица је учествовао у Првом балканском рату 1912-1913. године. Био је ађутант команданта Зетског одреда престолонаследника Данила Петровића-Његоша. Учествовао је и у Првом свјетском рату: од августа 1914. до краја те године био је помоћник команданта артиљерије на Ловћенском фронту, а од освита 1915. до септембра исте године – био је начелник инжењерије Санџачке војске под командом дивизијара сердара Јанка Вукотића; затим у првој половини 1915. замјеник је команданта VII дивизије у Подгорици, а од септембра 1915. до почетка 1916, тј. до слома Црногорске војске командант пјешадијске Санџачке бригаде (батаљони: Пљеваљско-пољски, Каменогорски и Бољанички). Као старјешина у борбама око Бабина, Крњаче и Врбова, вођеним од 28. до 30. новембра, исказао је велику тактичку и борбену вјештину.⁵

Након слома Црногорске војске у Првом свјетском рату, почетком јануара 1916. године, мајор Блажо Врбица је допао у руке аустро-угарске војске и био убрзо интерниран у Карлштајн, у Доњој Аустрији, под логорским бројем 31106. У овом логору је био веома цијењен међу интернирцима, већином високим војним старјешинама Црногорске војске и цивилним функционерима Краљевине Црне Горе, о чему свједочи и овај детаљ. Када је умро књаз Мирко Петровић-Његош, у Бечу 5. март 1918, интернирци су послали телеграм саучешћа краљу Николи у Неји код Париза - и Блажа Врбицу као свог делегата на сахрану у Бечу.⁶

По завршетку Првог свјетског рата и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Блажо Врбица је ступио у Југословенску војску. Поступно је напредовао: 28. јуна 1920. године добио је чин бригадног ђенерала. О кретању његове службе у војсци сазнајемо из Картона личних и службених података официра Министарства војске и морнарице Краљевине Југославије.⁷ Врбица је, наиме, наредбом команданта 4. пешадијског пука бр. 76.325 од 15. септембра 1919. постављен за команданта 3. батаљона 4. пешадијског пука "Стеван Немања" у Делницама, близу Загреба, и на тој дужности био до 10. новембра 1920. године

⁵ Др Александар Драшковић: *Мојковачка књижевност*, Подгорица, 1966, стр. 174, 179 и 187.

⁶ Уп.: Др Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*, Цетиње, 1969, стр. 364-365.

⁷ Министарство војске и морнарице Краљевине Југославије, бр. рег. а) инспекције I/885; б) војног округа 36.

када је наредбом команданта 4. пјешадијског пука бр. 115 из 1820. године постављен у истом пуку за команданта 2. батаљона, на којој је дужности остао до 10. новембра 1923. године. Тада је постао помоћник команданта 4. пешадијског пука "Стеван Немања" у Ужицама, на основу акта Ф. А. Бр. 40360 од 15. октобра 1923. године (Сл. војни лист, стр. 1924). На новој дужности у Ужицама је остао до 26. априла 1925. године, када је одлуком Ађ. бр. 10254 од 6. априла 1925 (Сл. в. лист, стр. 523) распоређен у 48. пјешадијски пук у Пљевљима – за команданта ове војне јединице. Од 1. децембра 1927. до 25. јуна 1931. године био је командант 54. пјешадијског пука "Карола II – краља румунског" (Ађ. Бр. 33.736 од 26. октобра 1927 – Сл. в. л., стр. 1977), да би, потом, 15. јуна 1931. био наименован за вршиоца дужности команданта пјешадије Зетске дивизијске области (Ађ. Бр. 14.183 од 15. VI 1931 – Сл. в. л., стр. 1153). Од 1. јануара 1933. до 25. априла 1936. године Врбица је био вршилац дужности команданта Шумадијске дивизијске области у Крагујевцу (Ађ. Бр. 24.549 од 14. XII 1932 – Сл. в. л., стр. 2334/1932). Иза тога, пет мјесеци је био на служби у инспекцији Земаљске одбране у Београду, од 7. маја до 1. октобра 1936. године (Ађ. Бр. 7633 од 2. IV 1936 – Сл. в. л., стр. 679). Од 2.-30. октобра 1936. године обављао је дужност привременог судије Великог војног суда и члана Војно-дисциплинског суда, а затим, од 1. новембра 1936. до 22. септембра 1939, помоћник команданта Дунавске дивизијске области, на основу указа Ађ. Бр. 24.881 од 27. X 1936 (Сл. војни лист, стр. 2218), истовремено обављајући дужност замјеника члана у Војном дисциплинском суду. Блажо Врбица је указом Ађ. Бр. 29516 од 19. септембра 1939. разријешен од ранијих дужности и стављен на расположење (Сл. в. л. за 1939, Прилог бр. 30, стр. 313). Поново је активиран 26. децембра 1939. и постављен за начелника I Одељења Инспекције Земаљске одбране (Ађ. Бр. 43.717 од 12. XII 1939- Сл. в. лист, Прилог бр. 44/1939) и на тој функцији био до 23. јануара 1940. године, када је премјештен за начелника II Одељења истог војног органа, и ту дужност обављао до 1. априла 1941. године. На крају је, по наређењу министра војске и морнарице Југославије, 8. априла 1941. ступио на дужност команданта Команде пјешадије Боке Которске (акт: Стр. пов. Ађ. Бр. 2463/4).

На дужности команданта пјешадије Боке Которске ђенерала Блажа Врбицу затекла је капитулација Краљевине Југославије 6. априла 1941. године. О перипетијама наименовања на ову његову потоњу дужност у драматичним данима Краљевине, пред њену дефинитивну капитулацију априла 1941. године, о бомбардовању Београда, расулу војске, метежу и паници народа на београдским улицама, о свом путовању до Боке на нову ратну дужност, ђенерал Блажо С. Врбица је водио „Дневник“, који за петнаестодневни период – од 1. до 15. априла 1941 – посједује низ занимљивих ауторских опсервација, унесених података и биљежака о догађањима у тим данима.⁸

⁸ Оригинал рукописа "Дневника" ђенерала Блажа С. Врбице чува се код његове синовике Љубице Врбице-Перовић, која нам је његову копију уступила ради објављивања, као и низ драгоцених података из персонелија ђенералових, на чему јој се и овом приликом најсрдачније захваљујемо.

Послије окупације Црне Горе априла 1941. године, ђенерал Врбица се обрео у родној кући на Врби, у Његушима, На иницијативу италијанског Двора, генерал Пирцио Бироли, командант италијанских окупационих трупа у Црној Гори, позвао је Врбицу да дође на Цетиње и понудио му да преузме цивилну управу у Црној Гори, што је он енергично одбио. О томе имамо два занимљива записа. Један је из пера његове супруге Василије Врбице, кћерке сердара Јанка Вукотића, а други је записала Блакова синовица Љубица Врбица-Перовић, по ђенераловим казивањима.

Василија Врбица у својој забиљешци износи да се њен супруг Блажо Врбица затекао у Котору приликом капитулације средином априла 1941. године. Будући да се није могао вратити у Београд јер су њемачке трупе заузиле Југославију, определио се да пође у своје, од Котора недалеко село Врбу, гдје му је већ био

Блажо Врбица и сердар Јанко Вукотић

његов брат Божо са породицом и сестром Маром. Ту је, у родном селу, провео неколико мјесеци. Како је од раније био срчани болесник, погођен војним поразом и окупацијом домовине, кретао се само око куће и у најближој околини. Послије 13-тојулског устанка црногорског народа, дошао је један италијански мајор са пратњом из Цетиња и позвао га да дође на разговор код надлежних италијанских окупационих власти. Супруга Василија га је пратила до Цетиња, мислећи да ће га одвести у ропство. Она, међутим, даље биљежи да је Блажо спроведен код шефа италијанских карабињера, цивилног комесара за Црну Гору грофа Серафина Мацоленија, који га је обавијестио о мотивима позива. Саопштио

му је да је још позвао Сава Вулетића, Мирка Мијушковића, Крста Поповића и Луку Гојнића, који треба да се састану код Петра Пламенца идућег дана – 29. октобра 1941. Уз то, Мацолени је предложио Врбици да састави „владу“, што је изричито жеља италијанског Двора.⁹ По истом овом питању са Блажом Врбицом разговарао је и генерал Бироли, о чему сазнајемо из једног новинског написа Љубице Врбице-Перовић. Она пише, како јој је стриц Блажо Врбица испричао, следеће:

”Када сам из Његуша дошао на Цетиње, рекли су ми да чекам на одређено вријеме за састанак са генералом Пирцијем Биролијем. Одмарао сам се и тек сјутрадан ми је саопштио лично командант италијанске жандармерије, да идем код Пирција Биролија на његов позив, али да претходно свратим у такозвани `Национални комитет`. Отишао сам у зграду тог `Комитета` и кад сам отворио врата унутра сам угледао Новицу Радовића, Секулу Дрљевића и друге, и чух повике: Блажо!

Ја пошто кваку нијесам био испустио из руке, само на то затворих врата и изађох. Упутио сам се Пирцију Биролију. Он се са мном поздрави. Разговор почесмо на француском, јер је и он био француски ђак. Било ми је познато да је он носилац високог српског одликовања Бели орао са мачевима, из прошлих ратова.

- Ми смо Вас позвали, господине генерале, да се ставите на чело националног покрета у Црној Гори, да се спаси што се спасити може.

- Хоћете ли ми Ви одговорити на једно питање? – упита стриц (тј. Блажо Врбица – Д.М.) команданта оружаних снага Италије у Црној Гори, Пирција Биролија ...

- Хоћу, одговори овај.

- Да ли бисте се Ви прихватили једног таквог посла да смо ми окупирали Италију?

- Не, одговори овај.

- Разговор је завршен – казао је стриц.

- Хоћете ли доћи сјутра да разговарамо?

- Хоћу.

И сјутрадан смо разговарали о Првом свјетском рату, о балканским ратовима, о Србији и другом. У једном моменту он, прича стриц, рече:

- Видите ли ове врхове: Ловћен, Орјен, Румију, Дурмитор, све ће то бити сравњено са земљом.

- Ти врхови су одољели многим бурама у историји, па ће и овој – одговорих му.

На то ће он:

- Ви ћете сад у своје Његуше?

⁹ Забиљешке Василије Врбице, које нам је, такође, уступила Љубица Врбица-Перовић.

- Да.
- Изволите наша кола.
- Не, хвала.
- Хоћете ли ми рећи истину, ако погодим Вашу мисао?
- Хоћу.
- Ви нећете да се вратите нашим колима, да Црногорци не би рекли да се возите окупаторским колима.
- Тако је.

И даље је познато, морао сам да пођем из Црне Горе, а онда су ме из Београда интернирали у Њемачку. И сад сам ево опет у моје Његуше”.¹⁰

Наиме, по наређењу италијанских окупационих власти, ђенерал Блажо Врбица је послје разговора са генералом П. Биролијем, морао да напусти Црну Гору у року од 24 сата, и да се врати у Београд. Пасош је за њега и супругу му Василију био одмах издат, и они су 1. новембра 1941. напустили Црну Гору. У Београду га је дочекао ”ГЕСТАПО”, који га је сматрао политичким непријатељем, и држао под присмотром. Почетком априла 1942. ”Гестапо” га је одвео у ропство са неколико стотина официра. Прво су их депортовали у сабирни логор Генсендорф код Беча. Иако су ову затвореничку скупину чинили поглавито југословенски активни официри, Њемци су их третирали као политичке заточенике. Живот је у логору био веома тежак. Стално је вршен притисак да се официри са територије Црне Горе, Хрватске и Словеније врате у своје области. Притисак је перманентно вршен и на Блажа Врбицу. Логорске власти, међутим, нијесу имале успјеха. Касније су Њемци ђенерала Врбицу, са око 600 официра, пребацили у официрски логор Шокен-Скоки (Schokken-Skoki) у Померанији (Пољска), дајући им статус ”војних заробљеника”. У Скоки-у је Врбица остао до почетка јуна 1943, када је расформиран овај логор, па је ђенерал Врбица упућен у највећи официрски југословенски логор у Оснабрик, у Њемачкој, гдје је остао до краја рата. Из овога логора се Б. Врбица вратио у Београд 28. августа 1945. године. О његовом изванредном и достојанственом држању у поменутиим логорима свједоче писане изјаве генерала и историчара Милана И. Зеленике, амбасадора Милоша Б. Царевића, Вука Лепетића и других, који се налазе у породичној архиви Василије Врбице.

Ево што је, између осталог, о Врбичином држању у Оснабрику изјавио генерал Зеленика:

”У логору је било око 6.000 официра и већи дио југословенских генерала. Међу њима је владао највећи раздор. Ту смо чули за тзв. Нирнбершку декларацију, којом су се наши заробљени другови нудили Немцима за сарадњу у времену, кад се Блажо и други по цену живота одупирали таквој сарадњи. У самом логору руководство је уз спрегу са немачком управом водило бескомпромисну борбу против прогресивних другова са којима су се солидарисали пет-шест

 NACIONALNA
 BIBLIOTEKA
 CRNE GORE ĐURĐE
 CRNOJEVIĆ

¹⁰ Љубица Врбица-Перовић: *Одбијена понуда*. - Недељне новости, Београд, 19. јануар 1975, стр. 27. (Уп.: У оквиру фелтона А. Крунића: Полудневна 'Краљевина Црна Гора': сепаратисти се гложе (22); види и Љ. Врбица-Перовић: *Одбијена понуда* („Црногорци никад нису били марionете“ 2.6.) - Политика, 13. јун 1999.

генерала. Знам да је поч. Блажо, као и ја, оштро критиковао став нашег руководства према својим млађим друговима и Јеврејима, а нарочито њихову сарадњу са Немцима.” М. Зеленика додаје:

”Знам да [Блажо Врбица – Д. М.] никада није прекидао везу са друговима, млађим и старијим, које су Немци и њихови сарадници прогањали и увек чинио предлоге, да руководство што пре прекине сваку сарадњу и `спере лагу`, коју је, како је обичавао рећи, нанело својој војсци и народу. Увек је веровао у пораз фашизма и `васкрс` нове боље Југославије.”

О храбрости и пркосу поносног ђенерала Блажа Врбице говоре и ове ријечи Милана Зеленике:

”Растали смо се 19. XII 1944. г. у Оснабрику, када сам окован одлазио под густом стражом да се попнем у воз, који је одлазио за Баркенбрике у Померанији, где нам је Химлер био одредио крематоријум. Не базирајући се на стражаре, ни на безбројне гестаповце, поч. Блажо пробио се до мене, загрлио, пољубио ме и уз сузе рекао: `нека Ти је Бог у помоћи`. Мислим да очигледније није могао показати, да је и он само уз оне који желе `смрт фашизму`”

Ризик је био очито голем, али срећом Блажо је скапулао главу испред окрутних нациста.

И амбасадор Милош В. Царевић је са пијететом говорио о исправном, патриотском држању ђенерала Врбице, и прије окупације у Другом свјетском рату – и у току заточеништва у њемачким конц-логорима. О предратном Врбичином држању, Царевић истиче да је његов патриотски став ”одражавао у његовом отвореном критиковању ненародних режима, без обзира на то што је био активни официр. У свему се дистанцирао од дворске камариле, увек истичући став Југословена и напредна човека”. Царевић категорички каже:

”Сматрам да се пок. Блажо у току ропства није ничим огрешио о националну част, напротив, својим патриотским ставом и држањем служио је за пример како се треба држати пред непријатељем.”

Одмах по ослобођењу из логора након слома нацистичке Њемачке, ђенерал Блажо Врбица је похитао у домовину¹¹, без обзира на деструктивну

¹¹ Када се ђенерал Блажо Врбица, крајем августа 1945, враћао у Југославију преко Аустрије, на граничном прелазу доживио је немало разочарење. Сво вријеме логорашког живота у Њемачкој, ђенерал је био у униформи са генералским еполетама. Тако се вратио у ослобођену домовину. Када је путнички воз са интернирцима ступио на југословенско тло, у вагон у којему је сједио ђенерал Блажо Врбица, је ушао млађи партизански официр – и спазивши еполете на раменима југословенског ђенерала устремио се ка овоме и уз увредљиве изразе истргао их са ђенералове униформе. Темпераменти ђенерал, освједочени патриота, није реаговао. Остао је хладнокрван, иако, очигледно, морално повријеђен. Такво његово држање је било, несумњиво, најмудрије. Да је другачије реаговао, можда би прошао погуб познатог мајора Драгутина Гавриловића, славног јунака одбране Београда 1915. године.

(Он, Драгутин Гавриловић, стигао је у Београд 19. маја 1945. првим транспортом официра из Њемачке. Вратио се у униформи и са београдске жељезничке станице упутио се ка Славији и улици Београдској, у којој је била његова породица. Пресрела га је разјарена гомила, коју је, по свему судећи, провоцирала југословенска униформа; понижавала га и ударала. Због безумних поступака силеција и, иначе, исцрпљен тешким ропством, пао је у постелу; никада више није излазио ни у двориште до тренутка када му је неумитна смрт прекинула животну вртцу 19. јуна 1945. године.)

дјелатност већине генерала у логору, стављајући се на располагање Народно-ослободилачком покрету и Југословенској армији. Због поодмаклих година, пензионисан је 19. априла 1946. са 41 годином, четири мјесеца и пет дана ефективне службе.¹² Касније му је влада Црне Горе додјелила националну пензију, за његове свеколике заслуге и частан живот.

Генерал Блажо С. Врбица био је носилац више црногорских, југословенских и страних одликовања и признања. За храброст, врлине војног старјешине и ревносну службу у Црногорској и Југословенској војсци, којој је читав живот посветио, одликован је са 23 ордена, и то:

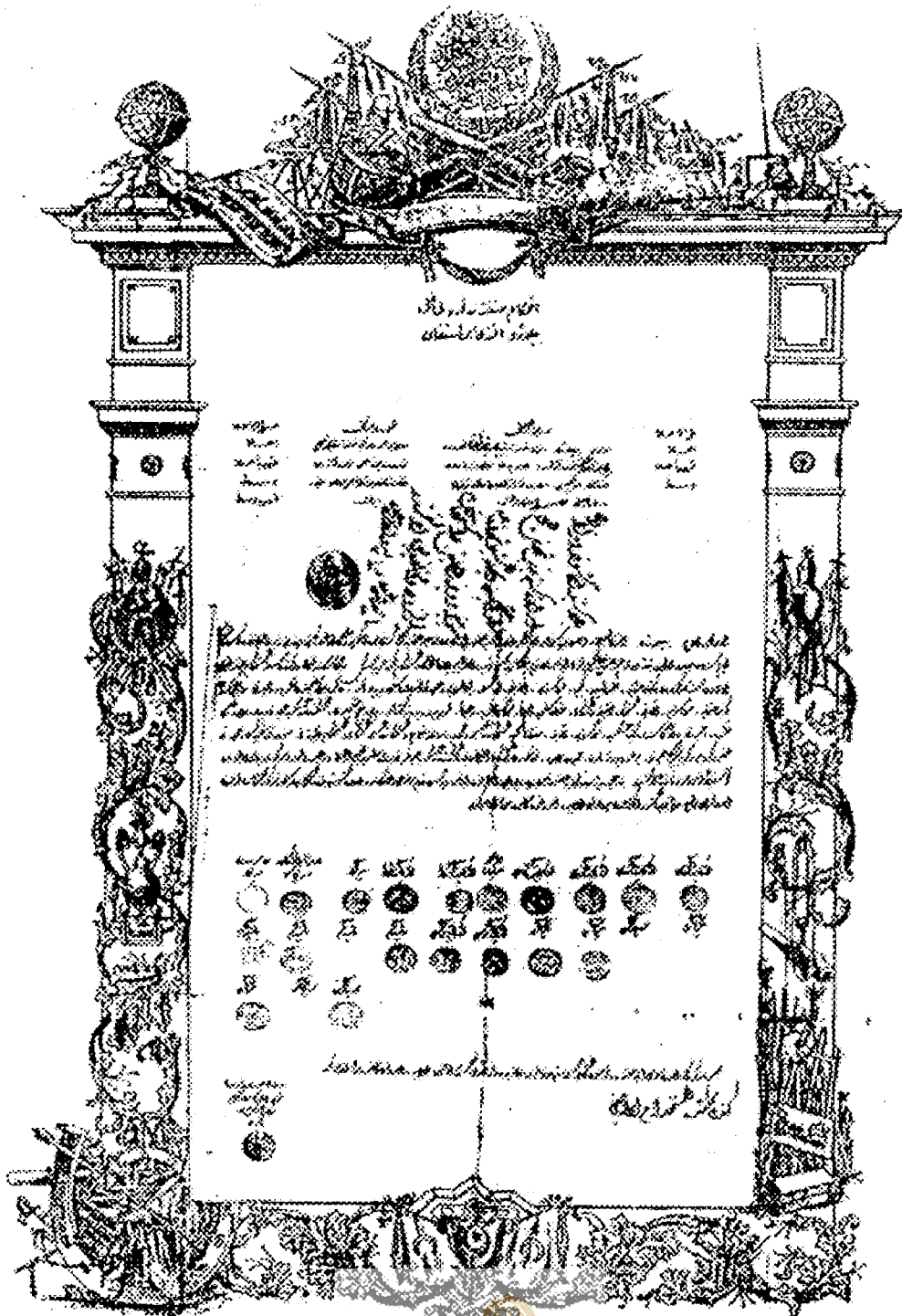
- Даниловим крстом V реда (1907. године),
- Palmes Akademique (1908),
- Мецедијом IV реда (1908),
- Круном Италије V реда (1909),
- Златном медаљом за ревност (1910),
- Османлијом III реда (1910),
- Бугарским официрским крстом (1910),
- Мекленбург-Стрелиц крстом V реда (1910),
- Аустријском гвозденим круном III реда (1911),
- Св. Станиславом III реда (1912),
- Даниловим крстом IV реда (1912),
- Бугарским крстом за војне заслуге III реда (1912),
- Sv. Lazaro i Mauricio (1912),
- Белим орлом V реда (1920),
- Белим орлом IV реда са мачевима (1923),
- Св. Савом IV реда (1925),
- Белим орлом IV реда (1928),
- Југословенском круном IV реда (1930),
- Легијом части IV реда (1931),
- Румунском звијездом III реда (1931),
- Св. Савом III реда (1933),
- Орденом Југословенске круне II реда (1938),
- Орденом њемачког орла са звијездом (1938).

Блажо Врбица је умро у Београду 16. новембра 1959. године, и по својој изричитој жељи сахрањен у селу Врба, на Његушима, гдје се и родио, и гдје су сахрањени његови родитељи и остала шира породица.¹³

Епизоду о генералу Блажу Врбици на граничном прелазу, испричао нам је својевремено његов сапутник и сапатник Никола Мијановић, капетан I класе, који је био у истом вагону. Капетан Мијановић нам је уз ову епизоду испричао и потпуно идентичну причу о Врбичином понашању 1941. и дијалогу са генералом Пирцио Биролијем, коју је забиљежила и објелоданила Љубица Врбица-Перовић. (Разговору је присуствовао и Николин син Бошко Мијановић, професор.)

¹² Решење Министарства народне одбране Федеративне Народне Републике Југославије, Пр. бр. 1782/5, од 19. априла 1946. године. У потпуној Начелник персоналног одељења генерал-лајтнант: Иван Гошњак, с. р.

¹³ Уп: Др Душан Ј. Мартиновић: *Генерал Блажо С. Врбица (1881-1959) и његов ратни дневник.* - Историјски записи, LXXI/1998, бр. 1/2, стр. [157]-180.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE

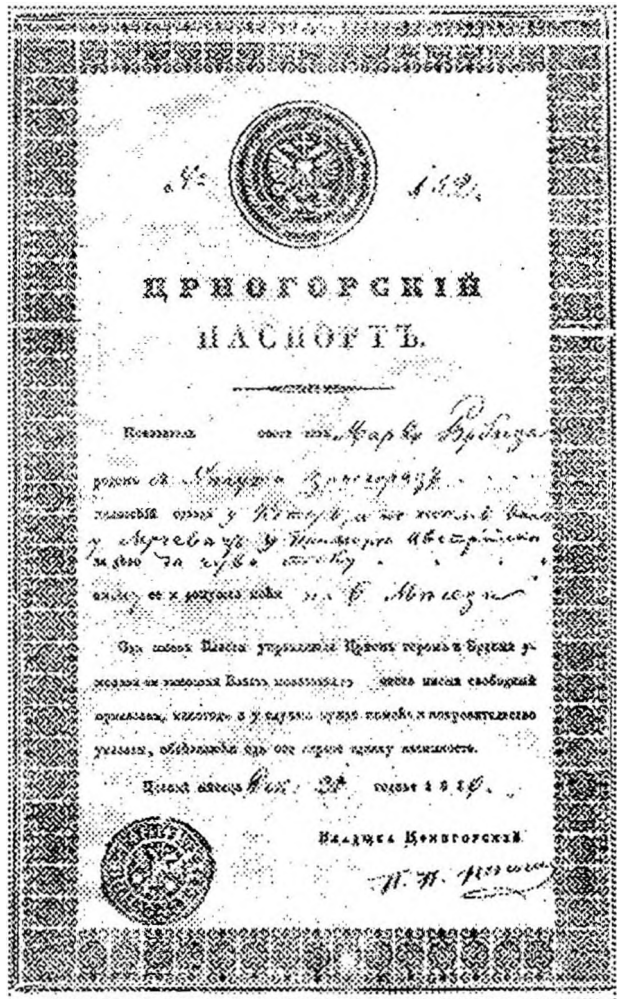
Диплома Б. Врбице о завршеној Инженерско-артиљеријској академији у Цариграду

РОДОСЛОВЉЕ БЛАЖА ВРБИЦЕ

Марко ВРБИЦА-прадјед Блажа Врбице 1822. осуђен је, заједно са Лазом Пророковићем – Његошевим ујаком, на 10 година робије коју је издржао у аустро-угарском затвору у Пули (Истра). Његова сестра Горде била је удата за Његошевог брата Пера Томова У прилогу: копија Пасоша Марка Врбице који је лично Његош попунио,

Ђуро Марков ВРБИЦА- дјед Блажа Врбице, познати ратник и трговац, учесник већине бојева XIX вијека у које је водио и своја два још непунољетна сина: МАША и СТЕВА. Од посљедица рањавања је рано умро.

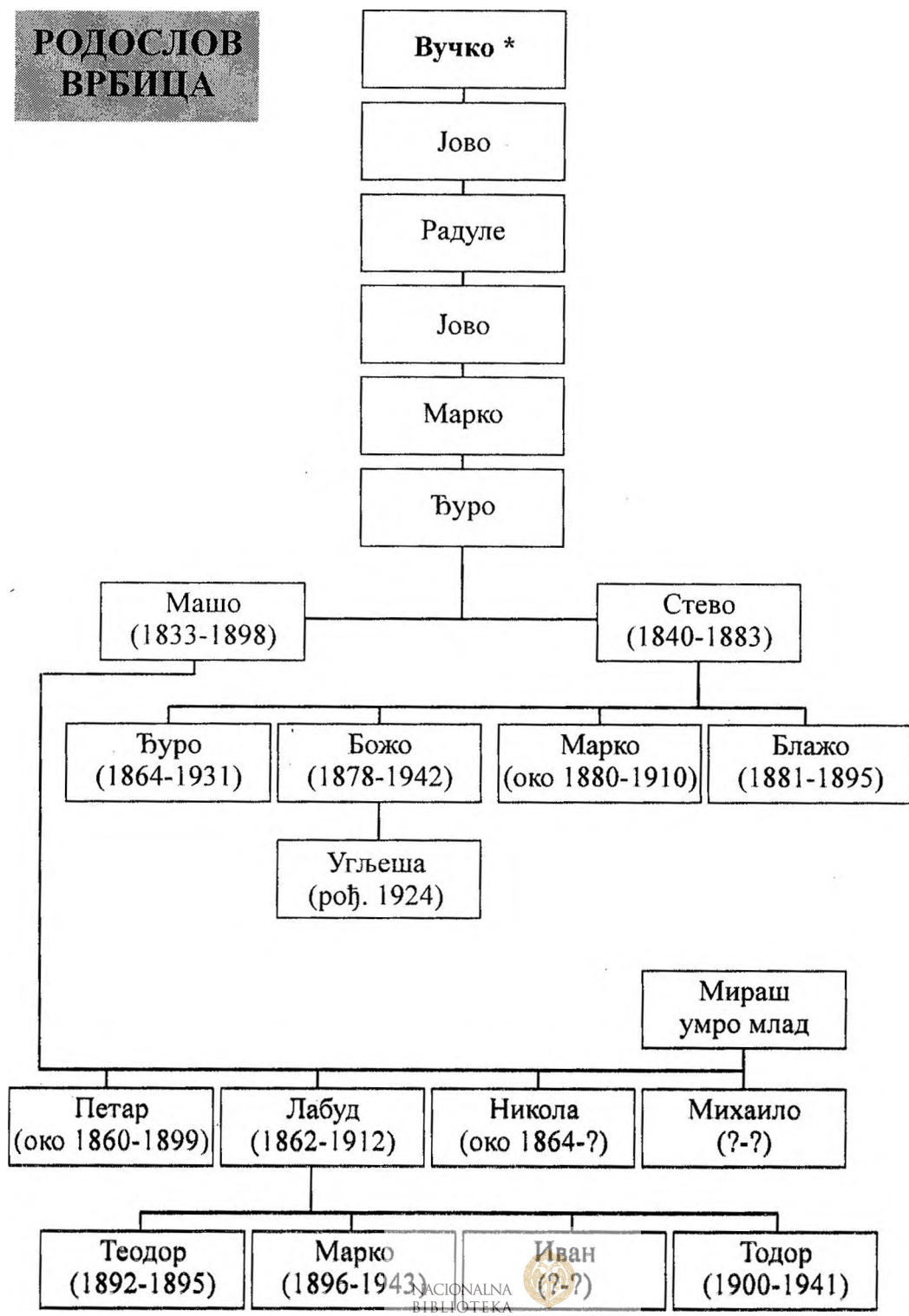
Стево Ђуров ВРБИЦА-отац Блажа Врбице, заједно са својим старијим братом Машом, учествовао је у свим оновременим бојевима, са 17 година посјекао је Турчина. Био је велетрговац на линији Котор-Дубровник - Трст, као и Котор-Скадар, гдје је убијен марта 1883, исте године када је и његов брат Машо смијењен као министар унутрашњих послова Црне Горе. О погибији и убиству Стева Ђурова Врбице, као што је већ истакнуто, врло опширно је писала штампа у Београду и Војводини, а мање у Црној Гори-ваљда због немилости у коју је био запао војвода Машо. У породици је остала одређена жалост и сумња о мотивима његовог убиства. Имао је 43 године када је убијен!

Црногорски пасош Марка Врбице
(На свим пасошима које је својом
руком попуњавао, Његош је уписивао
поред географске и етничку одредницу
- Црногорац)

Као што је претходно истакнуто, генерал Блажо С. Врбица је оставио у рукопису "Дневник", који је водио свега 15 дана, од 1. до 15. априла 1941. године. Због његовог интересантног садржаја, маколико да се односи на кратак временски период априлске катастрофе Војске Краљевине Југославије, заслужује да се обзнани, тим прије што је затечен у рукопису и сада се појављује први пут.

**РОДОСЛОВ
ВРБИЦА**

* Вучко Његуш (Врбица) је прије 1700. године доселио из села Врбе, из Херцеговине у Његуше и основао село Врба. Спомиње га и владика Данило Петровић-Његош у једном свом спису.

Д Н Е В Н И К
Ђенерала Блажа Врбице
(1–15. априла 1941. године)

1. април:

Општа мобилизација није објављена. Наређено је, међутим, да се све јединице предвиђене ратном формацијом и одговарајући штабови потпуно активирају. Ја сам са службом био начелник I одељења Инспекције Земаљске одбране. Наређено је да официри који иду у ратне команде предају дужност у свом подручју најстаријем официру који остаје. Како сам ја ратним распоредом одређен за помоћника команданта Дунавске дивизије, предао сам дужност пуковнику Стјепану Винковићу као најстаријем официру у мом одјељењу. У 10 часова позвао сам све потчињене официре и са њима се опростио и захвалио им на ревносној служби. У 11 часова са свима официрима који одлазе у ратне јединице из Инспекције Земаљске одбране јавио сам се Инспектору Земаљске одбране. Овог дана према импресији коју сам имао, приликом посматрања, код масе народа била је завладала ратна психоза, док је у владајућим круговима владао чак и оптимизам у могућност да нас Њемци неће напасти. Што се мене лично тиче, овог пута био сам убијеђен да је рат неизбежан!

2. април:

У потпуној ратној опреми јавио сам се у 8 часова команданту Дунавске дивизије дивизијском ђенералу Петру Љубичићу у његовој мирнодопској канцеларији. Врло ме је лијепо примио: разговарали смо о текућим догађајима и био је јако замишљен, премда је по нарави врло темпераментан и говорљив. При поласку рече ми да ће његовог још недораслог сина за војску уписати у добровољце и дати га у мом штабу. Штаб оперативни Дунавске дивизије имао се мобилисати у згради број 10. Булевар ослобођења. – Овог дана нијесам имао никаквог службеног посла, већ сам сређивао моје приватне послове – Моја супруга Василија ријешила се је да са "Колом српских сестара" отпутује у Битољ и тамо у болници, коју ово друштво има намјеру да оснује, ради као милосрдна сестра. Ја сам овај њезин поступак потпуно одобрио и са задовољством сам се оваквијем рјешењем сложио. – Моја Василија је смјела и одлучна, идеална до крајности, ријетка жена по племенитости и патриотским осјећањима.

3. април:

Око 9 часова пошао сам гдје ми се мобилише штаб, тј. у Булевар Ослобођења, број 10. То је велика двокатна зграда (Учитељска школа). Тамо се у исто вријеме мобилише и Штаб VI армије. Још људство и обвезници не бијаху почели долазити. Тамо нађем ђенералштабног капетана I класе С. Петровића, мог начелника штаба, који бијаше упознат са радом. Посао око мобилизације није ми задавао ни најмању бригу.

Овог дана код куће сам припремао мој ратни сандук и са мојом Василијом много расправљао о свему што се збива. - Она поред неких утицајних личности, које бијаху оптимисти да неће бити рата, стално говораше: свршено, рат је ту! Имаше некакав чудан унутарњи осјећај који јој ово убијеђено и одлучно диктираше.

Овог дана по подне, јави се преко телефона Гавро Милошевић, адвокат са Цетиња, који бјеше дошао у Београд да се обавијести о догађајима од 27. марта. Увече моја Василија и ја састали смо се са Гавром код „Руског цара“ и он нас је обавијестио о стању у Црној Гори прије и послје 27. марта.

4. април:

Пошао сам око 8 часова у канцеларију, гдје се мобилише мој штаб. При уласку у самој згради, на капији сретнем мог начелника штаба који ме обавијести да је мој ратни распоред измијењен, али гдје, то ми није знао казати. Баш у задњем моменту, кад сам са Дунавском дивизијом имао да кренем у концентрацијску просторију, овај глас ме је сасма изненадио и наљутио! До подне овог дана нијесам се могао обавијестити, али послје подне пођем у инспекцију пјешадије и тамо ме, у ствари, обавијесте да сам одређен за команданта Зетске дивизије? Заиста изненађење.- Ово изненађење би ми било врло пријатно и био бих срећан да поведем у бој Црногорце - да су у Зетској дивизији биле друге прилике, тј. да је командант Зетске дивизије био старији од мене по чину или по рангу. Али, на моју велику жалост, командант Зетске дивизије је бригадни ђенерал Миленко Варјачић, млађи од мене двије године по производству у чину бригадног ђенерала. Шта сада? Миленка и волим и цијеним; али, ништа не помаже: млађи старијем не може заповиједати! Био сам љут и огорчен зашто то мени да се приређује. Напослијетку, ријешим се да апсолутно не примим под таквим околностима нови ратни распоред.- Ријешим се чврсто на овакав поступак знајући унапријед све последице које се могу свалити на моју главу. Међутим, био сам ријешен и са чином раскрстити ако то буде потребно. Око 3 часа по подне овог дана пођем у Главни Ђенералштаб код првог помоћника дивизијског ђенерала Милутина Николића. Он ме је добро познавао, јер је био раније командант Дунавске дивизијске области, а ја његов помоћник. Лијепо ме примио. Објасним му у чему је ствар са напоменом да сам апсолутно ријешен да ставим све на коцку ако се и даље остане на гледишту да примим команду млађег. Видећи моју ријешеност, он изјави да сам у праву. Пошто Главни Ђенералштаб не распоређује бригадне ђенерале, већ је то улога Инспектора пјешадије, упутим се једним писмом код Инспектора пјешадије дивизијског ђенерала Мирослава Томића. Ђенерала Томића добро сам познавао јер је био мој командант дивизије кад сам у Сплиту командовао 54. пјешадијским пуком, а, тако исто, био је доцније мој командант дивизије у Крагујевцу кад сам ја био командант пјешадије Шумадијске дивизијске области.

Код инспектора сам био доста узрујан, премда ме он лијепо примио, али изјави да и ако није оглашена мобилизација, ово стање се узима исто као да је оглашена мобилизација и да свако мора ићи на одређено мјесто према ратном распореду.

Чувши ово ја сам, нарочито веома у напрегнутом стању, одговорио хладнокрвно следеће: Господине Ђенерале, може ми се одузети чин, могу бити и стријељан, али част и образ не дам, и нико ми то не може одузети. Мене млађи, без моје кривице, неће никад командовати, а ја сада, како ствари стоје, нећу ићи, нити примити ратни распоред који ми је неправилно одређен. Ђенерал Томић се запрепастио и није могао вјеровати шта сам изрекао? Ја сам продужио и казао:

молим да ме пријавите Г-ну министру Војске и Морнарице, - па ћу и њему ово потврдити што сам Вам казао. Изјављујем да ћу примити сваку команду која ми се повјери магдје било само под условом да ми старији по чину и рангу командује. Ђенерал Томић видећи мој одлучан став рече:

”Ја ћу одмах ићи код министра, казаћу му све што сте казали, а Ви ме сачекајте овдје па ћемо видјети.”

Ја сам остао у канцеларији Инспектора. После у, можда, једно пола сата, ђенерал Томић се вратио и саопштио ми сљедеће: ”Господине Врбица, ствар је у реду. Г. министар Војске и Морнарице стао је на гледишту да у овом случају треба да Вам се изађе у сусрет и наредио ми је да Вам се да нови ратни распоред, а то је за команданта пешедије Боке Которске”.

Био сам веома задовољан. Захвалио сам ђенералу Томићу и пошао одмах у штаб Дунавске дивизије гдје сам се опростио са командантом ове дивизије ђенералом Пером Љубичићем. Тамо нађем ђенерала Ђорђа Булића који је био дошао на мјесто моје у овој дивизији (за помоћника команданта дивизије). Са ђенералом Булићем се братски пољубим. Он је, заиста, веома и племенит руски ђак, мој одличан пријатељ; руска култура имала је на њега велики утицај.

Елем, опростио сам се и са осталим официрима ове дивизије и пођем кући. Кад сам код куће дошао, моја Дањо ме дочека весело, јер сам је био претходно телефоном обавијестио о току и резултату овог питања.

Овдје морам напоменути, да за вријеме мог тешког душевног стања, у одлучном ставу који сам био заузео, Дањо је као и вазда била мој први и једини пријатељ и одлучна као и ја.

Кад сам дошао код куће нађем и Гавра Милошевића који ми рече да ће Марко Даковић сјутра, 5. овог мјесеца доћи код мене на стан да се видимо и разговоримо. Пошто сам остао код куће сâм са Дањом, ријешимо да она не иде са ”Колом српских сестара” у Битољ ради оснивања болнице, него да иде са мном у Боку Которску и тамо ради у истом смислу.

5. април:

Устао сам у 6 часова. Мало касније јавио се телефоном Гавро Милошевић. Рече ми да ће доћи код мене на стан са Марком Даковићем и Марком Вујачићем. Око 8 часова дођоше сва тројица. Марка Даковића нијесам виђао од 1931. године када сам пошао из Подгорице за Крагујевац да примим команду пјешадије – Шумадијске дивизијске области – а у Подгорици сам био нешто мање од двије године као пуковник командант пјешадије Зетске дивизијске области.

Са Марком Даковићем се искрено пољубим, јер се још са њима познајем од ране младости; његовог оца капетана Акима, браћу му Николу и Гаврила, добро сам, такође, познавао и долазио у њихову кућу на Грахову још као ђак – када сам из Цариграда – Лицеја Гала Сараја – долазио на ферије кући на Његуше – и том приликом ишао на Грахово да се НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ са мојим братом Божом који је онда био државни чиновник на Грахову.

Марко Даковић, на први поглед, даје слику правог горостаса: високог раста, мршав, коштуњав, великих посијеђелих косматих бркова, великих црних проницљивих очију које сијају као жеравице, изнад којих се протеже широко ведро и интигентно чело, које се већ оцртава усљед кратко подшишане косе на глави.

Са његовим уобичајеним качкетом и одијелом – на које не полагаје много, заиста, је Марко диван, овакав какав је, даје слику отмености и правог господина ”сојлије”. Између разговора који смо водили, посматрао сам га, никад раније тако, имао сам утисак да имам пред собом човјека који се по свему одваја од средине; нешто нематеријално, више духовно – далеко из пустиње ...

Расправљали смо актуелна питања и догађаје који су се у овом времену одигравали. Он је имао јасне и одлучне погледе на наше стање у вези са најездом Немаца, бескомпромисан у попуштању, поборник борбе до краја.

Овом приликом такође сам дознао да је он предложио Министру војске и Морнарице измјену ратног распореда. За поједине официре Црногорце, који предлог Министар је и усвојио, тако сам и ја био обухваћен измјеном, а ствар је текла као што је то напријед у овом дневнику изнето. Заиста са том идејом се и ја слажем, јер нас неколико Црногораца официра можемо више дати од себе са елементом чију психу и појмове многе боље познајемо и разумијемо него остали. Што се мене лично тиче, било ми је само криво што се у инспекцији пјешадије није водило рачуна о старјешинству, што је на концу мојом интервенцијом исправљено.

Око 9 часова пошао сам заједно са Марком и осталим друштвом у варош до Официрске задруге гдје сам се са њима раздвојио, а ја свратио у Задругу да још неке стварчице купим.

За вријеме посјете Марка Даковића у мојој кући, водили су се још други разговори. Моја Дањо је Марку постављала интересантна питања у погледу унутрашње црногорске политике, јер се она бојала од подвојености у вези са извјесним поступцима владе новог режима у крајевима Црне Горе. Марко је увјерио у његовим намјерама као и владиним да неће ништа урадити ”партизански”, нити то што је до сада урађено није било у вези са овим појмом ...

Овог дана Дањо и ја смо се спремали за пут, одвајајући ствари које ћемо носити. Имао сам још 6. април на расположењу. 7. априла у јутро, у 7 сати и 40 минута, имали смо кренути за Боку Которску ... Увече нијесмо нигдје излазили, већ смо остали код куће да се спремимо и да раније пођемо на починак. Међутим, кад сам се по подне раније вратио кући, нашао сам код куће госпођу Китку, жену покојног Лазара Мијушковића. Касније је дошла још једна жена која је имала да прими нашу кућу и да се са мужем и кћерком усели, по нашем поласку из Београда

7. април:

Док је Дањо расправљала са женом којој је имала да преда кућу на чување са свим стварима, ја сам се одвојио у салону са госпођом Китком и она ме је питала шта све мислим о промјени режима и последицама које би нас могле снаћи. Био сам отворен и казао јој шта мислим, премда раније нијесам имао прилике да са њом расправљам оваква питања. Рекао сам: Срамота је било за читави југословенски народ, нарочито за све Србе колико нас има да се могао трпјети толико времена на влади нитков и европалица као што је Драгиша Цвјетковић, а особито онда када је потписао капитулацију и предао срамно цио народ Немцима; додао сам још и дуго јој изложио – да је Немачка јака, да има војску и наоружање првокласно, али ми ћемо јој се супротставити без обзира на

жртве и последице. Боље је јуначки погинути – јер, онај који јуначки гине има наду у васкрсење – а ропска предаја је без наде, народ који се предаје без борбе нема право на живот, он нестаје за вазда, итд. Она ме је пажљиво слушала, била је јако дирнута, видио сам јој очи пуне суза. Рекла ми је: куме, много Вам хвала што сте ми казали све што мислите, много ми је сада у души лакнуло, имате право све што сте казали. Узбуђена дигла се, пољубио сам јој руку, а она мене у чело. Благословила је, такође, и моју Дању.

Око 10 сати увече пошли смо на спавање. Дањо је хтјела још да пакује, али јој нијесам дао, већ сам преложио да се одморимо па сјутрадан 6. априла цио дан да пакујемо.

6. април:

Ноћу 5/6. априла послије првог сна разбудим се, притиснем дугме на електричној лампи крај главе на креденци, али свјетлости нема: промислим да је то случајан прекид струје, или намјерно замрачење које се врши већ неколико ноћи с прекидима, о којему су власти у Београду објавиле преко радија. Дигнем се и потражим шибице; принесем часовник и видим да су три сата по поноћи. Поново легнем, али већ нијесам могао заспати, већ сам све до сванућа дремуцкао. Око 5 сати и Дањо се пробуди, скочи из постеле, брзо се нареди и већ око 6 сати изашла је да купи потребне ствари за јело за пут, а које је требало претходно спремити за 7. април. Она је сама била у овом послу; слушкињу нијесмо имали, а такође ни војника јер је морао ићи у своју јединицу. Она је послије 20 минута била кући; узела је све што је било потребно. Ја сам још лешкарио. Она ће: ”Данас се нема када - већ се дижи, има посла око паковања, али чај ће сада бити готов да пијемо”. Ово јутро сам брзо био готов. Сједнемо у трпезарију да доручкујемо.

Било је око 7 сати. Узео сам да запалим цигарету иако ми није био обичај овако рано да пушим. Послије неколико минута Дањо се диже према прозору који гледа на двориште и рече: ”чух некакви пуцањ”. Потрчим и ја до прозора, отворим га! – Чуле су се страшне експлозије и дејство артиљерије. Изиђем пред врата од куће у двориште и погледам у правцу Центра Београда, јер је моја кућа у такозваном ”Новом насељу краља Александра”, на периферији Београда, у близини Цветкове кафане. Јасно сам видео ројеве авиона, а из појединих спуштали су се плави падобрани. Знао сам из обавјештења које су раније давали наши авијатичари да се овакви плави падобрани бацају са окаченим бомбама за дејство. Дањо у овом тренутку отвори прозор са улице. Наш комшија vis-a – vis – именован БУК – по оцу Њемац, а мајка Српкиња - на питање моје жене шта је ово, одговорио је: ”Ово је вежба!”

Већ се јасно оцртава напад непријатељских авиона. Експлозије бомби су све јаче одјекивале, а њихова детонација мијешала се са дејством наше против аероплана одбране, тако да је за извесно вријеме у току најјачег напада, бијеснила права грмљавина. Напад је био суверен и углавном, на Центар Београда у рејону Земунски мост-Жељезничка станица-Електрична централа-Топовске шупе-Министарство војске и остала министарства у овом рејону. Моја кућа будући на периферији вароши, квартал малих нових кућа, мислио сам да је оvdје безначајно за нападача да троши бомбе, али за вријеме најјачег напада у околини моје куће у

рејону од 100-150 метара, и то кружно, пало је пет непријатељских бомби, од којих су све биле запаљиве. Трећа кућа од моје, у истом реду, била је у пламену од запаљиве бомбе. Остале бомбе које су пале у близини моје куће, биле су јаког дејства али срећом празан простор, јер су куће које су биле у близини страдале. Људских жртава није било, сем једног месара и његове жене. За вријеме овог бомбардовања у близини моје куће, моја супруга Василија била је веома хладнокрвна, узела је икону светог Василија и молила се Богу, кућа се из темеља љуљала, али је добро издржала, било је само мањих пукотина. Нама није остајало ништа друго него да сачекамо крај напада. Пошто је напад малаксавао око 8 часова, ријешим се ја да одем у аутомобилски пук Министарства Војске и Морнарице, да тражим тамо један аутомобил који ће ме одвести до Жељезничке станице, да се обавијестим о поласку возова истога дана, јер сам морао кренути у Боку Которску на мој нови ратни распоред. Према објави коју сам добио имао сам поћи на пут 7. априла, али, видећи шта се све догађа, шта Њемци могу предузети: бомбардовање саобраћајних чворова и жељезничких линија и тиме угрозити даљи саобраћај. Кад сам изашао из куће и дошао у Александрову улицу, маса народа: жене, дјеца, старци и други бјежали су ка Цветковој кафани.

Овом приликом нијесам уочио неки нарочити панични страх, већ достојанствену и хладнокрвну ријешеност на судбину. Пошто није било никаквог саобраћајног средства, ишао сам пјешке главном улицом Краља Александра. Било је још пуно дима од експлодираних бомби. Средином улице ишао је великом брзином ка мене један аутомобил. Станем пред њим дајући знак да стане. Али шофер замало да ме није прегазео. Није хтио да стане. Бацио сам руку на кубуру у којој је револвер. Шофер се дерао: "Аман, господине ђенерале, пустите ме јер погибох." Нијеси погинуо – рекох му, ето си жив и здрав. Био је избезумљен, запомагао је да га пустим. Ја сам, пак, хтио да овај аутомобил искористим, да пођем до Топовских шупа у Аутомобилски пук. Шофер је упаничен плакао, говорећи ми: убите ме господине ђенерале, али ја нећу ићи са Вама да погинем.

Почео се свијет купити и стао грдити шофера. Да се не би овдје народ гомилао, ослободим шофера који избезумљен одјури ка селу Мокром Лугу. Ја сам онда продужио до кафане Јована Бабунског, гдје је трамвајска станица, скренуо одавде ка улици Господара Вучића и наставио најближим правцем ка Аутомобилском пуку. У путу пристигнем једног резервног потпуковника који је такође ишао у истом правцу. Упутимо се заједно. Прије но што смо избили на Господар Вучића улицу, пред једном малом, али новом и лијепом кућом наиђемо на министра Богољуба Јефтића који је тек што бјеше изашао из аутомобила са својом породицом коју је пребацио из свог стана, гдје је изгледа блиска околина била изложена бомбардовању. Поздравих се са Јефтићем и он ме упита гдје идем? Пошто сам му казао, рече да мало сачекам да не идем пјешке, па ће ме узети у свој ауто јер иде у истом правцу - на Министарску сједницу. Ушао је у кућу. Изгледа да је његова госпођа била јаче импресионирана од бомбардовања, па је дуже остао. Видјећи да Јефтић не излази, са оним потпуковником продужим пјешке Господар Вучића улицом. Послије, можда, десетак минута пјешачења пристигне нас министар Јефтић са аутом. Љубазно и веома хладнокрвно зауставио је ауто и

примио нас. Продужисмо вожњу Господар Вучића улицом до Булевара Франше Делереа (Franche D' Espere'). Ја сам онда окренуо ка Топовским шупама, а Јефтић ка Карађорђевом парку. Кад сам изашао из аута, застанем и погледам десно и лијево: права пустош од дејства непријатељских бомби; читаве куће срушене, свијета нема много. Из рушевина једне куће видим жену гдје нешто извлачи. То бијаше неки тепих! По изгледу како жена мирно извлачи ствари, не бих казао да је то била њена кућа? Дођем до топовских шупа и круга Ауто чете Дунавске дивизијске области у чијој су близини артиљеријске касарне, дворишта пуна стоке, возова и војника јер овај артиљеријски пук бијаше тек завршио мобилизацију. Срећом овдје није било непријатељских бомби, јер би било много жртава. Даље пођем у Аутомобилски пук. Нађем једног потпуковника који заступаше команданта. Он ми даде један ауто на расположење којим се одведох у Команду Београда која је била премјештена на вријеме у једну зграду поред друма Топовске шупе-Авала према трибини на Бањици. Тамо не нађем команданта Београда армијског ђенерала Војислава Николајевића, већ ђенерала Владимира Милојковића. Мој одлазак у Команду Београда био је у циљу да добијем какво превозно средство како бих негдје на жељезничкој прузи Београд-Лајковац-Ужице могао претећи воз који је пошао из Београда у 7,40 часова. Пошто нијесам могао повољно свршити посао за који сам био дошао, вратим се поново у Аутомобилски пук. Кад сам, као што је напријед познато, ишао за Команду Београда трамвајском пругом која води кроз насеље Краљице Марије, једва сам се пробијао од масе свијета која је журила ка Авали.

У путу пређем поред ђенералштабног капетана Јордана Петровића, мог начелника штаба из Команде позадине Дунавске дивизије гдје сам раније, био распоређен ратним распоредом. Још наиђем на два официра из Штаба Дунавске дивизије који се брзо крећашу у истом правцу. Заустанем аутомобил и питам их гдје иду? Одговорише ми, молимо Вас господине ђенерале узмите и нас. Куда идете упитах их? Не знамо! Само да напред избегнемо ово чудо? Гдје је командант Ваше дивизије? Одговорише да о томе ништа не знају! Ја им објасних да идем још мало напријед до команде Београда и да немам намјеру ићи у правцу Авале, што их је јако зачуло. Не знам да ли су повјеровали? Кад сам се повратио поново из команде Београда у Аутомобилски пук, продужим вожњу до главне Жељезничке станице, кроз Јатаган-малу до Мостара, и одатле се упутим на главни улаз Жељезничке станице.

Простор пред главним вратима био је покривен гомилом стакла и изломљеним даскама. Главним вратима једва се могло ући у хол гдје су шалтери за продавање возних карата. Око станице све пусто. У холу све изломљено. На шалтерима нема никога, јер је све изломљено. Једва се пробијем на перон, који бијаше пуст. Нађем једног жељезничког чиновника на перону, питам га гдје је шеф станице? Упутим се гдје ми овај чиновник показа. Нађем само помоћника шефа. Питао сам га кад ће воз који је пошао у 7,40 часова стићи у Лајковац? Одговорио ми је не знам господине ђенерале, али изволите у моју канцеларију па ћу Вас обавијестити. Уђосмо у, бајаги, канцеларију. Све поломљено, сва стакла, писаћи астал и сав намештај. Али овај господин веома присебно и хладнокрвно, без да се

јадао на све што је преживио и што се десило, веома лагано, без узбуђења, поче тражити ред возње. Негдје га пронађе у хаосу његове канцеларије и веома лагано и педантно поче да прелистава листове. Када је нашао одговарајућу страницу, исто тако хладнокрвно, повуче прстом уздуж и попречио, и онда ми изјави: Ако дођете данас до 11 1/2 часова у Лазаревац-стићићете на воз за Сарајево и даље за Боку Которску. Иначе, морате чекати сјутра до 7,40 часова када воз полази истим правцем. Све ми је ово говорио веома мирно и као да је био сигуран да ће оно што није већ било порушено на Жељезничкој станици остати, а он моћи продужити свој редовни посао?!

Опростим се од овог веома савјесног и доброг, ријетко доброг чиновника. Пребацам се преко нагомиланог поломљеног сваке врсте материјала и поново сједнем у ауто. При поласку улицом која води од Жељезничке станице ка Војној пекари, на тротоару који није био поплочан бијаше се зарила једна неексплодирана бомба. Да је та бомба експлодирала сигурно би опустошила околне зграде. Истим путем којим сам дошао вратим се у Аутомобилски пук. Затражим да ми се стави ауто на расположење до Лајковца, чему се помоћник команданта потпуковник љубазно одазва. Сав срећан што ћу моћи затећи воз у Лајковцу и даље продужити за моју ратну команду у Боку Которску. Одвезем се кући, тамо нађем ужасно стање. Код моје куће бијаше дошло неког свијета којег нијесам познавао сем што бијаше унутра жена Ђорђија Милића (уча), чиновник у Министарству грађевина, са којом бијаше четворо дјеце (двоје мушко и двије девојчице); најстаријем 11 година.

Ова јадна жена била је избезумљена. Стално запомаже, и обраћајући се мени, говори: ”Шта да радим тетак? (Називала ме тетком, јер је она од шћере Киње Станкова, стрица моје жене). Плаче. Врло паметна и отмена жена изгледаше као да је полудјела? – Моје четворо дјеце: шта ћу? Стално понавља.

Заборавио сам изнијети да сам на ову жену наишао са дјецом и њеним мужем Ђорђијем кад сам већ у 8 часова излазио из куће у Александровој улици. Онда је била одвише узбуђена трчећи ка нашој кући са дјецом, малишанима врло симпатичним на које се ни најмање не преносаше паника која бјеше завладала њиховом мајком. При мом повратку са аутом моја Дањо била је пресрећна, јер кад сам је оставио код куће било је у питање да ли ћемо се кад и гдје видјети. Речем јој да одмах морамо полазити за Лајковац да затечемо воз за Сарајево, него у најкраћем року да се спреми. Узимамо само најпотребније. Мој официрски сандук био је већ спреман. Она у свом кожном куферу нешто је на брзу руку узела, спаковала. Када сам изашао на улицу, тамо бијаше дивизијски ђенерал у пензији Владислав Крупежић, инвалид, који се не може без штака кретати. Са њим бијаше и његова већ у дубокој старости ташта, госпођа Петровић, ријетко културна и отмена старица. Ђенерал ми пожеље срећан пут у Ратну команду и са мном се пољуби. Пољубих се са госпођом Петровић, око које бијаше доста женског свијета. Сви ме најљубазније поздраве са ријечима: ”Ђенерале, светите наш Београд. Живела Југославија!”

Веома сам био дирнут овим ријечима. Казао сам им осветићемо Београд, и он ће послуже бити још љепши, већи и поноснији. Моја жена Василија, такође, се

опростила од свих присутних, оставила кућу, предајући кључ једној комшинки-госпођи Михаиловић, да она поведе рачуна и да је закључа. Шта је послѣје са кућом било [...] То ће се знати послѣје. Од куће смо пошли у 9 сати улицом Краља Александра, Књегиње Зорке, поред Карађорђевог парка, кроз Јатаган-малу, преко Мостара и даље друмом за Чукарицу ка Лајковцу.

Александровом улицом ишао је народ ка Миријеву и Малом Мокром Лугу и даље свим правцима ка периферији. Свуда се осјећао мирис паљевине и рушевина. Кад смо избили из улице књегиње Зорке на трамвајску пругу и окренули преко Булевара ослобођења, видјели смо ужасне рушевине околних зграда. Учитељска школа, велика трокатна зграда у којој се вршила мобилизација штаба Дунавске дивизије и штаба VI Армије била је такође бомбардована. Колико сам био упознат, мобилизација ових штабова била је завршена, а да ли је био извршен покрет није ми познато, сем штаба Дунавске дивизије који је требао да пође из Београда ноћу 5/6, али исти није пошао, пошто сам официре овог штаба видио са народом да бјеже ка Авали. Идући даље ка Сењаку који није страдао за вријеме првог бомбардовања док сам се ја налазио у Београду. Послѣје мог одласка у 9 часова овога дана, било је још два бомбардовања о чему сам сазнао путујући од Лајковца жељезницом до Сарајева.

Дакле, ауто нам добро послужио, дошли смо на вријеме у Лајковац. Чак смо се повезли и до Ваљева да се тамо обавијестимо у Дивизији о стању уопште. Тамо пред Дивизијом сретнем мог друга и пријатеља ђенерала Сретена Тодоровића, који ми рече да је био у Дивизији ђенерал Милутин Николић и да им је саопштио да су Њемци на југу напали са јаким снагама. Ђенерал Николић је помоћник начелника Главног Ђенералштаба, ријетко културан човјек и један од елитних ђенералштабних официра. Послѣје краће паузе у Ваљеву, вратимо се у Лајковац. Тамо дођемо прије воза једно 10 минута. Шеф станице веома љубазно прикачи једна кола за нас двоје и још неколико путника из Лајковца. У засебном одјељењу до Ужица било нам је веома лијепо, премда је ово била трећа класа, али усљед врућине која владаше тога дана ови су вагони били подеснији. У возу се нађемо са мојим сестрићем Василијем Раичковићем, адвокатом, који исто путоваше према ратном распореду у Даниловград. Вожња од Лајковца до Ужица трајала је око 12 часова.

У Чачку је воз стајао дуже вријеме, те се тамо у ресторацији од јела нешто нашло, али хлеба није било.

У моменту кад сам плаћао, чујем ђе ме зове Гавро Милошевић, држећи стотинарку у руци, Благо да немаш двије банке, јер немам ситно да платим. Одговорих му : Немам Гавро ни ја ситнине! Гавро се послѣје пребаци код нас и било је много приче до Ужица. У Ужицама смо се морали премјестити у други купе. При уласку у купе сједјели смо у мушкарца у грађанском одијелу. Претходно овоме, кондуктор је морао доћи да отвори врата јер ови типови бијаху врата затворили да без кондуктерског кључа иста се нијесу могла отворити. На моју појаву готово сви изгласа почеше да говоре да нема мјеста, премда су два мјеста била празна. Погледао сам их строго. Благодарехи присуству моје супруге могу захвалити што их нијесам изшамарао. Заиста нечувен начин. Виде да улази један

старији господин и то ђенерал у вријеме рата? Послије им подвикнем те се стискоше и направише мјесто. Касније сам дознао да су тројица били неки вајни резервисти-студенти, Далматинци-сигурно, а онај четврти – Србијанац из Ваљева, закупац биоскопа. Овај је још био најантипатичнији. Могу рећи још једном само благодарјећи присуству моје жене, ови типови су избјегли што су били заслужили.

Ето, у нашој омладини у данашње вријеме налази се свашта?!

7.април:

Свануло нам је негдје око Вардишта. Гавро Милошевић нас је забављао. Они типови на које нијесам обраћао пажњу били су погружени. Воз једва да се креће, застаје и на безначајној станици и тамо чека сатима. У Сарајево стигосмо овог дана око 14 1/2 часова, тако да смо од Ужица до Сарајева путовали 14 1/2 сати! У Сарајеву смо остали један сат. Ту се мало опрасмо на станици и нешто поједосмо у жељезничкој ресторацији. Једва се нешто добило и то по веома скупој цијени. Сарајевска жељезничка ресторација је позната и у мирнодопско вријеме по скупоћи. У 15 1/2 часова уђосмо у воз и настависмо пут ка Иван планини. У свим малим станицама иста процедура и чекање. У Коњиц смо стигли око 20 часова, у тамошњој ресторацији имало је да се вечера, али овде као за пакост, воз није чекао ни пуних 10 минута. Ту смо нешто узели за јело и то на најбржи начин. Зашто је тако воз кренуо из Коњица, не могу знати, када је на некој идућој малој станици чекао више од пола сата. Заиста је то проблематично. Можда да возовође и особље у опште овог воза није у добрим односима са ресторатером, па му пакосте? Не знам, да ли гријешим душу, али не знам шта друго може бити. У Мостар смо дошли око 1 сат 8. априла.

8.април:

Од Сарајева до Мостара у купеу било нас је петоро. Ја и моја супруга смо били комоднији јер је нас двоје имало на расположењу три мјеста. Гавро Милошевић vis-a-vis вазда нас је развеселавао и причао о доживљеном бомбардовању на Жељезничкој станици у Београду 6-ог овог мјесеца. Бомбардовање је почело око 7,10 часова, а воз је имао да крене у 7,40 часова. Путници су били раније ушли у воз и били изложени опасности да буду уништени, јер су били под непријатељским бомбама више од пола сата. Благодарјећи противавионској одбрани која је нарочито штитила и бранила Жељезничку станицу и мост краља Александра, нападачи су били на овом простору сузбијени и тим спасени од катастрофе-погибије најмање неколико стотина путника.

Од Мостара до Херцег-Новог у купеу били смо комодни јер је нас било само троје. На једној малој жељезничкој станици Попова поља, може се рећи језера, јер цијело Поље бијаше покривено водом, када је воз стајао на овој станици, излеће из облака један усамљени аероплан. При звуку мотора, и када опазише машину у ваздуху, настаје жељање из жељезничких кола, али послије кратког времена поново се овај авион враћа јер се видјело да је то наш авион.

Мрцварили смо се до Херцег-Новог све до 14 часова. Стигосмо у обећану земљу.- На жељезничкој станици у Херцег-Новом изађемо. Пођемо у друштво Гавра Милошевића у хотел "Рудник". Ту се мало одморимо и послије око 15 часова, пођем да се јавим команданту Боке Которске дивизијском ђенералу

Кузмановићу. Самном пође и Гавро Милошевић. Ђенерала Кузмановића раније нијесам познавао. Он ме врло лијепо примио, другарски. Био је то врло отмен и фин господин. Учинио је на мене најбољи утисак. Послије разговора који се водио о догађајима који су настали ових дана и обавјештења у погледу моје команде, Ђенерал Кузмановић ми је ставио на расположење један аутомобил да ме пребаци до Котора. Око 16 часова при проласку поред Доброте пало нам је у очи разорно дејство бомбардовања које је непријатељ извршио 6. овог мјесеца. Извјесни број бомби пао је по Доброти због тога што је у непосредној близини био усидрен извјестан број јединица наше ратне флоте коју је непријатељска авијација бомбардовала. У Доброти није било нарочите штете, једна је кућа настрадала; рањено је два до три војника, а два војника су погинула. По доласку у Котор моја жена Василија је пошла код свог ујака Мила Татара, који са породицом станује на Муо. Гавро Милошевић се са нама опростио и одмах пошао за Цетиње. Ја сам остао у Котору и преноћио у Команди, гдје сам нашао Ђенерала Мила Ђукановића који је би помоћник команданта Боке.

9. април:

Тог дана у јутро примио сам дужност команданта Пјешадије Боке Которске од пуковника Јована Цвејића, који је смијењен са овог положаја и добио други ратни распоред. Штаб моје команде био је мобилисан, начелник Штаба је пјешадијски капетан I класе Милорад Мијалковић. Имао је нижи и виши курс Војне академије. Први утисак о њему није лош. Ађутант Штаба пјешадије, Радомир Зотовић резервни потпоручник, у грађанству учитељ, слабог здравља. Наредио сам да се овог дана мој штаб пребаци у село Побрђе (Доњи Грбаљ), које је мјесто одређено за команданта Пјешадије. Командант Боке овог дана имао се преселити са својим оперативним Штабом из Херцег-Новог у Котор, гдје сам га сачекао. Командант је дошао послје подне око 5 часова. Пошто сам од истог добио извјесне инструкције, кренуо сам аутом из Котора око 6 часова до Радановића, гдје ме чекао коњ да изјашем до села Побрђа, гдје је већ стигао мој штаб. Кад сам дошао на куће Радановића, било је око 6,45 часова. Тамо нијесам нашао коња. Сеиз на своју руку, видећи да се приближава крај дана, одвео је коња у штаб. Од Радановића упутио сам једног војника да коња врати. Остао сам да чекам извјесно вријеме и око 19 часова кренем пјешнице ка селу Побрђу. Село није далеко, али је пут слаб; сеоска путања пуна камењара и велика узбрдица. Ноћ је била пала и баш ово вече првог пјешачења у ратно доба није ми била погодна. Послије пјешачења, једно 20 минута, сретнем сеиза са коњем, појашем коња. Морао сам до доласка у Штаб чешће сјакати, јер је као што сам казао, путања каменита и ноћу за јахање неподесна. Око 20,30 дошао сам на одређено мјесто. Штаб је био смјештен у кући Војина Батуте, овдашњег сељака, доста имућног. Он је уступио три одјељења: једну собу за мене, једну за начелника Штаба и ађутанта и једну мању за смјештај радио-станова.

Моја соба је била над подрумом. Доље у подруму била је смјештена ситна стока: овце, козе и говеда. Под у соби је био од дасака, које су доста везане али са малим пукотинама, тако да се ноћу испод мене, с времена на вријеме, чује увод у концерт, штимовање: јагње заблеји, потом неко говедо стане ваљда на неко јаре и

њега стане дрека, а мајка му се почне одазивати и постепено га умирује. Даље се концерт наставља, јер звонар-ован, који носи чактар, узнемирен околином у свом починку пробуди се и незадовољан стањем, мрдне главом десно и лијево на шта се одазове чактар о његовом врату које стане треска као да даје знак! Народе умирите се, заиста је чудновато пошто чактараш објави звуке свог инструмента... Мир се код мојих укућана постепено успоставља. Овај се концерт понавља готово сваке ноћи, а чешће послје пола ноћи.

Исхрана-официра, штаба и моја је заједничка. Кува се у жандармеријској станици која је у близини у истом селу. Станица нас је добро прихватила. Кувар неки Паштровић, који је био слуга на двору у Милочеру, ипак, по нешто скува. Углавном, добро је.

10. април:

Рано сам устао. Позвао сам код себе команданта батаљона који је овдје у истом селу у отсечној резерви, чина је капетан I класе. Од подофицира је добио официрски чин; одликован је Карађорђевоом звездом са мачевима; стално је био командир болничарске чете у редовном стању (1000 војника)! По свему што сам могао примјетити није дорастао да командује батаљоном. Прво, при покрету из састава свог пука који је био у Црквице, утрошио је оба резервна obroка храна до доласка на одређено мјесто у село Побрђе!- У батаљону нема реда, не умије да снабдијева батаљон, премда за ово има товарну комору која треба да из Сухопутне станице, из Котора, преноси храну. Иако има свега, овај официр-командант, и поред овако повољних услова за снабдијевање није се умислио снаћи, па је батаљон остао два дана без хране.- Предложио сам Команданту Боке да се смијени са положаја Команданта батаљона и ово ми је одобрено. Обвезници овог батаљона су већином Херцеговци а има их из околине Дубровника.- Материјал је добар, али треба чврста рука.

Од нарочите важности није се десило овог дана ништа.

Ноћни концерт мојих укућана стално се понавља. Нијесу ми непријатни.

11. април:

Устао сам у 6 часова. Падала је ситна киша, доста хладна. Упутио сам свог ордонанса Бошка Јеђака (родом из околине Петриње) у Котор и на Муо да мојој жени Василији понесе писмо и да ми донесе извјесне потребне ствари из Котора.- Овог дана било је суморно. Кружиле су неповољне вијести о операцијама које се изводе на фронту III и V Армије. Њемци су били ушли у Скопље и Ниш!

Вечерас око 21 час командант Боке ђенерал Кузмановић јавио ми је преко телефона радосну вијест да је командант јужне групе Армија армијски ђенерал Милан Недић потукао непријатеља који је био заузео Скопље и Ниш и поново заузео ове вароши наносећи непријатељу велике губитке. Венерал Недић је одликован за ово велико дјело од стране Врховног команданта војводским чином.

Овог дана у вече ордонанс којег сам упутио у Котор са писмом мојој жени, вратио се. Моју жену није нашао тамо гдје је била одсјела код ујака, већ је отпутовала на Његуше код мог брата Божа, да се тамо склони од ратних неприлика.

Данас није било ништа нарочито на рејону тврђаве Боке Которске.

12. април:

Устао сам рано као и обично. Ноћу испод моје собе стално се ”концерт” продужавао.

Вријеме је облачно што спречава посјете непријатељских бомбардера. Данас прије подне преко телефона ме извијестио командант Боке да сам издао наређење за смјену команданта 4. батаљона 151. пјешадијског пука капетана II класе Михила Баталића до сада командира 9. чете 151. пука. За командира ове чете одредио сам резервног пјешадијског поручника Светозара Стојановића, до сада ађутанта Штаба пјешадије. Капетана Панта Живковића одредио сам за ађутанта Штаба пјешадије.

Овог дана није било ништа значајно на фронту тврђаве.

13. април:

Данас је католички Васкрс. Наредио сам команданту батаљона који је у резерви овдје код штаба пјешадије, да прикупи у 10 часова официре и подофицире, капларе и редове, да им честитам празник. Ово је омео непријатељ ваздушним нападом.

У 8,45 часова непријатељ је напао са 47 авиона од којих је један био извиђач, последњих пет ловачких, а сви остали бомбардери. Дејство њихово је било управљено на бродове и на град Тиват и пристаниште. Овај напад трајао је од 8,45 до 9,15 часова. По подне непријатељски ваздушни напад поновљен је са 49 авиона, од којих пет ловачких, а остало бомбардерских. И поподневно дејство било је уперено на Тиват и његово пристаниште.

Поподне око 16 часова два авиона су бацили бомбе у Пераштанском заливу, али није било никакве штете.

Преподневно бомбардовање Тивта прошло је без озбиљније штете. Жртва није било.

Поподневно бомбардовање изгледа да је нанело штете машинском одјељењу, иако у том погледу немам обавјештења.

Непријатељски авиони су летјели на великој висини 5000-6000 метара.

Дејство артиљерије против аероплана било је без резултата.

14. април:

Данас око 14 часова од Ловћена кроз облаке су се појавила три непријатељска бомбардера, али су се вратили правцем ка југоистоку. Наша противавионска артиљерија је дејствовала без резултата. За ово вријеме налазио сам се на брду код сеоске цркве, одакле се има веома добар преглед. При повратку ка мом штабу, на путу-стази која води од кућа Радановића за село Побрђе, близу улаза у ово село, наишао сам на два коморције из радио секције придате мом штабу. Ови коморције појахали су коње, јер су их враћали празне, па уз највећу узбрдицу тјерају грешну стоку која је и онако слабашна дошла из народа. Био сам љут. Нијесам никада тукао војника, али овога пута умало је прошло да то не урадим. Наредим да при доласку у село вежу оба ова војника на главном мјесту при једној мурви са наређењем да се цио батаљон провода и да им се објасни зашто су ови војници везани као зликовци. Напомињем да су ови војници кадровци из чете за везу Боке Которске и родом из Црне Горе, Срез подгорички.

Познато је да Црногорци не воде никакву бригу о стоци, а нарочито у војсци. Имали смо и у Црногорској војсци за вријеме Првог свјетског рата исте тешкоће у овом смислу. Везани су преко руку и прсију од 14-18 часова, онда сам наредио да се затворе на сухи хлеб. Ако се не предузму енергичне мјере остаће се без преносних средстава. Млађи официри, на жалост, немају смисла у овом правцу.

Данас се јавио на дужност капетан II класе Михаило Баталић који има да прими батаљон 151. пеш. пука од капетана Панта Живановића. Капетан Баталић учинио је на мене добар утисак, премда је млад, али је спреман официр. Надам се да са истим нећу имати бриге као са његовим претходником.

15. април:

ФАТАЛАН ДАН.- У 15,30 часова добио сам сљедеће наређење од команданта Боке Которске, дивизијског ђенерала Кузмановића, које гласи:

Штаб Боке Которске

Стр. пов./бр. 21

Командант Приморске армије с.о. број 63 од 15. априла доставио је:

”СА ТАЛИЈАНИМА И НЕМЦИМА ЗАКЉУЧЕНО ЈЕ ПРИМИРЈЕ! СВЕ ТРУПЕ ДА ОСТАНУ НА СВОЈА МЕСТА! НАША АВИЈАЦИЈА ДА СЕ НЕ УПОТРЕБЉАВА.

ЗА ДЕЈСТВО! СОПСТВЕНА АЕРОПЛАНСКА ОДБРАНА ДА НЕ ДЕЈСТВУЈЕ!

НА СЛУЧАЈ НАИЛАСКА НЕПРИЈАТЕЉСКИХ ТРУПА НЕ ОТВАРАТИ НА ЊИХ ВАТРУ.

НЕ ВРШИТИ НИКАКВА РУШЕЊА!

КОД ТРУПА ДА СЕ ОДРЖИ АПСОЛУТНИ РЕД И ДИСЦИПЛИНА!

ИМАТИ ИХ ЧВРСТО У РУЦИ!

ПРОТИВ УСТАША, БАНДИТА, КОМИТА И СЛИЧНИХ ПОСТУПАТИ НАЈЕНЕРГИЧНИЈЕ, ТЕ ИХ УБИЈАТИ.

ПРЕДЊЕ СЕ ДОСТАВЉА НА ЗНАЊЕ И

ПОЧЕТ. ПОСТУПАК.

Командант дивизије,

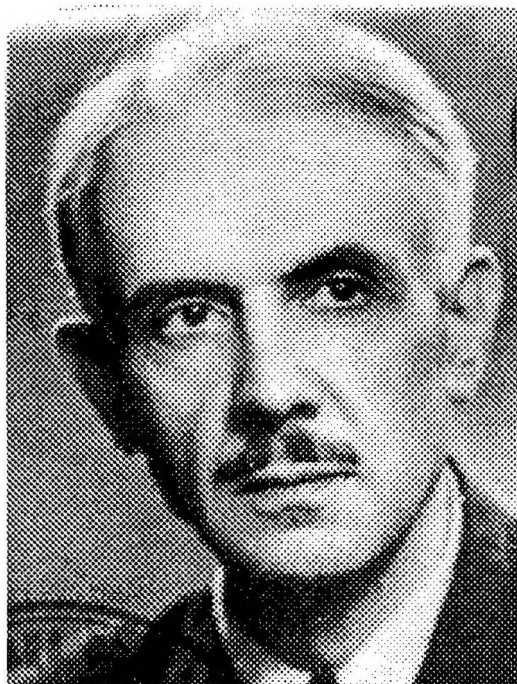
ђенерал Воја Кузмановић.”

Какве су околности диктовале примирје?! Шта се догодило, *немам никаквих обавјештења. Мислим да је наша катастрофа сљедовала спајањем Њемаца и Талијана преко грчке територије, тако да смо остали потпуно одсјечени од савезника! Енглези, шта урадише да нам обезбиједите отступницу?*

Народе мој српски, паћениче, двадесет и више година са тобом су управљали нељуди и издајнице и довели те до катастрофе. То нијеси народе српски заслужио! Али, у ствари, и јеси кад нијеси имао смјелости да ниткове који са тобом управљаше више од двије деценије обавиш, потучеш и доведеш на управу људе, праве људе из народа који да су били направи не би те довели до катастрофе која те ево снашла. - Мој јадни роде шта ћеш још преживјети?

Ово су моји утисци и закључци. - Како би могло бити друкчије?

Изгубљен рат и са тим ове ужасне посљедице ...

ПАВЛЕ П. МИЉАНИЋ
(1889-1975)

I БИОГРАФИЈА

Рођен је на Цетињу 7. септембра 1889. године, од оца Петра Миљанића (1852-1897), љекара и правника, првог црногорског хирурга, по редосљеду дипломирања – трећег црногорског љекара, а другог (или трећег) правника, управника ”Данилове болнице” и начелника црногорског Санитета, и мајке Даринке, рођене Капетановић (1868-1946). При ”светој купјели био му је воспријемник” (кум) војвода Илија Пламенац. Његов отац – др Петар М. Миљанић, утемељивач савремене медицинске науке, најстарији медицински писац у Црној Гори умро је веома рано, у 46. години живота (1897), од ”чира на јетри”, који је сам себи дијагностицирао. Spreмао се да иде у Беч ради операције, али се на молбу црногорско суверена Николе I Петровића-Његоша још задржао на Цетињу – да би лијечио од запаљења плућа престолонаследника Данила. Ово задржавање је било кобно за др Миљанића; нагло се разболио и пао у постељу. Боловао је 18 дана, и умро 8. септембра на врхунцу радне каријере и стваралачког живота.¹ Тада је Павлу било осам година, а млађем му брату Нику - свега четири. У Павловом сјећању дубоко су се урезали очев лик, дан погребца и ријечи књаза Николе, који је изјавио саучешће у њиховом породичном стану смјештену на Дворском тргу, број 4. Књаз је узео Павла и брата му Ника, поставио их на кољена и благим тоном им говорио о њиховом оцу и његовим врлинама, и како су дужни да га добро упамте и слиједи кроз живот.

БИБЛИОТЕКА
ЂУРЂЕ
CRNOJEVIĆ

¹ Уп.: Др Душан Мартиновић, *Др Петра М. Миљанић (1852-1897)*.- У: ПОРТРЕТИ VI, Цетиње, 1997, стр. 74-113; исти: *Petar M. Mišanić*.- Zbornik radova iz istorije crnogorskog Saniteta, Cetinje, novembra 1998. godine, str. 39-42.

Три године доцније, 1900, пошто је Павле завршио основну школу на Цетињу, породица покојног др Миљанића је по наговору црногорског Књаза и Господара напустила Цетиње и отпутовала у Швајцарску. Књаз је удови Даринки обезбједио солидну пензију (56 аустријских круна мјесечно!), а тиме и материјалне претпоставке за школовање дјечака у иностранству. Павле П. Миљанић је у Женеви 6. јула 1908. године завршио средњошколско образовање на техничком смјеру Женевског колеџа (гимназију). Техничке студије започео је у Лозани и 1910. године наставио их у Паризу, гдје се са мајком Даринком и братом Николом-Ником преселио и живио у улици Saint Jacques 225, Paris V, Pension Delrien, што се види из једне потврде Црногорске банке са Цетиња из октобра 1910, која је његовој мајци слала пензију.²

Павле Миљанић је у Паризу студирао Високу електротехничку школу. Диплому машинско-електротехничког инжењера стекао је јула 1914. године на Специјалној машинско-електротехничкој школи (École spéciale de mécanique et d'électricité). За вријеме Првог балканског рата 1912-1913. године родољубива породица Миљанић напустила је Париз и похитала у домовину да буде од помоћи угроженој отаџбини. Даринка³ и Павле привремено су ангажовани у раду при Црвеном крсту на Цетињу, а медицинар Нико упуће на фронт који је држао Зетски одред под командом престолонаследника Данила. Потом је Павле био тумач за француски језик при једној страниј медицинској мисији у Груды, код Скадра. По завршетку рата, вратио се са својима јуна 1913. у Париз – и наставио студије, које је, као што је истакнуто, завршио уочи Првог свјетског рата.

Тек што је букнуо први свјетски рат, Павле Миљанић, опет са мајком и братом – обрели су се међу добровољцима на балканском ратишту. С јесени 1914, бродом од Марсеља до Солуна, а одатле жељезницом до Ниша, гдје их је Врховна команда Српске војске привремено распоредила на рад у Војној болници, а затим, ускоро, упутила у Скопље, гдје је Павле радио од фебруара до маја 1915. као "дневничар" у Скопској жељезничкој ложионици.⁴ Јуна 1915. добили су дозволу за пут у Црну Гору; разним превозним средствима, и пјешнице преко Чакора, стигла је породица Миљанић на Цетиње. Павле је распоређен на рад у Главном црногорском телеграфу.

Краљ-пјесник је водио сталну бригу о супрузи и синовима др Петра Миљанића. Преко војводе Илије Пламенца, Никола I је изразио жељу да се што

² Потврда *Banque du Monténégro*, Cettigné, од 27. X 1910.

³ Даринка П. Миљанић је добровољно учествовала у Првом балканском и Првом свјетском рату. Радила је при црногорском Црвеном крсту на Цетињу и као милосрдна сестра својски његовала црногорске рањенике, за који је патриотско-хуманитарни посао краљ Никола одликовао Златном медаљом за ревност. У Првом свјетском рату, прво је 1914. године у Паризу, у Болници Salpêtrière, радила као милосрдна сестра на његовању француских; затим, то исто чинила у Војној болници у Нишу с краја 1914. и почетком 1915, као и у Болници "Данило I" на Цетињу до лета 1915. године, када се са синовима вратила натраг у Париз и наставила са милосрдним хуманитарним радом у поменутој Болници. (Уп.: *Глас Црногорца*, 1913, бр. 26, 15. VI, стр. 3.)

⁴ Потврда Дирекције српских државних жељезница, бр. 14983/15.

прије врате у Париз – Павле ради усавршавања у струци, а Нико да доврши медицинске студије. Дао им је аутомобил до Косовске Митровице, одакле су возом стигли у Солун, а одатле бродом у Марсељ, и у септембру су се коначно вратили у Париз. Павле је у Паризу наставио школовање. Уписао је највишу оновремену високошколску установу у Француској – École supérieure d'électricité, равну каснијим постдипломским студијама. Дипломирао је 25. јуна 1916. године. Након тога, од октобра 1916. до јуна 1917. године био је на пракси у Техничком сервису француских жељезница. Доцније се ставио на располагање црногорској влади у егзилу, у Неји код Париза. Неко вријеме, од половине 1917. до краја 1918. године, је вршио дужност секретара Министарства спољних послова у влади Евгенија Поповића.⁵ Почетком 1919. Павле Миљанић је са мајком и братом, по трећи пут, био у Црној Гори, сада у мисији Црвеног крста, гдје су три мјесеца боравили, и иза тога се поново вратили у Париз.

Послије завршетка Првог свјетског рата и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, крајем 1920. године Павле Миљанић прелази у Београд, са мајком и братом љекаром Ником, који је изабран за професора анатомије на новооснованом Медицинском факултету. Од марта 1921. до новембра 1924. године Павле Миљанић је радио у Дирекцији државних жељезница, као шеф Блок-сигналног одсјека. У писменој захвалници коју је добио од поменуте Дирекције, када је 1926. године изабран за доцента на Машинско-електротехничком одсјеку Техничког факултета у Београду, одаје му се ласкаво признање ”за све што је урадио током три и по године, нарочито на увођењу семафорских уређаја на станицама главне жељезничке пруге у Србији, и на развоју модерне сигнализације на жељезницама – уз напомену да је под његовим руковођењем преко 80 станица снабдевено механичким и електричним сигналним постројењима и спроведена централизација скретница”.⁶

На Техничком факултету у Београду Миљанић је поступно напредовао. Најприје је предавао *Основи електротехнике и Физике*, затим, *Теоријске принципе електротехнике* и *Електромагнетике*. По хронолошком редосљеду – трећи је наставник Електротехнике на том факултету.⁷ За ванредног професора је изабран 1933. године.

Француски језик је знао као матерњи, ако не и боље. Научне радове, бесједе и разна излагања обично је писао на француском, а онда преводио на српски језик, објашњавајући да боље размишља и изражава се на француском! Говорио је енглески и њемачки, а служио се и италијанским језиком.

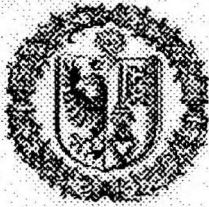
Године 1939. постављен је за редовног члана Института земаљске одбране (тадашњи пандан некадашњем највишем тијелу народне одбране СФРЈ !).

⁵ Календар Краљевине Црне Горе за 1918. Париз, стр. 121.

⁶ Писмо начелника I Грађевинског одељења Дирекције државних жељезница, од 20. новембра 1924. године.

⁷ 80 година високошколске наставе Електротехнике у Србији, Београд, 1974.- Поводом 25 година Електротехничког факултета у Београду, стр. 24.

COLLEGE

DE GENÈVE

DIVISION SUPÉRIEURE (GYMNASE)

CERTIFICAT DE MATURITÉ

SECTION TECHNIQUE

Nous soussignés certifions que Monsieur Milkanitch Paul
Montenapian, né le 2 Septembre 1889 à Cologny, élève régulier de la Per-
a subi dans la session de Juin les examens réglementaires sur les
branches suivantes :

BRANCHES	NOTE SUR 100 Moyenne : 4	BRANCHES	NOTE SUR 100 Moyenne : 5
Langue et Littérature Françaises	45	Mathématiques et Cosmographie	55
Langue et Littérature Allemandes	35	Sciences naturelles	4
Langue et Littérature Grecques	—	Physique	55
Langue et Littérature Latines	4	Chimie	5
Histoire	3	Philosophie	—
Géographie	5	Géométrie descriptive	—

Note générale : Satisfaisant

Valable pour l'École Polytechnique Fédérale
En foi de quoi nous lui avons délivré le présent certificat.

GENÈVE, le 6 Juillet 1910

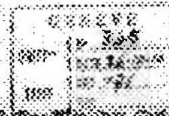
Le Directeur du Collège

Alexandre Bataillon

Le Conseiller d'Etat

chargé du Département de l'Instruction publique

U. Rollin

Le pour
signé à Paris le 26.7.1910

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORJE
BURDE
CRNOJEVIC

Jean Verdon

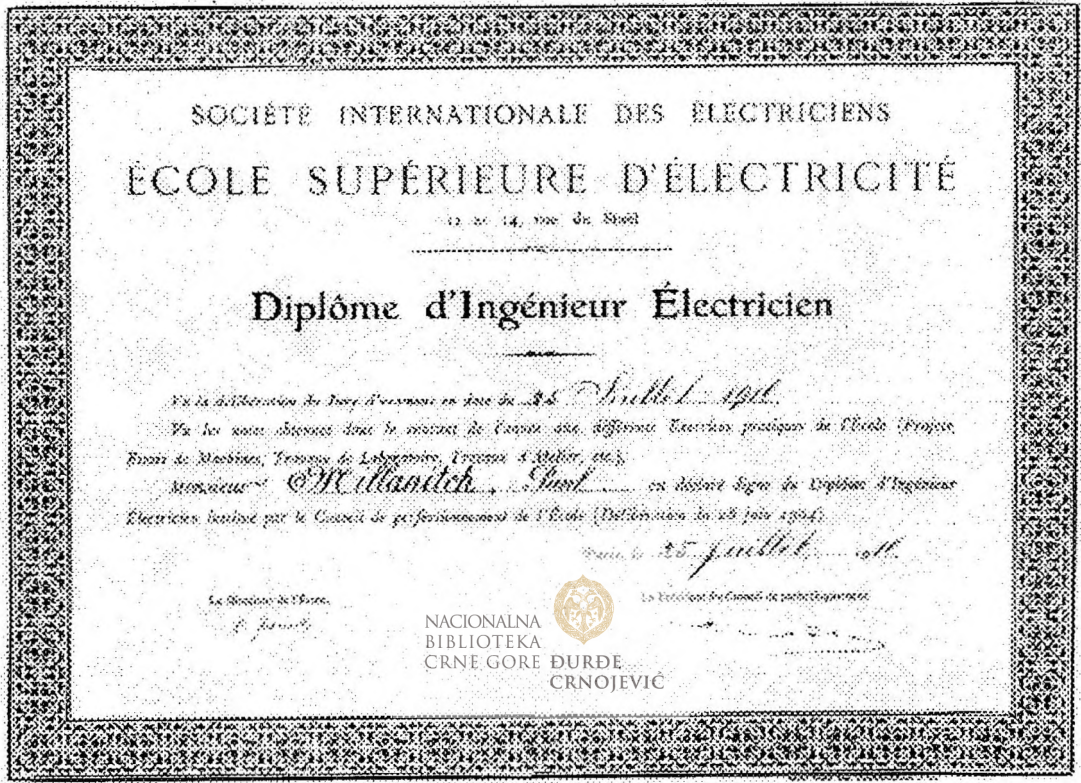
Пред сами априлски рат 1941. године, наговјештавајући слом Краљевине Југославије, пребацио се са породицом у Врњачку Бању, гдје му је брат др Нико Миљанић имао ратни распоред као љекар. Приликом бомбардовања Београда од стране нацистичке Хитлерове ратне машине, затекао се био у пријестоном гарду, који је убрзо напустио, остављајући препун четворособни стан на Топчидерском Брду и у банци капитал од 250.000 динара. Из Врњачке Бање породица Миљанић, у дане њемачке инвазије, креће за Црну Гору и тиме почиње још једна ратна одисеја. Било их је укупно дванаесторо: мајка Даринка са синовима Павлом и Ником, двије снахе, Павлов син Михаило, Никова три сина, Павлова и Никова ујна са кћерком и Светозар Глигорић. До Црне Горе су путовали што возом, што војним камионима и коњском запрегом; ту и тамо пјешнице. Капитулацију Југославије дочекали су у Никшићу као гости угледне породице Степа и Мија Катерића, пријатеља одраније.

Павле Миљанић је са својима укућанима све вријеме Другог свјетског рата и дане италијанске окупације (1941-1943), и доцније њемачке окупације (1943-1945) - провео у Црној Гори. Увијек се поносио отказом који је, са још неколицином београдских универзитетских професора, међу којима је био и његов брат Нико, добио у одсуству од Недићеве владе, јануара 1942. године.

Из Никшића је цјелокупна породица Миљанић прешла у Рисан, јер је др Нику Миљанићу омогућено да отвори тамошњу Болницу, задужбину Васа Ђуковића. Од првог дана Тринаестојулског устанка црногорског народа (1941), Рисанска болница је, чији ја био први управник проф. др Нико Миљанић, уз медицинско збрињавање свих којима је то било потребно, била и илегални медицински пункт за лијечење рањеника и слање санитетског материјала устаницима, а служила је и за привремени азил многим истакнутим личностима Народно-ослободилачког рата, одакле су кришом пребациване "у шуму", тј. у партизанске јединице Народно-ослободилачке војске. Оваква активност др Ника Миљанића није могла дуго остати непримијећена од стране окупационих власти, поготову од када је за комесара Болнице постављен италијански хирург др Ричи. Први сигнал др Нику Миљанићу да се спрема његово хапшење дао је патриотски настројени дон Нико Луковић, па је читава породица два брата Миљанића евакуисана за Цетиње, а одатле се августа 1942, преко Никшића запутила за Бањане, постојбину њихових предака, да би скапулала међу својим братственицима, који су их изванредно дочекали, солидно и сложено држали све до краја 1944. године, када су напустили Бањане,

Из Бањана су фамилије Миљанића прешли у ослобођени Дубровник, а отуда, почетком 1945. године, стигли на Цетиње, гдје су остали до лета те године. Тада су се вратили у Београд, гдје су браћа наставила професорске каријере.

Дјелатност браће Миљанић – Павла и Ника – током Другог свјетског рата и НОБ-е, имала је, несумњиво, велики значај за патриотско усмјеравање народа Црне Горе и Боке Которске. Најбољу оцјену те дјелатности дали су потписници изјаве на основу које је Павлу Миљанићу признат статус учесника НОР-а од прије 9. септембра 1943. године, која гласи:

”Без претјеривања се може рећи да се браћа Миљанићи – Павле и Нико, са становишта доприноса развоју НОП-а у Црној Гори и Боки, могу упоређивати са осталим познатим заслужним националним личностима Црне Горе и других нација, које су, у најодлучнијем времену као родољуби, ставили свој углед, знање и енергију у службу НОВ и тако дали непроцјењив допринос њеној ширини и афирмацији”⁸

Много је занимљивих епизода и сјајних доказа патриотског држања и понашања двојице браће Миљанића. Овдје ћемо навести једну веома интересантну епизоду из Павловог живота, везану за Рисански период. Раније поменути доктор Ричи, иначе убијеђени фашиста, био је веома образован и културан човјек. Одлично је говорио француским језиком. Једног дана Ричи се обратио проф. Павлу Миљанићу, рекавши му да је овлашћен да браћи Миљанић – Павлу и Нику, пренесе поздраве италијанске краљице – ређине Јелене Савојски, и позив да се преселе у Рим са породицама, гдје би им се признала универзитетска професорска звања и гдје би наставили, на одговарајућим тамошњим факултетима, да се баве наставничким позивом. Павле Миљанић се захвалио др Ричију, истакавши да би њему и његовом брату у сваком другом времену таква понуда чинила част, али с обзиром на ратне прилике и околност да је Италија окупатор њихове домовине – Црне Горе, принуђени су да такву понуду одбију. Др Ричи је ово саслушао с непријатним изненађењем и није крио увријеђеност ...⁹

Током читавог НОР-а Павле Миљанић је својим изјашњавањима и ставовима, по питању партизанског ратовања и ослободилачке борбе у цјелини, био веома близак линији коју је спроводила Комунистичка партија Југославије, иако никада није био њен члан. Због таквог свог држања нашао се међу виђеним личностима Народноослободилачког покрета у Црној Гори, које су биле на окупу 13-15. новембра 1943. у Колашину – на првом засиједању Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке. Био је с братом Ником и другима делегат из Бањана. Када је основан Просвјетни савјет 8. новембра 1944. у Никшићу, биран је за предсједника савјета при Повјереништву ЦАСНО-а за просвјету.¹⁰

26. марта 1943. у селу Шипчану, у Никшићкој општини, одржана је конференција интелектуалаца Никшићког среза, са готово 200 учесника, на којој је усвојена Резолуција којом се осуђује свака сарадња са окупатором и позивају сви интелектуалци тог среза, и Црне Горе уопште, да приступе НОР-у.¹¹ Један је од сазивача тог скупа и говорник на њему.

⁸ Овјерене сл. изјаве: Матије Килибарде, Милана Килибарде и Душана Миљанића (Београд, маја 1969).

⁹ Г[ојко] М. К[илибарда]: *Слобода мог народа ми је изнад свега.* - Никшићке новине, 19. IV 1970, стр. 8.

¹⁰ Зоран Лакић: *Народна власт у Црној Гори 1941-1945*, Цетиње, 1981, стр. 451.

¹¹ Прва резолуција ове врсте у Црној Гори, донесена је 13. марта 1942. у Бајицама, крај Цетиња, када су 190 војних обвезника положили заклетву да неће узимати непријатељско оружје и борити се против своје браће. Бајичка резолуција је имала великог позитивног одјека на подршку НОБ-и у читавој Црној Гори.

ROYAUME DE MONTÉNÉGRO

PASSEPORT DIPLOMATIQUE

Au Nom de Sa Majesté *Nicolas I*
Roi de Monténégro, Nous *Ministre*
des Affaires Etrangères
requérons les *Officiers civils et militaires* chargés
de maintenir l'ordre au *Monténégro* et prions les
Authorities investies de la même mission dans les
pays alliés ou amis du Monténégro de laisser
librement passer *Monsieur Mirkovitch Paul*,
Secrétaire du Ministère des Affaires Etrangères,
et sa famille composée de *Madame Danisha Mirkovitch*
et *Mr Nicolas Mirkovitch*, médecin du *Service de Santé*,
et de leur donner aide et protection en cas de besoin.

à *Venille* s/s le *28 Mars 1918*

Le *Ministre des Affaires Etrangères*

Signature du *Ministre*
P. Mirkovitch

Eugène Popovitch

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORA

En la Legation Royale
de Monténégro pour
l'authenticité de la signature
ci-dessus le 9 Mars 1918
Le Consul Général

Chargé des Affaires de Monténégro

R. R. R.

Павле Миљанић је и потписник писма које је, скупа са братом Ником и Костом Радовићем-Миљанићем, официром, упућено Првој конференцији за Црну Гору и Боку, у којем се црногорски родољуби позивају да приступе НОП-у. Ово писмо плијени својом садржином. Његови потписници, руковођени патриотским мотивима, већ тада се залажу за пуни хуманизам послје рата, али и да одмах, у току рата, ”пријеки војни судови пређу у редовне судове и за стварање логора за интернирање окривљених и одлагање што већег броја пресуда до свршетка рата.”¹² Овакво њихово реаговање, у ствари, представља, очито, дубоко неслагање са одлукама пријекних партизанских судова и тзв. ”лијевим грјешкама”, које су нанијеле доста штете народноослободилачком покрету. Дакако, у томе се манифестује и њихово неслагање са братоубилачким ратом. Стога, позивају да се с њим престане.- Био је то конструктивни резон искрених хуманиста, европски образованих и васпитаних, научених да цијене сваки људски живот ...

Тридесетог априла 1944, у селу Кутима у Никшићкој Жупи, одржана је Оснивачка скупштина обновљеног Црвеног крста Црне Горе и Боке, за чијег је предсједника изабран Павле Миљанић.¹³ Ову дужност, као и дужност предсједника Просвјетног савјета, обављао је до одласка у Београд, у јесен 1945. године.

По повратку у Београд, Павле Миљанић је наставио каријеру универзитетског професора. За редовног професора изабран је 1946. године. Био је веома цијењени и истакнути професор. У првим поратним годинама биран је за продекана; три пута за страјешину Електротехничког одсјека, а када је од неколико одсјека тог факултета образована кратковјечна Техничка велика школа, био је њен први проректор. Као професор био је веома омиљен и са студентима се опходио колегијално, али је на испитима био строг. Када би некоме студенту у индексу уписао десетку – то би био прави догађај о којем се на Факултету данима причало!

П. Миљанићу припадају велике заслуге за осамостаљивање Електротехничког факултета у Београду и оснивања Електротехничког института САНУ (1947), чији је био први управник.

Павле Миљанић је рано стасао у врсног професора, стекавши велику репутацију и углед не само у Југославији, већ и у иностранству. Познавао је лично многе најистакнутије личности свјетске науке – физике и електротехнике: Нилса Бора, Војеводина, Сједова, Пупина, Капицу и са њима био не само познаник већ и пријатељ. Са Михаилом Пупином и Пјотром Капицом се дописивао. Приликом промоције за доктора *honoris causa* Михаила Пупин на Београдском универзитету 1935. године, Павле Миљанић је поднио реферат у којем је дао оцјену значаја и величине Пупиновог научног рада.¹⁴

¹² Б[ранко] Копривица: *Писмо Павла Миланића, Коста Радовића и Ника Миљанића Скупштини ЗАВНО-а Црне Горе и Боке у Колашину*. - *Дневник Црне Горе*, 23. март 1995, стр. 20-21.

¹³ *Црвени крст Црне Горе 1875-1975*, Титоград, 1980, стр. 124.

¹⁴ Новак Р. Миљанић: *Прилог био-библиографији др-а Павла Миљанића*.- Библиографски вјесник, VI/1977, бр. 2/3, стр. 161. Уп.: Миљивој Матић, *Михаило Пупин*.- Летопис Матице српске, Нови Сад, 1935, књ. 343, стр. 140-142.

Војвођанин Михаило Пупин је високо оцијенио Миљанићеву књигу "Теорија простирања периодичних електричних струја, са нарочитим обзиром на телефонске струје и посебном теоријом Пупиновог поступка у техници далеке телефоније", која се на свијет појавила 1933. године. М. Пупин је ово дјело назвао "мудром књигом, драгоценим додатком југословенској техничкој књижевности", да би је, притом, оквалификовао као "најбољу од свих које је имао у рукама, и свакако, једином на српскохрватском језику, која ће у много чему поучити и многе професоре универзитета, поред осталог и у погледу суштине пупинизације."¹⁵

Миљанић је био један од оснивача и дугогодишњи потпредсједник Југословенског друштва "Никола Тесла" у Београду, а 1939. године је изабран за потпредсједника Института „Никола Тесла“ у истом граду. Добитник је Златне плакете Југословенског друштва „Никола Тесла“ (1961) за нарочите заслуге на популарисању имена и дјела овог великана свјетске науке, док је 1966. године добио савезну награду "Никола Тесла" "као знак високог признања за његово богато животно дјело у развијању електротехничке науке у нас, за развој наставе Електротехнике, за подизање бројних генерација електроинжењера, као и за допринос признању Теслиног дела у међународној научној јавности. С тим у вези припада му главна заслуга за међународно усвајање назива 'тесла' за јединицу магнетне индукције" – стоји у образложењу предлога за ову награду. Уз то, стоји и ово: "Професор Миљанић је цењен као високи стручњак из области Теоријске електротехнике не само у нашој земљи већ и у иностранству".

Годинама је био представник Југославије у Техничком комитету Међународне електротехничке комисије и припадао најужим радним групама тог комитета.

Када је Влада Црне Горе 23. октобра 1950. формирала Научно друштво Црне Горе, са сједиштем на Цетињу, проф. др Павле Миљанић је међу првим члановима изабран у Одјељењу техничких наука.¹⁶ Од тада, до укидања Научног друштва 1956. године – био је његов редовни члан.

Запамћено је, међутим, да је својевремено, шездесетих година, кад је дознао за идеју неких својих колега да га кандидују за члана САНУ, реаговао овако: "Не, није ми част да уђем у ту масовну друштвено-политичку организацију у којој је и један Едвард Кардељ!"¹⁷

Проф. Павле Миљанић је пензионисан 1960. године. Активно је судјеловао у конституисању Електротехничког факултета у Подгорици. Био је одушевљени поборник његовог оснивања школске 1961/62. год. односно 1964. године, предсједник његове матичне комисије, хонорарни редовни професор Теоријске електромагнетике и вишег курса тог наставног предмета на трећем

¹⁵ Д. М. Ивановић: *Др инж. Павле Миљанић*, Политика, 18. III 1975, стр. 14.

¹⁶ Др Душан Ј. Мартиновић: *Туга феникса. Мирнодољска дезградација Цетиња*, Цетиње, 1997, стр. 54.

¹⁷ Према запису Павловог сина Михаила Миљанића, новинара и пјесника, који је казивање очево и његових колега ставио на папир...

степену студија, као и члан комисије за одбрану прве докторске дисертације 1969. године.¹⁸

Проф. П. Миљанић је активно учествовао у разним редакцијама стручно-научних часописа. Са групом београдских научника техничке струке покренуо је, на освитку 1941, часопис "Наука и техника", који је излазио од јануара до априла 1941. и од маја 1945. до средине 1954. године – и за све вријеме излажења овог гласила био у уређивачком одбору, и повремено сарадник. Када је, по престанку овог, покренут часопис "Тесла", као орган Југословенског друштва "Никола Тесла" за унапређење науке и технике, Миљанић је, такође, био у уређивачком одбору, од 1954. до краја 1959. године. И у овом часопису објавио је неколико својих радова. Сем објављених радова, проф. др Павле Миљанић је у више наврата држао јавна предавања. Тако је, на примјер, 30. априла 1944. године у Никшићкој Жупи на Оснивачкој скупштини обновљеног Црвеног крста Црне Горе, одржао предавање "Циљеви и задаци Црвеног крста", а године 1949. у новоконституисаном Електротехничком институту САНУ у Београду поднио је неколико саопштења: *Питање рационализације електромагнетичких величина и образаца; Карактеристична импеданса осцилаторног кола и његов механички аналог; Графичко-рачунски поступак за изналажење импеданса паралелног система и др.*, за које нијесмо могли утврдити да ли су, можда, негде и публиковани!?

За свој патриотски, хуманитарни и стручно-научни рад проф. Миљанић је добијао разна друштвена признања, међу којима ћемо три важнија споменути:

1. Године 1968. Скупштина Социјалистичке Републике Црне Горе, поводом 25. годишњице Првог засиједања Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке, као делегату на том засиједању у Колашину, одала му је признање "на доприносу у стварању Социјалистичке Републике Црне Горе";

2. Новембра 1970. године Савезни одбор Југословенског црвеног крста додијелио му је Златни знак и Повељу, као признање за заслуге у раду и допринос Организацији Југословенског црвеног крста;

3. На предлог Електротехничког факултета у Београду, Скупштина Београдског универзитета, на сједници одржаној 26. фебруара 1973. године, једногласно је донијела Одлуку о његовом избору за почасног доктора Универзитета у Београду. У образложењу Предлога за то високо признање и титулу, између осталог, стоји:

"Име Павла Миљанића, дојена југословенске електротехнике, нераздвојно је повезано са рађањем и растом београдске електротехничке школе... Као предавач за катедром Електротехничког факултета био је и остао ненадмашан!... Умео је да плени и понесе своје слушаоце, да их води у тајанствени свет електрицитета и да им открива сву његову лепоту. Многа његова

¹⁸ Прву докторску дисертацију на Електротехничком факултету 1969. године одбранио је доцент дипл. инж. Милинко Шарановић, доцније ректор Универзитета и академик.

предавања, чак и она са наизглед споредним темама, остала су у трајном сећању његовим студентима и велика је штета што нису сва забележена [...]. Посебно треба истаћи велико и зналачко залагање професора Миљанића [...] око усвајања назива 'тесла' за јединицу магнетске индукције." Он је још 1953. године "у виду писменог и усменог реферата, изнио теоријске разлоге за давање посебног имена практичној јединици магнетске индукције, против чега су били многи угледни електротехничари у свету. С обзиром на високи углед који је уживао Тесла, с једне стране, и врло распрострањене отпоре да се уведе нова посебна имена за јединице физичких величина, а посебно магнетску индукцију, с друге стране, очигледно је да је прву а можда и најтежу битку на путу до увођења јединице 'тесла' требало извојевати на овом питању. Ту су снага аргумената и међународни научни углед професора Миљанића одиграли одлучујућу улогу..."

Павле Миљанић је, емотивно везан за родно мјесто и ширу завичајну средину, будно пратио и бринуо за рјешавање многих важних проблема на тлу Црне Горе и изван електротехничке струке, којој је као професор поклатио више својих стваралачких година. Био је један од потписника познате петиције против рушења Његошеве капеле на Ловћену и изградње Маузолеја на њеном мјесту. Ту петицију, упућену Скупштини и Извршном вијећу (влади) Црне Горе, Централном комитету Савеза комуниста Црне Горе, Главном одбору Социјалистичког савеза радног народа Црне Горе и Скупштини општине Цетиње, потписало је двадесетак тада најугледнијих Црногораца, који су чинили крем црногорског интелектуалног корпуса у Београду, поглавито професора Београдског универзитета...¹⁹ Није наодмет констатовати: *нико им никада није одговорио!*? Треба нам рећи, Миљанић је, иначе, према Његошевој капели имао посебан однос, јер је као млади инжињер успјешно ријешио њену заштиту од силовитих ловћенских громава, примјењујући систем Фарадејевог кавеза, то јесте окружавајућим громобранима. О свему томе он пише и посебно у опширном писму одборницима Цетињске општине и њеном предсједнику Петру Томановићу, на тај начин придружујући се познатој посланици Лазара Трифуновића, упућеној, такође цетињским одборницима.²⁰

Проф. П. Миљанић је био личност са чврстим моралним нормама и патриотским увјерењима – остајући им досљедан од ране младости. Без обзира на космополитску оријентацију и образованост, искуство и ширину, малена Црна Гора му је била, и до смрти остала – велика. Увијек је према њој био готово романтичарски опсједнут, до искључивости, субјективан и привржен. Идеализовао је све што је у вези с њом!

Уз све уважавање које му је указивано, проф. Миљанић никада није био нарочити миљеник власти. Валда и Стојадић се није либио да покаже колико,

¹⁹ Уметност, Београд, 1971, 27/28, стр. [11].

²⁰ *Ibidem*, str. 94-96.

изнад свега, цијени науку и колико је свака власт, у поређењу са њом, кратковјечна и пролазна. Говорио је он да људи кад добију власт толико се промијене – да ин не можеш препознати: *honores mutant mores!* С тим у вези, за почасти никада није марио нити, пак, за њих био заинтересован. Са доброћудним осмијехом примао је обавијест да је негдје у нешто изабран, или да је добио неко признање у виду награде, ордена и тсл. Једине праве и трајне вриједности налазио је у науци, у својој електротехници, и њој припадао, до саме смрти, цјелокупним својим бићем.

Ипак, с разлогом га нијесу мимоилазила признања и одликовања. Поред наведених, одликован је прије рата Орденом Карађорђевог звезде и светог Саве III степена, а послије Другог свјетског рата – Орденом заслуга за народ са златном звијездом и Орденом рада са златним вијенцем.

Добио је и националну пензију, која је додијељивана заслужницима!

Проф. др Павле П. Миљанић преминуо је 16. марта 1975. године у Подгорици, а два дана касније сахрањен је у породичној гробници на Новом гробљу у Београду, о државном трошку.

Проф. П. Миљанић био је непоправиво расијан – за све забораван, осим за науку и своје формуле. Никада и никуда није журио. Остало је за њим много присјећања и занимљивих анегдота. Једном је, тако, прије рата, послије одржаних предавања, изашао са Техничког факултета у Београду и упутио се ка првој трамвајској станици, с намјером да иде кући. Проф. Миливоје Ракић, који је био с њим у друштву, упитао га је: "Куда си то кренуо колега?" – Он му је одговорио. "Па, кући!" – На то ће Ракић: "А зашто не идеш колима?" Павле се тек онда сјетио да је кола оставио пред Факултетом, па је промјенио смјер – ка колима. Или: за вријеме рата, док је породица Миљанић боравила у сеоској школи у Горњим Дубочкама, подно Његош планине, једном је у намјери да проспе воду из лавора послије умивања, хитнуо кроз прозор и воду и лавор заједно...

Општепознато је да је на предавања и, уопште, на разне састанке и скупове – готово редовно каснио. Студенти су то добро знали, па су га стрпљиво чекали, или би и они долазили са закашњењем. Зло би било, по придошлице, када би проф. Миљанић, неким случајем дошао на вријеме... О "Заборавном професору" једанпут су најтиражније новине београдске донијеле ову биљешку:

"Професор Електротехничког факултета у Београду Павле Миљанић објавио је у петак другог октобра резултате испита теориске електронике, који су одржани још фебруара месеца ове године."

Заборавни професор

ПРОФЕСОР Електротехничког факултета у Београду Павле Миљанић об-

јавио је у петак другог октобра резултате испита из теориске електронике, који су одржани још фебруара месеца ове године.

²¹ Вечерње новости, Београд, 5. октобра 1959. год.

Својевремено се причало како је, наводно, једном проф. Миљанић закаснио чак и на пријем код председника Тита!? Добри познаваоци проф. Павла Миљанића, нијесу били баш сигурни да Павле то није намјерно учинио.

Када би заронио и унио се у неки научни проблем и формуле, ни за шта друго није знао; нити марио. Свјестан своје заборавности, ако му је нешто важно пало на памет док је био ван куће или факултета, имао је обичај да то запише на комадићу папира који би му дошао до руке, најчешће на кутији цигарета, па је за њим остала права, разбацана хрпа цедуљица и картончића...

*
* *

Да закључимо о професору Павлу Миљанићу мишљењем академика Драгише Ивановића, који је писао у некрологу о Миљанићу са пуно сјете, и казао слjedeће:

”Снагом научног предвиђања уочава значај фундаменталних теоријских физичких наука за будућу електротехнику, па уз тешке услове заснива и развија теоријску електротехнику и електромагнетику на једном од највиших свјетских нивоа у школама електротехнике. Широка култура и велико знање омогућују му да се бави фундаменталним теоријским истраживањима. Постаје један од највећих познавалаца класичне електромагнетике...”²²

Конечно, најбољи суд о Павлу Миљанићу и његовом најважнијем дјелу – о вриједности Миљанићеве монографије о којој је раније било говора, дао је наш генијални земљак-проналазач Михајло Пупин, који се у писму датираним 25. септембра 1933. изванредно похвално изразио о Миљанићевој књизи, називајући је ”мудром књигом” и ”драгоценим додатком југословенској техничкој књижевности”, да би је, напoкoн, оквалификовао ”најбољом од свих које је имао у рукама” а свакако једином на српском језику. Мјеродавна оцјена великог научника! То је, заиста, велико и највеће признање. (Два Пупинова писма проф. П. Миљанићу као веома интересантна – доносимо у прилогу!)

II БИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. ДР ПАВЛА МИЉАНИЋА

II-1 Посебна дјела

1. ТЕОРИЈА ПРОСТИРАЊА ПЕРИОДИЧНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ СТРУЈА СА НАРОЧИТИМ ОБЗИРОМ НА ТЕЛЕФОНСКЕ СТРУЈЕ И ПОСЕБНОМ ТЕОРИЈОМ ПУПИНОВОГ ПОСТУПКА У ТЕХНИЦИ ДАЛЕКЕ ТЕЛЕФОНИЈЕ, Београд, 1933, 270 стр.

²² Д. М. Ивановић: *op. cit.*

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИНЦИПИ ЕЛЕКТРОТЕХНИКЕ.- Београд:Научна књига, 1952; 8°, Св. 1:Теорија простирања периодичних струја са посебном теоријом телефонског преноса.- 1952, XII+152 стр.
3. РЕАЛИСТИЧКИ ОБРАЗАЦ ЗА СРЕДЊУ ПОВРШИНСКУ ГУСТИНУ СНАГЕ ЕЛЕКТРОМАГНЕТИЧКОГ ЗРАЧЕЊА.- Београд:Електротехнички факултет, 1968, 10 стр.; 8°. Резиме на француском језику.
 Публикације Електротехничког факултета Универзитета у Београду. Серија: Математика и физика, 229.

П-2 Студије и чланци у периодичним публикацијама и зборницима

1. *O energiji jedne lopte koja bje i kreće se u tromoj i stišljivoj sredini.*- Глас Српске академије наука, Београд, 1925, књ. 117, стр. 65-74. *Résumé.*
 Изашло и као посебни отисак (Београд-Земун, 1925, 10 стр.).
2. *O случају пулсивног тела у кретању, где енергија узима облик Лоренц-Ајнштајновог обрасца.*- Глас Српске краљевске академије, Београд, 1926, књ. 120, стр. 67-73.
3. *O системима електротехничких јединица са четири основне физичке величине.*- Технички лист, Београд, VII/1925, бр. 18, стр. 265-268.
4. *Проф. Михајло Пупин данас прославља свој седамдесет и пети рођендан.*- Политика, Београд, XXX/1933, бр. 9120, 4. X, стр. 4.
5. *Un grand génie scientifique yougoslave Nikola Tesla, fondateur de l'électrotechnique industrielle moderne.*- Наша пошта, ревија пошта и телекомуникација, Београд, 1932, св. 100, стр. 289-294.
 Велики југословенски научни геније Никола Тесла, оснивач модерне индустријске електротехнике.
6. *Quarante-cinq ans de Radio-technique. Un retour aux débuts de la Radioélectricité.- Extrait du Livre commémoratif à l'occasion de 80-ème anniversaire de Nikola Tesla,* Beograd, 1937, str. 379-384.
 Четрдесет пет година Радиотехнике.- Враћање почецима Радиоелектрицитета.- П.о. из "Комеморативне књиге" издате поводом прославе 80.годишњице Николе Тесле (Београд, 1937).
7. *O потреби прецизног разликовања и о правилном изражавању бројне вредности, као и о једном графичком представљању коефицијената у три разна обрасца идеалних гасова.*- Гласник Хемијског друштва, Београд, 1937, стр. 47-61.
8. *Sur la nature des grandeure caractérisant le champ magnétique dans la vide.*- О природи величина које карактеришу магнетно поље у вакуму.- Споменница Електротехничког конгреса у Прагу (Праг, 1938)
9. *Маса и енергија у савременој физици.*- Наука и техника, Београд, 1938, стр.
10. *Најновије тековине Електротехнике.*- Предавања у Културној секцији, књ. I, Београд, 1940, стр. [77]-87.
 Издање: Удружење Војвођана у Београду.
11. *Материје, енергија, електрицитет у старој и савременој физици.*- Наука и техника, Београд, I/1941, бр. 1, стр. 9-15.

12. *Поводом чланка П. И. Воеводина.*- Наука и техника, Београд, IV/1948, бр. 10, стр. [697]-698.
Документовано побија писање о примату Ферарија над Теслом у научним открићима.
13. *Драгољуб Милосављевић.*- Наука и техника, Београд, VI/1950, бр. 9, стр. [441]-443.
14. *Џејмс Кларк Максвел (1831-1879).*- Наука и техника, Београд, VIII/1952, бр. 9, стр. [455]-461. Коаутор: дипл. инж. Душан Поповић.
Био-библиографија славног научника.
15. *Предговор.*- У: Славко Бокшан, *Историја електротехнике*, Београд, 1952, стр. 1-4.
16. *Андре Блондел (1863-1938).*- Наука и техника, IX/1953, бр. 7, стр. 301-309.
Коаутор: инж. Александар Дамјановић.
Лична сјећања и библиографија славног научника.
17. *Југословенско друштво "Никола Тесла" за унапређење науке и технике.*- Тесла, Београд, 1954, бр. 1-2, стр. 42-43. Коаутор проф Миодраг Ранојевић.
18. *Југословенско друштво "Никола Тесла" за унапређење науке и технике.*- Наша стварност, VIII/1954, бр. 7-8, стр. 164-166. Потпис: П. М. и М. Р.
19. *Шта је такозвана магнетна маса?*- П.о. из Зборника Електротехничког факултета, Београд, 1954-55, стр. 25-29.
20. *A prepos de la tendance de divers physiciens modernes à ne pas reconnaître l'existence effective d'un milieu connectif et transmetteur universel.*- Extrait des Actes du Symposium International R. J. Bošković, Dubrovnik, 1961.- Beograd-Zagreb-Ljubljana, 1962, str. 143-150.
21. *Bokšan Slavko.*- У: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, MCMLV (1955), str. 663. Potpis: P. Mić.
22. *Електрична снага у служби алуминијумске индустрије.*- Тесла, Београд, IV/1957, бр. 27-29, стр. 27-29.
О значају одлуке СИБ-а од 9. октобра 1956. да се гради Комбинат алуминијума у Црној Гори.
23. *Природно одабирање или цивилизација.*- Тесла, Београд, V/1958, бр. 6, стр. 39.
Поводом стогодишњице теорије еволуције (1858-1958) Чарлса Дарвина и А. Валаса.
24. *Реалистички образац за средњу површинску густину снаге електромагнетичког зрачења.*- Публикација Електротехничког факултета, Београд, 1968, № 229. Серија: Математика и физика, стр. [1]-10.
Има и сепарат.

III ЛИТЕРАТУРА О ПРОФ. ПАВЛУ МИЉАНИЋУ

1. АНОНИМ: *Откривена спомен биста Михајлу Пупину.*- Радиоаматер, Београд, XIX/1965, бр. 6, јун, стр. 198.
Спомен-бисту открио проф. П. Миљанић.
2. АНОНИМ: *Инжењер Павле Миљанић добитник награде "Никола Тесла".*- Политика, LXIII/1966, бр. 18883, 1. V, стр. 19.
3. АНОНИМ: *Павле Миљанић добитник награде "Никола Тесла".*- Техничке новине, Београд, 1966, бр. 10, 15. V, стр. 3.

4. АНОНИМ: *Умро Павле Миљанић*. - Борба, LII/1975, бр. 74, 18. III, стр. 6.
5. АНОНИМ: *Павле Миљанић*. - Побједа, XXXI/1975, бр. 3434, 18. III, стр. 4.
In memoriam.
6. АНОНИМ: *Павле Миљанић*. - *Никшићке новине*, IX/1975, бр. 336 (1337); 21.
III, стр. 7.
Некролог.
7. БРНОВИЋ, Душан: *Учите за себе*. - Студент, 1966, бр. 6, стр. 5.
Разговор са проф. П. Миљанићем.
8. ДРАШКОВИЋ, Чедомир: *Павле Миљанић*. - *Цетињски лист*, IV/1979, бр. 82,
25. VII, стр. 2.
9. ИВАНОВИЋ, Д[рагиша] М.: *Др инж. Павле Миљанић*. - *Политика*,
LXXII/1975, 22072, 18. III, стр. 14
In memoriam.
10. КАЛАБИЋ, Бранко: *Михајло Путин*. - *Политика*, XCI/1994, бр. 29124, 14. XI,
стр. 25. Фељтон. Са писмом (и фотографијом) проф. П. Миљанића
11. Календар Краљевине Црне Горе за 1918, Париз, стр. [21].
12. КИЛИБАРДА, Гојко: *Никшић у свјетлости педесетогодишњице СКЈ 1919-
1969*, Никшић, 1969, стр. 157, 182.
13. КИЛИБАРДА, Гојко М.: *Слобода мог народа ми је изнад свега*. - *Никшићке
новине*, IV/1970, бр. 81, 19. IV, стр. 7. Потпис: Г. М. К.
Запис о томе како је П. Миљанић за вријеме окупације 1941-1943. одбио италијанску понуду
да пође у Рим ради добијања професорске катедре.
14. КОПРИВИЦА, Бранко: *Писмо Павла Миљанића, Коста Радовића и Ника
Миљанића Скупштини ЗАВНО-а Црне Горе и Боке у Колашину*. - *Никшићке
новине*, XXVIII/1995, бр. 1158, 23. III, стр. 20-21.
15. ЛАКИЋ, Зоран: *Културно-просвјетна дјелатност органа народне власти
у Црној Гори*. - *Историјски записи*, XIV/1961, књ. XVIII, св. 2, стр. 315.
16. ЛАКИЋ, Зоран: *Народноослободилачка борба у Црној Гори*, Титоград,
1963, стр. 542.
17. ЛАКИЋ, Зоран: *ЗАВНО Црне Горе и Боке*, Титоград, 1965, стр. 156, 195.
18. ЛАКИЋ, Зоран: *Народна власт у Црној Гори 1941-1945*, Титоград, 1981,
стр. 327, 451, 505.
19. МАТИЋ, Миливој: *Михајло Путин*. - *Летопис Матице српске*, Нови Сад,
1935, књ. 343, стр. 140-142.
20. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Др Петар М. Миљанић (1858-1897)*. - У:
ПОРТРЕТИ VI, Цетиње, 1997, стр. 99.
21. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Сједиште друштва за науку и умјетност СР
Црне Горе*. - Овдје, Титоград, 1971, бр. 26/27, јул-август, стр. 25.
22. МИЉАНИЋ, Аким С.-Миљанић, Ђорђије М.: *Љетопис братства
Миљанића од око 1450. до 1968*, Београд, 1968, стр. 106, 108, 109.
23. МИЉАНИЋ, Новак Р.: *Национална архивско-библиографија др Павла Миљанића*. -
Библиографски вјесник, VI/1977, бр. 2, стр. 159-164.
24. МИЉАНИЋ, Новак Р.: *Први црногорски инжењери*. - Побједа, XXVI/1971,
бр. 2993, 10. I. Вријеме, бр. 7, стр. 4-5.
25. *Миљанић Павле*. - У: *Ко је ко у Југославији*, Београд, 1957, стр. 454.

26. *Миљанић Павле*.- У: Мала енциклопедија ПРОСВЕТА. Општа енциклопедија. Треће издање. Београд, 1978, стр. 562.
27. МИРКОВИЋ, Ђоко: *Девет деценија хуманог ангажовања*.- Побједа, XXV/1970, бр. 2926, 17. V, стр. 3. Потпис: Ђ. М.
28. ОБРАДОВИЋ, Никола М.: *Од Лицеја до Машиноског факултета*, Београд, 1958, стр. 55, 67, 68.
29. 80 ГОДИНА ВИСОКОШКОЛСКЕ НАСТАВЕ ЕЛЕКТРОТЕХНИКЕ У СРБИЈИ. 25 година Електротехничког факултета у Београду, Београд, 1974, стр. 24-25.
Библиографски подаци са фотографијом Павла Миљанића.
30. RASKOVIĆ, Nikola: *Miljanić Pavle*.- У: Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 134.
31. SAVIĆ, Pavle-Šljivić, Sreten: *Fizika*.- У: Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1958, III, str. 341-342. Potpis: P. S. i S. Š.
На стр. 341. спомиње се П. Миљанић као професор физике за техничаре од 1927. године.
32. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Миљанић Павле*.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, Никшић, 1998, стр. 116.
33. ЦРВЕНИ КРСТ ЦРНЕ ГОРЕ 1875-1975, Титоград, 1980, стр. 123-125.

IV ДВА ПИСМА МИХАИЛА ПУПИНА ПРОФ. ДР ПАВЛУ МИЉАНИЋУ

COLUMBIA UNIVERSITY
in the City of New York
Department of Physics

Norfolk, Konektikut,
25. septembra, 1933.

Госп. Проф. Павле Миљанић,
Каћанског ул. 13,
Београд.

Поштовани господине:

Примио сам два екземплара Ваше лепе књиге "Теорија простирања периодичних електричних струја". Прилике ми нису допустиле да Вам раније одговорим и да Вам благодарим на Вашем лепом поклону. Што нисам учинио раније чиним сада, и искрено Вас уверавам да ја високо ценим Ваш леп поклон и Ваш рад који је тако лено представио моју теорију југословенским техничарима, уверен сам да је Ваша књига драгоцен додатак југословенској техничкој књижевности.

Јасно је да Ви мој рад врло добро познајете и много ми ласка да сте на основи свога темељног познавања стекли о том раду тако лепо мишљење. Примам посвету Ваше књиге са најискренијом благодарношћу.

Већ се навршило преко тридесет година од како је моја теорија простирања електричних струја угледала света, и од како је мој проналазак, основан на тој теорији, нашао примене у свјетској техници. На свима културним језицима се о томе писало, али на српском језику нико ништа о томе пре Вас није ни споменуо. То ми је увек било загонетно. Пре неколико година један Словенац се наканио да у његовој њемачкој књизи о електричним трансформаторима спомене моју теорију, али на моје велико изненађење брзо се уверим, да тај мој југословенски колега ни из далека није разумео мој проналазак оптерећења телефонских каблова на његову теорију. Радујем се што ће га Ваша мудра књига поучити.

Благодарећи Вама нећу оставити успомену код мога народа да сам мој живот провео као самоук механичар који није никад био упућен у апстрактној науци и њеним идеалима. Тако су некад писали неки српски новинари. Ја им нисам много замерао, јер кад један словеначки професор електротехнике не разуме мој рад, како могу онда очекивати да ће га српски новинари разумети и тачно оценити? Ти су новинари на сваки начин одговорни за следећи догађај:

Године 1919. позове ме београдска влада да, као гост државе, пропутујем Србију и проучим стање ратне сирочади. Кад сам се са мога пута кроз Србију вратио у Београд, у јуну мјесецу те године, добијем позив да одржим предавање пред ђацима Београдског универзитета. Истог дана кад сам требао да одржим то предавање дође ми у посету ректор Универзитета, покојни професор Бранко Станојевић, и извести ме да се међу неким ђацима припрема демонстрација против мене. Примам његов савет и одустанем од заказаног предавања. Бојао сам се да би та демонстрација учинила ружан утисак на американског посланика у Београду, па и на мој Колумбиа универзитет, и на цео американски народ, чије је добро расположење према Србији било тада врло потребно српској ратној сирочади. Ја

сам лако разумео непријатељско расположење ђака према мени јер, заведени од неких српских новинара, они су у мени видели само једног окорелог техничког материјалисту који није никад ни завирио у идеални свет апстрактне науке.

Тако су неки ђаци Београдског универзитета мислили пре четрнаест година. А данас Ви на крају предговора Ваше књиге кажете: Михајло Пупин имао је ту ретку срећу да стекне једнака права на славу у чистој и примењеној науци. Те речи су ме подсетиле на онај догађај у години 1919, јер у њима се види један занимљив контраст између мишљења једног данашњег професора на Београдском универзитету и мишљења неких некадашњих ђака на истом универзитету. Тај контраст ме је наговорио да Вам саопштим горњу причу која би иначе ишчезла у мору заборавља.

Из Ваше књиге видим да Вас много занима не само теорија индуктивно оптерећених телефонских каблова, него и техничке појединости тога изума. Па зато ћу овде споменути једну ствар која ће Вас, мислим, много занимати. На страни 191. Ваше књиге Ви тачно описујете магнетско поље тороидалних калема. У калему те конструкције налази се важан елеменат мога изуметка, као што сте Ви то тачно приметили.

Данас свако познаје магнетно поље тороидалних калемова, али пре тридесет и три године чак ни инжењери у американој Телефон и Телеграф компанији и у компанији Сименс и Халске у Берлину нису то знали. Ево доказа: за пуних двадесет и пет година Американци па и Европејци су употребљавали за такозване телефонске транслаторе калемове типа који је представљен у скици 1. У тој скици су омоти a , b бакарне жице, а језгро $S S$ састоји се из гвоздене жице; кутија $d d$ гвоздени је покривач. Тај брутални тип телефонског транслатора данас се нигде не употребљава; његово место је заузео мој тороидални калем. Једном приликом ми је изјавио претседник Ameriken Telefon i Telegraf компаније следеће: 'Кад сте нам скренули пажњу на тороидални калем учинили сте нам драгоцену услугу. Сама та услуга вреди суму коју смо Вам платили за цео Ваш проналазак оптерећења електричних водова'. Данас је, наравно, опште познато да без тороидалних калемова моја теорија оптерећених водова имали би много мању примену у телефонској техници. Зато Немци, мени у почаст, називају те калемове "Пупин Шпулен". Немци свагда спомињу те тороидалне калемове са особитом пажњом.

Сад ћу Вам напоменути још једну другу ствар која ће Вас, мислим, интересовати: калем уноси у телефонске водове не само индукцију него и пасивни отпор /resistanc/ који троши енергију. Та трошња се врши не само у бакреним завијутцима калема него и у његовом парамагнетском језгру. Пре тридесет и три године електротехничари нису знали како да експериментално мере пасивни отпор произведен губитком енергије у парамагнетском језгру; теорију методе за то мерење ја сам израдио за инжењере Ameriken Telefon и Telegraf компаније и за Сименс и Халске техничаре. Од тог доба та метода се универзално употребљава у фабрикацији 'Пупинових калемова' и у испитивању парамагнетских тела. Метода је идеално проста, а састоји се у примени Витстоновог моста на мерење помоћу простопериодичних струја. Узимам слободу да Вам препоручим да у идућем издању Ваше књиге додате неколико ријечи о овој методи мерења отпора у индукционим калемовима. Ја сам ту методу препоручио и радио-инжењерима па и инжењерима океанских каблова и они су је примили и сад се она свуда успјешно употребљава. Књига дупком пуна математичких теоријама много јаче привлачи техничаре кад јој се дода неколико речи о методама мерења појединих сила које у тој теорији играју велику улогу.

Кад ми прилике допусте биће слободан да Вам се опет јавим и да Вам препоручим неколико ствари за идуће издање Ваше изврсне књиге, а споменућу такође и неколико ствари које су у вези са историјском еволуцијом оптерећених водова. За сад ћу завршити овај писмени разговор у нади да ћу га кроз кратко време продужити.

Молим Вас примите са мојим срдчним поздравима и моје уверење да високо ценим Ваш рад.

Сделајте Вам,

Михаило Пупин

Michael I. Pupin
One West Seventy-Second Street
New York City

Норфолк, Конектикот,
1 новембра, 1934.

Др. Павле Миљанић,
Професор универзитета,
Каћанског улица 13,
Београд.

Драги пријатељу:

Стигла ми је диплома која сведочи да сам Почасни Доктор Техничких Наука Београдског Универзитета. Она ми се изванредно допада, нарочито један израз у њој који каже, да је мој научни и технички рад много допринео "за морални престиж моје захвалне отаџбине". Морални престиж захвалне отаџбине много ми је драгоценији него све друго на свету.

Ја сам дуго живео у нади да ћу опет посетити Београд где сам последњи пут био 1921. године. Али ноге су ми толико изнемогле да о путу у Европу не могу ни мислити, нарочито сада кад је наша мила Југославија у дубокој жалости. Познавао сам пок. краља Александра и много сам га заволео, а и он је мене био заволео јер ме је са личним писмом позвао да дођем и живим у Београду. Нама овде у Америци се чини да је његово убиство могло да се избегне, да су с једне и са друге стране аутомобила стајала по два детектива на папучи његовог аутомобила са закаченим револверима и спремни да пуцају на сваког сумњивог човјека који се приближују аутомобилу. Зашто Французи нису то учинили нама је овде загоњетно.

Опште је мишљење овде у Америци да ће ова грозна трагедија ојачати југословенско уједињење, јер ма да је сепаратистички дух у Хрватској доста развијен велика већина народа види да је тај сепаратизам одгојен под упливом југословенских непријатеља. Хрвати и Словенци виде јасно да се без помоћи од стране Срба не могу одржати против Маџара и Немаца и Талијана. Мени је много мило што је пок. Краљ назначио у његовом тестаменту да Принц Павле постане Регент Краља Петра II. Ја познајем

Принца Павла лично и дубоко сам уверен да ће он бити изванредно добар регент, и да ће га народ много завољети и поштовати. Много ми је жао што је под данашњим околностима млади Краљ Петар морао да напусти његову школу у Енглеској. Ја сам много забринут за његово школовање и друштвено васпитање и уверен сам да цео српски народ у целој овој ствари тако исто мисли као и ја.

Радујем се што чујем да се Технички факултет Београдског универзитета преселио у нову зграду за техничке науке. Пишите ми, молим Вас, како је удешен електрични лабораториј у тој згради и ко је директор те лабораторије? Много би ме обавезали кад би ми послали каталог у коме се тачно види програм техничког одељења на вашем универзитету.

Ове године Амерички Институт Електричних Инжињера славио је своју педесето-годишњицу, и том приликом штампано је свечано издање званичног часописа тога Института. Била ми је намера да Вам пошљем један примерак тога свечаног издања. Да ли сам Вам га послао или не, данас не знам. Али ако нисам јавите ми па ћу Вам га послати. У прилогу Вам шаљем мој чланак који је изашао у том издању.

Са срдчним поздравом и најлепшим жељама за Ваш успех,

Сдавај Вам,

И. Ч. И. Ј. Ј. Ј.
И. Ч. И. Ј. Ј. Ј.

ПЕТАР Н. МАРТИНОВИЋ
(1897-1984)

I БИОГРАФИЈА

Академик Петар Н. Мартиновић, познати биолог-хуманиста и научник-филозоф — са великом репутацијом у свјетској науци спада, несумњиво, у ред наших највећих научника свих времена. Својим начином резултатима уврстио се у плејаду оних јужнословенских великана (Вук Ст. Карацић, Јован Цвијић, Никола Тесла, Михаило Пупин, Милутин Миланковић, Иван Ђаја, и др.), који су познати у свијету науке и научне мисли. Његов животопис је веома занимљив — подсјећа на узбудљив роман.

Води поријекло од знамените породице Мартиновића (братство Драговић) која је дала неколико истакнутих јунака, два генерала¹ и два научника високог угледа². Унук је Филипа Матова, брата гласовитог јунака Сава Матова, стотинаша и плодног народног епичара.³ Обојица су били учесници чувене одбране Острога у злогласној Омер-пашиној години 1853, заједно са још 29 храбрих Црногораца!

Рођен је 11. јула 1897. у Подгорици у породици столара Николе Филипова и домаћице Плане Поповић. Пошто му се породица преселила у Подгорицу тамо

¹ Уп.: Душан Ј. Мартиновић: *Јован-Јово С. Мартиновић (1851-1922)*. - У: ПОРТРЕТИ VI, Цетиње, 1977, стр. од 60-73 и Петар Милов Мартиновић (1881-1940). - У: ПОРТРЕТИ VI, стр. 197-209.

² Петра Н. Мартиновића (1897-1984) и Јована С. Мартиновића (1934-1998) о којима је ријеч у овој књизи.

³ Види: Др Душан Ј. Мартиновић, *Сава Матов Мартиновић (1806-1896)*, Цетиње, 1996, 166 стр.: Сава Матов Мартиновић: *Мемоари (животопис, писма, пјесме)*. Приредио, уводну студију написао и библиографију сачинио: Др Душан Ј. Мартиновић, Подгорица, 1996, 413 стр.

је завршио основну школу и четири разреда гимназије, затим је пети, шести и седми разред завршио на Цетињу. Отац му је погинуо 20. октобра 1912. на Тарабошу, у Првом балканском рату. Даље редовно школовање прекинули су му догађаји Првог свјетског рата. Аустроугарску окупацију (1916-1918) преживио је у крајњој оскудици и немаштини попут многих младића и већине породица у Црној Гори. У првој поратној години завршио је осми разред и матуру у Подгоричкој гимназији.

А онда је, по свршетку Првог свјетског рата, услиједио период реконструкције уједињене државе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, у којој је и Америка узела учешћа нарочито преко хуманитарних друштава и организација, доприносећи обнови ратом разорене и изњурене Европе и, напосе јужнословенских држава. Једна од америчких организација, која је учествовала у овом раду била је Међународни српски просвјетни комитет, чији је оснивач и предсједник била др Rozarija C. Morton, из Њујорка. Благодарени њеним напорима и настојању комитета на чијем се челу налазила, шездесетак српских студената били су одабрани и упућени у Америку на школовање. Међу њима се обрео и Петар Мартиновић, који је послан на Универзитет у Сиракузи да студира Пољопривредни факултет. Универзитет га је ослободио плаћања школарине, а госпођа Неруу Alvah Strong из Ричестера обезбиједила му је егзистенцију помажући га својим новчаним средствима. Петрово знање енглеског језика није било довољно да прати наставу на студијама, па је стога појачано радио да би савладао овај свјетски језик. Упркос овим тешкоћама, постигао је завидан успјех. У каталогу са оцјенама у канцеларији декана Факултета G. R. L. Nye-а његова просјечна оцјена од самог почетка била је „Б“, и касније није падала испод овог симбола. Напорни рад био је исувише велики, што се одразило на Мартиновићев нервни систем. Стога се, послје треће године студија, враћа кући на одмор и ради опоравка.

Да не би прекидао студије уписао се у Београд на Пољопривредни факултет и ускоро дошао до сазнања да наставни програм у Југославији не одговара програму Универзитета у Сиракузи. Из тих разлога, по савјету неких својих пријатеља, враћа се у Америку. Овом приликом Међународни просвјетни комитет није му био наклоњен; сумњајући у његово физичко здравље и отпорност његовог организма, покушао је да омете његов повратак. Али, млади студент Петар Мартиновић није се обесхрабрио, штавише био је упоран. Успио је да извади пасош и добије америчку визу и љекарско увјерјење да је потпуно здрав. Пошло му је за руком да га некадашњи меценати поново прихвате, тако да се фебруара 1925. поново нашао на Сиракушком универзитету. Фебруара 1926. завршио је Пољопривредни факултет са успјехом „cum laude“.⁴

* Готово сви биографи академика Петра Мартиновића тврде да је рођен у Подгорици. У једном интервјуу он, међутим, каже: „Рано смо прешли у Подгорицу“, с тим што предходно новинар Д. Адамовић биљежи да је рођен на Цетињу, што ће рећи да му је П. Мартиновић саопштио тај податак. (Уп.: Д. Адамовић, *Бог није створио ништа*, Политика, 16. март 1975, стр. 17.). У матичним књигама рођених на Цетињу не биљежи се, међутим, није створено.

⁴ Према подацима Alumni News, службеног органа Удружења студената Универзитета у Сиракузи.

Љетњи семестар 1926. године Петар Мартиновић је провео на Cornell-универзитету, у Сједињеним Америчким Државама. Не задовољавајући се добијеном дипломом, млади агроном се, по савјету једног свог професора, уписао на Филозофски факултет, изабравши зоологију као главни предмет. Под руководством професора — др William-a M. Smallwood-a провео је још једну годину на универзитету и дипломирао на Филозофском факултету фебруара 1927. године. Љетњи семестар 1927.године провео је на раду у Marine Biological Laboratory, Woods Hole, Mass., USA.⁵ Затим се уписао на виши курс из зоологије ради даљег специјализовања, те у јуну наредне 1928. године добија научни степен магистра биолошких наука. Тога љета, док се одмарао испод једног дрвета на неком пољском добру у близини Рочестра, бива случајно рањен од једног несмотреног ловца. Како ово рањавање, срећом, није имало озбиљније последице, убрзо се опоравио и у септембру уписао на виши курс на Yale — универзитету, гдје ради у лабораторији проф. R. G. Harrisona. Овдје се млади научник, слушајући предавања из експерименталне зоологије у току шест мјесеци 1928/1929. године упознао са методама културе ткива in vitro. Резултат његових тадашњих експериментисања су високо оцијенили и били су публиковани у „The Proceedings of the Society for Experimental Biology and Medicine“ за 1929. годину, под насловом „Body Fluid of the Mammalian as a Medium Tissue Culture Work“.⁶

Петар Мартиновић се марта 1929. вратио у Београд. Захваљујући Андрији Штампару, каснијем предсједнику ЈАЗУ у Загребу, добио је мјесто као биолог Централног хигијенског завода, при Министарству народног здравља Југославије у Београду, гдје му је омогућено да настави своје експерименте са cerebrospinalnim likovom на можданом ткиву сисара. Резултате ових својих истраживања описао је у два занимљива чланка, која су се појавила у „Archiv für experimentelle Zellforschung“. Енглески превод ових чланака са великим интересовањем је примљен код америчких биолога.

Ректор Универзитета у Сиракузи Charles W. Flint, који је са интересовањем пратио Мартиновићево научно напредовање, у прољеће 1930. писао му је — занимајући се за његов положај и могућности бављења научним радом.

Мартиновићев одговор оличава скромност и амбицију, и у исто вријеме служи као необичан коментар о условима под којима се тада развијала југословенска наука. Занимљивости ради, цитираћемо неколико пасуса из Мартиновићевог писма поменутом ректору:

„Уколико је у питању мој садашњи положај, могу рећи да се не може сматрати као повољан, чак и када се посматра са локалне тачке гледишта. Ја сам изгубио много самим тим што сам се задржао на студијама у Америци читавих осам година, умјесто да сам се одмах вратио чим сам дипломирао. Када сам се вратио из Америке, нашао

⁵ Petar Martinović.- Ijetopis JAZU, za 1959, 66, Zagreb, 1962, str. 180.

⁶ Према подацима Alumni News-a.

сам своје школске другове гдје заузимају важне положаје у државној служби, док сам ја морао да почнем са самог дна на лествицама чиновничке каријере. Ово апсолутно нијесам могао избјећи јер такав је закон [...]

Поред овога, Југославија је млада земља и услови за научни рад доста су оскудни. Једном ријечју, научни радник је приморан да троши велике количине енергије да би савладао тешкоће које су скоро непознате у Америци“.

Кроз ове ријечи, очигледно, звучи уздржана нестрпљивост једног несумњивог талента.

И ријечи ректора Флинта, упућене на крају писма Петру Мартиновићу, звуче педагошки охрабрујуће:

„Драги Петре,

Ми се поносимо са Вама и с Вашим радом и надамо се да ћете нас с времена на вријеме извјештавати о вашој активности.

Срдачно Вас поздравља

Charles W. Flint, с.р.“⁷

Мартиновић је упркос неповољним условима интензивно и прегалачки радио. Године 1932. промовисан је за доктора биолошких наука на Универзитету у Београду са темом „Postantalna oogeneza u sisaraj“. Оно што није могао остварити у домаћим условима, Мартиновић је надокнађивао на страни. Позиван је на рад у разне лабораторије. Као стипендиста Rockefeller-ове фондације провео је двије године на раду у Strangeways Laboratory у Cambridge-у, у Енглеској. У току 1936/1937. године похађао је предавања из патолошке анатомије на Медицинском факултету у Cambridge-у.

Све до 1946. године Петар Мартиновић је остао у радном односу код Хигијенског завода у Београду. Тада је прешао у Нови Сад, гдје је, заједно са др Душаном Замуровићем, основао Лабораторију за експерименталну биологију и медицину. У току 1947. године, као стипендиста Свјетске здравствене организације, провео је три мјесеца на раду у Strangeways Research Laboratory (Cambridge, Енглеска).

Од 1949. П. Мартиновић ради у Институту за нуклеарне науке „Борис Кидрич“ у Винчи, код Београда. Био је шеф Одељења за културу ткива и органа. Са овог мјеста је често одлазио на специјализације и лабораторијски рад у иностранство. У 1950/51. години, на позив Rockefeller-ове фондације и Commonwealth Fund-а, провео је девет мјесеци у САД-а. Овом приликом похађао је једномјесечни курс из културе ткива у Cooperstown-у, New-York, и провео четири мјесеца на раду у Osborn Zoological Laboratory, Yala University; одржао је једанаест предавања на разним универзитетима и научним институтима. И у току 1955. године, на предлог Комисије за културну сарадњу са иностранством СР

НАЦИОНАЛНА
CRNE GORE
ЂУРЂЕ
CRNOJEVIĆ

⁷ Пропратно писмо ректора Флинта објављено је уз биографски запис Петра Мартиновића у Alumni News-у, сл. органу Удружења студената Универзитета у Сиракузи.

Србије и British Council-a, посетио је више познатих свјетских лабораторија, у Лондону, Кембриџу, Оксфорду, Бристолу, у Енглеској, као и у Паризу у Француској.⁸

На позив Америчке академије наука у 1956. години присуствовао је бројним конференцијама и активно учествовао у раду четири конференције. У 1956/1957. године, на позив Osborn Zoological Laboratory провео је на раду на Yale University и Rockefeller-овом Институту за медицинска истраживања око десет мјесеци.

Петар Мартиновић је у Винчи, као шеф Одјељења за културу ткива и органа, организовао рад у Биолошкој лабораторији Института. Пензионисан је 1970. године као начелник Одјељења за ендокринологију и експерименталну биологију. У овој Лабораторији је, међутим, и даље радио на проблемима на којима је био ангажован прије пензионисања — и тако све до поткрај живота.

Подручје научног рада академика Петра Мартиновића је експериментална трансплатација и експлантација ткива и органа сисара. Резултати његових истраживања могу се приказати у четири главне скупине: *радови на култури ендокричних жлијезда на стаклу; радови на хипофизектомираним штаторима; рад на хипофизектомираним калемњеним адреналектомираним калемњеним штаторима подвргнутим X зрацима и ауто-, хомо- и хетеротрансплатација примордиума главе пилета и пачета.*⁹

Због свог доприноса биолошкој науци, Петар Мартиновић је 1958. године изабран за дописног, а 1961. за редовног члана САНУ. Године 1959. изабран је и за дописног члана ЈАЗУ, у Загребу. Уз то, био је члан Управног одбора Југословенског друштва физиолога, Управног одбора Српског биолошког друштва и његов предсједник (1968-1970), Европског друштва за културу ткива, Америчког друштва за културу ткива, Управног одбора Међународног друштва за биологију и ћелије, Међународног друштва за експерименталну ембриологију и Америчког националног друштва заслужних научних радника Sigma XI.¹⁰

За достигнуће у области биологије и ћелије награђен је Октобарском наградом града Београда (1957) и наградом АВНОЈ-а (1973). У 1975. години због залагања на послу добио је специјално признање од Српске академије наука и уметности. Одликован је и са два висока ордена: Орденом рада са златном звијездом и Орденом заслуга за народ са златним вијенцем. Сва ова признања код нас и у свијету су резултирала због Мартиновићевих нових спознаја, у Институту за нуклеарне науке „Борис Кидрич“ у Винчи, 16. децембра 1969. одржана је свечаност, којој су присуствовали Велибор Глигорић, предсједник САНУ, Војин Гузина, предсједник СКНЕ, академици: Милан Бартош, Павле Савић и Душан

⁸ Петар Н. Мартиновић, редовни члан САНУ за 1961. Београд, 1963, стр. [185]

⁹ Ljetopis JAZU 66, за 1959. Zagreb, 1962, str. 181-183.

¹⁰ Годишњак САНУ за 1961. Београд, 1963, стр. 186; Професор Петар Н. Мартиновић редовни члан САНУ. Предсједник 1968-1970.- Српско биолошко друштво ПОЛА ВЕКА, Београд, 1997, стр. 27.

Каназир, и више гостију са Београдског универзитета, института и колектива у Винчи.¹¹

О Петру Мартиновићу, као научнику и човјеку говорио је његов млађи колега академик Душан Каназир, каснији председник САНУ. Каназир је, између осталог, рекао:

„Osnivanje i postojanje ovog Instituta vezano je za ime akademika Pavla Savića, a razvoj i ugled biološke laboratorije u Institutu 'Boris Kidrič' su vezani za ime akademika Petra Martinovića. Stoga osećam istinsko zadovoljstvo i čast što mogu na ovoj prigodnoj svečanosti da govorim o čoveku i naučniku koji je svojim naučnim radom doprinio afirmaciji bioloških nauka u Institutu 'B. Kidrič' u zemlji i inostranstvu.

U savremenoj jugoslovenskoj nauci dr Petar Martinović već gotovo pola stoleća zauzima jedno od vodećih mesta. Bez sumnje on spada u pionire i nosioce savremene naučne misli u oblasti bioloških nauka i onih naših retkih naučnika koji su prvi stekli svetski glas i tako svojim imenom i naučnim radom ogromno doprineli razvoju jugoslovenske nauke i njenoj afirmaciji u svetu.

[...] Dr Martinović je kao jedan od naših najpoznatijih istraživača u oblasti eksperimentalne biologije, bio prema mišljenju profesora Savića najpogodnija ličnost, da sa mlađim saradnicima postavi temelje savremenoj eksperimentalnoj biologiji u Institutu 'Boris Kidrič'. Zato se ne može govoriti o Biološkoj laboratoriji u ovom Institutu, o njenom razvoju i njenim ostvarivanjima a da se pritom ne oda priznanje dr Petru Martinoviću.

Golem je stvaralački opus dr Petra Martinovića. On je naučnik filozof i humanista. Nije sada trenutak - dodaje akademik Kanazir, da dajemo kompletnu analizu njegovog plodnog i raznolikog naučnog stvaralaštva. Zadržao bih se samo ukratko, veli Kanazir, samo na značaju tih dostignuća i rekao bih vam nekoliko reči o dr Martinoviću kao čoveku.

U oblasti Endokrinologije dr Petar Martinović se svojim saradnicima izučava fundamentalne mehanizme neuro humoralne korelacije i sprege između hipotalamusa i gonada. Dr Martinović je prvi u svetu objasnio neke procese oogeneze i njemu je prvom pošlo za rukom da pokaže da se procesi oogeneze jajnika novorođenog pacova mogu odigrati u uslovima kulture na staklu tj. van organizma. Ovaj rezultat ima ogroman teoretski i praktičan značaj. Martinović već 30 godina izučava funkciju hipofize i korelaciju hipofize-gonade...

U oblasti eksperimentalne embriologije i imunobiologije dr Martinović je sa svojim saradnicima dao prilog teoriji stečene tolerancije jer je dokazao da koelencimijena obavljenog u embriogenezi ne dolazi do odbacivanja transplantiranog tkiva tj. ne dolazi do imunih reakcija.

¹¹ 40 godina u službi nauke. — Весник Института за нуклеарне науке „Борис Кидрич“, Винча, XI/1970, бр. 1 (јануар) стр. [1].

Zahvaljujući toj činjenici dr Martinović je bio prvi koji je uspeo da konstruiše homo i heteroplastične himere pilića u toku embriogeneze, tj. njemu je prvom u svetu pošlo za rukom da glavu pileta jedne rase presadi na telo embriona pileta druge rase. Danas kada se u humanoj medicini pokušava da se stvore mogućnosti za presađivanje organa i tkiva nije potrebno isticati praktični značaj ovih pionirskih radova dr Martinovića — zaključuje D. Kanazir.

U oblasti Genetike Martinović je sa saradnicima prvi pokazao da male doze zračenja iz gleda, izazivaju naslednu anemiju, a prema mišljenju najkompetentnijih stručnjaka iz inostranstva, ovo je prvi poznati slučaj nasledne mikrocitarne hipohromne anemije kod laboratorijskih životinja.

Radovi dr Martinovića i njegovih saradnika predstavljaju, dakle, značajan i originalan doprinos nauci i imaju ne samo teoretski već i praktični značaj za primenjenu Biologiju, tj. humanu i animalnu Medicinu. Ideje dr Martinovića otvaraju nove puteve u rešavanju najsloženijih životnih procesa. Te ideje su znatno doprinele razvoju savremene Endokrinologije i Imunobiologije. Presađivanje organa i tkiva koje je izvršio dr Martinović sa saradnicima donelo je Martinovićevoj školi i jugoslovenskoj nauci značajno priznanje u svetu.

Ono što čini Martinovića naučnikom to su: intuicija, živa i raznolika imaginacija, žeđ za naučnom istinom, radni elan, trud, umešnost i veština. Svi ti kvaliteti daju njegovom radu i stvaralaštvu bogatstvo i originalnost. Martinović je naučnik koji je ceo svoj život u pravom smislu reči, posvetio nauci. Kada to kažem — precizira Kanazir, onda ne mislim na onih 40 godina provedenih u laboratoriji, niti na značaj postignutih rezultata, već mislim na čoveka kome je nauka smisao življenja i bitisanja.

Hteo bih da vam kažem nekoliko reči o Martinoviću kao čoveku. A u ovom izuzetnom slučaju nemoguće je odvojiti čoveka od naučnika. Ličnost dr Petra Martinovića predstavlja potpunu sintezu naučnika i čoveka humaniste. Kao humanista on se bori za afirmaciju osnovnih životnih vrednosti: razuma, talenta, tolerantnosti i razumevanja i slobode od bilo kakve prinude. Njemu kao Biologu-humanisti, osnovu za dalji opstanak i evoluciju čovečanstva čine humanost i solidarnost.

Završio bih, veli Kanazir, citirajući ovde jednu misao Čehova koja mi se čini prigodnom. Čehov kaže „da se sve na Zemlji mora malo po malo menjati, da se već sada pred našim očima menja, i da će nastaviti novi srećni život. Mi, kaže dalje Čehov, nećemo učestvovati u tome životu, no mi za njega živimo sada, radimo, patimo, mi ga stvaramo i jedino u tome je cilj našega življenja, onako hoćete, naše sreće“.¹²

¹² Исто, стр. [1]-2.

Мартиновић је у науци нашао смисао свога живљења, хармонију и срећу о којој Чехов говори. И његов удио у изградњи тог новог свијета, који Чехов визионарски предсказује није мали.¹³

Академик Душан Каназир је још једанпут, пратећи Мартиновића на вјечни починак пошто му се затворио животни круг — 26. јануара 1984, поновио његове огромне заслуге као биолога-хуманисте и научника-филозофа, који је својим „блиставим резултатима у области експерименталне ендокринологије, ембриологије и имунологије пронео славу наше науке и који је допринео угледу наше земље и Института 'Борис Кидрич'- Винча у свету...“¹⁴

Приликом сахране академика Петра Мартиновића, 28. јануара, на београдском Новом гробљу у Алеји заслужних грађана, осим Каназира, предсједника САНУ, и Ђорђа Јовића, директора Института „Борис Кидрич“, над вјечним боравиштем познатог биолога говорио је и Јово Мартиновић, научни савјетник у Лабораторији за молекуларну биологију и ендокринологију у Винчи, који је истакао да „смрћу академика Петра Мартиновића губе многи: светска наука — свог истакнутог члана, наше друштво — преданог радника, а његови сарадници — учитеља и пријатеља“. Ј. Мартиновић је у опроштајном говору даље истакао:

„Његовом смрћу губе и младе генерације биолога које неће имати ту привилегију, какву смо имали ми, да у свом стваралачком раду осете његову директну и индиректну потпору.

Природи која га је обилато обдарила духом, одужио се огромном љубављу према биологији. Та љубав је у његовом стваралаштву била неисцрпни извор енергије и трајне радозналости ширег опсега. Овај срећни спој талента и љубави довео је академика Мартиновића до врха рано, још у време када је серијом бриљантних експеримената пружио доказе за хипотезу о неконтинуираној пролиферацији полних ћелија у оваријумима сисара.

У врху светске науке био је касније, педесетих година, када је успио да пресади регион главе са ембриона плиета једне расе на тело ембриона друге расе и да такве химере одржи у животу и по неколико година. Многи сигурно памте да је ово његово достигнуће

¹³ 9. септембра 1986. приређена је емисија о академику Петру Мартиновићу на ТВ Београд која је обухватила његов научни рад. Истакнуто је да је Мартиновић један од наших највећих биолога, покушавајући да широком гледалишту приближи научна достигнућа позната широм свијета овог угледног академика. Истакнуто је да је он редовни члан САНУ, дописни члан ЈАЗУ и предсједник Српског биолошког друштва. Носилац је низа награда и одликовања, добитник Октобарске награде града Београда и награде АВНОЈ-а.

Емисија је снимљена у његовом родном мјесту Подгорици, Биолошком институту у Котору и на Цетињу, мјесту његовог школовања, и Вичи крај Београда у којој је добар дио свог радног вијека провео и остварио колосалне резултате научноистраживања.

О научном дјелу др Петра Мартиновића говори др Вељко Милатовић, предсједник Црне Горе, и академик Душан Каназир, предсједник САНУ. Сценарио је сачинио Васко Ивановић, а редитељ је био Милан Тополовачки.

¹⁴ Годишњак САНУ за 1984, Београд, 1985, стр. 413-414.

наишло на широк одјек, не само у научној јавности, и да је приказано и у Палати науке на Међународној изложби у Бриселу 1958. године.

Од не мањег значаја били су његови радови из шездесетих година на којима је, после дугогодишњих истраживања, показао да хипофиза, култивисана дуже време на стаклу и трансплантирана у новог домаћина, задржава у великој мери своју функционалну активност. Ови радови академика Мартиновића припадали су малобројној претходници нове ере у области трансплантације ткива и органа.

Убрзо по открићу централне улоге мозга у регулацији функције хипофизе, за коју се раније веровало да је аутономан орган, Мартиновић се ухватио у коштац са бројним питањима са којима се наша нова научна дисциплина — неуроендокринологија. Он је дао изванредан допринос у тој области биологије показавши да се, деловањем спољашњих фактора на централни нервни систем, може померити на једну или другу страну доба полне зрелости. До последњег дана живота, у пуном смислу те речи, загонетке природе заокупљале су његову бистру мисао”

истакао је др Јован Мартиновић, опраштајући се у име ученика и сарадника преминулог академика.¹⁵ И непосредно пред властиту смрт, проф. др Јово Мартиновић подсетио је на свог великог учитеља.¹⁶

Највећи број људи се роди, живи и умре и након тога се брзо забораве; остану у памћењу породице и најближих сродника. Ријетки су, међутим, људи који живе после смрти. Један од таквих је, без сумње, академик Петар Мартиновић. Његову су науку наслиједили биолози диљем земљиног шара. Овај биолог свјетског гласа неће остати бесмртан по томе што је био члан многих академија наука и стручних асоцијација широм свијета, већ по ономе што је биолошкој науци оставио — толики број вриједних и научних дјела. Резултати његових истраживања и његових сарадника цитирани су у бројним расправама које обрађују проблеме из сложене научне проблематике којом се академик Мартиновић бавио. Исто тако налазимо податке из његових расправа у многим приручницима, монографијама и сл. као на примјер: X.B. Fell „Cytology and Cell Physiology“, Oxford 1951; Harris 1955-Neurel control of the Pituitary Gland; H. Selye 1956- Stress; B. T. Klopın 1940- Kultuta tkanci; A. Ficher — Gewbezüchtung, Münchlen 1930; I. Ficher — Grundriss der Gewbezüchtung 1942; S. Zuckerman - Recent Progres in Hormone Reslarch vol. VI; G. Levi - Erg. Anat. 31, 1934; Ph. R. White 1954.- The Cultivation of Animal Cells; E. Borgehe-u Symposia Genetica Vol. V.. itd.

Биолози ће се и убудуће наслањати на његово велико научно дјело.

Петар Мартиновић је био врло скроман и повучен; нерадо је говорио о

¹⁵ Политика, 29. јануар 1984. стр. 6.

¹⁶ Проф. др Јован Мартиновић: *Биолог свјетског гласа.* — Политика, Београд, XCIV/1997, бр. 30085, 26. VII, стр. 20.

себи и својем стваралаштву, иако је на крају свог плодног живота могао с поњосом о себи рећи оно што је рекао Хорације:

NON OMNIS MORIAR!

И постхумно су одавана признања академику Петру Мартиновићу. Године 1987. Комисија за називе тргова и улица Скупштине града Београда на сједници од 10. децембра донијела је одлуку да се једној новој улици, између улица Кнеза Вишеслава и Београдског батаљона, додијели назив:

Улица Петра Мартиновића.¹⁷

Цијенећи заслуге академика Петра Мартиновића за нашу и свјетску науку, а полазећи од чињенице да је дуго живио у Подгорици гдје је и матурирао, те да је, несумњиво, највећи научник којег је имала Црна Гора, почетком 1996. године покренули смо иницијативу преко штампе¹⁸ да се на кућу у којој је становао (ул. Пете пролетерске бр. 52) постави одговарајуће спомен-обилежје. О ову иницијативу су се оглушили општински органи надлежни за рјешење оваквих и сличних питања. Исте године 21. марта 1996. смо се обратили Биолошком институту у Подгорици с предлогом за покретање иницијативе да се обилежи стогодишњица рођења овог великана: да се и у главном граду његовим именом назове нека улица и да се на кућу у којој је провео младост и завршио средњошколско образовање постави спомен-плоча. Очигледно, наша иницијатива, на жалост, није прихваћена!?

*

* *

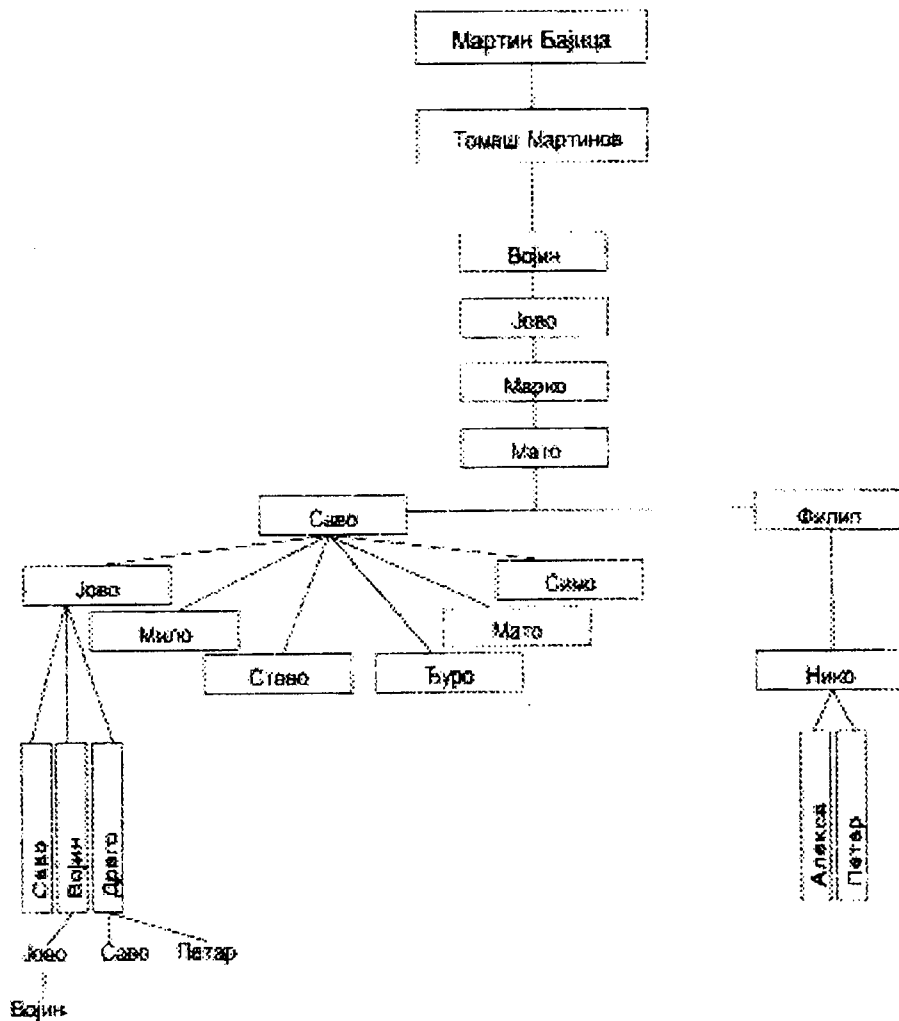
О Мартиновићевом опусу говори и Библиографија коју дајемо у прилогу. За њену израду коришћени су Годишњаци САНУ за 1961, 1968. и 1970. годину. Посебну ми је помоћ на њеном састављању пружила Оливера Иванишевић-Миловановић, моја бивша ученица у вријеме гимназијског школовања на Цетињу, сада научни савјетник у Институту за нуклеарна истраживања у Винчи, на чему јој се свесрдно захваљујем.

На крају је дата и Литература о овом великом научнику, са непотпуним подацима...

¹⁷ Градски комитет за образовање и културу, XX-03, бр. 63-126, од 11. XII 1987, град Београд.

¹⁸ Др Душан Ј. Мартиновић: *Подсјећање на великана*. — Побједа. ЛП/1996, бр. 10804, 11. I, стр. 6.

Генеалогска схема академика Петра Н. Мартиновића и проф. Јова В. Мартиновића

II БИБЛИОГРАФИЈА

1. *The oogenesis in the cat. The post-natal development of the oocytes.*
Дисертација за степен магистарских наука (1928), Syracuses, SAD.
2. *Body fluid of the mammalian embryo as a medium for tissue culture work.*- Proc. Soc. Exp. Biol. Med., 1929 (27, 234-236).
3. *Migration and survival in vitro of the nerve cells cultivated the cerebro-spinal fluid of the embryo and the young animal.*- Arch. exper. Zellforsch, 1930, 10, 145-156 (са 9 слика).
4. *Survival in vitro of explants of the cerebral cortex of the cat cultivated in the cerebro-spinal fluid of the young animal.*- Arch. exper. Zellforsch, 1932, 12, 249-272 (са 13 слика и 3 table).
5. *L'ovogenèse post-natale chez les mammifères (lapins, brebis).*- C.R. Soc. Biol. 1932, 110, 502.
6. *Modifikacija metode sterilnog vadenja krvi punkcijom iz srca manjih eksperimentalnih životinja.*- Medicinski pregled, 1932, 7, 2-6. Коаутор S.B. Bogdanović.
7. *Kultura tkiva in vitro kao naučna metoda i njenom primenom postignuti rezultati u biologiji i medicini.*- Српски архив за целокупно лекарство, 1932, св. II, стр. 1-16. Са 6 оригиналних фотографија.
8. *Постнатална оогенеза у сисара. Истраживања на јајницима зеца и овце до пет и по месеца после рођења.* Београд, 1933.
9. *La ligature temporaire des ovaires de la lapine et le problème de l'ovogenèse post-natale chez cet animal.*- C.R. Soc. Biol. 1934, 116, 1924.
10. *L'ovogenèse post-natale chez les mammifères. Recherches faites sur les ovaires de brebis sexuellement mures.*- Compt. Rend. Soc. Biol. Paris, T. 116, 1934, 674.
11. *Испитивање малигнух тумора применом методе културе ткива.*- Медицински преглед, 1934, 5, 86-89.
12. *La ligature permanente des ovaires de rats blancs et le problème de la formation post-natale de cellules germinative chez cet animal.*- C.R. Soc. Biol. 1934, 118, 349.
13. *Метода подвезивања јајника примењена на проблем постнаталне оогенезе у сисара.*- Медицински преглед, 1935, 3, 52-55.
14. *Типови и разреди за пијацу намењених домаћих животиња.*- Здравствени покрет. Здравље, XIII/1935, бр. 22-24, I. XII, стр. 13.
15. *Цепљење против свињске куге у држави Њу-Јорк, У.С.А.*- Ветерина, 1935, 20. I, стр. 6.
16. *La ligature permanente de l'ovaire de la souris blanche et le problème de la formation post-natale de cellules sexuelles chez cet animal.*- C. R. Soc. Biol. 1936, 122, 335.
17. *Development in vitro of the mammalian gonad.*- Nature, 1937, 139, 413. Са 2 фотографије у тексту.
18. *Професор Павловић, наш организатор научног рада.*- Медицински преглед (Београд), 13/1938, 11, 238-239.
Поводом смрти проф. Радивоја Павловића.

19. *The development in vitro of the mammalian gonad. Ovary and ovogenesis.*- Proc. Roy. Soc. London, Ser. B, 1938, № 839, vol.125, 232-249 + 3 tabl. fotografije.
20. *Development in vitro of the mammalian gonad.*- Int. Zellforscherkongresses, Zurich, 7-13 august 1938.
21. *Development in vitro of the mammalian gonad.*- Arch. exper. Zellforsch, 1939, 22, 74-76.
22. *Jedno naučno delo o čoveku. Povodom knjige A. Carrel-a.*- Медицински преглед, 14/1939, 2, 33-34.
A. Carrel: L' homme, cet inconnu. Издање књижаре Plon, Paris, 1936.
23. *Celestino da Costa: Éléments d'embryologie (Основи ембриологије).* Masson et Cie, Paris, 1938, str. 494.- Медицински преглед, 14/1939, 5, 96.
Приказ.
24. *Branko D. Vlatković: Poreklo i histogeneza regeneracionog tkiva kod mrmoljka i daždevnjaka. Doktorska teza, Beograd. Izdanje Društva prijatelja prirodnih nauka u Beogradu, II. (Iz Zoološkog zavoda Filozofskog fakulteta i Histološkog zavoda Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu).*- Медицински преглед, 14/1939, 7, 139.
Приказ.
25. *Odgovor na gornju ispravku g. dr Vlatković Branka docenta Univerziteta u Beogradu.*- Медицински преглед, 14/1939, 10, 204-207.
Поводом реаговања на приказ Петра Н. Мартиновића у истом часопису бр. 7, 1939, стр. 139.
26. *The effect of subnormal temperature on the diferentiation and survival of cultivated in vitro embryonic and infaantile rat and mouse ovaries.*- Proc. Roy. Soc., London, Ser. B. 1939, № 850, vol. 128, 138-143. + 2 табл. фотографије.
27. *Начин постанка и дужина трајања јајних ћелија сисара.*- Медицински преглед, 14/1939, 8, 151-155.
28. *Development in vitro the mammalian gonad II, the efect of sub-normal temperatures on the differentiation and survival of embryonic and infatile rat and mouse ovaries.*- Proc. Roy. Soc. London, Ser. B, 1939, 127, 597-598.
29. *Развој семеника сисара in vitro. Култивисање семеника ембрионских и инфатилних пацова и мишева на субнормалним температурама.*- Медицински преглед, 15/1940, 6, 101-104. Са 3 фотографије у тексту.
30. *Дуготрајна култура in vitro предњег режња хипофизе одраслих пацова и мишева гајене на субнормалним температурама.*- Медицински преглед, 15/1941, 7, 131-132
31. *State laboratory for experimental biology and medicine, Novi Sad, Yugoslavia.*- Nature, 1947, 160, 476.
32. *Техника хипофизектомије на пацову.*- Acta Medica Jugoslavica II, 1948, 252-262. Коаутор Д. Замуровић.
33. *Хипофизектомија и терморегулација.*- Глас САНУ, СХСII, Одељење природно-математичких наука. Нова Серија, књ.1 Београд, 1949, стр. [237]-239.
NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVICA
34. *Anterior pituitary explants of infantile rats grafted in the anterior eye chamber of hypophyctomized hostes.*- Nature, 1950, 33.

35. Функционални калеми хипофизе у пацова.- Глас САНУ, СХСV, Одељење природно-математичких наука. Нова серија 2, Београд, 1950, стр. 69-72 +1 графикон.
36. *Culture of infantile edocrine glands of rats by watch glass technique in a moist chamber.*- Meth. Med Res. 1951, 4, 238-240.
37. *Technique of grafting tissues and organs, including those cultivated in vitro into anterior eye chamber of rats and mice.*- Meth. Med. Res. 1951, 4, 240-241.
38. *Functional pituitary grafts the rats.*- Bull. Acad. Serbe des Sciences IV Sci. Naturelles, 152, 2.
39. *A modification of the Watch-Glass tehniqe for the cultivation of endocrine glands of infantile rats.*- Exp. Cell. Res. 1953, 4, 490-493.
40. *The role of direct and explant-transplants of the anterior pituitary in the uptake of I^{131} by the thyroid gland of hypophysectomised rats.*- Recueil de travaux de l' Institut des Sciences Nucléaires „Boris Kidrič“, 1953, 3, 48, 131-137. Коаутор: В. Видовић.
41. *The cultivation the pituitary of infantile rats by the glass-rod technique and the influence of grafted explants on the growth of hypophysectomized hosts.*- J. Embryol. Exp. Morph. 1954, 2, 14-25.
42. *Infantile rat adrenal transplated into anterior eye chamber of adrenalectomized hosts after cultivation in vitro.*- J. Exper. Zool. 1955, 129, 99-128.
43. *Long-term transplants of infantile rat pituitaries cultivated in vitro and grafted into anterior eye chamber of young cat.*- Nature, 1955, 176, 308. Коаутор Д. Радивојевић.
44. *Long-term transplants of infantile rat pituitaries cultivated in vitro and grafted into anterior eye chamber of young cat.*- Nature, 1955, 176, 699-700.
45. *Modifications surrenaliennes après irradiation totale du rat hypophysectomise porteur de graffes hypophysaires dans la chambre anterieure da l'oeil et du rat surrenalectomisee porteur de graffes surrenaliennes dans l'oeil.*- Arch. Internat. de Physiologie et de Biochemie 64, 1956, Fasc. 2. Коаутори: Z.M. Васц, P. Fischer, М. Павловић, Г. Сладић.
46. *Explantation and transplantation of infantile rat endocrine glands, whole pituitaries and anterior lobes, thyroid and parathyroid glands whole and decapsulated adrenals, pancreas and pineal body.*- Transplantation Bulletin, 1956, 3, 2.
47. *Action du reynonnement x sur l' axe hypothalamo-hypophyso-surrealien etudiee par la methode des graffes intraoculaires et chez le nouveau-ne.*- Bull. de l' Academie Royale de Medicine de Belgique, VIB Série, 21, 1956, 9, 328-348. Коаутори: Z. M. Васц, P. Fischer, Г. Сладић, М. Павловић, Д. Радивојевић.
48. *Transplantations of the embryonic chick forebrain - region before establishment of circulation.*- Proceedings of the American National Academy of Sciences 43, 1957, 4.
49. *Heteroplastic grafting between rat and chick embryos.*- Science, 1957, 125, 3251. Коаутор J. S. Nicholas.
50. *Nervous control of the reaction of anterior hypophysis to X- irradiation as studied in grafted and newborn rats.*- Radiation Research, 1957, 7, 373-385. Коаутори: Z.M. Васц, P. Fischer, М. Павловић, Г. Сладић, Д. Радивојевић.

51. *Transplantation of the forebrain region in bird embryos before the establishment of a circulation. Homoplastic transplants.*- Nature, 1958, 182, 571-572. Коаутор М. Павловић.
52. *Transplantation of forebrain region in bird embryos before the establishment of a circulation. Heteroplastic transplants.*- Nature, 1958, 182, 589. Са М. Павловићем.
53. *Funkčni transplantaty hypophysy u krysu.*- Českosl. Biologia, Vol. VII, 1958, 4.
54. *Transplantation of the forebrain region in bird embryos before the establishment of a circulation and some of the problems involved.*- J. Exp. Zool. 1959, 142, 571-586.
55. *Functional pituitary transplants in rats.*- Nature, 1960, 185, 155-156. Коаутор Д. Павић.
56. *The action of anterior pituitary transplants on the weight and function of adrenal glands of hypophysectomised rats; effects of X-irradiation.*- Archives Internationales de Physiologie et Biochemie, 1961, 69, 9-18. Коаутори: Z. M. Васц, Д. Павић, Д. Симић-Сладић.
57. *Explants and explant-transplants of infantile rat pituitary glands.*- Coll. Intern. du Centre Nat. de la Recherche Scien, 1961, 101, 45-59.
58. *Functional activity of long lasting coultures of infantile anterior pituitary glands.*- Patologie et Biologie, 1961, 9, 673-675. Коаутори: М. Павловић - Нормас, Д. Павић, Д. Симић - Сладић.
59. *Phenomenes teratologiques observes chez les descendants des embryons de poulets traites a la solution de tyrode et a l' acide desoxyribonucleique dissoes dans la solution de tyrode.*- Compt. Rend. Acad. Sciences, Paris, 1961, 253, 1854-1856.
60. *Dose-effect of X-rays on isolated in vitro adrenal glands of 5-day old rats, transplanted into the anterior eye-chamber of adrenalectomized infantile hosts.*- Internat. J. of Radiation Biology, 1962, 5, 255-264. Коаутори: Д. Павић, М. Павловић - Нормас, Н. Живковић.
61. *Functional activity of the anterior pituitary after prolonged cultivation in vitro and transplantation into pituitary-deprived female rats.*- Nature, 1962, 196, 89. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.
62. *Teratological chages in the offspring of chicken embryos treated with tyrode or with tyrode plus dna.*- J. Embryol. Exp. Morph. 1962, 10, pt. 2, 167-177. Коаутори: Д. Т. Каназир, З. А. Кнежевић, М. Симић.
63. *The cholesterol concentration in adrenal glands of hypophysectomized-grafted rats (with and without destroyed median eminence) after whole-body exposure to a lethal dose of X-rays.*- Symposium on cellular basis and aetiology of late somatic effects of ionizing radiation. Academic Press, London, 1962. Коаутори: Д. Павић, Д. Сладић-Симић, Н. Живковић.
64. *The effects of total-body X-irradiation on the reproductive glands of infant female rats.*- Symposium on cellular basis and aetiology of late somatic effects of ionizing radiation. Academic Press, London, 1962. Коаутори: Д. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић.

65. *Hypophysectomized rats with pituitary grafts.*- Simpozijum UNESCO i Međunarodne agencije za nuklearnu energiju London, mart, 1962.
66. *The functional activity of the infant rats' anterior pituitaries grafted into hypophysectomized males (heterotropic grafts).*- J. Exper. Zool. 1963, 153, 89. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.
67. *Changes in the offspring of female rats exposed to 5 or of X-rays when eight days old.*- British Journal of Radiology, 1963, 36, 542-543. Коаутори: Д. Сладић-Симић, Д. Павић, Н. Живковић, Д. Маринковић.
68. *Functional activity of the heterotopically placed anterior pituitary grafts on the reproductive gland of the hypophysectomized female rat.*- Excerpta Medica, 1964, 77, (XI th International Congress of Cell Biology). Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.
69. *Heterotropisan transplantalt hypophysis elulso lebeny functionalis activitasa hypophysectomizalt patkanyban.*- A. Magyar Tudomanyos Academia Biologiai Tudomanyok Oszalyanak Kozlemenyei, 1964-1965, 275-281.
70. *The functional activity of the heterotopic anterior pituitary grafts in hypophysectomized male rats.*- Academie Bulgare des Sciences, V Symposium Histologicum Internationale, Sofia, 1966. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.
71. *Hereditary hypochromic microcytic anemia in the laboratory rat.*- Genetics, 1966, 53, 1079. Коаутори: Д. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић, Д. Маринковић, Ј. Мартиновић.
72. *Inter-breed, intra-breed and autoplasmic chimerae of the domestic fowl.*- Nature, 1966, 209, 816. Коаутори: М. Павловић-Норнас, Ј. Мартиновић.
73. *The response of the ovary of the rat to heterotopically placed anterior pituitary transplants.*- General and Comparative Endocrinology, 1966, 7, 515.
74. *Microcytic hypochromic anemia in Belgrade rat.*- Annals of the New York Academy of Sciences, 1966. Коаутори: Д. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић, Ј. Мартиновић.
75. *Dejstvo X-zraka na pojavu otvaranja vagine kod pacova ozrauenih u ranoj mladosti.*- Sastanak radiologa, Zagreb, 11-12. dec. 1967. Коаутори: О. Иванишевић, Ј. Мартиновић.
76. *Induction of hyperluteinization and precocious opening of the vagina in rats with a transverse cut in the hypothalamus made shortly after birth.*- Nature, 1968, 217, 5131, 866-867. Коаутори: О. Иванишевић, Ј. Мартиновић.
77. *The effect on the onset of puberty of whole irradiation of infant female rats with and without hypothalamic lesions.*- Experientia, 1968, 24, 838-840. Коаутори: О. Иванишевић, Ј. Мартиновић.
78. *Hiperluteinizacija kod pacova sa transferzalnim laceracijama i bilateralnim punkcijama hipotalamusa izvošenim neposredno po koćenju.*- XII Kongres Udruženja anatora Jugoslavije, Novi Sad, 26-28. sept. 1968. Коаутори: О. Иванишевић, Ј. Мартиновић, М. Жгурин, В. Пантић.
79. *A thalassemia-like disorder in Belgrade lab. rats.*- Annals of the New York Academy of Sciences, 1969, 165, 93. Коаутори: Ђ. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић, Ј. Мартиновић, Mark Kahn, Helen M. Rappey.

80. *Hyperluteinization produced by the transverse cut or by two bilateral punctures in the hypothalamus on rats shortly after birth.*- General and Comparative Endocrinology, (1969), 13, [3], 203. Коаутори: В. Пантић, М. Жгурић, Ј. Мартиновић, О. Иванишевић-Миловановић.
81. *Hiperluteinizacija kod pacova sa transferzalnim laceracijama i bilateralnim punkcijama.*- 54. Kongres Udruženja anatoma (francuskog govornog jezika), Sofija (Bugarska). 30. mart - 3. april 1969. Коаутори: В. Пантић, М. Жгурић, Ј. Мартиновић, О. Иванишевић.
82. *Etude de l'hypothalamus et de l'hypophyse de rates avec hyperluteinization provoquée par lésion hypothalamique transversale.*- Reun. Assoc. Anat. (1969), 54, 34-35. Коаутори: В. Пантић, М. Жгурић, and О. Иванишевић.
83. *Ispitivanja žlezdanih ćelija hipofize pacova sa lezijama hipotalamusa izvršenih kratko vreme po rođenju.*- III Kongres biologa Jugoslavije, Ljubljana, 25-28. juni 1969. Коаутори: В. Пантић, М. Жгурић, О. Иванишевић.
84. *Hipotalamus-hipofiza-traget organi u uslovima ozračivanja glave i transekcije diencefalona.*- Simpozijum: Neuroendokrini regulacioni mehanizmi, Beograd, 9-11. feb. 1970. Коаутори: В. Пантић, М. Жгурић, О. Иванишевић.
85. *Inheritable differences in the electrophoretic pattern of hemoglobin in a local random-bred colony of albino rats.*- Blood, (1970), 35, 4. Коаутори: Ј. Мартиновић, Д. Маринковић, Д. Каназир.
86. *The effects of X-irradiation, applied in infancy to the head region, on the reproductive system of female rats.*- Experientia (1970), 26, 95/96. Коаутори: О. Иванишевић, Ј. Мартиновић.
87. *Inheritable differences in the electrophoretic pattern of hemoglobin revealed in a local random bred colony of albino rats.*- Blood (1970), 35, 447-450. Коаутори: Ј. Мартиновић, Д. Маринковић, Д. Каназир.
88. *Hyperluteinization in rat with transverse cut and bilateral punctures in the hypothalamus made shortly after birth.*- Acta Anatomica (1970), 75, 141-142. Коаутори: О. Иванишевић, М. Жгурић, В. Пантић.
89. *Late effects of X-irradiation, applied in infancy to the head region only, on the reproductive capacity of female rats.*- IXth Annual Meeting of the European Society for Radiation Biology, Roma, 12-15. sept. 1972. Коаутори: О. Иванишевић, А. Миличић, Ј. Мартиновић.
90. *Effects of the anterior pituitary grafts transplanted into the hypophysectomized rat on the processes of growth and the endocrine glands normally under pituitary control.*- Arhiv bioloških nauka (1973), 22, 1-4. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.
91. *The effects of X-ray irradiation of the head region of 8 day-old female rats on their reproductive capacity when 10-17 months old.*- Experientia (1974), 30, 182-184. Коаутори: О. Иванишевић-Миловановић, А.Ф. Миличић.
92. *Действие передней доли гипофиза, трансплантированной гипофисектомированной криси, на процессы роста и на эндокринные железы, контролируемые в норме гипофизом.*- „Наука“, издание Академия наук СССР, Москва, (1974), 138-151. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.

93. *Precocious opening of the vagina in the absence of or in company with ovulation in rats with mechanically produced lesions in region of the pituitary stalk.- General and Comparative Endocrinology (1974), 22, 363. Коаутори: Ј. Мартиновић, М. Жгурић-Христић, В. Пантић, О. Иванишевић-Миловановић.*
94. *Glucoprotein synthesizing cells in the anterior pituitaries transplanted into hypophysectomized male rats.- Arch. Sci. Biol. 1975, 27, 1-8. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић, В. Пантић.*
95. *Precocious opening of the vagina accompanied in some cases by ovulation, induced in rats by mechanically produced lesion in the region of the pituitary stalk.- Arhiv bioloških nauka, 1975, 27, 123-134. Коаутори: М. Жгурић, Ј. Мартиновић, О. Иванишевић.*
96. *An inheritable skin disease in the laboratory rat.- Prvi Kongres genetičara Jugoslavije, Dubrovnik, 1976. Коаутори: Н. Живковић, Д. Павић.*
97. *Inheritable precocious opening of the vagina in laboratory rats exposed to 300r and 200r of X-rays on day 6 of intrauterine life.- Experientia, 1977, 33, 1438-1439. Коаутори: Н. Живковић, Д. Павић.*
98. *Неки од приступа изучавању хипоталамуса -- хипофиза механизма повратне спреге.- Зборник у част Павла Савића — поводом седамдесетогодишњице рођења, Београд, 1980, стр. 112-121.*
99. *The effects of parabiotic union with a normal partner on the blood tissue of the V/V rat suffering from an inheritable anemia.- Experientia, 1980, 36, 204-205. Коаутори: Д. Павић, Н. Живковић.*
100. *Nonmendelian inheritable precocious opening of the vagina in laboratory rats after exposure to X-rays.- XI Conference of the European Society for Comparative Endocrinology, Jerusalem, Book of abstracts, 1981, 161, 10-14. aug. Коаутори: Н. Живковић, О. Иванишевић-Миловановић, Д. Павић.*
101. *Induction of precocious opening of the vagina and an increased number of ovarian luteal bodies in rats with a transverse cut in the hypothalamus made in utero.- General and Comparative Endocrinology, 1982, 46, 360-361. Коаутор М. Демајо.*
102. *Ultrastructure of prolactin and gonadotropic cells in rats with lesions in caudal hypothalamus.- First European Congress of Cell Biology, Paris, 1982, July, 18-23. Коаутори: О. Иванишевић-Миловановић, М. Христић, Б. Мушицки, В. Пантић.*
103. *Nonmendelian inheritable precocious opening of the vagina in laboratory rats after exposure to X-rays.- General and Comparative Endocrinology, 1982, 46, 389. Коаутори: Н. Живковић, О. Иванишевић-Миловановић, Д. Павић.*
104. *Ultrastructure of prolactin and gonadotropic cells in the rats with lesions in caudal hypothalamus.- Biology of the Cell., 1982, 45, 18-23. Коаутори: О. Иванишевић-Миловановић, М. Христић, В. Пантић.*
105. *Ultrastruktura žutog tela pacova sa sindromom hiperluteinizacije.- Jugoslovenski simpozijum za elektronsko mikroskopiju, Kranjska Gora. Abstrakt, 1983, 39-40, maj, 26-28. Коаутори: О. Иванишевић-Миловановић, М. Христић, Н. Живковић, Б. Мушицки.*

106. *Protective effect on hypothermia on rats irradiated in utero.*- Archives des Sciences Biologiques, 1983, Vol. 35, (3-4), 129-136. Коаутори: Н. Живковић, Д. Павић, О. Иванишевић-Миловановић.
107. *Промене које се дешавају у организму експерименталних пацова изазване деловањем различитих агенаса спољне средине.*- Научни скуп „Биомедицинска истраживања“ САНУ, Београд, 6-7. март 1984. Коаутори: Н. Живковић, Б. Мушицки, М. Демајо, О. Иванишевић-Миловановић.
108. *Nonmendelian inheritable precocious opening of the vagina in the rats after exposure to X-rays.*- Genetika, 1985, 17 (3), 279-285. Коаутори: Н. Живковић, О. Иванишевић-Миловановић, Д. Павић, Ђ. Пријовић.

III ЛИТЕРАТУРА О АКАДЕМИКУ ПЕТРУ МАРТИНОВИЋУ (непотпуни подаци)

1. АНОНИМ: *Један осврт на Први конгрес југословенских биолога.*- Нова мисао, I/1953, бр. 10, стр. 641-645.
2. АНОНИМ: „*Портрети*“: *Доктор Петар Мартиновић (Б)-ТВ Београд.*- Политика, LXXI/1974, бр. 21886, 9. IX, стр. 13.
3. АНОНИМ: *Рођендан академика.*- Политика, LXXIV/1977, бр. 22904, 12. VII, стр. 7.
Петра Мартиновића.
4. АНОНИМ: *Луче у Београду уручена висока одликовања јавним и научним радницима.*- Политика, LXXIV/1977, бр. 23039, 24. XI, стр. 5.
Међу осталима и академику Петру Мартиновићу уручен Орден Републике са златним вијенцем.
5. АНОНИМ: *Академик др Петар Мартиновић.*- Савремена биологија, XV/1984, бр. 1, стр. 1.
In memoriam.
6. АДАМОВИЋ, Д[рагослав]: *Бог није створио ништа. Академик Мартиновић: Природа непрекидно сама себи тражи живу сутрашњицу, све је грађено корак по корак, не вољом више силе! Треба стално ослушкивати ритам природе: жива природа је наш најсигурнији учитељ...*- Политика, LXII/1975, бр. 22070, 16. III, стр. 17.
Анкета „Политике“: Ко је на Вас пресудно утицао и зашто? У објављеном избору Адамовићевих интервјуа са познатим личностима — *Разговор са савременицима* (Београд, 1982, 423 стр.) изненађујуће да нема и разговора са П. Мартиновићем, иако се он, несумњиво, налази у врху заступљених личности — у свијету науке, можда, и најпознатија!
7. *Experience in War as Boy of 16 Luers Serb to Fight Against Deadly Germs Syracuse herald*, 26. II 1928.
8. ИВАНОВИЋ, Васко: *Је ли живот мистерија.*- Интервју, 1988, 27. V, стр. 30-31.
Интервју са академиком П. Мартиновићем.
9. ЈАБЛАН, Борислав: *Заборављени јубилеј.*- Титоградска трибина, X/1969, бр. 448, 9. VII, стр. 6.
О првој генерацији матуре Подгоричке гимназије јула 1919. међу којима је и П. Н. Мартиновићем.

10. КАНАЗИР, Душан: *Петар Мартиновић (11. јул 1897- 26. јануар 1984).*- Годишњак САНУ за 1984, Београд, 1985, стр. 413-414.
11. КАРАЦИЋ, Бранко: *Предсједници Српског биолошког друштва.*- У: Српско биолошко друштво ПОЛА ВЕКА, Београд, 1997.
О академику П. Мартиновићу стр. 26-27.
12. КИРИЋ, Марија: *Научници ће покушати да заштите човека од опасности које се појављују у свакодневном животу.*- Политика, LIV/1957, бр. 15856, 3. VII, стр. 5.
Интервју са П. Н. Мартиновићем.
13. КИРИЋ, Марија: *Они исправљају грешку природе.*- Политика експрес, XIV/1976, бр. 4033, 14. XI, стр. 3.
Интервју са П. Н. Мартиновићем.
14. МАКСИМОВИЋ, М[иодраг]: *Научни рад као функција.*- Политика, LVII/1960, бр. 27. XI, стр. 10.
Интервју са П. Н. Мартиновићем.
15. МАКСИМОВИЋ, Миодраг: *Сахрањен Петар Мартиновић – великан наше науке.*- Политика, LXXXI/1984, бр. 25257, 29. I, стр. 6. Потпис. М.С.М.
16. МАКСИМОВИЋ, М[иодраг] С.: *Академик Петар Мартиновић: Мисли и запажања.*- Политика, 1990, бр. 27743, 31. XII 1990; 1991, 1. и 2. јануар, стр. 16.
17. МАЛИШИЋ, Весна: *Страх свих страхова. Што о томе кажу? .-* Дуга, IX (XXV), бр. 233, 29. I, стр. 36-37.
Петар Мартиновић и др.
18. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Подсјећање на великана.*- Побједа, LII/1996, бр. 1084, 11. I, стр. 6.
На академика П. Мартиновића у циљу обиљежавања родне куће у Подгорици одговарајућом спомен плочом.
19. МАРТИНОВИЋ, Јово: *Биолог светског гласа.*- Политика, XCIV/1997, бр. 30085, 26. VII, стр. 20.
20. МАРТИНОВИЋ, Наташа: *Др Петар Мартиновић. Живот за науку.*- Побједа, XXVI/1970, бр. 2984, 6. XII, стр. 9. Потпис: Н.М.
21. МАРТИНОВИЋ Петар (11. VII 1897, Подгорица).- У: Ко је ко у Југославији, Београд: Хронометар, 1970, стр. 619.
22. Мартиновић Петар (1907=!1897).- У: Мала енциклопедија Просвета. Општа енциклопедија, 2. Треће издање, Београд, 1987, стр. 498.
23. Мартиновић Петар (рођен 1907; треба 1897!).- У: Нова енциклопедија у боји — Вук Караџић — La Russe II, Београд, 1978, стр. 1109.
24. МИШИЋ, Александар: *Петар Мартиновић.*- Политика, LV/1958, бр. 16154, 1, 2. и 3. V, стр. 24.
25. МИШИЋ Александар: *Да бисмо били научно писмени: Наука постоји зато да се човек с њом дружи; технологија да човеку служи, а не да му буде господар.*- Политика, LXXIV/1977, бр. 22789, 17. III, стр. 13.

26. МИШИЋ, Александар: *Научник и хуманиста.*- Политика, LXXIV/1977, бр. 22789, 17. III, стр. 13.
Др Душан Каназир, потпредсједник САНУ о обимном стваралачком дјелу академика Петра Н. Мартиновића.

27. МИШИЋ, А[лександар]: *Откриће научника у Винчи: „Убразали природу“*. - Политика, LXXIV/1997, бр. 23004, 20. X, стр. 15.
О П. Мартиновићу и његовим открићима.
28. *Наши уметници и научници*. - Борба, XVIII/1953, бр. 45, 15. II, стр. 7.
И о Петру Мартиновићу.
29. *Петар Н. Мартиновић, редовни члан*. - Годишњак САНУ, LXVIII за 1961, Београд, 1963, стр. 185-188.
30. *Petar Martinović*. - Ljetopis JAZU, за 1959, Zagreb, 1962, стр. 180-185.
31. *Петар Мартиновић, редовни члан. (Наставак из годишњака LXVIII, за 1961, стр. 188. Биографија)*. - Годишњак LXXV за 1968, Београд, 1971, стр. 603-604.
32. *Петар Мартиновић, редовни члан. (Наставак из годишњака LXXV, за 1968, стр. 603-604)*. - Београд. - Годишњак за 1970, Београд, 1972, стр. 804-805.
33. *Petar N. Martinović, young Scientist*. - Alumni News, 1932, Ny u (october), str. 9.
34. ПИСАРИЋ, Љ.: *Наш први лабораторијум за експерименталну биологију и медицину*. - Слободна Војводина, VIII/1949, бр. 1345, 18. II, стр. 3.
35. ПОЛАК, Н.: *На изворима нове енергије*. - Борба, XX/1955, бр. 102, 1, 2. и 3. V, стр. 5.
О пресађивању оболелих органа у Одељењу за културу ткива Института за нуклеарне науке у Београду, којим руководи П. Н. Мартиновић.
36. ПОПОВИЋ, Росанда: *Човек и ритам живе природе*. - XIX, XX/1970, бр. 1001, 15. III, стр. 11.
37. *Пресудни час науке*. - Политика, XII/1968, бр. 696, 24. XI, стр. (17).
38. *Признања др Петру Мартиновићу*. - Политика, LVII/1960, бр. 16961, 13. XII.
39. ПРОТИЋ, Милорад: *Др Петар Мартиновић*. - Младост, 1958, бр. 116, 1, 2. и 3. V, стр. 14.
40. RACKOVIĆ, Nikola: *Martinović Petar*. - U: Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 125.
41. *Rezultati akcije Amerikanaca oko pomoći jugoslovenskoj siročadi: dolazak gđe dr Rozalije Morton u Zagreb*. - Novosti, XXIV/1930, br. 238, 29. VIII, str.
42. С.С.: *О биологу Петру Мартиновићу*. - Побједа XXX/1974, бр. 3334, 5. IX, стр. 7.
О емисији коју приређује Београдска телевизија у серији „Портрети“.
43. С.С.: *У понедељак на ТВ екранима: о биологу Петру Мартиновићу*. - Политика, LXXI/1974, бр. 21882, 5. IX, стр.
44. Ст. М.: *Лабораторијум за експерименталну биологију и медицину Академије наука*. - Дуга, IV/1998, бр. 162, 11. IX, стр. [2].
45. ТАНЈУГ: *Умро академик Петар Мартиновић*. - Политика, LXXXI/1984, бр. 25255, 27. I, стр. 10.
46. ТАНЈУГ: *Умро академик Петар Мартиновић*. - Побједа, XL/1984, бр. 6517, 27. I, стр. 9.
47. ТОРОЛОВАЌКИ, Milan: *Kelika zagonetka života: skica za portret Petra Martinovića*. - Odjek, XXVII/1924, бр. 11, 1-15. VI, стр. 18.
48. *The Onondagan, 1924, Vol. XL, str. 121*.
49. *40 година у служби науке*. - Весник, Института за нуклеарне науке „Борис Кидрич“, XI/1970, бр. 1. стр. [1]-4.
О Петру Мартиновићу.

МИРКО П. ГВОЗДЕНОВИЋ
(1912-1988)

I БИОГРАФИЈА

Послије дуге болести умро је у Београду 4. септембра 1988. године Мирко Гвозденовић, истакнути црногорски и југословенски правник. Сахрањен је на Цетињу 6. IX 1988. године.

Мирко Гвозденовић је рођен 30. августа 1912. у Вучјем Долу (с. Теклићи), крај Цетиња, у породици Петра Р. Гвозденовића, вишег официра Црногорске војске. Синовац је генерала др Анта Гвозденовића. Основну школу је завршио у родном мјесту, а Гимназију на Цетињу. Студирао је Правни факултет у Београду и завршио га уочи Другог свјетског рата (1940). За вријеме студија припадао је напредном студентском покрету Београдског универзитета¹. Учествовао је у многим политичким студентским акцијама, манифестацијама и догађајима у Београду везаном за њихову борбу за аутономију Универзитета. У фебруарским демонстрацијама 1935. учествовао је и Мирко Гвозденовић. Када је убијен Мирко Срзентић 1. II 1935, био је у његовој непосредној близини. Због напредне оријентације и учешћа у демонстрацијама — хапшен је маја те године, којом је приликом малтретиран у Управи града Београда. Он, међутим, није заплашен, нити је одустајао од свог политичког ангажмана и ставова које је имала КПЈ. По налогу партије иступио је на општем студентском збору организованом 1936. године на Универзитету у Београду. Говорио је у име црногорске омладине о црногорском националном питању. Говорио је и као делегат Акционог одбора, за

¹ Бошко Ђуричковић, *Сјећање на акције из студентских дана*, Никшић 1986.

подизање споменика погинулим црногорским студентима Мирку Срзентићу и Жарку Мариновићу², првим жртвама напредног студентског покрета за одбрану аутономије Универзитета.

Послије завршетка студија, запослио се на Цетињу као чиновник Банске управе (Зетске бановине). За вријеме окупације 1941-1944, због помагања НОП-а, италијанске и њемачке власти су га хапсиле. Године 1944. ступио је у јединице VI црногорске ударне бригаде. Демобилисан је 1945. у чину капетана. Потребе иза ослобођења, на обнови и изградњи ратом порушене земље, изискивале су стручњаке разних профила. Међу тим неопходним дефицитарним кадровима био је и Мирко Гвозденовић. Повјераване су му дужности начелника разних одјељења у Министарству народног здравља и социјалне политике, Комитету и савјету за законодавство и изградњу народне власти Владе НР Цене Горе. Прије преласка у Београд, 1954, био је начелник Персоналног одјељења Ивршног вијећа Скупштине Народне Републике Црне Горе и замјеник директора Завода за социјално осигурање НР Црне Горе.

По преласку у Београд обављао је значајне функције у Секретаријату за законодавство и организацију Савезног извршног вијећа. Био је савјетник, па самостални савјетник за политичко-организационе прописе; затим, помоћник секретара за законодавне правне послове у СИВ-у и подсекретар у Савезном комитету за законодавство — са које је дужности пошао у заслужену пензију 1979. године.

У свим органима и организацијама у којима је радио Мирко Гвозденовић — као изузетни стручњак — својом широком ерудицијом, самопријегорним радом и стваралачким чином утискивао је несумњиви лични печат, поготову на развој законодавства у нас. Ужа специјалност му је била друштвено-политички систем, из које је области објавио већи број чланака у разним стручним часописима. Поменућемо најважније: *Битне карактеристике Основног закона о новинарским предузећима и установама*, Нова администрација (1956); *Изборни систем у Југославији*, Југославија (1958); *Изборни принципи у Преднацрту Устава*, Нова администрација* (1962); *Изборни систем*, Југословенски поглед (1963); *Промене у изборном систему*, Радна и друштвена заједница (1965); *Основне карактеристике Закона о бирачким списковима*, Радна и друштвена заједница (1965); *Битне карактеристике Основног закона о установама*, Привредно-правни приручник (1965); *Избори за Савезну скупштину (упоредни поглед и анализа)*, Радна и друштвена заједница (1965). Уз то, више чланака су му публиковани у *Побједи*, понекад са потписом М. Д. - иницијалима псеудонима (Мирко Думелић).

М. Гвозденовић је аутор или коаутор шест књига коментара и приручника.

Треба, напослетку, нагласити да је М. Гвозденовић био посебно ангажован у

² *Студент*, Београд, бр. 1, 15. III 1937; *Студентске новине*, Београд, бр. 30, 17. XII 1937; Милица Дамјановић, *Напредни покрет студената Београдског универзитета*. Књига друга, Београд 1974, стр. 270.

припремама *Устава СФР Југославије из 1963.* године, као и на припреми и изради већег броја закона из области политичког система.

Мирко Гвозденовић је као личност импоновао својим знањем, објективношћу и хуманошћу. Стога је биран у разне стручне форуме и асоцијације (члан Управног одбора републичког удружења правника, повремени арбитар републичке арбитраже, члан Републичке изборне комисије за избор посланика, секретар Савезне изборне комисије, итд.).

У периоду 1957-1961. изводио је наставу предмета „Уставно право“ на Вишој управној школи у Београду.

За прегалачки рад и изванредне резултате у законодавној дјелатности М. Гвозденовић је одликован Орденом рада са златним вијенцем и Орденом рада са црвеном заставом.

Мирко Гвозденовић је уживао лијеп углед међу црногорским и југословенским правницима и у народу свих мјеста у којима је живио и радио, остављајући незаборавни траг у развоју законодавно-правне регулативе из домена политичког система у нашој земљи.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Посебна издања (приређена)

1. *Збирка прописа о бирачким списковима : са објашњењима и обрасцима.*- Београд: [Службени лист ФНРЈ], 1957 (Београд, Београдски графички завод).- 46 стр.; 17 цм.- (Збирка савезних прописа; 1957.)
2. *Приручни пословни лексикон.*- Загреб: Новинско предузеће „Привреда“, 1962, 498 стр.
3. *Zbirka propisa o izborima.* (М. Gvozdenović jedan od 19 autora).- Beograd: Nova administracija Beograd, 1963, 191 str.
4. *Osnovni zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama [sa objašnjenjima].*- Beograd: Savremena administracija, 1964 (Beograd: Prosveta).- 105 str.; 17 cm.- (Biblioteka „Novo zakonodavstvo“. Koautor Zoran Cerić.
5. *Osnovni zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama [sa objašnjenjima].* Друго допуњено издање са објашњењима, Београд, „Савремена администрација“, 1965, 184 стр.
6. *Izbor organa upravljanja u radničkim organizacijama. Osnovni zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama, sa objašnjenjima, obrascima i registrom radnika u republičkim propisima o izborom organa upravljanja u radnim organizacijama.*- Zagreb: Informator, 1968, str. VIII+176. Koautor: Zoran Cerić.
7. *Закон о Савезном извршном већу и Закон о организацији и делокругу савезних органа управе и савезних организација: са објашњењима и напоменама.*- Београд: Службени лист СФРЈ, 1971 (Београд: Београдско издавачко-графички завод) .- 88 стр.: 18 цм.- (Збирка савезних прописа). Тираж 1.000 примјерака.

II-2 Чланци и прилози периодичним публикацијама

8. *Основна бирачка права грађана и техника гласања.*- Побједа, VII/1950, бр. 238, 6. X, стр. 2. Потпис: М.Г.
9. *Изборни принцип у „Преднацрту Устава“.*- Нова администрација, Београд, X, 1962, бр. 12, стр. 952-957.
10. *Битне карактеристике Основног закона о новинарским предузећима и установама .*- Нова администрација, IV/1956, бр. 4, стр. 471-473. Потпис: М.Г.
11. *Изборни систем.*- Југословенски преглед, Београд, 1963, стр. 419-426. Потпис: М.Г. и др Д.С.
12. *Битне карактеристике Основног закона о установама.*- Привредно-правни приручник, 1965, бр. 4, стр.
13. *Промјене у изборном систему.*- Радна и друштвена заједница, Београд, 1965, бр. 1, стр. 26-30.
14. *Основне карактеристике Закона о бирачким списковима.*- Радна и друштвена заједница, 1965, бр. 1, стр. 46-51.

III ЛИТЕРАТУРА

1. ДАМЈАНОВИЋ, Милица: *Напредни покрет студената Београдског универзитета.* Књига друга, Београд, 1974, стр. 270.
2. ЂУРИЧКОВИЋ, Бошко: *Сјећање на акције из студентских дана.*- Никшић, 1986.
3. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Мирко П. Гвозденовић (1912-1988).*- Адвокат, Подгорица, II/1996, бр. 111, стр. 157-159.
4. Студент, Београд, бр. 1, 15. марта 1937.
5. Студентске новине, Београд, бр. 30, 17. децембра 1937.

ИГЊАТИЈЕ-ИГЊО ЗЛОКОВИЋ
(1897-1997)

I БИОГРАФИЈА

Игњатије-Игњо Злоковић је веома запажени и заслужни просвјетни, културни и научни радник Боке, професор и директор Средње поморске школе и Поморског музеја у Котору — покретач и реализатор многих културних и просвјетних акција прије Другог свјетског рата; један је од уредника недељника *Глас Боке*, један од иницијатора и организатора Поморског музеја, Историјског архива у Котору, Завичајног музеја, Архива и Научне библиотеке у Херцег-Новом, Градског музеја у Перасту. Он је оснивач и вишедеценијски одговорни уредник *Годишњака Поморског музеја у Котору*; један је од суорганизатора Завода за биологију мора, Више поморске школе у Котору, Историјског друштва Црне Горе на Цетињу и Которске секције Друштва историчара Црне Горе у Котору.

И. Злоковић је рођен 27. децембра 1897. године од оца Сава и мајке Крунославе Мијајловић, који су живјели на породичном имању у Бијелој,¹ у Боки Которској, и изродили бројну породицу. Прије Игња неколико дјеце је умрло. Стога након његовог рођења, једног дана га је у колијевци бабица оставила на раскрсници, близу куће — да би прва особа која би на њега наишла била понуђена за кума. Тако је било по древним обичајима, да би новорођенче имало дуг живот (по народном вјеровању!). И, одиста, Игњатије Злоковић је имао дуг и веома

¹ Братство Злоковића из Бијеле чинили су двадесетак породица, чији су преци дошли из Кута око 1695. године (по подацима Саве Накићеновића: *Бока. Антропогеографска студија*, Београд, 1913, стр. 507). Од ове лозе потичу: Никола Злоковић, начелник топаљске 1729, а Божо Злоковић 1780; горњекрловачки епископ Симеон Злоковић; сликар Милан и архитекта Ђорђе Злоковић; Максим Злоковић, истакнути просвјетни радник и запажени научни радник, из Тивта (брат Игњов).

плодан живот. Умро је у 100-тој години живота, само петнаест дана прије стотог рођендана (9. децембра 1997). Имао је три брата (Максима, Тома и Петра) и једну сестру (Петрославу). Овоземаљски живот је напустио потоњи од њих!

Игњатије Злоковић је основну шесторазредну школу завршио у родној Бијелој. Поред солидних знања из историје, земљописа, природописа, физике и математике, тадашње основне школе давале су темељна знања и писменост из српскохрватског и италијанског језика. Уз солидна знања и умјећа, која је радознали дјечак Злоковић добијао у школи, од најранијих стицања писмености читао је све што му је долазило до руку. Његов образовни видик ширио се читањем корисних књига из библиотеке родитељског дома. На породичном огњишту је с одушевљењем слушао и из породичне библиотеке најрађе је читао разне епске пјесме. Његошево *Огледало српско* и *Горски вијенац*, *Балканску царицу* Николе I; затим, илустроване годишње календаре са одабраним садржајима: *Орао* (Нови Сад), *Србобран* (Загреб), а од 1909. и *Боку* (Котор). Једном свом биографу Злоковић је причао, да му је отац био претплаћен на седмични лист *Бока* који је излазио у Котору 1908. и 1909. године и на петнаестодневни лист *Српска зора*, који је излазио у Дубровнику. Оба ова листа заступала су привредни и просвјетно-културни интерес народа и борила су се против аустријског националног и социјалног поробљавања.² Поред овакве литературе, у трговачким и капетанским породицама Злоковићевог родног мјеста читала се радо црногорска штампа — *Глас Црногорца* и *Цетињски вјесник*; затим *Дубровник*, *Наше јединство* из Сплита и *Piccolo* из Трста. Млади Злоковић је и сам био претплаћен на *Споменак*, дјечји лист који је излазио у Панчеву, под уредништвом учитеља Ивана Мартиновића.

Читање и пјевање народних јуначких пјесама свакодневно се понављало, нарочито у зимским вечерима, а о празницима и већим сијелима пјевало се уз гусле. То је допринијело да је Злоковић као дјечак научио напамет знатан број стихова из народне епике.³

Злоковићев биограф је забиљежио, на основу његових писаних аутобиографских казивања,⁴ да су на формирање његове личности утицале приче учесника и помагача Првог и Другог Бокелског (Кривошијског) устанка (1869. и 1882), као и учесника у црногорским ослободилачким ратовима (1876-1878), које је слушао од очевих пословних пријатеља из Црне Горе. Иначе Бокелци су везе са Црном Гором континуирано одржавали. Групе ходочасника сваке године су обилазиле манастире у Острогу и на Цетињу, поготову за вријеме петровданских и тројичинданских свечаности. Злоковићев стриц Данило посјећивао је Острог сваке године; одлично је познавао пјешачке и коњаничке стазе, и његове ходочасничке групе су, по правилу, биле најбројније. По повратку причао је утиске и доживљаје, што је млади Игњо улијао „као сунђером“. Од оца је слушао о љетовању црногорског књаза и господара Николе I и породице му у Бијелој — у

² Војислав Бољевић-Вулековић: *Шездесет година културно-просвјетног и научног рада професора Игњатија Злоковића*. - Годишњак Поморског музеја у Котору, XXXI-XXXII/1983/84, стр.12.

³ Ibidem.

⁴ Ibid., стр. 21

палацу капетана Богдана и Јована Злоковића (данас основна школа), као и о свом дједу Тодору Злоковићу, истакнутом народном главару, у то доба кнезу Бијеле, који је одржавао сталне контакте са црногорским првацима....⁵

Слушајући у родитељском дому о црногорском суверену, „а на улици и основној школи о аустријском цару“, мали Злоковић доживљава своје прво политичко „крштење“ када је сазнао да цар Фрањо Јосиф, кога су многи славили, није наше крви и језика. Али, то му је омогућило да лакше схвати зашто многи момци, које је Аустрија регрутовала „бјеже у Црну Гору.“

Тако се од рана — у дјетињству и раној младости, Игњо Злоковић напајао народном и Његошевом поезијом, слободарским духом црногорских ратника и бокељско-херцеговачких устаника, традицијом завичајних помораца. Након основне школе, имао је амбиције да настави школовање, у чему га је мајка подржавала. На његово даље школовање, према писању Риста Ковијанића, пресудни утицај су имала три угледна госта његовог родитељског дома „познатог са гостопримства и подрума доброг старог вина“. Према Ковијанићевом казивању:

„Једног љетњег дана 1909. очев сродник и пријатељ Михаило Бјеладиновић, посланик Боке на Царевинском вијећу у Бечу, довео је у њихову кућу Павла Поповића, професора Београдског универзитета, познатог његошолога, и Михаила Аврамовића, познатог организатора задругарства у Србији, који се интересовао за угледно земљорадничко имање у приморју. Мали основац, високог чела, свијетло-плаве косе, бистрих зелених очију и зајапурених јагодица, гутао је разговоре добродошлих гости. Дивио се знању и понашању учених људи. Почела га је морити жеђ за науком и жудња за Београдом.“⁶

Родитељи су Игњу омогућили да похађа Которску гимназију школске 1911/12. и 1912/13. године.⁷ Школовао се у Котору код тетке. Которски средњошколци имали су тада илегалну литерарну дружину „Војислав“ која се солидарисала са средњошколцима у Далмацији и 16. марта 1912. организовала штрајк против мађаранског режима хрватског бана Цуваја.⁸ И Злоковић је учествовао у том штрајку.

Трећи и четврти разред гимназије Игњатије Злоковић учио је у Задру. Из његових „Успомена...“ о школовању и школским данима у Задарској гимназији сазнајемо под каквим се околностима тамо школовао. Било је то школ. 1913/14. и 1914/15. године — вријеме које коинцидира са балканским и Првим свјетским ратом. Прелазак из класичне Которске гимназије у истог профила Хрватску гимназију у Задру, омогућило му је добијање стипендије и потпуно издржавање од

⁵ Ibid., стр. 12.

⁶ Ристо Ковијанић: *Игњатије (Игњо) Злоковић*. - Бока, 10, Херцег-Нови, стр. 341.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibid., стр. 342.

стране Православног завода (сјеменишта) у Арбанасима.⁹ Као што је на његову ђачку душу у Котору снажан утисак посебно оставио професор Вицко Трипковић, аутор историјских чланака и приповиједака из бокелског живота, угледни педагог, човјек и писац, тако су у његовој пријатној успомени, и касније у зрелим годинама, остали многи задарски професори (др Марин Стојковић, Јосип Сасо, Иво Јурас), а нарочито Илија Синдик, Бокел, познати историчар и доцније члан САНУ, с којим ће до поткрај његовог живота одржавати пријатељске и сарадничке везе. Родољубиви Злоковић се веома рано — још тада, у вријеме задарског школовања „одушевљавао идејом братства и јединства југословенских народа, под утицајем универзитетске омладине Београда, Загреба, Беча и Прага,¹⁰ и тој идеји остаће привржен до краја свог дугог живота. Злоковић је у Задру учествовао у антиаустријским демонстрацијама. „Главни организациони центар — сјећа се Злоковић — био је Хрватски академски клуб, чији су чланови били Хрвати и Срби, јер је рад овог клуба био усмјерен напредном слободарском линијом“.

Када се десио сарајевски атентат, 28. јуна 1914, на аустријског престолонаследника Фрања Фердинанда, и ускоро након тога — избијање Првог свјетског рата, Игњо Злоковић се затекао у родној Бијелој. Очекивао је позив да иде у школу будући да је био почетак школске 1914/1915. године, али умјесто тога једног дана, крајем септембра 1915, извршена је „темељита преметачина“ његове родне куће у Бијелој — пише он у својим сјећањима, и додаје да „ништа сумњива нијесу нашли“.¹¹ Тада је био оптужен да је у „Сјеменишту“ у Задру, са друговима пјевао неку непожељну пјесму:

*„Авај Босно, сиротице клета,
по твом небу Сунце већ не шета,
Твоја ћеца некад соколови,
„ постадоше Швабини робови!
А тешко је служити горега,
када нема срца поштенога.“*

Преметачином су, како биљежи Злоковић, хтјели да нађу стихове ове „инкриминисане“ пјесме, или нешто с њом у вези. Ипак, почетком октобра те године, стигао му је позив Управе „Сјеменишта“ да може доћи у Задар, јер почиње настава у школ. 1915/16. години. Стигао је у Задар трећи дан. Ускоро га је, почетком децембра, чекало ново изненађење. Заједно са Војином Вуковићем, својим школским другом из Никшића (касније познатим просвјетним радником), саслушаван је у Суду задарском. Доцније је вођен судски процес. Пошто је поменута пјесма била негдје у Аустрији одштампана и снимљена на грамофонској плочи, услиједила је ослобађајућа пресуда за младе „револуционаре.“ Тако је Злоковићу и Вуковићу послје четири мјесеца била „коначно отклоњена напаст“.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
GRNOJEVIĆ

⁹ Ignjatije Zloković: *Uspomene iz mog školovanja u Zadru*. - *Zadarska revija*, 1974, 5-6, str. 537.

¹⁰ Р. Ковијанић: *op.cit.*, стр. 342.

¹¹ И. Злоковић: *op.cit.*, стр. 541.

Крајем марта 1915. десила се једна занимљива епизода. Збило се на једном часу да један ученик његовог разреда — пошто је примијетио на фотографији цара Фрања Јосифа тамну мрљу између ока и носа, скренувши пажњу професору, којиму је допустио да је избрише. И када је овај „почео прстима да брише мрљу“ пробио је слику и од мрље направио рупу.¹² Овај несташлук је имао за последицу да су школу „блокирали жандарми и полицајци“ и — како пише Злоковић — четрнаестогодишњег ученика Вељка Пелицарића одвели у затвор, гдје је подлегао батинама, спроведена је истрага у одјељењу. Ученици су били солидарни „да оно с царевом сликом није била завјера, ни припрема“ завјере. Злоковић и Вуковић су искључени као ученици IVб разреда из Задарске гимназије и свих средњих школа у Аустрији „због политичке кривице“.¹³

Тако је, дакле, млади Злоковић у вријеме аустријске страховладе морао напустити Задар, који је, како вели, био заволио јер је у њему боравио „цвијет народне интелигенције“ с представницима Далмације и Боке у Далматинском сабору...

Злоковић је одмах по истјеривању из школе мобилисан у аустроугарску војску. Био је у разним мјестима Аустро-Угарске, на војној дужности у 37 домобранском далматинском пуку. Захваљујући пријатељима није послат на фронт већ је у јуну 1915. распоређен у радну јединицу с тим што је радио тешке физичке послове; у јулу 1917. радио је као „рибар“ у ћесарско-краљевској чети, која је била у родном му мјесту.

Младом „регруту“ Злоковићу пошло је, међутим, за руком да положи V разред приватно у Котору, а да VI раз. заврши редовно. По завршетку Првог свјетског рата и стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Злоковић је школ. 1919/20. год. свршио VI и VII разред као осамнаестогодишњи течајац и положио матуру у Другој београдској гимназији.¹⁴

Потом је уписао студије историје и географије на Филозофском факултету Београдског универзитета — са безмало 23. године. Предавали су му истакнути педагози и научници: Никола Вулић, Јован Радонић, Јован Цвијић, Станоје Станојевић, Васиљ Поповић, Боривоје Ж. Милојевић и др. Код ових врских професора, И. Злоковић се постарао да надокнади ратом изгубљено вријеме — да стекне богато знање и широку културу...

По завршетку студија љубав према родном крају — питомој Боки и њеној сјајној поморској традицији, која се тек по окончању Првог свјетског рата и последице распада Двојне монархије нашла трајно у саставу своје матице Црне Горе, довела га је за вазда и никада се није покајао! Посветио јој је свој раскошни таленат расног историчара превасходно поморске повјеснице, изванредног просвјетника и културног посленика. Готово тридесет година, од 1923. до 1950, био је суплент, па професор (год. 1925. положио је професорски стручни испит у

¹² Ibid., стр. 542

¹³ Иб., стр. 543.

¹⁴ *Сто година Друге београдске гимназије 1870-1970*, Београд, 1970, стр. 662, (у списку под бр. 70).

Београду) и директор Средње поморске школе (Наутике), а затим двије деценије директор Поморског музеја у Котору (1950-1969). Према свједочењу његовог колеге и дугогодишњег сарадника професора и историчара Риста Ковијанића, Злоковић је као професор

„својим предавањима и заузимањем, својим понашањем и поступцима човјек и педагог, својим здравим схватањима и погледима на живот и свијет, стекао љубав и поштовање својих многобројних ученика; не мање и поштовање њихових родитеља [...]. Будио је у њима интересовање за сазнањем и свијетом, стварао радну навику, развијао љубав према позиву и домовини.“¹⁵

Сем савјесног просвјетног рада, којему се ревносно предао, Игњо Злоковић је активно судјеловао у културно-просвјетном животу изван школе, у древном граду подлловћенском. Било је више институција и асоцијација у којима се ангажовао — у читаоницама, у културно-умјетничком друштву „Бокел“, које је његовало сценску умјетност; затим, у которском „Соколу“, Јадранској стражи, Народном универзитету Боке Которске, основаном 1931. године, који је издавао свој *Гласник*. Од 1932. године, када је покренут седмични лист *Глас Боке*, Игњатије Злоковић интензивно сарађује у овом гласилу, и све до априлског рата 1914. године у њему објављује знатан број чланака и прилога из просвјете, школства, културе, историје, привреде и других дисциплина, а више година је био и у Редакцијском одбору.

У међуратном периоду Злоковић се кратко вријеме бавио и политиком. Био је члан Радикалне странке. На Народном универзитету у Котору био је члан студентског радикалног клуба. Али, убрзо се разишао са радикалима, увиђајући да је њихова концепција о народном јединству дијаметрално супротна његовој. За владе Петра Живковића, на изборима 1931. године Злоковић је помагао кандидатуру за посланика др Филипа Лазаревића, па је по том основу двије године био вијећник (одборник) Которске општине. Међутим, када је увидио да општинску политику воде трговци и кућевласници, поднио је оставку на положај вијећника и скоро потпуно напустио политички живот. Истина, остао је досљедан противник проосовинске и профашистичке политике Милана Стојадиновића и његових сљедбеника, што је дошло до изражаја под италијанском окупацијом, када се међу првим ухапшеницима Боке нашао и професор Злоковић.¹⁶

Као истакнутог родољуба, у вријеме Другог свјетског рата када је Бока била фактички анектирана од стране фашистичке Италије, италијанске окупационе власти су га новембра 1941. лишиле слободе и депортовале у Италију, гдје је до марта 1944. године био по разним концентрационим логорима. Прво је био у концентрационом логору на Липарима, главном граду Липарских острва код Сицилије, гдје је исљешиван пуна три мјесеца, и одатле крајем јуна 1942. пребачен у злогласни римски казамат „Regina coeli“ („Краљица неба“), у којему је тада било

¹⁵ Р. Ковијанић: *op.cit.*, стр. 342.

¹⁶ В.Бољевић-Вудековић: *op.cit.*, стр. 17-18.

око 5.000 заточеника, највише Југословена. Ту га је Специјални фашистички трибунал за одбрану државе осудио на пет година робије — због судјеловања у једном „превратничком удружењу, које је тежило да насилно успостави диктатуру једне класе над другом“, и што је „пропагирао насилно успостављање црвене диктатуре“¹⁷. Након тога је преведен у затвор у Сан Ђемињано, недалеко од Падове, између Сијене и Фиренце.¹⁸

Као политички затвореник остао је у Италији и послје њене капитулације (8. септембра 1943) до 30. јануара 1944. када се преко Трста вратио у домовину, путујући возом на правцу Ријека – Љубљана – Загреб - Славонски Брод – Сарајево – Мостар – Дубровник. Ово „путешествије“ је трајало 15 дана, с тим што је у Загребу био дочекан усташким „гостопримством“ — три дана је био у полицијском затвору!¹⁹

По повратку у ослобођени завичај, послје завршетка Другог свјетског рата, Игњатије Злоковић је са новим еланом постао иницијатор и организатор многих научних и културних подухвата и манифестација — не само у Боки Которској него и у Црној Гори. Споменућемо само најзначајније.

Одлуком ЦАСНО-а од 15. марта 1945. почела је са радом Поморско-трговачка академија у Котору, која ће убрзо промијенити име у Средњу поморску школу. За њеног првог директора наименован је Игњатије Злоковић, који ће ту дужност обављати до октобра 1946. и у току 1949/50. године, јер је већ 31. августа 1950. изабран за директора новооснованог Поморског музеја у Котору, на којој ће функцији остати све до пензионисања 1969. године. Избор Злоковића на ову дужност мотивисан је био ваљаним разлозима: да је у школи предавао поморску историју, којом се стручно и научно бавио (повремено објављивао из ове тематике); затим да је школским бродом „Вила Велебита“ путовао, у три наврата по мјесец дана, и обишао све главније луке Средоземља од Барселоне до Цариграда и Александрије, са ученицима поморске школе на чијем је челу био, те да је имао прилике да види и проучи богато културно-историјско наслеђе посјећених медитеранских градова.²⁰

Злоковићу је, дакле, повјерено оснивање Поморског музеја у Котору, што је он веома успјешно учинио и водио га крајње савјесно безмало двадесет година (1950-1969). Његово богато знање и солидно организационо искуство коришћено

¹⁷ Иако Злоковић никада није био комуниста; као антифашиста је био лојалан грађанин и симпатизер НОБ-а. У римској тамници је осуђен стога, како је касније објашњавао, што је на Липарима „директор логора“ био уједно и предсједник града, неки млади правник „жутокљунац“, како каже Злоковић, који интернирцима није неколико мјесеци дијелио уобичајене „порције“ новца (по 100 лира мјесечно), које су им слали укућани па су се због тог разлога затвореници побунили. Италијани су били склони да сваку побуну оквалификују као комунистичку, што се десило и овом приликом. Заправо, тридесеторици пребачених у румски затвор осуђено је као комунистима... (Уп.: Игњатије Злоковић, *Бокелу у логору на острву Липари (1942-1945)* Беока, 17, Херцег-Нови, 1985, стр. 259-274.)

¹⁸ Р Ковијанић: *op. cit.*, стр. 343.

¹⁹ Уп.: И. Злоковић: *Једна оптужница специјалног фашистичког суда у Риму против групе југословенских интернираца на Липарима 1942. године* .- Историјски записи, 1976, бр. 2, стр. 311-317.

²⁰ В. Бољевић-Вулековић: *op. cit.*, стр. 19

је за конституисање других културних и научних институција и асоцијација у Боки Которској и диљем Црне Горе. Међу оснивачима је Историјског архива у Котору, завичајних музеја у Перасту и Херцег-Новом, Архива и Научне библиотеке у Херцег-Новом, Завода за биологију мора и Више поморске школе у Котору, Научног и Историјског друштва Црне Горе, Државног архива Црне Горе и Републичког завода за заштиту споменика културе на Цетињу. Био је оснивач и вишегодишњи предсједник Которске секције Друштва историчара Црне Горе - пуних осамнаест година (1948-1965), и Которске подружнице Друштва за проучавање поморства Југославије (са сједиштем у Задру) и био њезин руководиоца (1962-1973).

Игњатије Злоковић је био сјајан организатор. Знао је да окупља сараднике, да их мобилише на реализацији културних и научних пројеката. Није био национално оптерећен; дјеловао је благотворно и креативно.²¹ Одмах по повратку из заробљеништва, наставио је своју сарадњу са дон Ником Луковићем, најбољим познаваоцем културне баштине Боке Которске, истакнутим проповједником јужнословенског братства и јединства, познатим оратором и писцем. По ријечима врсног сарадника и доброг znalца Злоковићевог, одличног историчара и изванредног човјека Риста Ковијанића, Злоковићева и Луковићева сарадња трајала је готово педест година. Ковијанић мериторно закључује:

„У културној историји Боке нико није узорао тако дубоку заједничку бразду засијану благодетима братске слоге, повјерења и сарадње, као ова два заслужна родољуба широких и јасних погледа у будућност, широких груди и културе, чија је парола у неким кризним годинама између два рата била: 'Здраво вјеро сваком своја, здрав' братимство вјеро моја'. Тако су стварали топлу атмосферу братства, човјечности и вјерске толеранције и разумијевања. Њихова сарадња остаће као узор. Луковић је био човјек завидне опште културе, добар познавалац умјетности, класичне и савремене, сјајан бесједник замашног елана и загријаног темперамента и заноса; добар политичар и вјешт дипломата; *Злоковић је, међутим, човјек мирне крви и нарави, одмјерен и тактичан, добар говорник и привлачан козер, добар организатор и истрајан реализатор, обдарен извјесном снагом окупљања за сарадњу*“²²(курзив наш).

Карактеристичне су и ове Ковијанићеве ријечи о личности, људској и стваралачкој, Игњатија-Игња Злоковића:

²¹ Моје познанство са Игњом Злоковићем датира од јуна 1957. год. Тада ми је била прва година професуре у Цетињској гимназији. На завршном — матурском испиту, у којему сам и ја био члан испитне комисије, Злоковић је био републички изасланик. Послије сваког одговора одређеног кандидата из одређеног предмета, изасланик Злоковић би мене првог именовано да предложим оцјену. Била је то за мене, као младог професора, истовремено и одговорност и почаст — и задовољство, јер би, по правилу, моји предлози били одмјерени, и оцјена би се углавном усвајала. Касније смо се много пута сријетали, присно разговарали и пријатељевали. Готово увијек бих га, приликом боравка у Котору, посјећивао, позивао на сарадњу у публикацијама које сам уређивао...

²² Р. Ковијанић: *op.cit.*, стр.343.

„Злоковић је више популаризатор науке него њен предани и пожртвовани поклоник и заточеник. Савјесно вршење дужности у школи и музеју, многобројне обавезе према родном крају у погледу просвјетно-културних проблема и подухвата нијесу му дозвољавале да се претежно посвети науци, која човјека одвлачи од дневног живота и актуелних друштвених потреба. Завичај је рачунао са њим. *Скроман по својој природи, реалан и смишљен он се није високо умишљао, ни високо замахивао својом снагом; али, сваки његов удар био је осјетан и користан; практичар је мирно изводио и сређивао преузете послове. Проницљив, радан и истрајан, он би науци дао више да се као народни човјек могао оглушити зову народних потреба и пренебрегнути многе опште обавезе грађанина-интелектуалца*“ (курзив наш). Цио свој радни вијек посветио је општем народном добру. Као ни Луковић, он није могао постати поштеђени кабинетски радник.²³

Злоковић је Поморски музеј у Котору подигао на степен савремене и угледне установе. Обогадио му је збирке драгоценим експонатима познатих бокељских помораца (путем откупа или донаторства). Организационо је дефинисао и функционално усмјерио његову дјелатност. Музеј је, под његовим руковођењем, постао познат не само у Југославији него и ван ње. Афирмацији Поморског музеја и поморске прошлости Црне Горе увелико је допринио *Годишњак Поморског музеја у Котору*, који је он иницирао 1952. године и читаву једну деценију био јединствен часопис ове врсте и намјене. *Годишњак* се појавио на свјетлост дана 10. септембра 1952. година — на Дан морнарице Југославије. Од покретања ове периодичне публикације и њене постављене концептуалне стручне и научне заснованости, кроз наредних 32 броја — за тридесет двије године (1952-1984), И. Злоковић је зналачки и са разумијевањем водио ову едицију завидног реномеа, која садржи драгоцене материјале за проучавање поморске прошлости Црногорског приморја. У тој серијској публикацији објелодањено је више стотина научних радова из етнографије, пиратерије, миграција, историје бродарства и пловидбе, бродоградње, приморских урбаних и руралних агломерација, културно-историјског блага; поморског права и статутарних односа приморских градова; поморског школства; из револуционарног гибања на Црногорском приморју...

Редакторски рад, сложен и мукотрпан, веома одговоран и недовољно друштвено признат, Игњо Злоковић је обављао не само у случају *Годишњака*, него је бивао од велике помоћи као саучесник и сарадник: *Историјских записа Црне Горе*, илустроване монографије „КОТОР“ и других которских вриједних публикација иза Другог свјетског рата; дакако, и оних између два свјетска рата у којима је започео своју плодотворну стручну и научну сарадњу — у *Гласу Боке*, *Гласнику НУ*, затим, у разним периодичним публикацијама, зборницима и споменицама, у којима је радо приман а оне свјетски сарађивао. Може се слободно

²³ Ibidem, стр. 344.

рећи да је Игњатије-Игњо Злоковић био један од најактивнијих и најзапаженијих културно-просвјетних и научних посленика Боке Которске читавих шест деценија.

Сем у поменутиим серијским и монографским публикацијама, Злоковић је сарађивао у *Боки* (Херцег-Нови), *Зборнику Више поморске школе* (Котор), *Нашет тору* (Дубровник), *Pomorstvu* (Сплит), *Pomorskom zborniku* (Ријека), *Југославији* (Београд), *Југословенском морнару* (Београд), *Mornaričkom glasniku* (Сплит-Београд), часопису *Muzeji* (Загреб), *Просвјети* (Загреб), *Словенском братству* (Београд), *Старинама Црне Горе* (Цетиње), *Вјеснику Војног музеја* (Београд), *Зборнику радова V конгреса географа Југославије* (Цетиње), *Побједи* (Титоград), *Просвјетном раду* (Титоград), *Библиографском вјеснику* (Цетиње), *Боки* (Котор), *Борби* (Београд), *Политици* (Београд), *Vjesniku* (Загреб), *Књижевним новинама* (Београд) и др.

У назначеним и другим периодично-споменичким публикацијама Игњатије Злоковић је објавио преко 290 библиографских јединица, што је импозантан број. Треба, међутим, рећи да је међу тим бфј више од двадесетак већих историјских студија и расправа од знатне научне вриједности. Иако није објавио ниједну књигу, он је, несумњиво, плодан писац. Чини се да би од његових студија било научно сврсисходно и друштвено оправдано, дабогме и дуг према овом заслужнику, ваљало објавити као монографске публикације. Убијеђени смо, да би се од његових расутих расправа и чланова по разним научним часописима и публикацијама зборничког и споменичког карактера, могле саставити добре књиге, првјенствено о поморству и поморском школству Црне Горе, о личностима из наше поморске прошлости ... Јер, Злоковићеве студије и чланци доносе нове податке и непознате чињенице — нову чињеничку фактуру до које је дошао захваљујући својим дугогодишњим архивским истраживањима у Историјском архиву у Котору, тој богатој ризници аутентичне грађе из прошлости Боке, Црне Горе и Далмације. И Злоковићеви портрети заслужних личности Боке Которске у првом реду.

Треба нам истаћи да је И. Злоковић био активни судионик и учесник низа научних скупова, симпозијума и конгреса, као и члан многих стручних и научних асоцијација. Био је ванредни члан Научног друштва Црне Горе (Одјељења друштвених наука) - Цетиње, од оснивања 1950. до укидања 1956. године.²⁴ Био је члан Историјског института Црне Горе (1954-1962)²⁵, редовни члан у Одјелу за pomorstvo, istoriju i arheologiju Друштва за proučavanje i unapređenje pomorstva Југославије од његовог оснивања 1962. године; руководилац Подручног тајништва овог Друштва за Црногорско приморје (1962-1973); почасни члан Удружења Бокелске морнарице у Котору (и због његове стручне вокације ова древна бокелска асоцијација му је била блиска); од њене обнове 1946. био је у најужем кругу челних људи Морнарице; види годину члан управе Музејског друштва Црне Горе и члан Предсједиштва Савеза музејских друштава Југославије (1952-1962).

²⁴ Др Душан Ј. Маргиновић: *Туга феникса. Мирнодопска деградација Цетиња* .- Цетиње, 1997, стр. 53.

²⁵ Такво је звање постојало од 1954. до 1962. године.

Злоковић је био плодни сарадник низа лексикографских и енциклопедијских издања у Југославији: *Enciklopedije Jugoslavije*, *Vojne i Pomorske enciklopedije*, *Pomorskog leksikona* (Загреб), у којима је написао преко 60 натукница (одредница). Био је члан редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору (1952-1955). Уз то је члан разних редакцијских колегија за „Споменицу“ *Трина Кокоље* (1661-1713), Котор-Пераст, 1962.; *800 godina katedrale sv. Tripuna u Kotoru* (1166-1966), Котор, 1966; *12 vjekova Bokeljske mornarice*, Београд, 1972, итд.

Злоковић је за свој свестрани рад и допринос науци и култури Црне Горе, и шире, поступно стицао научна звања, одликовања и награде. Као што је истакнуто био је ванредни члан Научног друштва Црне Горе-Цетиње (1950-1956), научни сарадник од 1957; виши научни сарадник од 1962. Добитник је Тринаестојулске награде Црне Горе (1967), Ордена заслуга за народ са сребрним зрацима (1966), Орденом рада за златним вијенцем (1982); Новембарске награде града Котора (1969); носилац је разних других друштвених признања (позлаћене повеље са плакетом „Бокелјске морнарице“ (1981)).²⁶

Одласком у заслужену пензију (1969), са 46 година активне просвјетне и културно-научне дјелатности, Злоковић је наставио с бављењем научно-истраживачког рада. Иако у поодмаклим годинама, није се предавао. Главна брига му је била — историја поморства Боке Которске, поморско-школство у Боки, Народни препород на Црногорском приморју, Покрет за привредну обнову Боке 1906-1914, значај Трста за развитак бокелјског бродарства у XVIII и XIX вијеку. Овим темама је био преокупиран више од двије задње деценије. Ипак, године су учиниле своје: његова енергија је из године у годину сплашњавала. Није успио да доврши пројигиране теме које би захтијевале читав радни вијек на њиховом аналитичко-синтетичком уобличавању.

Као што је раније истакнуто, животни круг Игњатија-Игња Злоковића се затворио у стотој години. Сахрањен је 10. децембра у родној Бијелој. Од њега су се опростили надахнутим некролозима професор Војислав Вулековић-Бољевић, и научни савјетник др Милош Милошевић. И регионалне новине: *Бока* (Котор) и *Приморске новине* (Будва), као и републички лист *Побједа* (Подгорица) — коректно су обиљежили његову смрт, доносећи пристојне *In memoriam* о овом заслужном грађанину Боке и Црне Горе.

*

* *

На крају неколико закључака:

1.- Више од шест деценија активно је дјеловао Игњатије-Игња Злоковић на просвјетном, културном и научном пољу у Боки Которској и Црној Гори, доказујући се као врстан педагог, покретач, организатор и истакнути научни истраживач;

²⁶ Б. Бољевић-Вулековић: *op. cit.*, стр. 20-21; Томо Радуловић: *Библиографија радова Игњатија Злоковића* .- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 1973, 1, стр. 251-252.

2.- Круну Злоковићевог родољубивог, интелектуалног и професионалног ангажмана представља Поморски музеј у Котору, на чијем је кормилу био готово двије деценије;

3.- Посебне су његове заслуге за публикување Годишњака Поморског музеја у Котору, који је излазио више од три деценије — под његовим уредничовањем — постајући незаобилазна стручно-научна публикација за изучавање прошлости црногорског поморства;

4.- Велике су Злоковићеве заслуге у покретању, такорећи свих периодичних публикација у Котору, и шире у Боки, од Првог свјетског рата; давао је уз то пуни удио у припремању монографских публикација родне му Боке.

II БИБЛИОГРАФИЈА

Објављени радови Игњатија-Игња Злоковића досад су као библиографија објављени још 1973. године у *Годишњаку Поморског музеја у Котору* из пера Тома Радуловића. Тада је Радуловић саставио и објавио попис Игњових радова у част педесетогодишњице његовог просвјетног и научног дјеловања, под називом „Библиографија радова Игњатија Злоковића“. Овом приликом — наслањајући се на веома исцрпну и солидну Радуловићеву библиографију, дајемо му постхумно попис и осталих радова, тако, претпостављамо, да је ова библиографија сада цјеловита.

Злоковић је почео да пише и објављује далеке 1932. године. Отада до поткрај живота, током више од шездесет година, објавио је преко 290 библиографских јединица, које су у овом библиографском попису обрађене са свим елементима записа (описа), и дате хронолошким слиједом, по годинама.

На крају је дата и глобална литература - „Библиографија о Игњатију Злоковићу“, свакако непотпуна...

1932.

1. *Стварајмо пољопривреду.*- Глас Боке, Котор, I/1932, бр.4, стр. 3.

1933.

2. *Бокељска морнарица.*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 14, стр. 1.
3. *Једна заборављена педесетогодишњица (Трећи бокељски устанак — 1882. год.).*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 20, стр. 1.
4. *Из бокељског устанка 1869. год. .*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 21, стр. 1.
5. *Наши учитељи на раду.*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 24, стр. 1.
6. *Прегрупација општина (у Боки Которској).*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 32, стр. 1; бр. 35, стр 1-2.
7. *Електрификација Боке.*- Глас Боке, Котор, II/1933, бр. 43, стр. 1.
8. *Говор одржан на забави Академије XII 1932.*- Извјештај Државне поморско-трговачке академије у Котору за школску 1932/1933. годину, Котор, 1933, стр. 2-4.

1934.

9. *Будућност у пољопривреди припада само школованим пољопривредницима.*- Глас Боке, Котор, III/1934, бр. 55, стр. 1.
10. *Поморство Боке некад и сада.*- Глас Боке, Котор, III/1934, бр. 75, стр. 2.
11. *Прије двадесет година.*- Глас Боке, Котор, III/1934, бр. 87, стр. 1.
12. *Чувајмо Југославију.*- Глас Боке, Котор, III/1934, бр. 99, стр. 1.
13. *Први децембар 1934.*- Глас Боке, Котор, III/1934, бр. 104, стр. 1.

1935.

14. *Пред туристичком сезоном у Боки.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 122, стр. 2-3.
15. *Апсолвенти наших поморско-трговачких академија.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 131, стр. 1.
16. *Дом пензионисаних официра и војних чиновника у Бијелој.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 131, стр. 2.
17. *Дом Београдског обласног одбора Јадранске страже у Бијелој.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 134, стр. 2-3.
18. *Једна савремена књига („Наша политика“ од Николе Стојановића).*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 136, стр. 2.
19. *Бокељске општине.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 138, стр. 1.
20. *Девети октобар.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 146, стр. 1.
21. *1. децембар.*- Глас Боке, Котор, IV/1935, бр. 1154, стр. 1-2.
22. *Туризам у Боки Которској.*- Гласник Народног универзитета, Котор, II/1935, бр. 4-6, стр. 15-16.

1936.

23. *Екскурзија на Ловћен.*- Извјештај Државне поморско-трговачке академије у Котору за школску 1935/1936. годину, Котор, 1936, стр. 39-40.
24. *Кап. Паво Дабиновић.*- Глас Боке, Котор, V/1936, бр. 168, стр. 3.
25. *Укрс.*- Глас Боке, Котор, V/1936, бр. 171, стр. 1.
26. *Рефлексије. Кратак осврт на друштвени живот Боке.*- Глас Боке, Котор, V/1936, бр. 187, стр. 1.
27. *Наша средња школа.*- Глас Боке, Котор, V/1936, бр. 196, стр. 1.
28. *Годишња скупштина Народног универзитета.*- Глас Боке, Котор, V/1936, бр. 199, стр. 2.

1937.

29. *Први бокељски омнибус.*- Гласник Народног универзитета, Котор, IV/1937, бр. 1-3, стр. 31-32.
30. *Свети Сава.*- Глас Боке, Котор, VI/1937, бр. 210, стр. 1.
31. *Интелектуалци и село.*- Глас Боке, Котор, VI/1937, бр. 238, стр. 1.
32. *Јадрански дан.*- Глас Боке, Котор, VI/1937, бр. 421, стр. 2.
33. *Двадесетпетогодишњица Југословенске ораве.*- Глас Боке, Котор, VI/1937, бр. 250, стр. 1.

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

1938.

34. *Бока и први разред скупаће.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 258, стр. 3.
35. *Обрад Р. Кокотовић.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 262, стр. 3.

36. *Љубиша Јовановић. (Поводом 10. годишњице смрти).*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 263, стр. 1.
37. *Уз именоване новог сенатора (др Филипа Лазаревића).*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 271, стр. 2.
38. *Христос Воскресе!*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 272, стр. 1.
39. *„Народни свијет“.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 277, стр. 2.
40. *Шта је са заједницом бокељских општина?.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 280, стр. 1.
41. *Туризам и снабдијевање.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 283, стр. 1.
42. *Боки је потребна пољопривредна школа.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 286, стр. 3.
43. *Котор и први разред скупоће.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 287, стр. 2.
44. *Туризам и стручно особље.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 294, стр. 2.
45. *Јадрански дан.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 299, стр. 1.
46. *1918-1938.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 303, стр. 1-2.
47. *Кап. Милош Вукасовић. (Поводом 30-годишњице смрти).*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 303, стр. 3.
48. *Св. Никола — слава помораца.*- Глас Боке, Котор, VII/1938, бр. 304, стр. 3.

1939.

49. *Смрт нашег иселјеника (Илије Бијелића из Крушевица).*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 318, стр. 3.
50. *Др Јосип Корлает.*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 325, стр. 3.
51. *Завршетак теоријског течаја за мајсторе и помоћнике у Котору.*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 326, стр. 1.
52. *Крсто Поробић.*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 329, стр. 3.
53. *Биланс нашег јавног живота.*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 330, стр. 1.
54. *1839-1939. Видовдан.*- Глас Боке, Котор, VIII/1939, бр. 332, стр. 1.

1940.

55. *Поморска школа у Котору. (Поводом њене деведесетогодишњице).*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 377, стр. 3-4.
56. *Милутин Томановић.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 378, стр. 3.
57. *Бокељ први доктор ветерин. факултета у Београду.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 378, стр. 3.
58. *Поморска академија и Зетска пловидба.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 379, стр. 3.
59. *Бокељски уштрпци.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 379, стр. 3.
60. *Бискуп Франо Ућелин (поводом трогодишњице смрти).*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 380, стр. 2.
61. *Александар Замуровић.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 382, стр. 1.
62. *Путник, планинарско-туристичка ревија, бр. 1, јуни 1940. Издање Фрушка Гора у Новом Саду.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 382, стр. 3-4.
63. *Дом Јадранске страже у Београду.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 385, стр. 2.
64. *Спас Отаџбине - највиши закон.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 386, стр. 1.
65. *Бокељско занатство некад и сад.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 391, стр. 1-2.
66. *„Хрватска стража“ и Бока.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 392, стр. 1.

67. *Дон Нико Луковић (поводом тридесетогодишњице службе).*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 399, стр. 2-3.
68. *Средња техничка школа у Херцег-Новоме.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 394, стр. 1.
69. *Високо одликовање г. Р. Ђуниа.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 400, стр. 1.
70. *„Здраво вјеро сваком своја, здрав братинство вјеро моја“.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 401, стр. 1.
71. *Никољданска забава.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 401, стр. 2.
72. *Одликовање г. прота Самарџића.*- Глас Боке, Котор, IX/1940, бр. 403, стр. 2.

1941.

73. *Проф. Вилим Грос.*- Глас Боке, Котор, X/1941, бр. 410, стр. 2.
74. *Чиновничке невоље.*- Глас Боке, Котор, X/1941, бр. 413, стр. 1.

1948.

75. *Поморске школе у Боки Которској.*- Историјски записи, Цетиње, I/1948, књ. I, св. 1-2, стр. 48-53.
76. *Зачеци руског поморства у Боки Которској.*- Словенско братство, 1948, стр. 132-136.

1949.

77. *Сто година Поморског техникума у Котору.*- Просвјетни рад, Титоград, I/1949, бр. 8-9, 12 X, стр. 7.

1950.

78. *Pomorske škole u Boki Kotorској.*- Pomorstvo, Split, V/1950, br. 1, str. 80-82.
79. *Црногорски пароброд „Јарослав“.*- Историјски записи, Цетиње, I/1948, књ. III, св. 4-6, стр. 245-248.

1951.

80. *Др Илија Синдик: Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV стољећа.*- Историјски записи, Цетиње, IV/1951, књ. VII, св. 7-9, стр. 420-422.
Приказ.

1952.

81. *Из преписке адмирала Матије Змајевића.*- Годишњак Поморског музеја, Котор I/1952, стр. 53-58.
82. *Српска поморска закладна школа у Србини.*- Историјски записи, Цетиње, V/1952, књ. VIII, св. 1-3, стр. 129-133.
83. *Споменици славе бокељског поморства.*- Југословенски морнар, јуб. број, август-септембар 1952, стр. 253.
84. *„Јарослав“ први црногорски трговачки пароброд.*- Побједа, Титоград, IX/1952, бр. 12010. X стр. 9.

1953.

85. *Из морнарске побуне у Боки Которској (1-3. фебруара 1918. године).*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953, стр. 5-7.

86. *Капетан Владо Ивелић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953, стр. 107-111.
87. *Адмирал Марко Војновић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица, стр. 15.
88. *Петар Замбелић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица, стр. 20-21.
89. *Петар Желалић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица, стр. 21-23.
90. *Адмирал Мато Змајевић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица стр. 26-27.
91. *Милош Вукасовић.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица, стр. 27-29.
92. *Капетан Иво Визин.*- Годишњак Поморског музеја, Котор II/1953 — Споменица, стр. 29-30.
93. *Из морнарске побуне у Боки Которској.*- Историјски записи, Цетиње, VI/1953, књ. IX, св. 1, стр. 153-160.
94. *Црногорски пароброд „Јарослав“ (извод из дневника).*- Историјски записи, Цетиње, VI/1953, књ. IX, св. 2, стр. 512-518.
95. *Поморски музеј у Котору.*- Борба, Београд, 1953, бр. , 15. I, стр.
96. *Pomorski muzej u Kotoru.*- Muzeji, Zagreb, 1953, knj. 8, str. 77-81.
97. *Поморска привреда Црне Горе и перспективе њеног развоја.*- Побједа, Титоград, X/1953, бр. 99, 10. XII, стр. 2-3.

1954.

98. *Kotor kao pomorsko središte.*- Pomorstvo, Rijeka, IX/1954, br. 6, str. 357.
99. *Kroz Pomorski muzej u Kotoru.*- Pomorstvo, Rijeka, IX/1954, br. 7-8, str. 417-418.
100. *Jedna četrdesetogodišnjica (smrt pom. kap. Filipa Hadžije i Milana Srzentića).*- Pomorstvo, Rijeka, IX/1954, br. 10, str. 547.
101. *Dnevnik kapetana Iva Vizina.*- Pomorstvo, Rijeka, IX/1954, br. 11, str. 620.
102. *Херцег-Нови и његов музеј.*- Просвјетни рад, Титоград, I/1954, бр. 7, 1. VI, стр. 12.
103. *Успјеси Историјске секције у Котору.*- Просвјетни рад, Титоград, 1954, бр. 11, 1. XII, стр. 5. Потпис: И. З.
104. *Бокељи у Првом српском устанку.*- Побједа, Титоград, XI/1954, бр. 31, 11. IV, стр. 4.
105. *Бокељски морнари.*- Југославија, Београд, 1954, св. VIII, стр. 44-45.

1955.

106. *О губицима перашких бродова у борби са гусарима.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, III/1955, стр. 69-76. Summary
107. *Бродолом которског брода на обали Анулије.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, III/1955, стр. 79-80. Summary
108. *Pomorski muzej u Kotoru u minuloj godini.*- Pomorstvo, Rijeka, X/1955, br. 1, str. 51-52.
109. *Ivan Grego.*- Pomorstvo, Rijeka, X/1955, br. 1, str. 53.
110. *Petar Zambelić, pomorac i istraživač.*- Pomorstvo, Rijeka, X/1955, br. 10, str. 373.
111. *Поклапање аустријске ратне крстарице „Zenta“.*- Историјски записи, Цетиње, VIII/1955, књ. XI, св. 1-2, стр. 390-396.
Од стране француске флоте пред Кастел-Лаством 16. VII 1914.

112. *Годишњак Поморског музеја у Котору*. - Просвјетни рад, Титоград, II/1955, бр. 4, 1. IV, стр. 11. Потпис: И. З.
113. *Пропагандне вечери Музејско-конзерваторске и архивистичке недјеље*. - Просвјетни рад, Титоград, II/1955, бр. 7, 1. IX, стр. 6. Потпис: И. З.
114. *Адмирал Марко Војновић*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, IV/1955, стр. 81-93. Summary.
115. *Бокелско поморство у вријеме француске окупације Боке (1807-1813)*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, IV/1955, стр. 95-110. Summary.
116. *Поморство Бијеле (историјски приказ)*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, IV/1955, стр. 111-122. Summary.

1956.

117. *Поморство Боке за вријеме руске управе (1806-1807)*. - Годишњак Поморског музеја у Котору, V/1956, стр. 111-123. Summary.
118. *„Вјенчање Црне Горе с морем“*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, V/1956, стр. 229-234. Summary.
119. *Кар. Дишан Radončić*. - Pomorstvo, Rijeka, X/1956, br. 5, str. 212.
120. *Годишњак Поморског музеја*. - Просвјетни рад, Титоград, III/1956, бр. 7, 1. IX, стр. 7. Потпис: Спект.
121. *Др Васиљ Поповић, професор Универзитета*. - Просвјетни рад, Титоград, III/1956, бр. 9. 1. XI, стр. 5.
Некролог.
122. *Svijetli primjeri pomorskih kapetana и Drugom bokeljskom ustanku*. - Naše more, Dubrovnik, III/1956, br. 2, str. 141-142.
123. *Прилози за историју улцињског гусарства и барбарства (18 вијек)*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, VI/1957, стр. 67-76. Summary.
124. *Пријава поморске незгоде*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, VI/1957, стр. 199-200. Summary.
125. *Из Трећег бокелског устанка 1882. (Поводом седемдесетпетоогодишњице)*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, VI/1957, стр. 229-233. Summary.
126. *Četrdesetogodišnjica Medovskih žrtava*. - Pomorstvo, Rijeka, XII/1957, br. 11, str. 505.
127. *Кар. Vlado Ivelić. (Povodom 15-godišnjice smrti)*. - Pomorstvo, Rijeka, XII/1957, br. 12, str. 542-543.
128. *Кар. Eugen Sbutega*. - Pomorstvo, Rijeka, XII/1956, br. 12, str. 543.
129. *М. Милошевић: Наука о броду*. - Просвјетни рад, III/1956, бр. 2, 1. II, стр. 7. Потпис: Библ.

1957.

130. *Из Другог кривошијског устанка*. - Историјски записи, Цетиње, X/1957, књ. VIII, св. 1-2, стр. 315-320.
131. *Коста Грујић: Дневник из вјеројатног устанка б. VIII до 16. X 1875. године. Предговор и коментар Петко Јуковић, Београд 1956*. - Историјски записи, Цетиње, X/1957, књ. VIII, св. 1-2, стр. 375-377.
Приказ.
132. *Годишња скупштина Савеза музејско-конзерваторских друштава ФНРЈ*. - Просвјетни рад, Титоград, IV/1957, бр. 6, 1. VI, стр. 13. Потпис: И. З.

1958.

133. *Српска поморска закладна школа у Србини (поводом стогодишњице њеног оснивања).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, VII/1958, стр. 231-248. Summary.
134. *Трагом сликара Иванковића.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, VII/1958, стр. 297-302. Summary.
135. *Јуначко дјело наших помораса на Оцеани 1926.*- Pomorstvo, Rijeka, XIII/1958, br. 1, str. 44.
136. *Робина морнара и Бокі.*- Pomorstvo, Rijeka, XIII/1958, br. 2, str. 66-68.
137. *Први новосаграђени брод Југославенске океанске пловидбе и матичној luci.*- Pomorstvo, Rijeka, XIII/1958, br. 6-7, str. 181-182.
138. *Др Илија Синдик.*- Историјски записи, Цетиње, XI/1958, књ. XIV, св. 1-2, стр. 442-445.
Некролог.
139. *Како је Аустрија наметнула Бокељима војну обавезу.*- Весник Војног музеја, Београд, 1958, књ. 5, св. II, стр. 205-218.
140. *Скупштина поморских музелаца у Дубровнику.*- Просвјетни рад, Титоград, V/1958, бр. 1, 1. I, стр. 7. Потпис: Уч. (тј. учесник).
141. *Изложба у Поморском музеју у Котору.*- Просвјетни рад, Титоград, V/1958, бр. 3, 1. III, стр. 8. Потпис: И. З.
О побуни бокељских морнара 1918. године.

1959.

142. *Поморство и трговина Паитровића (XVII-XVIII в.).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, VIII/1959, стр. 87-97. Summary.
143. *Котор.*- Pomorstvo, Rijeka, XIV/1959, br. 9, str. 317-318.
144. *Gotov je i predan prometu prvi dio luke Bar.*- Pomorstvo, Rijeka, XIV/1959, br. 12, str. 469-470.
145. *Rudi Đunio admiral bratovštine „Bokeljska mornarica“.*- Pomorstvo, Rijeka, XIV/1959, br. 12, str. 510.
146. *Tragom pomorskog kulturno-istorijskog naslijeđa Boke Kotorske.*- Naše more, Dubrovnik, V/1959, br. 2, str. 150-152.
147. *Поморски музеј у Котору.*- Бока, билтен, Херцег-Нови, I/1959, бр. 11-12, стр. 18-19.
148. *Бокељски поморци у страним морнарицама.*- Бока, билтен, Херцег-Нови, I/1959, бр. 11-12, стр. 22.
149. *Развитак поморства на Црногорском приморју.*- Зборник радова V конгреса географа ФНР Југославије, Цетиње, 1959, стр. 171-180.

1960

150. *Поморство и трговина Паитровића (XVIII-XIX в.).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, IX/1960, стр. 152-168. Summary.
151. *Rad Pomorskog muzeja u Kotoru iz prošloj godini.*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 3, str. 146.
152. *Antun Milošević.*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 6, str. 207.
153. *Jedan prilog povijesti naših pomorskih muzeja.*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 6, str. 243.

154. *Bokeljski pomorci u Narodnom preporodu.*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 8-9, str. 260-261.
155. *Don Niko Luković. (Povodom pedesetogodišnjice rada).*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 10, str. 416.
156. *Спасић и Машера.*- Бока, билтен, Херцег-Нови, II/1960, бр. 7-8, стр. 8.
157. *Инж. Винко Буровић.*- Бока, билтен, Херцег-Нови, II/1960, бр. 7-8 стр. 12.
158. *Мирко Д. Лакићевић.*- Просвјетни рад, VII/1960, бр. 7, 1. IV, стр. 7. Потпис: М.

1961.

159. *Simo Sekulić.*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1961, br. 1, str. 51.
160. *Ulcinj (povodom 80-godišnjice oslobođenja — 1880-1960).*- Pomorstvo, Rijeka, XV/1960, br. 1, str. 52-53.
161. *Приредба младих музичара у Котору.*- Просвјетни рад, Титоград, VIII/1961, бр. 11, 1. VI, стр. 5.
162. *Dinko Franetović: Istorija pomorstva i ribarstva Crne Gore do 1918.*- Бока, билтен, Херцег Нови, III/1961, бр. 12, стр. 5.
163. *Музички живот Котора.*- Бока, билтен, Херцег-Нови, III/1961, бр. 16, стр. 5.
164. *“Наука о броду”.*-Просвјетни рад, VIII/1961, бр. 12-13, 1. IX, стр. 5.
Приказ на књигу Миливоја Милошевића.

1962.

165. *Бока и Народни препород на приморју.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, X/1962, стр. 183-207. Summary.
166. *Поморски музеј у Котору (1902-1962).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, X/1962, стр. 367-372. Summary.
167. *Povodom proslave 300-godišnjice peraškog slikara Tripa Kokolje.*- Pomorstvo, Rijeka, XVII/1962, br. 4-5, str. 142.
168. *Brod Perast spušten u more u Malom Lošinj.*- Pomorstvo, Rijeka, XVII/1962, br. 4-5, str. 118-119.
169. *Pomorstvo Crnogorskog primorja kroz školstvo, kulturu i nauku.*- Pomorstvo, Rijeka, XVII/1962, br. 7-8, str. 260.
170. *Прослављена је шездесетогодишњица Поморског музеја у Котору.*- Просвјетни рад, Титоград, 1962, бр. 18, 15. IX, стр. 5.
171. *Bokeljsko pomorstvo u Napoleonskom dobu.*- Pomorski zbornik, Zagreb, 1962, jubilarni broj, str. 1819-1832.

1963.

172. *Посјета Фрања Јосифа Боки Которској и њене политичке и привредне последице.*- Годишњак Поморског музеја, Котор XI/1963, стр. 187-203. Summary.
173. *Inž. Milan Trifunović.*- Pomorstvo, Rijeka, XVIII/1962, br. 1, str. 48.
174. *Dragocjeni prinos uspomene na Kotor Pomorskog velikana (admirala Matije Zmajevića).*- Pomorstvo, Rijeka, XVII/1963, br. 12, str. 402.
175. *„Бесана шумска ноћ“.*- Просвјетни рад, Титоград, X/1963, бр. 12, 15. VI, стр. 4.
Приредба Музичке школе у Котору.

1964.

176. *Прилози за историју поморства и трговине Будве*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, XII/1964, стр. 167-186. Summary.
177. *Поморски зборник, књига I за 1963. год.* - Годишњак Поморског музеја, Котор, XII/1964, стр. 289-291. Summary.
178. *Udruženje Bokeljska tornarica*. - Pomorstvo, Rijeka, XIX/1964, br. 11-12, str. 380.
179. *Filip Hadžija i Milan Srzentić. Pedesetogodišnjica njihove mučeničke smrti*. - Pomorstvo, Rijeka, XIX/1964, br. 11-12, str. 380.
180. *Povodom restauracije slike „Kapetan Marko Martinović uči bokeljske boljare“*. - Pomorski zbornik, Zadar, 1964, knj. 2, str. 633-640.
181. *Значајан скуп музичких педагога Југославије*. - Просвјетни рад, XI/1964, бр. 13-14, 1-15. XI, стр. 6.
182. *Једна Његошева слика израђена у Кини*. - Старине Црне Горе, Цетиње, II, 1964, стр. 99-101. Резюме.

1965.

183. *Поморство Ораховца*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, XIII/1965, стр. 99-117. Summary.
184. *Поморски зборник, бр. 2*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, XIII/1965, стр. 203-204. Summary.
185. *U povodu porinuća m. b. „Admiral Zmajević“*. - Pomorstvo, Rijeka, XX/1965, br. 1, str. 32.
186. *Čestitka za 20-godišnjicu časopisa [„Pomorstvo“]*. - Pomorstvo, Rijeka, XX/1965, br. 10, str. 336.
187. *Kap. Josip Kosović*. - Pomorstvo, Rijeka, XX/1965, br. 10, str. 345.
188. *Rad Pomorskog muzeja u prošloj godini*. - Pomorstvo, Rijeka, XX/1965, br. 11-12, str. 412.
189. *Прва пресуда пријеког суда у Боки 1914. године Филипу Хаџији и Милану Срзентићу*. - Историјски записи, Титоград, XVIII/1965, књ. XXII, св. 3, стр. 508-521.
190. *Капетан Динко Франетовић*. - Историјски записи, Титоград, XVIII/1965, књ. XXII, св. 4, стр. 710-712.
Био-библиографија (умро 17. X 1964. на Хвару).
191. *Народи Југославије, изд. САНУ, Београд 1965, књ. CCCLXXXV, Етнографски институт, књ. 13.*
И. Злоковић је један од 49 сарадника.

1966.

192. *Прилози за историју поморства и трговине Рисна*. - Годишњак Поморског музеја, Котор, XIV/1966, стр. 5-33. Summary.
193. *Admiral Marko Vojnović*. - Mornarički glasnik, Beograd, 1966, br. 1, str. 63-73.
194. *Kapetan Marko Martinović*. - Mornarički glasnik, Beograd, 1966, br. 1, str. 84-87.
195. *Peraštanin Matija Zmajević*. - Mornarički glasnik, Beograd, 1966, br. 5, str. 788-793.
196. *Kontraadmiral Marko Florio*. - Pomorski zbornik, Zadar, 1966, knj. 4, str. 565-570.

1967.

197. *Спиридон Гопчевић*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XV/1967, стр. 147-165. Summary.
198. *Dr Marko Gopčević*.- Pomorstvo, Rijeka, XXII/1967, br. 1, str. 44.
199. *Osamdesetogodišnjica don Nika Lukovića*.- Pomorstvo, Rijeka, XXII/1967, br. 4-5, str. 169.
200. *Antonije Đurović, brodski radiotelegrafista I kl.*- Pomorstvo, Rijeka, XXII/1967, br. 6, str. 212.
201. *Осам деценија дон Ника Луковића*.- Политика, Београд, бр. 19207, 26. III, 1967, стр. 18.
202. *Франо Ућелини један из плејаде народних трибуна*.- Политика, Београд, 1967, бр. 19469, 17. XII, стр. 20.

1968.

203. *Два писма Спиридона Гопчевића Илији Гарашанину*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVI/1968, стр. 157-165. Summary.
204. *Драгиша Полужански*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVI/1968, стр. 281-283. Summary.
205. *Kapetan Stevo Gopčević*.- Pomorstvo, Rijeka, XXIII/1968, br. 5-6 str. 166.
206. *Петар Шеровић*.- Историјски записи, Титоград, XXI/1968, књ. XXV, св. 2, стр. 327-330.
207. *Два писма Спиридона Гопчевића Илији Гарашанину*.- Историјски записи, Титоград, XXI/1968, књ. XXV, св. 4, стр. 3649-655.
208. *Франо Ућелини-Тице. Поводом 30-годишњице смрти*.- Просвјета, Загреб, XXV/1968, бр. 576-577, стр. 17-18.
209. *Научно одликовање Риста Ковијанића*.- Просвјета, Загреб, XXV/1968, бр. 576-577, стр. 19.
210. *Петар Шеровић — in memoriam*.- Старине Црне Горе, III-IV, Цетиње, 1968, стр. 257.

1969.

211. *Прилози за историју устанка у Боки Которској 1869. године*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVII/1969, стр. 101-122. Summary.
212. *Повијест отока Брача*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVII/1969, стр. 225-226. Summary.
Приказ.
213. *Андрија Томић-Арменко*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVII/1969, стр. 247-248.
214. *Антица Дабиновић-Маџар*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVII/1969, стр. 249-250.
215. *Наша најстарија поморска школа*.- Просвјета, Загреб, XXVI/1969, бр. 578-579, стр. 16.
216. *Први покушај увођења редовног колског саобраћаја на релацији Каменари — Херцег-Нови*.- Бока, Херцег-Нови, 1969, књ. 1, стр. 129-135.

1970.

217. *У спомен преминулог сарадника и члана редакције Годишњака дон Ника Луковића*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVIII/1970, стр. 7-11. Summary.

218. *Поморство Столива.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XVIII/1970, стр. 63-80. Summary.
219. *Međunarodni kongres pomorskih istoričara.*- Pomorstvo, Rijeka, XXV/1970, br. 1-2 str. 52.
220. *Don Niko Luković.*- Pomorstvo, Rijeka, XXV/1970, br. 5-6, str. 186.
221. *Oktobarska nagrada kap. Štumbergera.*- Naše more, Dubrovnik, XVII/1970, br. 1, str. 34.
222. *Бокељска морнарица његује свијетле традиције нашег поморства.*- Морнарички гласник, Београд, 1970, бр. 1, стр. 59-63.
223. *Наши поморци: Петар Желалић, Петар Замбелић, кап. Филип Хаџија, кап. Милан Срзентић, Милан Спасић, Сергеје Машера.*- Просвјета, Загреб, XXVIII/1970, бр. 596-597, стр. 11-13.
224. *Проф. Вицко Трипковић.*- Бока, Херцег-Нови, 1970, књ. 2, стр. 235-240.
225. *Залив без бродова.*- Побједа, Титоград, XXVII/1970, бр. 2933, 11. VI, стр. 5.
226. *Vokokotorski zaliv. Kolijevka pomorstva bez brodskih pruga.*- Vjesnik, Zagreb, br. 8559, 16. XII 1970.
227. *Истакнуте личности.*- У: Котор (монографија), Загреб, 1970, стр. 129-136.
228. *Два деценија рада Которске секције историчара.*- Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, Котор, 1970, стр. 11-81. Коаутор: Војислав Бољевић-Вулековић.
229. *Библиографија радова дон Ника Луковића.*- Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, Котор, 1970, стр. 197-207. Коаутор: Томо Радуловић.
230. *Петар Шеровић.*- Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, Котор, 1970, стр. 209-212.

1971.

231. *Битка код Лепетана (поводом 400-годишњице).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XIX/1971, стр. 51-58. Summary.
232. *Прва поморска застава Кнежевине Србије.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XIX/1971, стр. 59-68. Summary.
233. *Dr Radojica F. Barbalić: Poškropljeni z morem.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XIX/1971, стр. 237-239. Summary.
234. *У спомен кап. Винка Бартуловића (1892-1970).*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XXI/1971, стр. 277-279. In memoriam.
235. *Plovna izložba slika (slikara Mata Đuranovića).*- Pomorstvo, Rijeka, XXVI/1971, br. 2, str. 81.
236. *Један прилог историји.*- Бока (лист), Котор, I/1971, бр. 9, стр. 13.
237. *Кнезлашки мир и побједа Народне странке у Далмацији.*- Бока, Херцег-Нови, 1971, књ. 3, стр. 87-93.
238. *Галерија у Веригама.*- Политика, Београд, LXVIII/1971, бр. 20789, 21. VIII, стр. 16.
239. *Устанак у Боки Которској под водом.*- „Вјетром вијани“ споменица СДК, „Просвјета“, Загреб, 1971, стр. 259-266.

1972.

240. *Годишњак Поморског музеја у Котору 1952-1972.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XX/1972, стр. 19-25. Summary.

241. *Један заборављени поморски белетриста.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XX/1972, стр. 271-279. Summary.
О кап. Божу Ђаји.
242. „Устанак у Боки Которској 1869. године“.- Бока (лист), Котор, II/1972, бр. 20, стр. 7.
243. *Осамдесет година Мирослава Штумбергера.*- Бока (лист), Котор, II/1972, бр. 31, стр. 5.
244. *Pomorstvo manjih naselja Boke Kotorske.*- У: 12 vjekova Bokeljske mornarice, Zagreb, 1972, str. 104-112.

1973

245. *Књига млетачких докумената о припадницима племена Никшићи насељених у Рисну.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XXI/1973, стр. 35-57. Summary.
246. *Родојица Ф. Барбалић — И. Јурковић: Опловити Кап Хорн.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XXI/1973, стр. 195-196. Summary.
247. *Кап. Божо Раповац.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XXI/1973, стр. 217.
In memoriam.
248. *Проф. Мирослав Монтани.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, XXI/1973, стр. 218.
In memoriam.
249. *Pomorski muzej u Kotoru. Povodom 20-godišnjice obnove 1952-1972.*- Naše more, Dubrovnik, XX/1973, br. 1-2, str. 54-55.
250. *Božo Rapovac, kapetan duge plovidbe.*- Naše more, Dubrovnik, XX/1973, br. 1-2, str. 68.
In memoriam.
251. *Marko Martinovich učeći principe i gospodu moskovsku na morski nauk.*- Vjesnik, Zagreb, 19. и 20. VIII 1973.
252. *Бокелјска морнарица најстарија на свијету.*- Политика, Београд, 1973, бр. 21623, 16. XII, стр. 10.
253. *Васиљ Поповић (1887-1941).*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе — 1, Котор, 1973, стр. 183-185.
254. *Мирјана Поповић (1920-1959).*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе — 1, Котор, 1973, стр. 187-188.
255. *Мато Ђурановић (1895-1973).*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе — 1, Котор, 1973, стр. 209-211.
256. *Сјећања на Ђура Суботића.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе — 1, Котор, 1973, стр. 213-217.
257. *Др Коста Милутиновић, Војводина и Далмација 1860-1914, Нови Сад 1973.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе — 1, Котор 1973, стр. 253-254.
258. „*Morski nauk i vladanje Marka Markovića (1698-1973, 11793).*- Mornarički glasnik, XXIV/1974, br. 2, (mart-april), str. 213-221.
259. *Поморски планови Спиридона Гопчевића — сина.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1974 XXII, стр. 57-70. Summary.

260. *Кап. Тихомир Дабиновић*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1974, XXII, стр. 279-280.
261. *Антон Матковић, музичар*.- Просвјетни рад, 1975, бр. 16, 15. X, стр. 11.
262. *Капетан Александар (Лесо) Павковић*.- Бока, 6-7, Херцег-Нови, 1975, стр. 209-219. Résumé.
263. *Jedna rasprava prof. kap. Pava Radimiri iz geologije Boke Kotorske objavljena 1893. godine*.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1975 XXIII, str. 49-60. Summary.
264. *Др Нико С. Мартиновић (1914-1975)*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1975, XXIII, стр. 205-206.
In memoriam.
265. *Инг. проф. Винко Ђуровић (1894-1975)*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1975, XXIII, стр. [207]-208.
Некролог.
266. *Шпиро Милиновић: "Подаци о историји Мориња и околних мјеста"*.- Просвјетни рад, 1975, бр. 14, 15. IX, стр. 12.
Приказ.
267. *Ристо Ковијанић*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1976, XXIV, стр. 191-194.
Поводом осамдесетогодишњице живота.
268. *Предговор. У: Ана Шпадијер, Библиографија Гласника Народног универзитета Боке Которске 1934-1940. године*.- Библиографски вјесник, Цетиње, VI/1977, бр. 2/3, стр. 91-95.
269. *Годишњак Поморског музеја у Котору (1952-1977)*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1977, XXIV, стр. 17-24. Summary.
270. *Трагом радова Павла Мијовића*.- Бока, 10, Херцег-Нови, 1978, стр. 319-326. Summary.
271. *Капетан Bogdan Dabinović*.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1978, XXVI, str. 109-115. Summary.
272. *Књига о дневном граду — Которски медаљони од Риста Ковијанића (издање: Центар АРС, Београд, 1976)*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1978, XXVI, стр. 187-188.
273. *Priručnik iz turističke navigacije*.- Naše more, Dubrovnik, XXV/1978, бр. 2/3/4, стр. 122-123.
Приказ књиге Милоша Липовца.
274. *Илија Михаљевић, учитељ*.- Просвјетни рад, 1978, бр. 3, 1. II, стр. 11.
Некролог.
275. *Кап. Марко В. Ђурковић*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1979-1980, XXVII-XXVIII, стр. 117-128. Summary.
276. *Др Милош Дробњаковић 1883-1978*.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1979-1980 XXVII-XXVIII, стр. 217-219.
Некролог.
277. *Akademik dr Grga Novak*.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1979-1980, XXVII-XXVIII, str. 221-224.
Некролог.
278. *Vladislav-Vlado Brajković (поводом 80-годишњице)*.- Бока, 12, Херцег-Нови, 1980, стр. 325-328.
279. *Капетан Томо Радуловић (поводом 80-годишњице)*.- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1980, 2, стр. 77-78.

280. *Иво Перић, Далматински сабор 1861-1912 (1918), Задар, 1978.- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1980, 2, стр. 117-120. Приказ.*
281. *Дон Нико Луковић.- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1980, 2, стр. 141-150.*
282. *Поморски музеј Црне Горе — Котор (1952-1982).- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1981-1982, XXIX-XXX, стр. 23-30. Summary.*
283. *Druga rasprava prof. kap. Pava Radimiri iz geologije Boke Kotorske 1890. godine.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1981-1982, XXIX-XXX, str. 73-83. Summary.*
284. *Pomorstvo Lošinja i Cresa.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1981-1982, XXIX-XXX, str. 137-139. Summary.*
285. *Илија Масловар.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1981-1982, XXIX-XXX, стр. 141-142. In memoriam.*
286. *Никола Вучковић.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1981-1982, XXIX-XXX, стр. 143. Некролог.*
287. *Кап. Грација Билафер.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1981-1982, XXIX-XXX, стр. 145. Некролог.*
288. *Мирко Комненовић.- Бока, 13/14, Херцег-Нови, 1982, стр. 105-127. Са фотографијом. Summary.*
289. *Један прилог о поморцима Цицовићима.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1983-1984, XXXIII-XXXIV, стр. 141-149. Summary.*
290. *Dr Rade Petrović: Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću.- Godišnjak Pomorskog muzeja, Kotor, 1983-1984, XXXIII-XXXIV, str. 203-208. Приказ.*
291. *Спасоје-Пајо Велимировић.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1983-1984, XXXIII-XXXIV, стр. 217-218.*
292. *Бокељи у логору на острву Липари (1941-1943).- Бока, 17, Херцег-Нови, 1985, стр. 259-275. Summary.*
293. *„Бока“. Зборник радова из науке, културе и умјетности, бр. 15-16, Херцег-Нови, 1984. године.- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1985, 3, стр. 93-94. Приказ.*
294. *Проф. др Коста Милутиновић: Студије из српске и хрватске историографије.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1985-1986, XXXIII-XXXIV, стр. 179-180. Приказ.*
295. *Др Мирослав Лукетић: Казивања прошлости.- Годишњак Поморског музеја Котор, 1987-1988, XXXV-XXXVI, стр. 181-183. Summary.*
296. *Нико Никетић.- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1987-1988, XXXV-XXXVI, стр. 207-209. In memoriam.*
297. *Дон Нико Луковић: Љетовалиште у Боци — Бока Которска, Праг 1928.- Бока, 19, Херцег-Нови, 1987, стр. 347-349. Приказ.*

298. *Которски бискуп Франо Ућелини-Тице. (Поводом 50-годишњице смрти 1937-1987).*- Бока, 20, Херцег-Нови, 1988, стр. 273-275.
299. *Књига Шпира Милиновића. Прилог Вуковој години.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1988, 4, стр. 53-57.
300. „*Јарослав*“ — први црногорски пароброд дуге пловидбе.- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1988, 4, стр. 167-172.
301. *Кнезлашки мир и пobjеда Народне странке у Далмацији.*- Вока, 20/1. Izbor radova (fototipija), Herceg-Novi, 1998, str. 101-107. Résumé.
302. *Др Миленко Пасиновић: Котор.*- Годишњак Поморског музеја, Котор, 1989-1990, XXXIII-XXXVIII, стр. 119-120. Summary.

III ЛИТЕРАТУРА О ИГЊУ ЗЛОКОВИЋУ

1. БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав: *Гимназија „Стефан Митров Љубиша“ 1865-1965*, Котор, 1973, 120 стр.
2. БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав: *Развој поморског школства на Црногорском приморју.*- Зборник Више поморске школе, 1, Котор, 1974, стр. 77-106.
3. БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав: *Шездесет година културно-просвјетног и научног рада професора Игњатија Злоковића.*- Годишњак Поморског музеја у Котору, XXXI-XXXII/1983-1984, стр. 11-12. Summary.
4. БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав: *Игњатије Злоковић.*- Приморске новине, Будва, XXVI/1977, бр. 421, 26. XII, стр. 9.
In memoriam.
5. ДАВИДОВИЋ, Душан: *Игњатије Злоковић. Живот посвећен Боки и поморству.*- Бока (лист), Котор, XII/1992, бр. 479, 1. IV, стр. 5.
6. ЂУРАШКОВИЋ, Лидија: *In memoriam. Игњатије Злоковић: вијек посвећен науци.*- Побједа, LIV/1997, бр. 1152, 30, XII, стр. 12.
7. ZLOKOVIC, Ignjatije: *Uspomene iz tog školovanja u Zadru.*- Zadarska revija, 5-6, Zadar, 1974, str. 537-543.
8. ЗЛОКОВИЋ, Игњатије: *Бокелџи у логору на острву Липари (1941-1943).*- Бока, 17, Херцег-Нови, 1985, стр. 259-276.
9. ЗЛОКОВИЋ, Игњатије: *Једна оптужница специјалног фашистичког суда у Риму против групе југословенских интернираца на Липарима 1942. године.*- Историјски записи, XXXIII/1976, бр. 2, стр. 309-321.
10. КОВИЈАНИЋ, Ристо: *Игњатије (Игњо) Злоковић. Поводом 80-годишњице живота.*- Бока, 10, Херцег-Нови, 1978, стр. 341-346.
11. КОСТИЋ, Васко: *Игњатије-Игњо Злоковић.*- Бока (лист), Котор, XXVII/1998, бр. 529-530, децембар-јануар, стр. 14. Потпис: В. К.
In memoriam.
12. КОСТИЋ, Душан: *Проф. Игњатије Злоковић.*- Политика, LXVI/1969, бр. 19860, 19. I, стр. 22.
Надаслов: Разговори ове недеље
13. LEONETTI, Dal Pont, Zocchi: *LA IV, Processi del Tribunale Speciale fascista, Roma, 1962, стр. 504-558.*
NACIONALNA BROTANULA IV, PROCESSI DEL TRIBUNALE SPECIALE FASCISTA, ROMA, 1962, STR. 504-558. CRNOJEVIĆ
14. МИЛУТИНОВИЋ, Коста: *Шест деценија рада Игњатија Злоковића.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 1985, стр. 47-48.

15. ПАСАРИЋ-Дубровчанин, Ратко: *Лик и дјело Игњатија Злоковића професора. Уз 60. годишњицу плодног рада.*- Весник, Нови Сад, 1984, бр. 735, стр. 6.
16. РАДУЛОВИЋ, Томо: *Библиографија радова Игњатија Злоковића (поводом 50-годишњице просвјетног рада).*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1, Котор, 1973, стр. 239-252.
17. РЕДАКЦИЈА: *Игњатија Злоковића (уз 60-годишњицу рада).*- Бока, 15-16, Херцег-Нови, 1984, стр. 5-6.
18. МИЛУТИНОВИЋ, Коста: *Зборник которских књижевника и историчара.*- Књижевне новине, Београд, јануара 1975, бр. 492, 1. VII, стр. 2. Потпис: К.М.
19. PASINOVIĆ, Milenko: *80 godina života i 55 godina prosvjetno-kulturnog i naučnog rada profesora Ignjatija Zlokovića.*- *Naše more*, Dubrovnik, XXV/1978, br. 2/3/4, str. 123-124.
20. СТИПАНИЋ, Ернест: *80-годишњица Игњатија Злоковића.*- Политика, LXXV/1978, бр. 23079, 7. I, стр. 14.
21. ТОМИЋ, Антун: *Проф. Игњатије Злоковић(1897-1997).*- Годишњак Поморског музеја у Котору, XLIII-XLVI/1995-1998, бр. XLIII-XLVI, стр. 361-362.
In memoriam.

ЈОВО ВОЈИНОВ МАРТИНОВИЋ
(1934-1998)

I БИОГРАФИЈА

Јово Војинов Мартиновић, познати биолог, редовни професор Београдског универзитета, припада четвртој генерацији прослављеног црногорског аеда и стотинаша, истакнутог јунака Сава Матова Мартиновића.¹ Рођен је 12. септембра 1934. у Београду у чиновничкој породици од оца Војина (сина бригадира Јована Савова и Љубице ћерке војводе Марка Мартиновића)² и мајке Љубице (ћерке београдског трговца Павла Арсовића и Зорке Лепчиновић). Када му је било седам мјесеци умро му је отац Војин у 35 години живота, па је бригу о његовом васпитању и образовању преузела мајка Зорка, службеница у Министарству правде, касније Министарству правосуђа Србије.

Шестоаприлско бомбардовање Београда 1941. године затекло је Јова са мајком у стану у Захумској улици код Вуковог споменика. Сјутрадан је Зорка са јединцем избјегла на Умку гдје је живјела њена сестра Ружица Драгољуба Стаменковића. На Умци су „избјеглице“ Мартиновић остале четири ратне године, током којих је Јово завршио основну школу. По ослобођењу Београда наставио је гимназијско школовање. Свих осам разреда и велику матуру завршио је у IV Мушкој гимназији школске 1952/53. године. (По завршеном VIII разреду, у лјето 1952, био је мјесец дана на омладинској радној акцији у Севојну код Ужица, гдје се градила ваљаоница бакра.)

¹ Уп.: Др Душан Ј. Мартиновић, *Сава Матов Мартиновић (1806-1896)*, Цетиње, 1996, 166 стр.; Сава Матов Мартиновић: *Мемоари (Животопис, писма, пјесме)*. Приредио, уводну студију написао и библиографију сачинио: Др Душан Ј. Мартиновић, Подгорица, 1996, 413 стр.

² Уп.: Др Душан Ј. Мартиновић, *Јован-Јово Мартиновић (1851-1927)*. - У ПОРТРЕТИ VI, Цетиње, 1997, стр. 60-[73].

Након свршетка средње школе уписао се на Природно-математички факултет у Београду. Дипломирао је на Одсеку за биологију 1959. године. У јесен те године отишао је на одслужење војног рока у ЈНА: у Крушевцу је завршио школу резервних официра (био је 4. у рангу), а преостали дио војне обавезе у касарни „Војвода Мишић“ у Марибору. У резерви је имао чин капетана.

Послиједипломске студије (Diploma in animal genitics) завршио је 1963/64. године у Institute of Animal Genitics, University of Edinburgh.

Године 1965. оженио се са студенткињом архитектуре Драгињом, рођеном Дилпарић, из Београда, и са њом у срећном браку имао двоје дјеце — сина Војина (рођеног 1967) и кћерку Јелену (1977).³

Докторирао је 1972. године на Природно-математичком факултету у Београду са темом „Улога витамина К у процесу биосинтезе протромбина“.

Прво запошљење му је било 1960. године у Институту за нуклеарне науке „Винча“ и у том институту је остао пуне 33 године до 1994. Сукцесивно је напредовао — прошао кроз сва научна звања: научни сарадник је постао — 1977. и научни савјетник — 1984. године. У више наврата био је руководио једне од двије биолошке лабораторије (данашња Лабораторија за молекуларну биологију и ендокринологију). Имао је срећу да се, као млад научни радник, развија под непосредним утицајем два велика имена биолошке науке — даљњег стрица академика Петра Н. Мартиновића (1897-1984)⁴ и академика Душана Каназира, вишегодишњег предсједника САНУ. Петар Мартиновић, биолог свјетског гласа, строг према себи и другима, причао нам је Јово Војинов да је био посебно строг према њему (ваљда, због родбинских односа, а и да би га усмјерио у тајне биолошких истраживања!). Академик Мартиновић је, заправо, био потпуно предан науци — такорећи фанатички, па је такав однос према научном раду захтијевао и од својих сарадника. Ако сам ишта од њега прихватио — говорио нам је Јово, то је стрпљење у животу и обазривост у доношењу закључака. Академик Каназир, утемељивач молекуларне биологије у нас, човјек благе нарави и увијек спреман да другима пружа несебичну стручну и људску помоћ, пренео је на Јова Мартиновића вјеру да свако друштво мора да гаји фундаментална истраживања у природним наукама — у колико жели да буде укључено у општи технолошки процес и токове свјетске науке. Таква вјера се код Јова Мартиновића током година све више учвршћивала!

Послије 33 године научно-истраживачког рада у Институту у Винчи, Јова Мартиновића су позвали да прихвати професуру на Биолошком факултету у Београду. Позив је прихватио са задовољством, осјећајући потребу да своје знање интегрише — што је могао учинити на најбољи начин бавећи се паралелно научним радом и универзитетском наставом. Будући да је већ био стекао највише научно звање — звање научног савјетника, преласком на Универзитет, почетком

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

³ Војин је завршио вишу туристичку школу и води једну туристичку агенцију у Београду. Док је Јелена студент треће године на Фармацеутском факултету у Београду.

⁴ О Петру је Јово са пијететом говорио и писао. (Уп.: Проф. др Јово В. Мартиновић: *Биолог светског гласа*. - Политика, XCIV/1997, бр. 30085, 26. VII, стр. 6.)

1994. године, преведен је у звање редовног професора за предмет Општа и систематска физиологија и Физиологија животиња, и убрзо, затим, биран за шефа Катедре за општу физиологију и биофизику. Његов научно-истраживачки рад, је међутим, и даље био тијесно везан за Институт у Винчи, гдје је руководио једним пројектом и научним тимом од осам сарадника.

Јово Мартиновић је у иностранству боравио службено, на дуже или краће вријеме, у више наврата. Најприје је школске 1963/64. године (девет мјесеци) провео на Универзитету у Единбургу, гдје је завршио последипломске студије у Институту за анималну генетику, чији је директор био С. Н. Waddington, највеће име генетике тога доба. Пошто је врло успјешно одбранио неколико огледа током године и положио завршне испите добио је диплому која је у Југославији нострифицирана као Диплома специјализације из анималне генетике. Боравак у Енглеској омогућио му је да добро савлада говорни и писани енглески језик, што је била и претпоставка за успјешно праћење резултата његове струке и науке у свјетским релацијама. У периоду 1970-1971. године, по позиву Conor B. Johnson-а, тада једног од водећих америчких биохемичара и савјетника САД за питања исхране, Ј. Мартиновић је провео 18 мјесеци у Oklahoma Medical Research Foundation у Oklahoma City, гдје је изучавао процес коагулације крви. Боравак у Oklahoma City, искористио је да се, тада већ заинтересованом за неуроендокринологију, упозна у Даласу са Samuel M. McCann-ом, шефом Катедре за физиологију Медицинског факултета у Даласу, водећим савјетником неуроендокринологом (међу првих 50 најцитиранијих научника у свијету).⁵ У његовој Лабораторији је Јово Мартиновић, као стипендиста Rockefeller-ове фондације The Population Council of New York, провео од септембра 1974. до јуна 1976. године на постдокторском усавршавању из неуроендокринологије. За вријеме овог боравка у Сједињеним Америчким Државама, другог по реду, Мартиновић је учествовао на конгресима ендокринолога у Њујорку (1975) и Лос Анђелесу (1976). Касније, у два наврата (1985. и 1988) провео је по три мјесеца као гостујући професор на Медицинском факултету у Даласу. Краће вријеме је боравио у иностранству ради учешћа на конгресима у Копенхагену, Риму, Брижу, Будимпешти, Бордоу и Кордоби (Шпанија).

Осим бављења науком, Ј. Мартиновић се активно укључивао у друштвено-политички рад. Био је делегат и предсједник Одбора за биологију у Републичкој заједници за науку Србије (1981-1985), координатор Одбора за биологију Савјета Фонда за науку Србије (1990-1992) и предсједник Одбора за биологију Министарства за науку и технологију Србије (1992-1995). Уважаван у струци и науци којом се бавио, проф. Ј. Мартиновић је био врло омиљен код својих колега, па је у једном мандату биран и за предсједника Српског биолошког друштва (1986-1988).⁶

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁵ S. M. McCann ће нешто касније постати члан Америчке националне академије наука и ући у најужи избор кандидата за Нобелову награду.

⁶ Бранко Караџић: *Председници Српског биолошког друштва.* - У: Српско биолошко друштво ПОЛА ВЕКА, Београд, 1997, стр. 43.

Као што смо већ истакли, ужа специјалност, проф. др Јована В. Мартиновића била је неуроендокринологија. Из биолошких дисциплина аутор је или коаутор око 120 научних и стручних радова, од којих су му 34 оригинална научна чланка *in extenso* у иностраним часописима. Аутор је једне књиге и руководио више пројеката и потпројеката. Експериментално је доказао да је секреција хормона LH, FSH и пролактина под контролом норадренергичких нервних влакана у мозгу, и разјаснио је неке аспекте интеракције стероидних хормона са централним нервним системом, који се односе на секрецију хормона хипофизе, синаптичку трансмисију и активност антиоксидативних ензима. Ови и други резултати овог врсног биолога цитирани су око 350 пута у иностраној литератури од стране других аутора.⁷

Овај податак и чињеница да је Ј. Мартиновић члан Америчког друштва ендокринолога, Интернационалног друштва неуроендокринолога и Европског друштва компаративних ендокринолога⁸, говоре о томе колико је он цијењен у свјетској науци. Добитник је годишње награде Института за нуклеарне науке „Винча“ за 1986. годину. Био је члан Редакцијског одбора часописа *Archive of Biological Sciences*.

Стваралачки животни пут професора Јова Војинова Мартиновића прекинут је после дуге болести 14. априла 1998. године. На вјечни починак је испраћен достојанствено и на нивоу који је овај научник заслужио. Комеморативним сједницама Биолошког факултета, Лабораторије за молекуларну биологију и ендокринологију „Винча“ и Српског биолошког друштва⁹ опростила се научна јавност и колеге са пуно пијетета и захвалности за његов допринос биолошкој науци, о чему посебно говори и његова библиографија коју дајемо у наставку ове његове биографске скице.

II БИБЛИОГРАФИЈА ЈОВА В. МАРТИНОВИЋА

II-1 Уредништво књига

1. *Радиоимунолошке и сродне анализе-теорија и примена* (главни уредник Ј.В. Мартиновић, уредници И. Таџер, М. Влатковић, О. Млађеновић), 266 страна. Универзитет у Београду и Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Центар за перманентно образовање, Београд 1984.
2. *Резултати научних истраживања из области биологије у периоду 1991-1995. година* (Ј. В. Мартиновић and Р. Коњевић, уредници), 218 страна. Министарство за науку и технологију Републике Србије, Београд, 1996.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁷ Исто, стр. 44

⁸ Ко је ко у Србији '96 (Bibliofon— Wh's Who), Београд, 1996, стр. 309.

⁹ Политика, Београд, 22. маја 1998. (Изјава захвалности породице покојникове.)

II-2 Поглавља у књигама

1. *Биолошки ефекти зрачења*. У уџбенику Радиоактивни изотопи и зрачења (уредник И. Драганић), Књига I — Општи појмови, Глава VII, стр. 181-201. Универзитет у Београду и Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Центар за перманентно образовање, Београд, 1981.
2. *Принципи радиоимунолошке анализе*. У уџбенику Радиоимунолошке и сродне анализе — теорија и примена (главни уредник Ј. В. Мартиновић, уредници И. Таџер, М. Влатковић, О. Млађеновић), Глава I, стр. 9-16. Универзитет у Београду и Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Центар за перманентно образовање, Београд, 1984. Коаутор Нада Ђуровић.
3. *Клиничка примена RIA: хипофиза жлезде-плацента*. У уџбенику Радиоимунолошке и сродне анализе теорија и примена (главни уредник Ј. В. Мартиновић, уредници И. Танџар, М. Влатковић, О. Млађеновић), Глава XVII, стр. 120-129. Универзитет у Београду и Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Центар за перманентно образовање, Београд, 1984. Коаутор Владимир Ставрић.
4. *Примена јонизујућег зрачења у биологији и медицини*. У уџбенику Радиоактивни изотопи и зрачења (уредник И. Драганић), Књига II — Радне технике, Глава XIV, стр. 241-255. Универзитет у Београду, Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Центар за перманентно образовање, Београд, 1985.

II-3 Посебна издања

1. *Увод у контролу квалитета радиоимунолошке анализе (RIA)*. У приручнику Радиоимунолошке анализе, стр. 1б-6б. Институт за нуклеарне науке „Винча“ — Одјелење курсева за изотопе, Београд, 1978.
2. *Effects of exogenous dna on chicken embryo*. У књизи Molecular Mechanisms of Cell Function (Љ. Ракић, Н. Рибарац-Степић and Д. Симић, editors), pp. 17-21. Proceedings of the Symposium dedicated to Dušan Kanazir on the occasion of his 75th birthday. Printing House of the Vinča Institute of Nuclear Sciences, Belgrade, 1997.
3. *Вредновање научног рада: Биологија*. - У књизи: Вредновање научног рада (М. Сарић, уредник), стр. 101-114. Српска академија наука и уметности. Vizartis, Београд, 1997.

II-4 Ревизијски чланци

1. *Neurotransmitters and neuroendocrine in the physiology of reproduction*. У књизи: Clinical Reproductive Neuroendocrinology, Progress in Reproductive Biology (Hybinot, P. O., Lhermite, M. and Robyn, C., editors), Vol. 2, pp. 105-112. S. Karger AG, Basel, 1977. Коаутори: S. M. McCann, R. L. Moss, S.R. Ojeda, E. Vijayan.

2. *Role of catecholamines, particularly dopamine, in the control of gonadotropin secretion.*- У књизи: *Nonstriatal Dopaminergic Neurons, Advances in Biochemical Psychopharmacology* (Costa, E. and Gessa, G.L., editors), Vol. 16, pp. 109-114. Raven Press, New York, 1977. Коаутори: S.M. McCann, S. R. Ojeda, E. Vijayan.
3. *Pineal gland and opioid peptides might be intervening variables in initial stress-induced prolactin surge.*- У књизи: *Neuroendocrine Correlates of Stress* (K. W. McKerns and V. Pantić, editors), pp. 191-216. Plenum Press, New York and London, 1985. Коаутори: Ј. Милин, М. Демајо, Б. Банић, Р. Милин.
4. *Central mechanisms involved in stress-induced alterations in pituitary hormone secretion in the rat: clues for the mechanism of stress-induced hypogonadism.*- У књизи: *The Brain and Female Reproductive Function* (A.R. Genazzani, U. Montemagno, C. Nappi and F. Petraglia, editors), pp. 285-290. The Parthenon Publishing Group, Carnforth (U.K.) and Park Ridge, New Jersey (U.S.A.), 1988. Коаутори: S. McCann, R.K. Xu, Z. Pan, N. Ono, W. Yu, С. Петровић, V. Rettori, C. Aguila.
5. *Modulatory hypothalamic action of ACTH on ACTH and prolactin release.*- У књизи: *Prolactin Gene Family and Its Receptors* (K. Hoshino, editor), pp. 211-218. Excerpta Medica, Amsterdam, New York, Oxford, 1988. Коаутори: S. M. McCann, G. Pan, R. K. Xu, V. Rettori.
6. *Дејство хормона на активност хелија централног нервног система.*- У књизи: *Rezultati naučnih istraživanja iz oblasti biologije u periodu 1991-1995. godina* (J. V. Martinović i R. Konjević, urednici), str. 19-23. Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije, Beograd, 1996.

II-5 Predavanja po pozivu

1. *Teratological changes in the offspring of tyrode and tyrode plus DNA treated chicken embryos. International Workshop on Teaturology, Lectures*, pp. 38-42, Copenhagen, 1966. Коаутори: П. Н. Мартиновић, Н. Чермель, Г. Јовицки, Д. Каназир.
2. *Pituitary hormones and stress. 18th FEBS Meeting*, Ljubljana, 1987. Symposium lecture No. 12. 2. 5. Коаутор Љ. Миленковић.

II-6 Научни чланци, in extenso, у периодици и зборницима

1. *Inter-breed, intra-breed and autoplasmic chimerae of the domestic fowl.*- *Nature* (London), 1966, 209, 816-817. Коаутори: P. N. Martinovitch, M. Pavlović-Hournac.
2. *Hereditary hypochromic microcytic anemia in the laboratory rat.*- *Genetics* (U.S.A.), 1966, 53, 1079-1089. Коаутори: Ђ. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић, Д. Маринковић, P. N. Martinovitch.
3. *Electrophoretic haemoglobin patterns in one random bred and two inbred strains of laboratory rats.*- *Nature* (London), 1967, 213, 819-820. Коаутори: Д. Маринковић, Д. Каназир.

4. *Induction of hyperluteinization and precoecious opening of the vagina in rats with a transverse cut in the hypothalamus made shortly after birth.*- Nature (London), 1968, 217, 866-867. Коаутори: Р. N. Martinovitch, О. Иванишевић.
5. *The effect on the onset of puberty of whole body irradiation of infant female rats with and without hypothalamic lesions.*- Experientia (Basel), 1968, 24, 839-840. Коаутори: Р. N. Martinovitch, О. Иванишевић.
6. *A thalassemia-like disorder in Belgrade laboratory rats.*- Ann. N. Y. Acad. Sci. (New York), 1969, 165, 93-99. Коаутори: Ђ. Сладић-Симић, Р. N. Martinovitch, Н. Живковић, Д. Павић, М. Kahn, Н. М. Ranney.
7. *The effects of X-irradiation, applied in infancy to the head region, on the reproductive system of female rats.*- Experientia (Basel), 1970, 26, 95-96. Коаутори: Р. N. Martinovitch, О. Иванишевић.
8. *Interitable differences in the electrophoretic pattern of hemoglobin revealed in a local random bred colony of Albino rats.*- Blood (U.S.A.), 1970, 35, 447-450. Коаутори: Д. Маринковић, Д. Каназир, Р. N. Martinovitch.
9. *Vitamin K and the biosynthesis of the glycoprotein prothrombin.*- Biochem. Biophys. Res. Commun. (U.S.A.), 1971, 43, 1040-1048. Коаутори: Н. V. Johnson, В.С. Johnson.
10. *A new blood protein which increases with vitamin K deficiency.*- Arch. Biochem. Biophys. (U.S.A.), 1972, 184, 413-442. Коаутори: Н. V. Johnson, С. Boyd, G. Valkovich, В.С. Johnson.
11. *The effects of X-ray irradiation of the head region of 8-day-old female rats on their reproductive capacity when 10-17 months old.*- Experientia (Basel), 1974, 30, 182-183. Коаутори: Р. N. Martinovitch, О. Иванишевић-Миловановић, А. Миличић.
12. *Uptake of iodinated human kidney α -D-mannosidase by rat liver: association with membrane elements and stability in vivo and in vitro.*- Biochem. J. (U.S.A.), 1976, 159, 729-736. Коаутори: Д. В. Маринковић, С. Л. Петровић, Ј. Н. Маринковић.
13. *Effects of lesions in the ventral noradrenergic tract produced by microinjection of 6-hydroxydopamine on gonadotropin release in the rat.*- Endocrinology (U.S.A.), 1977, 100, 1206-1213. Коаутори: S.M. McCann.
14. *Precocious opening of the vagina, accompanied in some cases by ovulation, induced in rats by mechanically produced lesions in the region of the pituitary stalk.*- Arch. Biol. Sci. (Beograd), 27, 3-4/1975, 1977, 123-132. Коаутори: Р. N. Martinovitch, М. Жгурић-Христић, В. Пантић, О. Иванишевић-Миловановић.
15. *Pituitary gonadotropic cells, plasma concentration of gonadotropins and testicles in adult rats neonatally treated with a single dose of estradiol.*- Acta Veterinaria (Beograd), 1980, 30, 109-114. Коаутори: В. Пантић, Д. Гледић.
16. *The effect of oxytocin on anterior pituitary gonadotropic function in male rats.* Jug. Physiol. Pharm. Acta (Beograd), 1982, 18, 2, 95-106. Коаутори: А. Поповић, Д. Јововић, М. Христић.

17. *Testes, accessory sex glands and serum concentration of gonadotropins in old rats treated with gonadal steroids.*- Bull. Acad. Serbe Sci. (Beograd), 1982, 82, No. 23, 23-36. Коаутори: В. Пантић, Д. Гледић.
18. *The effect of oxytocin on prolactin and gonadotropin secreting cells in adult male rats.*- Ing. Physiol. Pharm. Acta (Beograd), 1983, 19, 1, 64-66. Proceedings of the 12th Congress of the Union of Yugoslav Physiological Societies, Sarajevo, September 1982. Коаутори: Д. Јововић, Б. Плећаш, М. Христић, А. Поповић.
19. *Effects of progesterone implants in the mesencephalon of ovariectomized rats on LH and FSH release triggered by exogenous gonadal steroids.*- Experientia (Basel), 1983, 39, 116-117. Коаутор Љ. Богић.
20. *Effects of aging on prolactin release after stress in female and male rats.*- Acta Endocrinol. (Copenhagen), 1984, 107, 337-339. Коаутори: Љ. Миленковић, Љ. Богић, Б. Мушицки.
21. *Morphodynamic response of the pineal gland to initial stress attack.*- Archives d'Anatomic microscopique (Paris), 1984, 73, 159-180. Коаутори: Ј. Милин, М. Демајо.
22. *Uloga srži nadbubrežene žlezde u kontroli sekrecije prolaktina kod ženki pasova u stresu.*- III kongres endokrinologa Jugoslavije, Novi Sad, 1984. Zbornik radova, str. 62-65. Коаутори: Љ. Миленковић, Љ. Богић, Н. Чермель.
23. *Karyometric study of supraoptic and arcuate nuclei of intact and orchietomized rats treated with oxytocin.*- Jug. Physiol. Pharm. Acta (Beograd), 1985, 21, 4, 263-264. Proceedings of the 13th Congress of the Yugoslav Physiological Societies, Skoplje, 1985. Коаутори: Б. Плећаш, А. Поповић, Д. Јововић, М. Христић.
24. *Adenohypophysial gonadotropic activity of oxytocin-treated intact and orchietomized rats.*- Jug. Physiol. Pharm. Acta (Beograd), 1985, 21, 3, 343-352. Коаутори: М. Христић, Б. Плећаш, Д. Јововић, А. Поповић.
25. *Effects of oestradiol and progesterone on stress-induced secretion of prolactin in ovariectomized and/or adrenalectomized female rats.*- Acta Endocrinol. (Copenhagen), 1986, 112, 79-82. Коаутори: Љ. Миленковић, Љ. Богић.
26. *The response of pituitary locatitrophs to oxytocin.*- Jug. Physiol. Pharm. Acta (Beograd), 1986, 22, 1, 65-72. Коаутори: М. Христић, Б. Плећаш, А. Поповић, Д. Јововић.
27. *Aspirin augments prolactin cell response to exogenous oxytocin.*- Arh. Biol. Sci. (Beograd), 1987, 39, 11-16. Коаутори: А. Поповић, Б. Плећаш, Д. Јововић, М. Христић.
28. *Hypothalamic action of atrial natriuretic factor to inhibit vasopressin secretion.*- Peptides (U.S.A.), 1987, 8, 449-454. Коаутори: W. K. Samson, M. C. Aguila, J. Antunes-Rodrigues, M. Norris
29. *Ca²⁺ uptake by rat brain region synaptosomes following in vivo administration of ovarian steroids.*- Mol. Cell. Endocrinol. (U.S.A.), 1988, 57, 77-80. Коаутори: Г. Никезић, А. Хорват, Љ. Миленковић.
30. *Suppression of prolactin response to stress in rats injected intracerebroventricu-*

- larly with homologous prolactin.- *Neuroendocrinol. Letters* (London), 1988, 10, 297-302. Коаутор Љ. Миленковић.
31. *Effect of previous acute stress on prolactin response to subsequent stress.- Neuroendocrinol. Letters* (London), 1990, 12, 43-48. Коаутор Љ. Миленковић.
 32. *Evidence for suppression of Na-dependent Ca^{2+} efflux from rat brain synaptosomes by ovarian steroid in vivo.- Experientia* (Basel), 1991, 47, 623-625. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић, Љ. Миленковић.
 33. *6-hydroxydopamine lesions of the ventral noradrenergic tract affect choline and norepinephrine uptake by hippocampal synaptosomes.- Jug. Physiol. Pharm. Acta* (Beograd), 1992, 28, 2, 119-122. Коаутори: Љ. Миленковић, Г. Никезић, А. Хорват.
 34. *Effects of ovarian steroids on superoxide dismutase activity in the rat brain.- Experientia* (Basel), 1993, 49, 73-75. Коаутори: С. Пајовић, Г. Никезић.
 35. *Effects of estradiol and progesterone on superoxide dismutase activity in the rat hypothalamus.- Neuroendocrinol. Letters* (London), 1994, 16, 35-40. Коаутори: С. Пајовић, Г. Никезић.
 36. *Effects of ovarian hormones on superoxide dismutase activity in rat brain synaptosomes.- Neuroendocrinol. Letters* (London), 1994, 16, 291-296. Коаутори: С. Пајовић, Г. Никезић.
 37. *Estradiol binding to synaptosomal plasma membranes of rat brain regions.- Experientia* (Basel), 1995, 51, 11-15. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић.
 38. *Uloga estradiola u kontroli nivoa superoksid radikala modulacijom aktivnosti superoksid-dismutaza u jetri i timusu pacova.- XVIII jugoslovenski simpozijum za zaštitu od zračenja, Večići, 24-26 maj, 1995. Zbornik radova, str. 351-354. Коаутори: Ј. Касаповић, С. Пајовић.*
 39. *Ekperimentalna istraživanja u cilju dobijanja biosenzora za proveru kvaliteta vode.- Konferencija „Zaštita voda '95“, Tara, 7-9. juni 1995. Zbornik radova, str. 42-45. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић, Н. Недељковић, В. Николић, Љ. Вујисић.*
 40. *17 β -estradiol in vitro affects Na-dependent and depolarization-induced Ca^{2+} transport in rat brain synaptosomes.- Experientia* (Basel), 1996, 52, 217-220. Коаутори: Г. Никезић, А. Хорват, Н. Недељковић.
 41. *Effects of progesterone and estradiol benzoate on superoxide dismutase activity in the brain of male rats.- Experientia* (Basel), 1996, 52, 221-224. Коаутори: С. Пајовић, З. С. Саичић, М. Б. Спасић, В. М. Петровић.
 42. *Effects of estradiol benzoate and progesterone on superoxide dismutase activity in the rat liver.- J. Endocrinol. Invest. (Milano)*, 1997, 20, 203-206. Коаутори: Ј. Касаповић, С. Б. Пајовић, Д. Т. Каназир.
 43. *Rat hippocampus and striatum have different subsets of Na, K-ATPases.- Gen. Physiol. (Bratislava)*, 1997, 10, 227-240. Коаутори: С. Пековић, Н. Недељковић, Г. Никезић, А. Хорват, М. Стојиљковић, Љ. Ракић.
 44. *Estradiol in vitro stimulates Na⁺-dependent Ca^{2+} uptake by synaptic plasma membrane vesicles of rat brain regions.- J. Endocrinol. Invest. (Milano)* (in

- press). Коаутори: Г. Никезић, Н. Недељковић, А. Хорват, Д. Каназир.
45. *Superoxide dismutase activities in different tissues of female rats treated with olive oil.*- *Physiol. Res.* (Prague), 1997. Коаутори: С. Б. Пајовић, Ј. Касаповић.
46. *Glutathione dependent antioxidant enzyme activities and glutathione content in the rat brain at different stages of estrous cycle.*- *Physiol. Res.* (Prague) (submitted). Коаутори: З. С. Саичић, С. Б. Пајовић, Б. Кораћ, М. Б. Спасић, В. М. Петровић.

II-7 *Apstrakti naučnih radova u periodici i zbornicima*

1. *Hyperluteinization produced by one transverse cut or by two bilateral punctures in the hypothalamus of rats shortly after birth.*- *Gen. Comp. Endocrinol.* 1969, 13, 519. Коаутори: Р. Н. Martinovitch, В. Пантић, М. Жгурић, О. Иванишевић.
2. *Some characteristics of postulated vitamin K dependent precursor protein.*- *Fed. Proc.* (U.S.A.), 1972, 31, 218. Коаутори: Н. V. Johnson, G. Valkovich, В. С. Johnson.
3. *Late effects of irradiation of the head region on the reproductive capacity of female albino rats, exposed to X-rays when 8 days old.*- IX Annual Meeting of the European Society of Radiation Biology, Roma, 1972. Book of Abstracts, 9. 107. Коаутори: Р. Н. Martinovitch, О. Миловановић, А. Миличић.
4. *Precocious opening of the vagina in the absence of or in company with ovulation in rats with mechanically produced lesions in the region of pituitary stalk.*- *Gen. Comp. Endocrinol.* 1974, 22, 363. Коаутори: Р. Н. Martinovich, М. Жгурић-Христић, В. Пантић, О. Иванишевић-Миловановић.
5. *An estrogen-induced change in pituitary LRH responsiveness during the development of a diurnal gonadotropin surge in the ovariectomized rat.*- *The Physiologist* (U.S.A.), 1975, 18, 174. Коаутор К. J. Cooper.
6. *Blockade of steroid-induced discharge of gonadotropins in ovariectomized rats by 6-hydroxydopamine microinjected into the ventral noradrenergic tract.*- *Fed. Proc.* (U.S.A.), 1976, 35, 701. Коаутор S. M. McCann.
7. *Uptake of iodinated human kidney α -D-mannosidase by rat liver.*- *Fed. Proc.* (U.S.A.), 1977, 36, 709. Коаутори: Д. В. Маринковић, С. Ј. Петровић, Ј. Н. Маринковић.
8. *Vrednosti LH, FSH i prolaktina kod infertilnih žena (RIA metodom).*- *Radiologija Jugoslavica*, 1980, 3, 455. Коаутори: В. Ставрић, Д. Младеновић, Р. Грчић, Ж. Живановић, С. Шеховић, В. Поповић-Петровић, Јб. Богић.
9. *Ultrastruktura gonadotropnih ćelija i koncentracija gonadotropina u serumu pacova tretiranih estradiolom.*- II kongres Saveza biohemijskih društava Jugoslavije, Beograd, 1980. *Knjiga apstrakata*, str. 822. Коаутори: В. Пантић, Д. Гледић.
10. *The effects of progesterone implants in the mesencephalon of female rats on gonadotropin release.*- XIII Meeting of the Federation of European Biochemical Societies, Jerusalem, 1980. Book of Abstracts, p. 261. Коаутор Јб. Богић.

11. *Postcastration rise of LH and FSH in the circulation of female rats bearing lesions caused by the passage of a steel cannula aimed at the mesencephalon.*- Gen. Comp. Endocrinol. 1982, 46, 360. Коаутори: Љ. Богих, Н. Чермель.
12. *Sekrecija prolaktina kod ovarijektomisanih ili adenalektomisanih ženki pacova u stresu.*- XII kongres Saveza društava fiziologa Jugoslavije, Sarajevo, 1982. Zbornik radova, p. 12-166. Коаутори: Љ. Богих, Љ. Миленковић, Б. Мушицки, Н. Чермель.
13. *Efekat gonadnih steroida na sekreciju prolaktina kod ženke pacova u stresu.*- XII kongres Saveza društava fiziologa Jugoslavije, Sarajevo, 1982. Zbornik radova, p. 12-165. Коаутори: Љ. Миленковић, Љ. Богих, Н. Чермель.
14. *Uticaj oksitocina na aktivnost prolaktinskih ćelija polno zrelih mužjaka pacova.*- XII kongres Saveza društava fiziologa Jugoslavije, Sarajevo, 1982. Zbornik radova, p. 12-169. Коаутори: Д. Јововић, Б. Плећаш, М. Христић, А. Поповић.
15. *Surge of gonadotropins induced by estrogen-progesterone in the plasma of hyperluteinized and subsequently ovariectomized rats.*- Gen. Comp. Endocrinol. 1982, 46, 361. Коаутори: О. Милоновић, Љ. Богих, Н. Чермель.
16. *The response of nucleus arcuatus and nucleus supraopticus to systemically applied oxytocin.*- IBRO International Symposium on Neuroendocrinology, Leningrad, 1985. Book of Abstracts, p. 60. Коаутори: М. Христић, А. Поповић, Д. Јововић, Б. Плећаш.
17. *Effects of lesions in the ventral noradrenergic tract (VNAT) on the stress-induced releases of prolactin in female rats.*- Biological Chemistry Hoppe-Seyler 367, Suppl., 273, 1986. Коаутор Љ. Миленковић.
18. *Hypothalamic action of atrial natriuretic factor.*- 68th Annual Meeting of the American Endocrine Society, Abs. 904, p. 257, 1986. Коаутори: W. K. Samson, M. C. Aguila, J. Antunes-Rodrigues.
19. *The response of pituitary pars intermedia to systemically applied oxytocin.*- Gen. Comp. Endocrinol. 66, 17-18, 1987. Коаутори: М. Христић, Б. Плећаш, Д. Јововић, А. Поповић.
20. *Hormonal modulation of Ca²⁺ and choline uptake by synaptosomes isolated from the rat hippocampus.*- 9th International Biophysics Congress, Jerusalem, 23-28. 08. 1987. (PD4-46) Book of Abstracts, p. 204. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић, Љ. Миленковић.
21. *In vitro effects of gonadal steroids on Ca²⁺ and choline uptake by synaptosomes isolated from the rat mesencephalic reticular formation.*- 18th FEBS Meeting, Ljubljana, 1987. Abstract No. 12.29. Коаутори: Љ. Миленковић, А. Хорват, Г. Никезић.
22. *Uptake of Ca²⁺ and choline by synaptosomes isolated from different brain structures of ovariectomized rats treated with progesterone or estradiol-17β benzoate.*- Gen. Comp. Endocrinol. 66, 54-55, 1987. Коаутори: А. Хорват, Љ. Миленковић, Г. Никезић, Р. Милеуснић.
23. *Germ epithelium and gonadotropic hormone concentration of immature rats injected with IgC testicular antibody.*- Gen. Comp. Endocrinol. 66, 1987.

- Коаутори: Н. Стошич, В. Зеленскаја, В. Панџић.
24. *Choline and norepinephrine uptake by synaptosomes isolated from various rat brain regions.*- 14th International Congress of Biochemistry, Prague, 10-15. 07. 1988. (T4-108) Book of Abstracts TU-p. 62. Коаутори: Г. Никезић, А. Хорват, Љ. Миленковић.
 25. *Specific estradiol binding to rat synaptic plasma membrane: differential binding to the whole brain and the caudate nucleus.*- 9th International Symposium of the Journal of Steroid Biochemistry, Las Palmas, Canary Islands, 28-31 May 1989. Book of Abstracts, 64p. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић.
 26. *Effects of previous acute stress on subsequent prolactin response to stress.*- XXXI International Congress of Physiological Sciences, Helsinki, 9-14 July, 1989. Book of Abstracts, p. 3375, p. 289. Коаутор Љ. Миленковић.
 27. *Efekat estradiola na aktivnost superoksid-dismutaza u mozgu pacova.*- V kongres Saveza biohemijskih društava Jugoslavije, Novi Sad, 26-29. septembra 1989. Knjiga apstrakata, P 8. 7, 178. Коаутори: С. Пајовић, Г. Никезић.
 28. *Effect of progesterone on superoxide dismutase activity in the rat brain.*- Neuroendocrinology 52, Suppl. 1. p. 48, 1990. 2nd International Congress of Neuroendocrinology, Bordeaux, France, June 24-29, 1990. Коаутори: С. Пајовић, Г. Никезић.
 29. *Differential specific estradiol binding to synaptic plasma membranes of rat brain regions.* J. Steroid Biochem. 36, Suppl., p. 71S, 1990.- VIII International Congress on Hormonal Steroids, Hague, The Netherlands, September 16-21. 1990. Коаутори: Г. Никезић, А. Хорват.
 30. *Effects of progesterone and estradiol 17 β -benzoate on superoxide dismutase activity in the brain of male rats.*- Neuroendocrinology 60, Suppl. 1, 90, 1994. Коаутори: С. Пајовић, З. С. Саичић, М. Б. Спасић.
 31. *Glutathione dependent antioxidant enzyme activities and glutathione content in rat brain during different stages of the estrous cycle.*- Neuroendocrinology 60, Suppl. 1, 90, 1994. Коаутори: З.С.Саичић, С.Пајовић, В. Кораћ, М. Б. Спасић.
 32. *Estradiol in vitro modulates Na-dependent Ca²⁺ efflux from rat brain synaptosomes.*- 17th Conference of European Comparative Endocrinologist, Cordoba, Spain, September 5-10, 1994. Book of Abstracts, abstract 282. Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић.
 33. *In vitro effects of 17 β -estradiol on depolarization-induced Ca²⁺ uptake by rat brain synaptosomes.*- 16th International Congress of biochemistry and Molecular Biology, New Delhi, India, September 19-22, 1994. Abstracts, Vol. II, p. 376. abstract P10-15. Коаутори: Г. Никезић, А. Хорват.
 34. *Distribucija i kinetičke osobine Mg-ATPaze u regionima mozga pacova.*- II Kongres Jugoslovenskog društva za neuronauku, Sv. Stefan-Kotor, 1-3 juni 1995. Zbornik sažetaka, P1-25, p. 31. Коаутори: Н. Недељковић, Г. Никезић, А. Хорват.
 35. *Estradiol in vitro modulira sinoptičku aktivnost stimulacijom Na⁺-zavisnog Ca²⁺ transporta.*- II Kongres Jugoslovenskog društva za neuronauku, Sv. Stefan-

- Kotor, 1-3 juni 1995. Zbornik sažetaka, P1-25, p.46. str. 52. Koautori: Г. Никезић, Н. Недељковић, А. Хорват.
36. *Efekat estradiol 17 β -benzoata i progesterona na aktivnost glutation peroksidaze u mozgu pacova.*- II Kongres Jugoslovenskog društva za neuronauke, Sv. Stefan-Kotor, 1-3 juni 1995. Zbornik sažetaka, P1-57, str. 63. Koautori: С. Пајовић, З. Саичић, Б. Кораћ, М. Спасић, В. Петровић.
 37. *Efekat progesterona i estradiol 17 β -benzonata na aktivnost katalaze u mozgu pacova.*- II Kongres Jugoslovenskog društva za neuronauke, Sv. Stefan-Kotor, 1-3 juni 1995. Zbornik sažetaka, P2-08, str. 82. Koautori: Ј. Касаповић, С. Пајовић, Б. Кораћ, З. Саичић, М. Спасић, В. Петровић.
 38. *Efekat estradiol 17 β -benzonata i progesterona in vivo na unos holina i otpuštanje acetilholina u stresu.*- II Kongres Jugoslovenskog društva za neuronauke, Sv. Stefan-Kotor, 1-3 juni 1995. Zbornik sažetaka, P3-17, str. 156. Koautori: А. Хорват, Г. Никезић, Н. Недељковић.
 39. *Binding of 17 β -estradiol to rat brain synaptosomal fractions and its effects on synaptosomal calcium transport Behav.- Pharmacol. 6, Suppl. 1, 129, 1995.* Koautori: А. Хорват, Г. Никезић, Н. Недељковић.
 40. *Comparative study CuZnSOD and MnSOD in some tissues of rats.*- 17th Annual Conference of the European Society for Comparative Physiology and Biochemistry: Adaptation to Stress in Aquatic and Terrestrial Ecosystems. University of Antwerp, Antwerp, Belgium, August 27-31, 1996. Book of Abstracts, p. 168. Koautori: С. Б. Пајовић, З. С. Саичић, В. М. Петровић.
 41. *Le systeme antioxydant dans le cerveau du rat spécificité sexuelle.*- Arch. Physiol. Biochem. 104, No 4, D39, 1966. Koautori: С. Пајовић, З. С. Саичић, В. Кораћ, М. Спасић, В. М. Петровић.
 42. *Effects of estradiol benzonate and progesterone on superoxide dismutase activity in the thymus of male rats.*- 11th Balkan Biochemical Biophysical Days, Thessaloniki, Greece, May 15-17, 1997. Koautori: Ј. Касаповић, С. Б. Пајовић.

II-8 Saopštenja na naučnim skupovima

1. *Rezultati dobijeni sa adrenalnim žlezdama infantilnih pacova zračenih i šticebih cistien-aminom i cisteinom in vitro i in vivo.*- Jugoslovensko poljska konferencija radiobiologa, Herceg-Noví, 1962. Koautori: П. Н. Мартиновић, Ђ. Сладић-Симић, Н. Живковић, Д. Павић.
2. *Elektroforeza hemoglobina kokoške rase Beli Leghorn tretirane sa Tyrode-om i Tyrode plus DNK.*- III kongres Saveza jugoslovenskih fiziologa i naučnih radnika srodnih naučnih grana. Zagreb, 1963. Koautori: Д. Маринковић, П. Н. Мартиновић, Д. Каназир.
3. *Elektroforeza hemoglobina kod himera dobijenih somatičkim ukrštanjem između White Legorn i Rhode Island Red rase kokošaka.*- III kongres Saveza jugoslovenskih fiziologa i naučnih radnika srodnih naučnih grana. Zagreb, 1963. Koautor Д. Маринковић.

4. *Physicochemical studies of hemoglobin of normal chickens and chickens treated with polymerized DNA.*- International Conference on Recovery of Irradiated Cells by Nucleic Acids, Herceg-Novi, 1966. Коаутори: Д. Маринковић, М. К. Lwin, Н. Рибарац-Степић, Д. Каназир.
5. *Nasledna heterogenost elektroforetske slike hemoglobina slobodno ukrštanih albino pasova.*- VI sastanak radiobiologa Jugoslavije, Zagreb, 1967. Коаутори: Д. Маринковић, Д. Каназир, П. Н. Мартиновић.
6. *Dejstvo X-zraka na pojavu otvaranja vagine kod pasova ozračenih u ranoj mladosti.*- VI sastanak radiobiologa Jugoslavije, Zagreb, 1967. Коаутори: П. Н. Мартиновић, О. Иванишевић.
7. *Podaci o hemolitičkom karakteru nasledne anemije dobijene u potomstvu zračenih pasova.*- VI sastanak radiobiologa Jugoslavije, Zagreb, 1967. Коаутори: Н. Живковић, Д. Павић, Ђ. Сладић-Симић, П. Н. Мартиновић.
8. *Metabolizam gvožđa kod b/b pasova.*- Simpozijum „Nasledna anemija kod beogradskog b/b pasova“ Srpska Akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1980. Коаутори: Ђ. Сладић-Симић, Д. Павић, Н. Живковић.
9. *Uticaj mentalnog i fizičkog stresa na nivo prolaktina i kortizola u plazmi kod prekida trudnoće u kratkotrajnoj intravenskoj anesteziji.*- Sastanak Ginekološke секције Srpskog lekarskog društva, Beograd, мај 1981. Коаутори: Р. Грчић, В. Ставрић, Р. Јовановић, С. Чеховић, В. Станковић, Р. Гановић, Ж. Ђорђевић, О. Миловановић.
10. *Uticaj oksitocina na sekreciju prolaktina u orhidektomisanih pasova tretiranih seksualnim steroidima.*- III kongres endokrinologa Jugoslavije, Novi Sad, 1984. Коаутори: М. Христић, Б. Плећаш, А. Поповић, Д. Јововић.
11. *Efekat estradiola na Na/Ca izmenu u sinaptičkim plazma membranama.*- Nuklearna medicina, Sremska Kamenica, 30-31. X 1992. (Ref. No. 25). Коаутори: Н. Дамјановић, Г. Никезић, А. Хорват.
12. *Efekat estradiola na transportne mehanizme u nervnim završecima.*- Nuklearna medicina, Sremska Kamenica, 30-31. X 1992. (Ref. No. 26). Коаутори: А. Хорват, Г. Никезић.

ВОЈИСЛАВ С. ВУЛЕКОВИЋ-Бољевић
(1923-1998)

I БИОГРАФИЈА

Војислав-Војо Вулековић-Бољевић је рођен 27. марта 1923. године у црмничком селу Бољевићи, од оца Сава Вулековића и мајке Милице, рођене Петрановић. Основну школу је похађао у родном мјесту, а завршио је на Цетињу. Нижу гимназију је свршио у Бару, а Вишу реалну гимназију на Цетињу школ. 1946/47. године.¹

Прекид у Вулековићевом редовном гимназијском школовању уследио је због догађаја Другог свјетског рата, када у току италијанске окупације 1941/43. године није хтио да похађа школу, већ се ставио на страну Народнослободилачког покрета (НОП). Неко вријеме био је активни борац у батаљону „Јован Томашевић“, на терену Црмнице (1941-1942), а затим у Ловћенском партизанском одреду — на територији Старе Црне Горе (1943-1944). Године 1945. био је у теренској чети у Црмници, из које је демобилисан ради настављања школовања.²

Након матурирања јуна 1947. године, уписао се на Филозофски факултет у Загребу (група за историју), који је завршио 1952. године. По завршетку студија запослио се као професор историје у Которској гимназији, и на тој дужности остао све до пензионисања 1978. године. Један његов биограф, истовремено и бивши ученик, забиљежио је да је Војо Вулековић:

БИБЛИОТЕКА
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

¹ Споменица Цетињске гимназије 1881-1961, Цетиње, 1962, стр. 22.

² Драгица Војиновић: *Војислав Бољевић-Вулековић*. - У: Црногорске средњошколске споменице и годишњаци, Библиографија. Цетиње, 1981, стр. 115.

„Иако млад професор историје, већ у самом почетку својом стручношћу и љубављу према историји знао заинтересовати своје ученике и пренијети љубав према свом предмету и на њих, тако да је историја у школи била омиљени предмет за бројне генерације, па и више од тога“³, и додаје:

„То се посебно огледало у Секцији младих историчара која је дужи период радила у школи уз његову помоћ и надзор. Међу ученицима постаје врло омиљен, не само као професор и као човјек чији је родитељски однос према ученицима пратио стручно и правилно оцјењивање“⁴.

Пишући о Вуклековићу као угледном професору историје у знаменитој Которској гимназији, један његов колега и добар познавалац његовог просвјетно - педагошког рада, назива га племенитим и префињеним наратором и вјечито немирним трагаоцем, који је провео читав радни вијек у Которској гимназији, у којој су „бројне генерације његових ученика осјетиле љепоту његове искренисти, очинску њежност и снагу интелекта тог врсног педагога и још бољег човјека“.⁵

Војислав-Војо Вулековић се свесрдно ангажовао у културном, научном и јавном животу не само шире завичајне средине - Котора и Боке, већ и шире Црне Горе. Одмах по доласку у Котор, школске 1952/53. године, активирао се као предавач на Народном универзитету. Једно вријеме, као члан Савјета за просвјету и културу Скупштине општине, обилазио је и пратио наставу историје у основним школама на територији Боке Которске. Уз то, био је активан у синдикалној организацији просвјетних радника, Општинском синдикалном вијећу и Савезу удружења бораца НОП-а Котора, и др.

Посебно је Вулековићев ентузијазам и стваралаштво дошло до изражаја у стручним асоцијацијама историчара. Био је вишегодишњи руководилац Которске секције Друштва историчара Црне Горе. Од 1952. године обављао је дужност секретара и потпредседника, а од 1967. године функцију председника ове секције, коју је водио до поткрај живота. У раду секције одржао је преко 50 предавања о разним историјским датумима и догађајима из ближе и даље прошлости црногорске. Предавања је, по правилу одржавао на редовним радним састанцима Которске секције историчара. Благодареви њему, и другим историчарима Котора, поменута Секција је јединствена у Црној Гори по плодном раду и обиљу историјске тематике коју је третирао на својим састанцима, из које су резултирале бројне научне и стручне публикације. Поред редовних вечери историјских тема, које је Которска секција историчара организовала под његовим руководством, праћење наставе историје у школама, извођење стручних екскурзија у земљи и иностранству, Секција се у знатној мјери бавила и научно-

³ Мр Весна Вичевић: *Био-библиографија проф. Војислава Бољевића-Вулековића*. - Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 3, 1985, стр. [81].

⁴ Ibidem.

⁵ Милан К. Вуловић: *Војислав Бољевић Вулековић*. - Просвјетни рад, 1998, бр. 21/22, 8. XII, стр. 19. In memoiam.

истраживачким радом. Окупљала је она низ познатих бокешких историчара: Риста Ковијанића, Славка Мијушковића, браћу Злоковиће — Игњатија и Максима, Милоша Милошевића и низ других. Вулековић је био главни и одговорни уредник пет-шест научних публикација: КОТОРСКА СЕКЦИЈА ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ (1948-1968), Котор, 1970, 238 стр; ЗБОРНИК КОТОРСКЕ СЕКЦИЈЕ ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ, књ. 1, Котор, 1973, 264 стр; ЗБОРНИК СЕКЦИЈЕ ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ, књ. 2, Котор, 1980, 236 стр.; ЗБОРНИК КОТОРСКЕ СЕКЦИЈЕ ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ, књ. 3, Котор, 1985, 196 стр.; ЗБОРНИК КОТОРСКЕ СЕКЦИЈЕ ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ, књ. 4, Котор, 1988, 348 стр. Унутар Зборника инкорпорирано је и неколико споменица (*Споменица Которске гимназије „Стефан Митров Љубиша“*, Котор, 1973, 120 стр.; *Споменица дон Ника Луковића*, Котор, 1980, 100 стр. и *Spomenica Matije Zmajevića*, Котор, 1985, 89 стр.). Укупни издавачки опус ове продукције износи преко 160 штампаних табака, или 1.282 странице, што је требало редиговати и Вулековић је, без сумње, редакторски посао зналачки завршио. И сам је у овим публикацијама објавио више успјешних стручних и научних радова у којима је расвијетлио низ недовољно познатих историјских тема, са новом чињеничком фактуром. Посебан значај у том контексту има Вулековићева монографија о Которској гимназији, између чијих је корица пером историчара и доброг znalца историјата ове најстарије црногорске гимназије, помно и акрибично, обрадио стогодишњи период њеног постојања и успјешне просвјетно-педагошке мисије (1865-1965).

Вулековић је био популаран и у ширим круговима историчара. У Друштву историчара Црне Горе налазио се на разним функцијама: од 1963. био је члан Управе, године 1967. биран је за потпредседника, а 30. августа 1984. Скупштина Друштва га је изабрала за председника! У два мандата је биран у тијела Савеза друштва историчара Југославије (у Будви 1973, и Новом Саду 1977), с тим што је од 1985. до 1989. био члан Председништва ове највише асоцијације историчара. Сем тога, активно је судјеловао у раду Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије; још 1973. године изабран је за редовног члана овог друштва, а од 1980. је секретар тога друштва за Црну Гору.

Активно је учествовао на више научних скупова, у земљи и иностранству. присуствовао је свим скупштинама историчара Црне Горе, и конгресима историчара Југославије: у Београду (1953), Загребу (1957), Љубљани (1961), Сарајеву (1965), Охриду (1969), Будви (1973), Новом Саду (1977), Аранђеловцу (1983) и Приштини (1987). Присуствовао је и на два међународна конгреса историчара: у Москви (1970) и Сан Франциску (1975).

В. Вулековић је као средњошколски професор доста дао у струци и науци. Амбициозан и трудољубив, од првих дана почетка каријере средњошколског наставника интензивно је радио. Редовно пратио историјску литературу и упознао се са новим сазнањима историографским, са новим историјским изворима и сам истражујући архивалије за тематику којој се посвећивао.

Резултате свог стручног и научно-истраживачког рада објављивао је у серијским (листовима и часописима) и монографским публикацијама. Сарађивао је у

Годишњаку Поморског музеја у Котору (1959-1971, 1979-1980, 1983-1984, 1985-1986, 1989-1990), *Боки* (Котор, 1972, 1973, 1986, 1988-1991, 1996), *Побједи* (Титоград, 1966, 1969, 1972, 1973, 1977, 1980, 1984, 1985), *Nastavi istorije* (Zagreb, 1968-1969), *Зборнику Више поморске школе у Котору* (1974-1979), *Старинама Црне Горе* (Цетиње, 1975), *Илустрованој политици* (Београд, 1970), *Историјским записима* (Титоград, 1972, 1981, 1991), *Барској луки* (1974), *Боки* (Херцег-Нови, 1977), *Bibliographia historico-economica Jugoslavae* (Zagreb, 1978), *Барским новинама* (1985), *Просвјетном раду* (Титоград, 1979, 1989), *Зборнику Факултета за поморство* (Котор 1991, 1989) и др., посебно већ поменути зборницима Которске секције историчара. Осим монографије о Которској гимназији, написао је и још двије запажене књиге о *Основној школи у Бољевићима 1853* (Котор, 1975) и *Историјско-етнолошку студију о Црмничком племену Бољевићима* (Подгорица, 1995).

Војислав Вулековић је у серијским и публикацијама зборничког типа објавио безмало 130 расправа, чланака, прилога и приказа. Међу његовим публикованим радовима доминирају чланци и прилози из повјеснице црногорског школства и просвјете. Узимајући у обзир и монографије из те проблематике, може се аподиктички рећи да је дао значајан допринос црногорском школству и просвјети односно културној историји Црне Горе.

Оцјењујући Вулековићеву монографију о Которској гимназији проф. др Радивоје Шуковић је, између осталог, у једној својој рецензији истакао:

„У студији о стогодишњици школе, приређеној као прилог за спомен-књигу, аутор Вулековић је [...] повезујући живот и рад Которске гимназије са широким историјским збивањима, посебно у Боки Которској, и користећи сачувану документацију првенствено из Програма гимназије [...] документовано приказао и школски и ваншколски живот, посебно улогу школе у развијању националне свијести, њену борбу за препород културе на народном језику, за сузбијање туђинског, италијанског духа у културном стваралаштву, а затим и на ширењу напредне мисли и борбене традиције.“⁶

Дајући оцјену о значају Которске гимназије која се, са дубровачком и задарском, убраја у најстарије средњошколске заводе на јужнословенским просторима, Вулековић у закључку своје студије апострофира:

„Стотину генерација својих ученика она је васпитавала да су југословенски народи били једно у својој прошлости, да су једно у садашњости, и да ће остати једно у будућности. По тим критеријумима Которска гимназија није само васпитно-образовна установа града Котора. Она припада цијелој Боки, цијелој Црној Гори и још више од тога. Она је од свог постанка па све до данас имала карактер општенародне и општејугословенске просвјетне установе.“⁷

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁶ Радивоје Шуковић: *Предговор*. - У: Драгица Војиновић, *Црногорске средњошколске споменице и годишњаца*. Библиографија, Цетиње, 1981, стр. 14.

⁷ Војислав Бољевић-Вулековић: *Гимназија „Стефан Митров Љубишић“ 1865-1965*, Котор, 1973, стр. 117.

Историјско-етнолошка студија о *Црмничком племену Бољевићима* представља најопсежније и најбоље научно дјело Вулековића. - То је његово животно дјело. Ова монографија је резултат деценијског истраживања аутора. Вулековић је претходно темељно проучио свеколику релевантну научну литературу. Настојао је, како сам каже, „да своја размишљања, претпоставке и стечена знања хладне главе и рационалном методологијом“ провјери, испита, надогради познато и утемељи оно што је дотле „било обавијено велом непознатог“. Више од претходника (др Јована Ердељановића, др Јована Вукмановића и др.) поклатио је посебну пажњу трима властелинским породицама, значајним за историју Црмнице и Црне Горе у цјелини (Штиљановићима, Бољевићима-Вулековићима и Пламенцима). Довољно је подсетити на Стефана Штиљановића, потоњег паштровског кнеза и сремског деспота, за заслуге националне — проглашеног за свеца; на митрополита — Руфима Бољевића и Арсенију Пламенца, и низа других познатих заслужника са овим презименом — војвода, свештеника и дипломата, учених и школованих глава које су дале велики допринос црногорској историји. Вулековић је о свима њима понаособ дао биографске скице — „неку врсту малих биографских портрета“ и тиме их спасио од завичајног и историјског заборавља. Сем тога, учинио је истраживачки напор да се освијетли и реконструише поријекло, живот, судбина изумрлих и несталих братстава, као и оних која су у писаним текстовима, поезији, уопште у литератури, била запостављена. Вођен одредницом „историјско-етнолошка студија“, коју је узео и за поднаслов књиге, аутор је настојао да свима компонентама и историјским и етнографским да подједнак третман, зависно од њиховог значаја и расположиве грађе. У кохерентној цјелини је етнолошку реконструкцију Бољевића као племена, анализирајући структуру три братства, поријекло родова са насеобинским агломерацијама руралног и урбаног (Вирпазар) типа и друштвени живот у њима, вјерске обреде и народне обичаје, миграторна кретања становништва, досељеничке струје, одсељавање које је довело до ерозије демографске структуре. Историјске догађаје, борбе и устанке — подробно је описао, довољно критички интерпретирао посматрајући их у временској и просторној димензији, то јест у одговарајућој историјској периодизацији. Композициона структура монографије научно је солидно конципирана (састоји се из три дијела: Општег, Посебног и Додатка — сваки појединачно са бројним поглављима!). Посебну занимљивост представљају родословне таблице појединих братстава, што је, нема сумње, било мукотрпно истраживати и реконструисати. Ријеч је, у цјелости, о једној од бољих монографија ове врсте и намјене, која може да послужи за аналогна проучавања.

Академик Миомир Дашић, у својој опсежној рецензији на ову Вулековићеву књигу, истиче да је она „широко истраживачки утемељена“, иако по својој структури „ово дјело, на први поглед, изгледа хибридно, а у основи је интердисциплинарно, захваљујући досљедно спроведеном методолошком, историјском и етнолошком поступку, систематичности и рационалном осмишљавању догађаја, појава племенског друштва и његовог духовног живота, оно представља хармонично остварену научно-стручну анализу и синтезу о

племену Бољевићи“.⁸

Написана јасним стилем и књижевним језиком Вулековићева књига је интересантна како за научну и стручну јавност тако и за широки круг читалаца.

У Вулековићевој оставини је остао његов незавршени рукопис „КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ ЦРМНИЦЕ“.

*

Сем преокупација темама историјске прошлости и рада на њима, Војо Вулековић се бавио и књижевним радом. Писао је и обзнањивао пјесме, поглавито под псеудонимом *В. В. Висовски*. Објелоданио је неколико поема и историјских спјегова у виду посебних дјела (монографских публикација), и то:

- *Црмничка ерехтејада* (Котор, 1979);
- *Језеркиње на Вису црмничком* (Котор, 1989) и
- *Машан Бољевић* (Котор, 1995).

Предмет његових пјесничких преокупација су најчешће знаменити Црногорци: Бајо Пивљанин (Николић), Вук Мићуновић, Вук Мандушић, Никац од Ровина, Кењо Станков Јанковић, Новак Рамов, Новак Милошев, велики војвода Мирко Петровић — „Војвода од Граховца“, књаз-краљ Никола I „Цар јунака“ и други, којима је инспирисан посветио своје сонете. Пјевао је он и Цетињу и Ловћену, свом завичају. У Предговору Вулековићеве збирке пјесама *Црмничка ерехтејада* (Котор, 1979), у којој је кроз осам сонета опјевао своју пјесничку тугу за људским и материјалним страдањима од катастрофалног земљотреса 15. априла 1979, Ристо Ковијанић каже:

„Осам сонета Црмничке ерехтејаде [...] наслов су добили по Посејдоновом надимку Ерехтреј, са значењем Земљотресац. Старогрчки бог мора Посејдон-Ерехтреј потреса земљу, не само кад удара трозупцем по таласима, већ и када хода од његових корака подрхтавају брда и планине...

Са прва три сонета писац је приказао љетопис винорodne Црмнице [...] и карактерне особине Црмничана. Преко узнемиренних митолошких бића (четврти и пети сонет) приказао је разорно дејство земљотреса. Борба са стихијом се наставља (шести сонет), али „колијевка чудесних јунака“ издржава. Кроз два посљедња сонета дата је слика разорене Црмнице, али и нада, која ове горштаке никада није напуштала“.⁹

Збило се оно о чему запис постоји — каже једна стара максима. И сонети В.Б. Висовског остаће као надахнуто пјесничко свједочанство о разорном дјејству априлског труса из 1979. године.

И у *Поговору* Максим Злоковић надахнуто вели о Вулековићевим пјесмама.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

⁸ Миомир Дашић: *Војислав Бољевић-Вулековић, Црмничко племе Бољевићи у прошлости Црне Горе*. - Историјски записи, 1996, 2, стр. 159.

⁹ Ристо Ковијанић: *Предговор*. - У: В.Б. Висовски, *Црмничка ерехтријада*, Котор, 1979, стр. 3-4.

„Узгубане језерске воде, распукле литице и стијене, обурдани чардаци и расуте авлије роднога краја проговориле су кроз стихове. Сонети су тужни споменик удесу црмничког краја 15. априла 1979. године“.¹⁰

Вулековић је за свој разноврсни просвјетно-педагошки, стручни и научно-истраживачки рад добијао разна признања и одликовања. Добитник је: Медаље заслуга за народ (1962), Ордена рада са златним вијенцем (1972), Ордена Републике са бронзаним вијенцем, (1984). Био је један од три прва добитника установљене Награде Друштва историчара Црне Горе за животно дјело (1997).

Животни пут Војислава-Воја Вулековића-Бољевића прекраћен је 3. јуна 1998. године последице краће болести. Сахрањен је наредног дана у својим родним Бољевићима, испред саборног храма Светог Јована, у питомој Црмници. Пратећи га на вјечни починак опроштајне некрологе одржали су у Котору Милан Вуловић и Васо Кашћелан, а на гробљу у Бољевићима др Бранислав Маровић у име Друштва историчара Црне Горе, Мирко Масловар у име Которске гимназије и Васо Кашћелан у име своје генерације ученика, којој је покојник био професор.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Посебна дјела (монографске публикације)

1. ОСНОВНА ШКОЛА У БОЉЕВИЋИМА 1853-1953 (монографија), Котор, 1966, 80 стр.
2. ГИМНАЗИЈА „СТЕФАН МИТРОВ ЉУБИША“ У КОТОРУ 1865-1965 (монографија), Котор, 1975, 117 стр.
3. ЦРМНИЧКО ПЛЁМЕ БОЉЕВИЋИ У ПРОШЛОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ (историјско-етнолошка студија), Подгорица: Историјски институт Црне Горе, 1995, 680 стр.

II-2 Расправе, чланци и прилози у периодици и зборницима

1. „Силистрија“ - први црногорски пароброд.- Годишњак Поморског музеја у Котору (ГМП). VII, 1959, 207-215.
2. Са вишег течајног испита у Которској гимназији.- Бока (билтен), Херцег-Нови, 1959, бр. 8/9/10, 10. III, стр. 21.
3. Запуштен пут Вирпазар-Бар.- Побједа, XXIII/1966, бр. 2501, 31. III, стр. 10.
4. Kotorska sekcija Društva istoričara Crne Gore (povodom 20. godišnjice rada).- Nastava istorije, Zagreb, 1968/1969, бр. 4, str. 54-56.
5. Кривошијски устанак 1869. године.- Побједа, XXV/1969, бр. 2839, 10. VII, стр. 11.
6. Будвански мегданџија.- Побједа, XXV/1969, бр. 2839, 10. VII, стр. 11.

¹⁰ Максим Злоковић: *Предговор*. - У: В.Б. Висовски, Црмничка ерехтријада, Котор, 1979, стр. 15.

7. *Прилог за сабљу Немањића.*- Илустрована политика, 1970, бр. 592, 10. III, стр. 4-5.
8. *Два деценија рада Которске секције историчара.*- Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, 1970, стр. 11-81.
9. *Споменици, улице и тргови града Котора.*- Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, Котор, 1970, стр. 165-184.
10. *Бар и његово подручје кроз историју и споменике културе.*- Споменица Барске гимназије 1921-1971, Бар 1971, стр. 221-243.
11. *Устанци на границама Црне Горе 1861. године.*- Годишњак Поморског музеја (ГПМ) у Котору, XIX/1971, стр. 219-232. Summary.
12. *Јован Ђоновић.*- Бока, лист Социјалистичког савеза радног народа Боке Которске, Котор, II/1972, бр. 12, 1. I, стр. 9.
In memoriam.
13. *Јован Ђоновић.*- Историјски записи, XXIX/1972, бр. 3-4, стр. 569-570.
In memoriam.
14. *Марко Бошковић.*- Бока (лист), Котор, II/1972, бр. 18/19, 15. IV, стр. 9.
15. *Марко Бошковић.*- Историјски записи, XXIX/1972, бр. 3/4, стр. 570-571.
16. *Ђуро Суботић.*- Историјски записи, XXIX/1972, бр. 3/4, стр. 568-569.
17. *Котор—древни град наше прошлости.*- Прилози настави историје, св. I (Црна Гора у XIX в.), Београд, 1972, стр. 5-16.
18. *Pomorska škola u Kotoru.*- U: 12 vjekova Bokeljske pomorice (monografija), Beograd, 1972, str. 190-196.
19. *„Црна смрт“ у Црној Гори.*- Бока (лист), Котор, II/1972, бр. 22, 1. VI, стр. 10; бр. 23, 15. VI, стр. 10.
20. *Ко је убио Махмут-пашу?.*- Бока(лист), Котор, II/1972, бр. 30, 1. X, стр. 8.
21. *Једна верзија о смрти Махмут-паше Бушатлије.*- Побједа, XXIX/1972, бр. 3142, 29. X, Вријеме, бр. 101, стр. 7.
22. *Атенат на књаза Николу.*- Бока (лист), Котор, III/1973, бр. 36, 1. I, стр. 10.
23. *Споменици Његошу.*- Бока (лист), Котор, III/1973, бр. 39, 15. II, стр. 8; бр. 40, 1. III, стр. 8.
24. *Которске легенде — Агронаути, Кадмо, Алкима...*- Побједа, XXX/1973, бр. 3181, 18. III, стр. 17.
25. *Котор — град безимених улица.*- Предлог за разматрање: која имена дати безименим улицама старог града.- Бока (лист), Котор, III/1973, бр. 47, 15. VII, стр. 8; бр. 48, 1. VII, стр. 8.
26. *Марко Бошковић (1900-1972).*- Зборник КС ДИЦГ, 1973, бр. 1, стр. 219-220. Некролог.
27. *Успомене на Јована Ђоновића.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1973, бр. 1, стр. 221-224.
28. *Како је Бар добио име.*- Барска лука, 1974, бр. 14, маја, стр. 8.
29. *Развој поморског школства на Црној Гори и приморју.*- Зборник Више поморске школе (зборник ВПШ), Котор, 1974, бр. 1, стр. 77-106. Summary.
30. *„Нота од дуга“ и крст протопона Тодора Пламенца.*- Старине Црне Горе, V, Цетиње, 1975, стр. 257-264.

31. *Професор Франо Стојанов.*- Зборник ВПШ у Котору, 1975, бр. 2, стр. [203]-209. Summary.
32. *Прилози историји ослобођења Црногорског приморја (поводом стогодишњице).*- Зборник ВПШ у Котору, 1976/1977, стр. [41]-52. Summary.
33. *Девет крвавих дана.*- Поводом Лондровићевог фељтона „Новица Церовић и три господара“.- Побједа, XXXII/1977, бр. 4022, 9. II, стр. 2.
34. *Годишњак Поморског музеја у Котору — (поводом 25-годишњице излажења 1952-1977).*- Бока — зборник из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, 1977, 9, стр. 394-398.
35. *Гимназија „Стефан Митров Љубиша“ У Котору 1865-1965.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 1, Котор, 1978, стр. 7-117.
36. *Bibliografija o ekonomskoj istoriji Jugoslavije za teritorij SR Crne Gore.- Bibliographia historico-oeconomica Jugoslaviae, Zagreb 1978.* Заједно са др Ђоком Пејовићем.
37. *Луко Зоре — директор Которске гимназије и с њом „здружене“ Наутичке школе.*- Зборник ВПШ, Котор, 5-6, 1978/1979, стр. 183-190.
38. *Секција израсла у значајан чинилац града.*- Просвјетни рад, 1979, бр. 18, 15. XI, стр. 12.
Тридесет година Которске секције историчара.
39. *Мишљење рецензента.*- У: Милован М. Аџић, Ђиновићи — хроника о догађајима и људима, Котор, 1979, стр. 3. У коауторству са Миланом Вуловићем.
40. *Сава Богданов Пламенац црногорски дипломата епохе Петра I.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе (зборник КС ДИЦГ), Котор, 2, 1980, стр. [15]-56.
41. *Библиографија радова и био-библиографија професора Риста Ковијанића. (Поводом 85-годишњице живота).*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 2, 1980, [95]-116.
42. *Дон Нико Луковић. Поводом 10. годишњице смрти.*- Годишњак Поморског музеја у Котору, XXVII-XXVIII/1979-1980, стр. [211]-215.
In memoriam.
43. *Дон Нико Луковић и Секција историчара у Котору.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1980, 2, стр. [181]-190.
44. *Исто.*- Споменица дон Ника Луковића, Котор, 1980, 181-190.
45. *Дон Нико Луковић.*- Побједа, XXXVI/1980, бр. 5095, 15. II, стр. 6.
Поводом десетогодишњице смрти.
46. *Борбе и Бољевићима и Лимљанима 1942. године.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1980, бр. 2, [71]-75.
47. *Јубилеј Историјског архива у Котору (1949-1979).*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1980, бр. 2, стр. [181]-190.
48. *Како су разводили бракове у Црној Гори.*- Хало, нова серија илустроване потрошачке ревије, Београд, 1980, бр. 12, стр. 44.

49. *Ристо Ковијанић, Которски медаљони — друго допуњено издање. („Књижевне новине“ и Удружење „Вељко Влаховић“, Београд, 1980.).- Историјски записи, XXXIV/1981, бр. 1, стр. 161-167.*
50. *Прилог питању убицације Прапратне.- Скадарско језеро. (Радови са симпозијума, Титоград, 30. и 31. X и 1. XI 1983).- ЦАНУ, књ. 9, Титоград, 1983, стр. 633-644. Summary.*
51. *Društvo za proučavanje i unapređivanje pomorstva Jugoslavije za Crnu Goru (izvještaj).- Obavještenja Saveza društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Rijeka, 1983.*
52. *Шездесет година културно-просвјетног и научног рада професора Игњатија Злоковића.- Годишњак Поморског музеја у Котору, XXXI-XXXII/1983-1984, стр. 11-22.*
53. *Пет деценија искуства.- Побједа, XL/1984, бр. 6726, 25. VIII, стр. 7. Јубилеј Друштва историчара Црне Горе.*
54. *Društvo za proučavanje i unapređivanje pomorstva Jugoslavije za Crnu Goru (izvještaj).- Obavještenja Saveza društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Rijeka, 1984, стр. 3-4.*
55. *Вирпазар-варошица на три моста.- Барске новине, 1985, бр. 77, 1. I, стр. 2.*
56. *Поводом 107. годишњице ослобођења Црногорског приморја.- Барске новине, 1985, бр. 79, 1. II, стр. 11; бр. 80, 15. II, стр. 11; бр. 81, 1. III, стр. 11.*
57. *Саво Гавров Вуксановић.- Барске новине, 1985, бр. 86, 15. V, стр. 11.*
58. *Вир-Пазар или Вирпазар.- Побједа, XLI/1985, бр. 6895, 14. II, стр. 2.*
59. *Трагом кнеза (деспота) Стефана Штиљановића.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, бр. 3, стр. [7]-19.*
60. *Жена и њено право на развод брака у Старој Црној Гори.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, бр. 3, стр. [27]-40.*
61. *Андрија Змајевић и његов Црквени љетопис.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, бр. 3, стр. [165]-176.
Реферат на научном скупу о Матији Змајевићу, Пераст, 24. IV, 1981.*
62. *Исто. Реферат на научном скупу о Матији Змајевићу, Пераст, 24. IV, 1981.- Споменица Матије Змајевића, Котор 1985, стр. 165-176.*
63. *Животни пут и дјело Риста Ковијанића (поводом 90. година живота и 65 година научног рада) .- Годишњак Поморског музеја у Котору, Котор, XXXIII-XXXIV/1985-1986, стр. [167]-170.*
64. *СЕДАМ деценија научног рада Риста Ковијанића.- Бока (лист), Котор, 1986, 15. IV, стр. 5.*
65. *Сто година рођења Ника Луковића.- Бока (лист), Котор, 1988, 1. I, стр. 8. Исто емитовао Радио Котор, 21. III 1988. године.*
66. *Настава историје и географије у Которској гимназији .- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 5-42.*
67. *Развојни пут Друштва историјских Црне Горе (реферат у Которској секцији поводом 40-годишњице рада).- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 21-76.*
68. *Свечана сједница Которске секције историчара.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, бр. 4, стр. 77.*

69. *Секција историчара у Котору (поводом 40-годишњице рада).*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 79-82.
Исто емитовао Радио Котор, 21. IX 1988. године.
70. *Живот и рад Риста Ковијанића (реферат на свечаној сједници Секције).*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 85-88.
71. *Настава историје и географије у Которској гимназији.*- Зборник радова КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 5-42.
72. *Развојни пут Друштва историчара Црне Горе.*- Зборник радова КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 71-76.
73. *Развој црногорске пловидбе на Скадарском језеру.*- Зборник радова КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 173-206.
74. *Исто.*- Сто година поморског бродарства Црне Горе, Котор, 1988, 173-206.
75. *Развој поморског школства у Котору.*- Зборник радова КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 315-326.
76. *Исто.*- Сто година поморског бродарства Црне Горе, Котор, 1988, 315-326.
77. *Увод.*- У: Сто година поморског бродарства у Црној Гори.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 149-150.
78. *Развој црногорске пловидбе на Скадарском језеру .*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 173-206.
79. *Исто.*- Сто година бродарства у Црној Гори, Котор, 1988, стр. 173-206.
80. *Развој поморског школства у Котору.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1988, 4, стр. 315-326.
81. *Исто.*- Сто година поморског бродарства Црне Горе, Котор, 1988, стр. 173-206.
82. *Нико Никетић, професор.*- Просвјетни рад, 1989, бр. 7, 1. IV, стр. 12.
In memoriam.
83. *Капетен Никола Никетић, прилог за биографију.*- Годишњак Поморског музеја у Котору, XXXVII-XXXVIII/1989-1990, Котор, стр. 109-114.
84. *Професор Ристо Ковијанић 1895-1990.*- ГПМ, Котор, XXXVII-XXXVI-II/1989-1990, стр. 153-156.
In memoriam.
85. *Никола Први .*- Поводом преношења посмртних остатака у Црну Гору.- Бока (лист), Котор, 1989, бр. 42, 15. XII, стр. 2; 1990, бр. 429, 1. I, стр. 8.
86. *Петнаест бројева Зборника Више поморске школе — Факултета за поморство у Котору/1974-1989/.*- Зборник Факултета за поморство у Котору, 15, Котор 1989, стр. 39-49.
87. *Професор Ристо Ковијанић.*- Бока (лист), Котор, XX/1990, бр. 450. 15. XII, стр. 5.
In memoriam.
88. *Никола Први.*- Бока, XX/1990, бр. 429, 1. I, стр. 8.
89. *Которске научне периодичне публикације.*- Историјски записи, LXIII/1990, 1-2, стр. [217]-250.
Реферат на научном скупу „Шедевет година Записа“ - „Историјских записа“, Титоград, 21. децембра 1987.
90. *Косовски јунаци у историји, црногорској традицији и Његошевој „вјери Обилића“.*- Косовски бој у историји, традицији и стваралаштву Црне Горе. Зборник радова са научног скупа у Титограду 25. октобра 1989. ЦАНУ, Титоград, 1990, стр. 237-253. Summary.

91. *Дипломатска дјелатност Сава Пламенца у вези са уједињењем Црне Горе и Боке Которске (Извод из опширног рада о Саву Пламенцу).*- Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813-1814. године.- (Зборник радова са научног скупа одржаног у Котору 10-12. XI, 1988. Титоград, 1991, стр. 139-149.
92. *Побједа удружене опозиције у Црмничкој општини.*- Историјски записи, LXIV/1991, 3-4, стр. 223-228.
Реферат на научном скупу „Комунисти на општинским изборима 1936. године,“, Котор 23. и 24. XI 1987.
93. *Академик Владислав Брајковић 1905-1989.*- Зборник Факултета за поморство, 16, Котор, 1991, стр. 127-129.
In memoriam.
94. *Максим Злоковић — поводом 80-то годишњице живота и 55 година културно-просвјетног и научног рада.*- Бока (лист), Котор, XXI/1991, бр. 452, 23. I, стр. 6.
95. *Которске периодичне публикације: богата прошлост.*- Бока, XXI/1991, бр. 456, 15. III, стр. 10.
96. *Др Нико С. Мартиновић.*- Нико С. Мартиновић 1914-1975.- Споменица преминулим члановима Академије, св. 1, ЦАНУ, Подгорица 1994, стр. 75.
Надгробно слово, одржано на сахрани 12. јануара 1975.
97. *[Посмртно слово].*- У: Душан Мартиновић, Др Нико С. Мартиновић (1915-1975). Живот и дјело, Цетиње, 1995, стр. 193.
98. *Проф. др Јелисавета Суботић (1930-1996).*- Бока (лист), Котор, фебруар 1996, бр. 507, стр. 17.
99. *Зашто је дошло до слома Црногорске војске у Првом свјетском рату.*- У: Црна Гора у Првом свјетском рату. Зборник радова са округлог стола Историјског института, књига 2. Подгорица, 1998, стр. 233-246. Résumé.
100. *Родослов Војислављевића и поријекло Немањића према Љетопису попа Дукљанина.*- Средњевјековна историја Црне Горе као поље истраживања. Зборник радова са Округлог стола Историјског института Црне Горе, књ. 3. Подгорица, 1999, стр. 111-129. Résumé.

II-3 Поезија

1. *Древни град— Иг. Злоковићу уз 50. годишњицу просвјетног и научног рада.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 1973, бр. 1, стр. 225-227. Потпис: В.Б. Висовски.
2. *ЦРМНИЧКА ЕРЕХТЕЈАДА*, Котор, 1979, 16 стр. Потпис: В.Б. Висовски.
Поема - осам сонета поводом катастрофалног земљотреса 1979. године.
3. *Славни град.- У сусрет 500. годишњици Цетиња.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1980, бр. 2, стр. 91-93. Потпис: В.Б. Висовски.
Пјесма - пет сонета.
4. *Ловћену.*- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, бр. 3, стр. 67. Потпис: В.Б. Висовски.
Сонет.
5. *Заборављени витез.*- Ibidem. Потпис: В.Б. Висовски.
Сонет.

6. *Легенда о чевском долу.*- Ibidem, стр. 68. Потпис: В.Б. Висовски.
Сонет.
7. *Вук Мићуновић.*- Ibidem, стр. 69. Потпис: В.Б. Висовски.
8. *Сан Вука Мандушића.*- Ibidem. Потпис: В.Б. Висовски.
9. *Никац од Ровина.*- Ibidem, стр. 70. Потпис: В.Б. Висовски.
Сонет.
10. *Војвода Илија Пламенац.*- Ibidem. Потпис: В.Б. Висовски.
11. *Знаменити Црногорци* (сонети из збирке).- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, 4, Котор, 1988, стр. 123-180. Потпис: В.Б. Висовски.
 - 11.1 *Бајо Пивљанин* (поводом 300. годишњице смрти), стр. 123.
 - 11.2 *Пејо Станојев*, стр. 123.
 - 11.3 *Ђукан Бурић*, стр. 124.
 - 11.4 *Новица Церовић*, стр. 124.
 - 11.5 *Кењо Станков Јанковић*, стр. 125.
 - 11.6 *Новак Рамов*, стр. 125.
 - 11.7 *Новак Милошев*, стр. 126.
 - 11.8 *Цар Јунака*, стр. 126.
 - 11.9 *Смрт сердара Тура*, стр. 127.
 - 11.10 *Војвода Машо Ђуровић*, стр. 127.
 - 11.11 *Ђуро Марков*, стр. 128.
 - 11.12 *Дубу освете*, стр. 128.
 - 11.13 *Војвода од Граховца*, стр. 129.
 - 11.14 *Са врха Виса*, стр. 130.
 - 11.15 *У Завичају*, стр. 130.
12. *ЛЕЗЕРКИЊА НА ВИСУ ЦРМНИЧКОМ*, Котор, 1989, 30 стр. Потпис: В.Б. Висовски.
Поема.
13. *МАШАН БОЉЕВИЋ*, Котор, 1995, 40 стр. Потпис: В.Б. Висовски.
Историјски спјев у 11 спјјевова.

III БИБЛИОГРАФИЈА О ВОЈИСЛАВУ ВУЛЕКОВИЋУ-БОЉЕВИЋУ

1. АНОНИМ: *У Котору још једна историјско-научна публикација - Зборник историчара.*- Бока (лист), Котор, 1975, 15. V, стр. 5.
(Биљешка о В. Вулековићу, главном и одговорном уреднику, уз кратак приказ Которске гимназије.
2. АНОНИМ: *Зборник I.*- Побједа, 8. VII 1975, стр. 11.
3. ВИЧЕВИЋ, Весна: *Извјештај о раду Которске секције Друштва историчара Црне Горе за период од јануара 1971. до краја 1973. године.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 1973, 1, стр. 255-259.
Представљен рад Војислава Вулековића-Бољевича у Секцији историчара.
4. ВИЧЕВИЋ, Весна: *Извјештај о раду Которске секције Друштва историчара Црне Горе за период 1974. до 1979. године.*- Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе, Котор, 1980, 2, стр. 131-138.
Приказан рад Вулековића и Секције историчара.

5. ВИЧЕВИЋ, Весна: *Био-библиографија проф. Војислава Вулековића-Бољевића*. - Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, 3, стр. 81-91.
6. ВИЧЕВИЋ, Весна: *Војислав Вулековић 1923-1998*. - Годишњак Матице црногорске 1996-1998, Цетиње, [1998], стр. 276-277.
In memoriam.
7. ВУЛОВИЋ, Милан К.: *Војислав Бољевић Вулековић*. - Просвјетни рад, 1998, бр. 21-22, 8. XII, стр. 19.
Некролог.
8. ВУКЕЛИЋ, М[илан]: *Сабља краља Милутина у париској антикварници*. - Политика, 1970, бр. 20203, 3. I, стр. 10.
Приказ и коментаришање Вулековићевог предавања о сабљи краља Милутина.
9. ВОЈИНОВИЋ, Драгица: *Војислав Бољевић-Вулековић*. - У: Црногорске средњошколске споменице и годишњаци, Цетиње, 1981, стр. 115-116.
Кратка био-библиографска скица, са фотографијом.
10. ВУЏАК, Rade: „I ljudi će postati lijeri...“.- *Plustrovani vjesnik*, 1948, br. 144, 29. V, str. 6.
11. ВУЧУРОВИЋ, В.: *Которска секције Друштва историчара Црне Горе издала Зборник*. - Бока (лист), Котор, 1. III 1981, стр. 5.
12. ДАШИЋ, Миомир: *Драгица Војиновић, Црногорске средњошколске споменице и годишњаци — библиографија, Централна народна библиотека „Ђурађ Црнојевић“ Цетиње, 1981, стр. 157*. - *Историјски записи*, LV/1982, св. 1-2, стр. 219.
13. ДАШИЋ, Миомир: *Војислав Бољевић-Вулековић, Црмничко племе Бољевићи у прошлости Црне Горе (издавач: Историјски институт, Подгорица, 1995)*. - *Историјски записи*, XIX/1996, 2, стр. 155-162.
14. ЂЕРКОВИЋ, Вукале: *О развоју поморског школства на Јадрану*. - *Васпитање и образовање*, 1975, бр. 3, стр. 158-162.
Приказ чланка Војислава Вулековића-Бољевића: „Развој поморског школства на Црногорском приморју“.
15. ЂУКИЋ, Р[адован]: *Уручена одликовања историчарима*. - *Просвјетни рад*, 1984, бр. 19, 1. XII, стр. 2.
О уручењу одликовања, између осталих, Војиславу Вулековићу-Бољевићу на научном скупу „Революционарни покрет у Срезу цетињском од 1919. до 1945. године“, одржаном на Цетињу 14-17. новембра 1984. године.
16. ЂУРАШКОВИЋ, Луција: *Војислав Бољевић-Вулековић*. - *Побједа*, LIV/1998, бр. 11691, 2. VII, стр. 17.
Сјећање.
17. ЂУРОВИЋ, Лада: *Зборник Которске секција историчара, бр. 2*. - *Побједа*, 19. II 1981, стр. 13. Потпис: Л. Ђ.
18. ЗЛОКОВИЋ, Иг[њатије] - *Бољевић-Вулековић, В[ојислав]: Два деценија рада Которске секције историчара*. - *Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948-1968, Котор 1970*, стр. 11-81.
Поред осталог, о раду В. Вулековића-Бољевића у Секцији историчара до 1970. године.
19. ZLOKOVIC, Maksim: *Prvi Zbornik Kotorске секције Друштва историчара Црне Горе*. - *Pomorstvo*, Rijeka, 1975, br. 10/11/12, str. 577-578.
Приказ Вулековићеве „Которске гимназије...“.

20. ЗЛОКОВИЋ, М[аксим]: *Биљешка о писцу*.- У: В. Вулековић-Бољевић, Црмничка ерехтејада, Котор, 1979, стр. 13-15.
Дато као поговор.
21. КОВИЈАНИЋ, Р[исто]: *Предговор*.- У: Војислав Вулековић-Бољевић, Црмничка ерехтејада, Котор, 1979, стр. 3-4.
22. КОСТИЋ, Васко: *Војислав Бољевић-Вулековић*.- Бока (лист), XXXVII/1998, бр. 535, јун, стр. 16.
In memoriam.
23. ЛУКИЋ, Василије: *Монографија о Гимназији у Котору*.- Војислав Бољевић-Вулековић, Гимназија „Стефан Митров Љубиша“, Котор, 1973.- Просвјетни рад, 1977, бр. 10, 15. XII, стр. 12.
24. МАРОВИЋ, Бранислав: *Војислав Вулековић 1923-1998*.- Историјски записи, LXXI, 1998, бр. 1-2, стр. [329]-330.
25. МИРКОВИЋ, Ђоко: *Почео научни скуп историчара*.- Побједа, 15. XI 1984, стр. 4. Потпис: Ђ.М.
Биљешка у вези уручивања одликовања, поред осталих, и В. Вулековићу (Орден Републике с бронзаним вијенцем).
26. *Одликовани просвјетни радници Котора*.- Просвјетни рад, XXII/1972, бр. 11/12, 1. и 15. VI, стр. 15.
Између осталих, и В. Вулековић-Бољевић Ордемом рада са златним вијенцем.
27. ПЕЈОВИЋ, Снежана: *Извјештај о раду Которске секције Друштва историчара Црне Горе (1980-1984)*.- Зборник КС ДИЦГ, Котор, 1985, 3, стр. 97-107.
Приказ рада В. Вулековића-Бољевића у Секцији историчара.
28. РАЈКОВИЋ, Владо: *Орден за јубилеј*.- Новости, 17. XI 1984, стр. 18.
Потпис: В.Р.
Биљешка о одликовању В. Вулековића Бољевића.
29. RASKOVIĆ, Nikola: *Boljević-Vuleković Vojislav*.- У: Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 29.
30. РАЧЕТА, Шпиро: „Годишњак VIII“ Поморског музеја.- Бока (билтен), Херцег-Нови, 25. октобра 1960.
31. РАЧЕТА, Ш[пиро]: *Младима треба говорити о нашој прошлости*.- Побједа, 20. II 1966, стр. 8. Потпис: Ш.Р.
Разговор новинара са проф. Вулековићем.
32. РАЧЕТА, Шпиро: *Плодан рад Секције историчара у Котору*.- Побједа, 22. VIII 1968, стр. 9.
Интервју.
33. ВУЛОВИЋ, Милан К.: *Проф. Војислав Вољевић-Вулековић*.- Годишњак Поморског музеја у Котору, 1995/98, бр. XLIII-XLVI, стр. 363-365.
In memoriam.
34. ШУКОВИЋ, Радивоје: *Гимназија „Стефан Митров Љубиша“ 1865-1965*.- У: Драгица Војиновић, *Црногорске средњошколске споменице и годишњаци*, Цетиње, 1981, стр. 14-15.
У Предговору књиге.

ОЛГА ВУЈОВИЋ

I БИОГРАФИЈА

Проф. др Олга Вујовић-Узелац припада групацији црногорских интелектуалаца који су у раној младости пошли из Црне Горе у велике културне центре да изучавају високе школе — јер Црна Гора није имала свој универзитет, па су стицајем околности, завршивши школовање, у новој средини трајно остали не престајући да духовно припадају свом некадашњем завичају: најчешће су захваљујући свом традиционалном васпитању остајали макар емотивно везани за своју матицу Црну Гору и ужу завичајну средину; повремено и у складу са објективним могућностима „враћајући“ јој се ...¹

Олга Вујовић је најстарије дијете Блажа и Љубице Вујовић, рођене Вукић. Рођена је на Комарну 28. јануара 1945. године). Школске 1945/1946. године уписала се на Архитектонски одсек Техничког факултета Загребачког свеучилишта и на њему дипломирала 1951. године. Стручни испит је положила 1955. године. Будући амбициозна и интелигентна, користила је прилике за стручним усавршавањем. Године 1964/1965. успјешно је завршила шестомјесечни семинар у Паризу, са темом „Сувремени систем грађења“. Хабилитационим радом „Утјецај температуре и дифузије влаге на састав индустријализиране вањске стијене“ и огледним предавањем „Утјецај избора редосљеда слојева на топлинску

¹ Сада, када се интензивно ради на припреми Енциклопедије Црне Горе, било би неопходно интегралним Азбучником обухватити личности попут проф. др Олге Вујовић; све оне, дакле, личности које су рођене у Црној Гори и које су у другим срединама и културним центрима јужнословенским и иностраним, постали познати и признати културно-просвјетни, здравствени, спортски и научни посленици...

и дифузну вриједност вањске стијене” хабитирани је на матичном факултету 1977. године, и стекла „Venia legendi” у звању доцента за наставно подручје „Архитектонске конструкције високоградња”.

Године 1987, докторирала је на Архитектонском факултету Универзитета у Београду на тему „Мјесто и специфичност вањске стијене у индустријализацији грађења - прилог студији начела конструирања”. Годину касније (1988) изабрана је за изванредног (ванредног) професора на Архитектонском факултету Свеучилишта у Загребу — и наставила да предаје наставни предмет Архитектонске конструкције и физика зграде, који је изводила почев од школске 1979/80. године до 1992. године, када је пензионисана.

За стручно усавршавање и научно-истраживачки рад Олге Вујовић-Узелац, много јој је доприносило познавање страних језика. Она говори француски, а служи се њемачким, талијанским и енглеским језиком.

Њена радна каријера је текла овако: првобитно је радила у „Плану” — архитектонском пројектном бироу, код проф. Гомоша, од 1. октобра 1951. до јуна 1956.; затим у Државној мајсторској радионици арх. Д. Иблера, од 1. јуна 1956. до 1. септембра 1957; потом у Заводу за грађевне конструкције Архитектонско-грађевинско-геодетског факултета, и, напokon, на Катедри за архитектонске конструкције Архитектонског факултета Свеучилишта у Загребу.

Уведена је у Регистар истраживача Републике Хрватске— мат. бр. 053670.

II БИБЛИОГРАФИЈА

Олга Вујовић-Узелац је у периоду 1987-1994. године за Министарство знаности Хрватске обрађивала теме са ширег подручја вањске стијене и уже „Вањске стијене у Загребу у раздобљу задњих 20 година“ и из ове проблематике обзанила ове научне чланке:

1. *Utjecaj ostakljenja na temperaturno stanje zatvorenih prostora.*- Građevinar, Zagreb, 1989, br. 12, str. 561-566.
2. *Ventilirani sloj zraka u vanjskoj stijeni.*- Građevinar, 1991, br. 6, str. 339-449.
3. *Karakteristike fasadnih stijena stambenih višekatnica u Zagrebu.*- Prostor, znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, Zagreb, 1994, br. 3-4, str. 241-269.

Написала је и објавила пар стручних чланака:

4. *Konstruktivni sistemi masovne stambene izgradnje u Francuskoj.*- Čovjek i prostor, Zagreb, 1965, str. 149-150.
5. *Montažni objekti u Hrvatskoj.* Архитектура и urbanizam, Beograd, 1965, br. 35/36, str. 13-16.

II-1 Изведени ауторски и коауторски радови

- Адаптација дворца „Нови двори“, Запрешић крај Загреба (1956-57. год.);
- Обитељска кућа, Стубе Љубинковац у Загребу (1957-1959. год.);
- Стамбена петокатница, Богишићева улица у Загребу (1962-63. год.);
- Математичка гимназија у Загребу (1971-76. год.);
- 16-разредна основна школа у Кутини (1972-74. год.);
- 16-разредна основна школа у насељу Клака - Загреб (1972-74. год.);
- 16-разредна основна школа у насељу Сопот - Загреб (1973-75. год.);
- Породична кућа на Цетињу, брата јој др Веселина-Ина Вујовића, Груда 28 (при завршетку) и још низ неизведених пројеката.

II-2. Награђени и откупљени натјечајни радови

- Станица на аутопуту Загреб-Београд (студентски рад под вођством проф. Н. Шегвића) 1950. године;
- Хотел у Варешу - 1953. године;
- Филозофски факултет у Сарајеву — 1954. године;
- Радничко свеучилиште у Загребу — 1956. године;
- Архитектонско-урбанистичко рјешење трга пред жељезничком станицом у Подгорици — 1961. године;
- Хотел и штампарија у Сарајеву — 1962. године и
- Дом радио-телевизије Загреб — 1962. године.

БАЈО КРИВОКАПИЋ

I БИОГРАФИЈА

— Уз 70. годишњицу рођења и 1/4 стољећа од појаве „Катунског крша“ —

Бајо Кривокапић је рођен 29. маја 1929. године у Никшићу, гдје је завршио основну школу и гимназију. Студије географије завршио је на Природнословно-математичком факултету Загребачког свеучилишта 1953. године.

По завршетку факултета просвјетно-педагошку каријеру је започео у Фочи: прво је био професор географије, па затим директор гимназије (1954-1964). Од 1965. до 1968. године налазио се на дужности помоћника директора Педагошке академије у Никшићу. Од 1969. до 1975. године обављао је дужност савјетника за географију у регионалном Просвјетно-педагошком заводу у Добоју — за основне и средње школе.

Докторирао је 1972. године на Природнословно-математичком факултету у Загребу на тему „Катунски крш“. Двије године доцније изабран је за насловног доцента за предмет Економска географија на Сарајевском универзитету. У периоду 1977-1990. године радио је као професор на Педагошкој академији у Бањалуци; изводио је наставу Регионалне географије свијета, Друштвене географије и Методике наставе географије (почев од 1985). За успјешан наставно-научни рад у Бањалуци додијељена му је награда „Веселин Маслеша“ за 1990. годину.

Године 1989. изабран је за ванредног професора за Геоморфологију на Природно-математичком факултету у Сарајеву. На овом факултету му је повјерено и извођење наставе из предмета Дидактика и методика наставе географије. Бирао је 1991. године за шефа катедре Физичке географије на истом

факултету. У Сарајеву га је затекао грађански рат у Босни и Херцеговини, па је неко вријеме био под муслиманском окупацијом до 8. новембра 1993. године, када му је успјело да напусти Сарајево и пређе на српску територију. Након напуштања Сарајева, наставио је са радом на новооснованом Филозофском факултету а касније на Природно-математичком факултету у Бањалуци, гдје је и пензионисан 1. октобра 1997. године.

Проф. др Бајо Кривокапић се у досадашњем научно-истраживачком раду бавио поглавито црногорском и босанскохерцеговачком географском проблематиком. Дао је значајан допринос развоју више научних дисциплина, што се најбоље види из приложене библиографије његових научних радова.

Кривокапићева докторска дисертација „Катунски крш“ представља значајан допринос географској науци, јер су у овој његовој студији научно објашњени постанак и еволуција овог псеудоаридног краја и перспективе живота на њему.¹

Катунски крш је прије Кривокапића привлачио пажњу научника разних профила. Иако фрагментарно, о њему су и раније писали многи домаћи и страни научници међу којима понајвише географи, етнологи, геолози, историчари и филолози. Кривокапићева студија се, међутим, појавила као прва цјеловита, научно утемељена регионално-географска студија овог занимљивог, најистакнутијег и најкарактеристичнијег псеудоаридног предјела Динарида.

Б. Кривокапић је резултате свог истраживања придржавајући се у основи аналитичко-синтетичког метода, систематизовао у три одељка, од којих је први — *Шкрта и специфична природна основа* — посвећен најважнијим физичко-географским компонентама, при чему је превасходно на бази теренских опсервација и проучавања, консултовања већ објављене научне литературе (која је, узгред речено, прилично оскудна), затим претраживањем архивске грађе, катастарских, статистичких и других релевантних показатеља, посебну пажњу обратио разноврсним и јако израженим крашким феноменима и њиховој еволуцији, карактеристичним и екстремним климатским елементима, сиромаштву површинских хидрографских видова и, с тим у вези, безводици и мукотрпној борби домицилног живља против ње, деградираним и оскудним педобиогеографским приликама...

У другом одјељку *Становништво и привреда* - ове ауторове студије расправља се о социо-географским трансформацијама и тенденцијама перспективног развоја. Довољно мјеста је дато анализи биодинамичких особина и структуралним обиљежјима становништва. У том контексту, баш као и приликом проучавања економије у просторној и временској димензији, аутор је дошао до занимљивих закључака о депопулацији, деградацији и сличним појавама, јако израженим у овом крају - у коме је ерозија становништва дошла до пуног изражаја. Након указивања на опадање традиционалних, саобраћајних и туристичких функција ове регије, аутор се задржава на анализи могућности њене друштвено-економске

¹ Бранко Кривокапић: *Продор у тајне Катунског крша*. - Побједа, 2. април 1978, Вријеме, стр. 8.

валоризације.

У трећем поглављу — *Географски аспект функција Катунског крша* — проучавана област приказана је у ретроспективи. Одлучујући се за овакав приступ, аутор је имао намјеру да претходним проучавањем савремене географске стварности олакша потпуније разумијевање функционалног развоја овог региона у прошлости и данас. Том приликом је посебно апострофирао судјеловање специфичних геофактора у појединим развојним фазама, а нарочито демографске и привредно-географске трансформације.

Др Б. Кривокапић је, нема сумње, успјешно проникао у бит сложене географске проблематике катунске крашке области, истичући све оне специфичности и динамичке географске процесе које је требало истаћи. Аутор је успио да у својој студији комплексно сагледа са научног географског становништа, корелативне односе елемената ове у много чему изузетне просторне цјелине. Његов допринос је утолико већи што је теренска истраживања ставио у први план.

У књизи је заступљен научни апарат. На њеном крају се налазе резимеа на француском и руском језику. Основни статистички подаци су презентирани кроз текст у виду 37 табеларних прегледа, док су ради очигледности, најважнији климатски и привредни показатељи приказани помоћу 27 графикана. Просторни аспект важнијих географских елемената дао је картографски (23 карте и 3 скице). Уз то, рад је илустрован богатом фотодокументацијом, која технички није увијек успјела и добро укомпонована. Књига, у цјелини представља вриједан и значајан прилог географском проучавању дијела Старе Црне Горе коју ће, дакако, користити не само они који се баве научним проучавањем крша, већ и шири круг научне и културне јавности.²

Др Бајо Кривокапић осим физичком географијом, бавио се и другим географским дисциплинама: демографијом, геоекологијом, регионалном географијом, методиком наставе географије, и др. Миграциона кретања су му омиљена тема. Будући да је био школски савјетник, доста се занимао за методику географије, и из тог домена обзнанио је више чланака у просвјетно-педагошкој штампи. Сарађивао је у бројним географским и просвјетно-педагошким периодичним публикацијама: *Geografskom glasniku* (Загреб, 1966, 1969, 1938, 1984), *Geografskom pregledu* (Сарајево, 1966, 1969, 1975, 1984, 1988, 1992), *Geografskom horizontu* (Загреб, 1968, 1972), *Geografskom listu* (Сарајево, 1978, 1979, 1988, 1991), *Prosvjetnom listu* (Сарајево, 1958, 1960), *Putevi i dostignuća* (Сарајево, 1969, 1975), *Naša škola* (Сарајево, 1971), *Glas komuna* (Добој, 1972), *Glas* (Бањалука, 1983, 1984) итд.

Кривокапић је био учесник и на разним симпозијумима и научним скуповима, затим на три савезна конгреса географа Југославије (Титоград, 1983;

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

² Уп: Др Душан Ј. Мартиновић: *Студија о кршу*, Др Бајо Кривокапић: „Катунски крш“, „Обод“ Цетиње 1975.- Гласник Српског географског друштва, 1975, св. LV, бр. 1, стр. 129-130; исто.- Побједа, 28. јуна 1975; Гојко Ђукановић: *Бајо Кривокапић*, „Катунски крш“.- Цетиње: Обод, 1975.- Просвјетни рад, Титоград, 1975, бр. 11, 1. VI, стр. 5.

Нови Сад, 1987; Приштина, 1989), на којима је учествовао са запаженим саопштењима.

Проф. др Бајо Кривокапић је својевремено ангажован и на писању натукница као сарадник *ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ* (Друго издање!), Југословенског лексикографског завода „Мирослав Крлежа“ у Загребу, за које је издање написао 26 одредница од којих су му објављене 15 са потписом. В. Кри., а за *ЕНЦИКЛОПЕДИЈУ СРПСКОГ НАРОДА* (издавач: DBR Internacional publising, Београд), написао је 32 одреднице.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Оригинална дјела. (Приручници, монографске публикације)

1. КАТУНСКИ КРШ. Регионално-географска студија. Цетиње: „Обод“ 1975, 182 стр.; 23 цм. Тираж 1.200 примјерака.
2. ГЕОМОРФОЛОГИЈА (скрипта по програму за педагошке академије) Педагошка академија, Бањалука 1989.
3. УЛОГА ГЕОГРАФИЈЕ У ЗАШТИТИ И УНАПРЕЂЕЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ Увод у геоекологију (приручник за географе). Издавачко предузеће „Глас“, Бањалука 1990.

II-2 Објављени научни и стручни радови

1. *Mediterranski uticaj do Nikšićkog polja i modifikacija klime pod uticajem vještačkih jezera.*- Geografski glasnik, Zagreb, XXVII/1966, br. 28, str. 115-127. Summary.
2. *Savremene društveno-geografske transformacije strukture stanovništva gradske i prigradske zone Nikšića.*- Geografski pregled, Sarajevo, 1966, sv. X, str. 121-132. Résumé.
3. *Josip Riđenić - Orjen.*- (Radovi Geografskog instituta Sveučilišta u Zagrebu sv. 5, str. 5-95, Zagreb, 1966).- Geografski pregled, X/1966, sv. XI-XII, str. 183-184.
4. *Boksiti Crne Gore (ocjena i prikaz knjige Z. Bešića i dr.).*- Geografski pregled, 1966, sv. X, str. 153-155.
5. *Marvići Zgodnik: Metodika nastave geografije.*- Geografski horizont, Zagreb, XIV/1968, br. 1-2, str. 71.
Оцјена и приказ.
6. *Kakav odnos treba da vlada između đачких zajednica i omladinske organizacije.*- Prosvjetni list, Sarajevo, VII/1958, 1. mart, br. 114, str. 1.
7. *Kako treba organizovati posjetu Sutjesci.*- Prosvjetni list, IX/1960, 1. april, br. 155, str. 2.
8. *Kako treba učiti.*- Glas komuna, Dobruša, LXI 1972, str. 2.
Приказ књиге Рудњанског.
9. *Neka zapažanja o pedagoškoj opravdanosti upotrebe zbirke pitanja za provjeravanje znanja iz geografije.*- Putevi i dostignuća, Sarajevo, VI/1970, br. 4, str. 110-115.

10. *Hidrocentrala „Mratinje“ i geografske promjene u dolini Pive.*- Geografski horizont, Zagreb, XVIII/1972, br. 1-2, str. 50-52.
11. *Mjesto crnogorskih boksita u jugoslavenskim rezervama, proizvodnji i preradi.*- Geografski horizont, Zagreb, XVIII/1972, br. 1-2, str. 52-55.
12. *Kritički osvrt na mjerenje i vrednovanje uspjeha iz geografije na primjeru dobojskog regiona.*- Naša škola, Sarajevo, 1971, br. 5/6, str. 308-319.
13. *Katunski krš (rezime doktorske disertacije).*- Sveučilišni vjesnik, Zagreb, 1972, 335-336, str.
14. *Regionalni razvoj vanpoljoprivrednih djelatnosti BiH kao indikator društveno-geografskog preobražaja u poratnom periodu.*- Geografski pregled, 1975, sv. XVI-XVII, str. 59-67. Резиме.
15. *Upotreba objektivnih ispitnih postupaka u cilju unapređenja nastave geografije u školi.*- Putevi i dostignuća, IX/1975, br. 1-2, str. 49-55.
16. *Broj stanovnika i problemi ishrane čovječanstva.*- Geografski list, Sarajevo, IV/1978, br. 18. str.
17. *Tercijarne djelatnosti kao indikator društveno-ekonomskog razvoja.*- Geografski pregled, 1979, sv. XXIII, str. 79-88. Summary.
Дио монографије о Босни и Херцеговини.
18. *Automobilizam i savremeno čovječanstvo.*- Geografski list, V/1979, br. 24, septembar, str. 18-19.
19. *Интензитет и типови савремених црногорских миграција у функцији равномјерног развоја.*- Зборник радова XI конгреса географија Југославије, Титоград, 1983, стр. 213-218. Summary.
20. *Dr Veljko Rogić: Regionalna geografija Jugoslavije.*- knj. I, Školska knjiga, Zagreb, 1982.- Geografski pregled, 1984, sv. XXVI—XXVII, str. 289.
Оцјена и приказ књиге за науку и наставу (др Вељко Рогоић).
21. *Регионална географија Југославије.*- Књ. 1, Загреб, 1981.- Глас, Бањалука, бр. 3681, 15. I, 1983, стр. 8.
22. *Geografski aspekt oštećenja od zemljotresa 13.8.1981. u banjalučkom seizmičkom području.*- Zbornik saveznog simpozijuma o metodologiji geografskih proučavanja prirodnih nepogoda, Ljubljana, 13-15. X 1983, str. 57-66 +4.
23. *Dr Branko Radojičić: Nikšićki kraj, savremene regionalne geografske transformacije, Nikšić, 1982, 211 str.*- Geografski glasnik, XLV, 1983, br. 45, str. 177-179.
Оцјена и приказ књиге Бранка Радојичића.
24. *Науком против непогода (поводом једног симпозијума).*- Глас, Бањалука, бр. 3938, 19. и 20. XI, 1983. стр. 8.
25. *Олимпијски услови: Какве се временске прилике очекују на борилиштима XIV зимске олимпијаде.*- Глас, Бањалука, 1984, 6. II, стр. 10.
26. *Savremena migracija Bosne i Hercegovine kao otežavajući faktor njenog ravnomjernijeg prostornog razvoja.*- Geografski pregled, 1984, sv. XXVI-XXVII, str. 199-208. Summary.
27. *Nepovoljni uticaj migracija BiH od 1971-1981. godine na kretanje obima osnovnih poljoprivrednih fondova.*- Geografski horizont, Zagreb, XXX/1984, br. 3.-4, str. 64-67.

28. *Демографски аспект поремећаја равнотеже полова 1981. године на примјеру Бањалучке регије.*- Зборник XII конгреса географа Југославије, Нови Сад, 1987, стр. 346-350. Summary.
29. *Zagađenost Banjaluke kao negativna posljedica industrijalizacije.*- Geografski pregled, 1988, sv. XXXI-XXXII, str. 133-141. Summary.
30. *Pećina Ledenica— krajiška ljepotica.*- Geografski list, 1988, br. 61. str.
31. *Tektonska geomorfologija i globalna tektonika Ploča.*- Geografski list, 1991, br., str.
32. *Evaluacija ostvarenja programskih zahtjeva iz geografije u srednjim školama.*- Geografski pregled (posebno izdanje), Sarajevo, 1992, br.? str. ?
33. *Mјесто и улога географије у екологији.*- Зборник XIII конгреса географа Југославије, Приштина, 1989, (1991), стр. 357-359.
34. *Географско распрострањење Срба у свијету.*- Географски лист- Српске земље и свет, Географско друштво Републике српске, новембар, 1994, бр. 2.
35. *Елементи развоја популације БиХ од 1951-1991. године и вредновање демографске основе на примјеру Републике српске.*- Зборник радова, Симпозијума „Ресурси Републике Српске“, Бањалука мај 1995.

II-3 Радови у функцији посебне намене (студије, елаборати и рецензије)

36. *Просторна гравитација ученика средње школе према Добоју као гравитационом центру и корелација успјеха у средњој са успјехом у основној школи.*- Просвјетно-педагошки завод Добој, маја 1973.
37. *Recenzija udžbenika geografije za V razred osnovne škole.*- Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1974.
38. *Recenzija i superrecenzija udžbenika geografije za VII razred osnovne škole.*- Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1974.
39. *Geografske karakteristike Foćanskog područja. Rad je prihvaćen i pripremljen za štampu kao dio monografije o Foči.*- („Svjetlost“ Sarajevo, 1974.)
40. *Rezultati istraživanja za potrebe programskog projekta za regulacione planove najugroženijih djelova Sarajeva, Vogošća i zaštita zone Sarajevskog polja.*- Zavod za prostorno planiranje, Sarajevo 1976.
41. *Nesklad između radnog i stanujućeg aktivnog stanovništva Sarajeva i granica urbanizovane zone.* Zavod za prostorno planiranje i urbanističko planiranje, Sarajevo 7. I 1977.
42. *Elementi prirodne i demografske osnove Sarajeva kao faktori daljeg razvoja. Nacrt srednjoročnog programa izgradnje i prostornog uređenja Sarajeva od 1976-1980.* Zavod za prostorno planiranje, Sarajevo, oktobra 1978.
43. *Intenzitet degradacije i ekonomsko-geografske transformacije aktivnog stanovništva BiH nakon Drugog svjetskog rata.* Jugoslovensko-poljski simpozijum, Banjaluka 6. IX 1979.
44. *Proizvodnja i tržište banjalučke fabrike duvana u socijalističkom razvojnem periodu.* Institut za istoriju, Banjaluka 1982. (Dio monografije „Stoljeće Fabrike duvana Banjaluka“.)

45. Demografska analiza polne i dobne strukture stanovništva rurarne zone brdsko-planinskog područja BiH (elaborat). Ekonomski institut, Banjaluka, 1984.
46. Demografski razvoj opštine Bihać od 1961-1991. godine (elaborat). Ekonomski institut, Banjaluka 1984.
47. Studija demografskog razvoja Opštine Bosanski Novi, za period 1961-2000 godine. Zavod za studije i projektovanje Banjaluka, januar 1985.
48. Dugoročni plan društveno-ekonomskog razvoja Opštine Banjaluka u periodu 1986-2000 godine (elaborat). Ekonomski institut, Banjaluka, 1985.
49. Konceptija dugoročnog razvoja OPK Banjaluka u periodu 1976-2000. godine (elaborat demografije). Ekonomski institut, Banjaluka 1985.
50. Elementi prirodne osnove za Opštinu Bosanski Novi. Studija za potrebe prostornog plana. Zavod za studije i projektovanje, Banjaluka, septembra 1985.
51. Demografski aspekt poremećaja ravnoteže i ravnopravnosti polova u banjalučkoj regiji. Simpozijum o humanizaciji odnosa među polovima, Banjaluka 24. i 25. oktobra 1985.
52. Demografska analiza ekonomske i obrazovne strukture ženskog stanovništva rurarnog, brdsko-planinskog prostora BiH (elaborat). Ekonomski institut, Banjaluka 1985.
53. Bitne karakteristike demografske tranzicije Banjalučke regije. Simpozijum o humanim odnosima među polovima, Banjaluka 5. i 6. marta 1988.
54. Vrednovanje demografske osnove u funkciji prostornog planiranja na primjeru Republike Srpske (elaborat). Zavod za prostorno planiranje, Banjaluka avgusta 1994, 60+ 61+62.
55. Regionalno-geografske karakteristike područja Bosanske Gradiške. (Dio monografije spremljene za štampu kod Instituta za istoriju u Banjaluci (1996).
56. Karakteristike osnovnih prirodnih elemenata sportsko-rekreativnog centra Betanija-Koševo.- Zavod za prostorno planiranje Sarajevo, 1976.
57. Upotreba termina krš i sinonima u geografskoj nauci i nastavi.- Naučni skup „Perspektive i pravci razvoja geografske nauke“, Geografski fakultet u Beogradu i Institut „Jovan Cvijić“, Brezovica 13. i 14. novembra 1997.

II-4 Енциклопедије

II-4.1 ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE (Zagreb, 1982-1988)

58. Crna Gora [visoravan u BiH], knj. 3, 1984, str. 52.
59. Čemerno [prevoj], knj. 3, 1984, str. 258.
60. Brod [na Drini], knj. 2, 1982, str. 490.
61. Husino, knj. 5, 1988, str. 468.
62. Ilijaš, knj. 5, 1988, str. 501.
63. Dabarsko polje, knj. 3, 1984, str. 353-354.
64. Dumoška planina, knj. 3, 1984, str. 679.
65. Foča, knj. 4, 1986, str. 192-193.
66. Gacko, knj. 4, 1986, str. 296.
67. Glasinac [visoravan], knj. 4, 1986, str. 402.

68. Grahovsko polje, knj. 4, 1986, str. 545.
69. Guča Gora, knj. 4, 1986, str. 627.
70. Doboј, knj. 3, 1984, str. 489.
71. Dubrave-Brotnjo [visoravan], knj. 3, 1984, str. 606.
72. Zagorje
73. Zmijanje
74. Velež [planina]
75. Višegrad
76. Vlasenica
77. Vranduk
78. Knežepolje
79. Kokorina (kraj)
80. Kočerinsko polje.

II-4.2. ЕНЦИКЛОПЕДИЈА СРПСКОГ НАРОДА (у припреми за штампу).

81. Бања Лука	98. Калиновик
82. Билећа	99. Катунски крш
83. Билећко језеро	100. Кнежпоље
84. Бјелашница	101. Маглић
85. Бугојно	102. Мотаица
86. Вележ	103. Невесиње
87. Власеница	104. Невесињско поље
88. Гатачко поље	105. Попово поље
89. Гацко	106. Рудине
90. Гласинац	107. Рудо
91. Дабарско поље	108. Србиње (Фоча)
92. Добој	109. Сутјеска
93. Зеленгора	110. Требиње
94. Змијање	111. Требишњица
95. Зупци	112. Трескавица
96. Илијаш	113. Хум
97. Илица	

ДОДАТАК

ДР ЈОВАН Р. БОЈОВИЋ (1934-1995)

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 236-267)

II БИБЛИОГРАФИЈА

1. *Ангажованост Историјског института у припремама прославе педесетогодишњице Октобарске револуције.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 17, 1. XI, стр. 2.
2. *Докторат о ослободилачком рату у Југославији.*- Просвјетни рад, XVII/1968, бр. 19, 1. XII, стр. 3.
О одбрани докторске тезе Влада Стругара у Академији наука СССР-а и Институту славјановеденија, у Москви.
3. *Ниједан народ у Југославији није уз националисте.*- Просвјетни рад, 1988, бр. 10, 16. V, стр. 6.
Приказ.
4. *Својеврсна енциклопедија. Милорад Јокнић: "Искре Пљеваљске гимназије"* .- Пљевља, 1994.- Просвјетни рад, 1994, бр. 17/18, 23. XII, стр. 25.
Приказ.
5. *О обнављању Његошеве капеле (Извјештај Светозара Томића 1924).*- Просвјетни рад, 1995, бр. 5/6, 15. IV, стр. 18.

III

1. АНОНИМ: *Децембарске награде Титограда.*- Просвјетни рад, XXII/1972, бр. 1/2, 1. и 15. I, стр. 14.
Међу осталима и др Јован Бојовић.
2. БОРОВИЋ, Гордана: *Књига докумената о црногорско-руским односима.*- Просвјетни рад, 1993, бр. 5, 19. V, стр. 11. Потпис: Г. Б.
Приказ књиге: "Црногорско-руски односи 1711-1918: документи", књ. I, у редакцији др Ј. Бојовић и Ирине Достјан. Промоција у Градској библиотеци "Радосав Љумовић" у Подгорици.
3. ДАШИЋ, Миомир: *Публикација која ће подстицати даља историјска истраживања.*- Просвјетни рад, 1980, бр. 14, 15. IX, стр. 11.
Приказ Бојовићеве књиге: "Покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору 1940. године" (Титоград, 1980).
4. МИЛОШЕВИЋ, Павле: *Јован Бојовић, нови доктор историјских наука.*- Просвјетни рад, XVIII/1969, бр. 11/12, 1. и 15. VI, стр. 11.

ДР РАДОСЛАВ-ЈАГОШ Б. ВЕШОВИЋ (1891-1968)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 198-207)

II

1. ОДМЕТАЊЕ, ЖРТВЕ И СТРАДАЊА (под окупацијом 1916-1918), [б.м.], Пријеполје: Шт. "Милешево" [1967], 22 стр., 7 цм.
Рукопис завршен у Буковој Пољани 27. јануара 1966. године. Ово је први рад др Радосава-Јагоша Вешовића послје 1939. године и то под именом др Радомир Вешовић!?
2. ТОЛСТОЈ И ПРОБЛЕМИ МОРАЛНОГ И РЕЛИГИОЗНОГ ВАСПИТАЊА.

- Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1994, 141 стр.: 20 цм. Превела с француског језика Росанда Влаховић. [Предговор:] Толстој из Букове Пољане / Ратко Делетић: стр. 9-13.
3. ПЛЕМЕ ВАСОЈЕВИЋИ: У вези са историјом Црне Горе и племенским животом сусједних брда: (постанак и развитак племенске заједнице, прошлост, традиција и етничка улога племена, миграције, племенско уређење, живот и обичаји, психичке особине); предговор написао Ј. Ердељановић, Београд [1991], 463 стр.; 24 цм.
Репринт издање 1935.- Биљешка о писцу / Ратко Делетић: стр. 465-466.
 4. ПЛЕМЕ ВАСОЈЕВИЋИ: У вези са историјом Црне Горе и племенским животом сусједних брда.- Андријевица-Подгорица, 1998, 505 стр.
Репринт издање. Предговор / Слободан Томовић, стр. [3-7]; Поговор / Ратко Делетић: стр. 501-504.
 5. УЛОГА ЦРКВЕНИХ ПОГЛАВАРА У ИСТОРИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ.- Андријевица: Ступови, 1998 (Земун: АШ Дело).- 110 стр.; 21 цм.
Животни пут / Ратко Делетић: стр. 85-105.

III

1. БОШКОВИЋ, Мило: *Др професор Јагош-Радосав Вешовић*.- Просвјетни рад, XVII/1968, бр. 3, I. II, стр. 7.
Некролог.
2. БУЛАТОВИЋ, Милутин: *Књига о мало познатом Толстоју. Радосав-Јагош Вешовић: Толстој и проблеми моралног и религиозног васпитања*, Културно-просвјетна заједница Подгорице, 1994.- Просвјетни рад, 1996, бр. 1/2, 15. II, стр. 23.
3. РАЦКОВИЋ, Никола: *Радосав Вешовић: Толстој и проблеми моралног и религиозног васпитања. Превела с француског Росанда Влаховић. Подгорица: Културно-просвјетна заједница Подгорица, 1994 (Подгорица: Побједа).- 132 стр.: 20 цм.- (Библиотека: Вертикале; уредник Новак Вукчевић). Тираж 1.000.- Библиографски вјесник, XXV/1996, 1/2, 201-202.*

МИЛАН ВУКИЋЕВИЋ (1897-1964)

(Уп.: ПОРТРЕТИ III, стр. 241-251)

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Вукићевић Милан*.- У: Књиге и писци 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, Никшић, 1998, стр. 38-39.

ДР ЈОВАН ВУКМАНОВИЋ (1906-1994)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 269-270)

III

1. ЛУКЕТИЋ, Мирослав: *Др Јован Вукмановић: чувар народног блага*.-

- Побједа, 20. јануара 1995, стр. 12.
In memoriam.
2. Колектив народног музеја Црне Горе: *Др Јован Вукмановић*.- Цетињски лист, 16. јануар 1995, стр. 11.
In memoriam.
 3. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Поводом смрти др Јована Вукмановића: Разноврсна научна истраживања*.- Просвјетни рад, бр. 3/4, 14. март 1995, стр. 19.
 4. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Јован Вукмановић (14. I 1906-16. XII 1994)*.- Библиографски вјесник, XXIII/1994, бр. 3, стр. 201-203.
In memoriam.

ДР САВО ВУКМАНОВИЋ (1906-1995)
(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 225-240; ПОРТРЕТИ IV, стр. 271)

II

1. *Симо Матавуљ у сјећањима његових ученика*.- Просвјетни рад, XVIII/1969, бр. 1/2, 1. и 15. I, стр. 2.
2. *Јосип Троповић и Петар Петровић Његош учитељ и ученик*.- Бока, 20/1, фототипско издање избора радова, Херцег-Нови, 1998, стр. 383-400.
Résumé.

III

1. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Поводом смрти др Сава Вукмановића. Заслужни научни и просвјетни радник*.- Просвјетни рад, 1995, бр. 9/10, 1. јун, стр. 23.
2. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Др Сава Вукмановић (1906-1995)*.- Цетињски лист, XIX/1995, бр. 383, 10. маја, стр. 7.
Прештампаан некролог из *Просвјетног рада*.
3. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Др Сава Вукмановић (1906-1995)*.- Библиографски вјесник, XXIV/1995, бр. 2/3, стр. 245-247.
In memoriam.
4. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Др Сава Вукмановић (1906-1995)*.- Бока, 21, Херцег-Нови, 1999.
In memoriam.

САВО П. ВУЛЕТИЋ (1871-1945)
(Уп.: ПОРТРЕТИ III, стр. 195-218; ПОРТРЕТИ IV, стр. 272-274)

1. ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ, Бијело слово Libertas, Културно-просвјетна заједница – Подгорица, 1998, 196 стр.; 20 цм.

III

1. ЗУБЕР, Никола Н.: *Барско друштво и Саво Вулетих*. Београд, 1926, 11 стр.
2. ЈОВОВИЋ, Пантелија: *Саво П. Вулетих*. - У: Пантелија Јововић, Црногорски политичари – портрети. - Београд, 1924, стр. 39-41.

ДР АНТО ГВОЗДЕНОВИЋ (1854-1935)

(Уп.: ПОРТРЕТИ III, стр. 41-52)

III

1. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Др Анто Гвозденовић, генерал у три војске. Црногорци у руско-јапанском рату*. Цетиње 1994, 359 стр.; 21 цм.
2. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Доктор Анто Гвозденовић легенда руско-јапанског рата*. - У: Црногорци у руско-јапанском рату. Друго допуњено издање, Цетиње 1996, стр. 9-14.
3. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Црногорци у руско-јапанском рату*. - Побједа, XLVII/1993, бр. 9936, 1. VIII, стр. 18; 9937, 2. VIII, стр. 13; 9938, 3. VIII, стр. 13; 9939, 4. VIII, стр. 12; 9940, 5. VIII, стр. 10; 9941, 6. VIII, стр. 12; 9942, 7. VIII, стр. 8; 9944, 9. VIII, стр. 12.
Дно фелтона о Др Анту Гвозденовићу.
4. *Dr Anto Gvozdenović (1854-1935)*. - У: Prvi crnogorsko-francuski susreti. Medicinsko-hirurški dani, CANU, 41, 1997, str. 32.
5. КОРДИЋ, Миле: *Божихна побуна у Црној Гори 1818(!1919)*, Београд 1991, стр. 183-184.
6. ПАВЛОВИЋ, Будимир: *Доктор Анте Гвозденовић санитарски генерал руске царске војске*. - У: Срби у Руској империји, Београд: Дунај, 1995, стр. 127-132.

МИЛАН П. ГВОЗДЕНОВИЋ (1899-1982)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, 1983, стр. 323-333)

II

1. *О маларији*. - Побједа, III/1946, бр. 24, 16. VI, стр. 5. Потпис: Др М. П. Г.
2. *О маларији: како се она лијечи*. - Побједа, III/1946, бр. 27, 13. VII, стр. 8. Потпис: Др М. П. Г.
3. *Како се треба чувати од болести за вријеме љетње врућине*. - Побједа, III/1946, бр. 30, 28. VII, стр. 4. Потпис: Др М. П. Г.
4. *Систематска акција на сузбијању тјегавца*. - Побједа, III/1946, бр. 46, 17. XI, стр. 7. Потпис: М. Г.
5. *Систематска акција на сузбијању тјегавца*. - Побједа, III/1946, бр. 49, 8. XII, стр. 5. Потпис: Др М. П. Г.
6. *О маларији*. - Наша жена, IV/1947, бр. 10, стр. 21. Потпис: Др М. П. Г.
7. *Маларија најраширенија болест*. - Побједа, IV/1947, бр. 39, 28. VI, стр. 5.

Потпис: Др М. П. Г.

8. *Како човјек оболи од маларије.*- Побједа, IV/1947, бр. 45, 19. VII, стр. 5.
Потпис: Др М. П. Г.
9. *Значај борбе против туберкулозе.*- Побједа, V/1948, бр. 77, 31. III, стр. 2.
Потпис: Др М. П. Г.
10. *У току ове године ће се завршити акција вакцинације против туберкулозе.*- Побједа, VI/1949, бр. 58, 10. III, стр. 2. Потпис: Др М. П. Г.

III

1. PEŠIĆ, Branislav: *Gvozdrenović Milan.*- U: Enciklopedija Jugoslavije, II izdanje, 1986, 4, str. 641. Потпис: В. Реš.

МАРКО ДРАГОВИЋ (1852-1918)

(Уп.: ПОРТРЕТИ II, стр. 91-98)

III

1. БЛАГОЈЕВИЋ, Обрен: *Марко Драговић.*- У: Економска мисао у Црној Гори (до Другог свјетског рата), ЦАНУ. Посебна издања, књ. DLXXX. Одељење друштвених наука, књ. 96. Београд, 1988, стр. 227.
2. RASKOVIĆ, Nikola: *Dragović Marko.*- U: Prilozi za leksikon crnogorske kulture, Cetinje, 1987, str. 53.
3. *Марко Драговић.*- Београдске новине, IV/1918, бр. 266, стр. 3.
Некролог.

НИЋИФОР ДУЧИЋ (1832-1900)

(Уп.: ПОРТРЕТИ II, стр. 33-61; ПОРТРЕТИ IV, стр. 277-278)

II

1. *Нићифор Дучић.*- Босанско-херцеговачки источник, XIV/1900, бр. 5, стр. 78-80.
Некролог.
2. *Нићифор Дучић.*- Бранич, VII/1900, бр. 5/6, стр. 278.
Некролог.
3. *Нићифор Дучић.*- Бранково коло, VI/1900, бр. 9, стр. 287-288; бр. 12, стр. 381-382.
Некролог.
4. *Нићифор Дучић.*- Будућност, VI/1900, бр. 9.
Некролог.
5. *Нићифор Дучић.*- Весник српских цркава, XI/1900, бр. 2, стр. 193; бр. 3, стр. 274-278.
Некролог.
6. *Нићифор Дучић.*- Вечерње новости, VIII/1900, бр. 90, стр. 8.
Некролог.

7. *Нићифор Дучић*.- Гласник православне далматинско-истарске епархије, VII/1899, бр. 10, стр. 167; VIII/1900, бр. 2, стр. 32.
8. *Нићифор Дучић*.- Годишњак Српске краљевске академије, XIV/1900, стр. 16.
Некролог.
9. *Нићифор Дучић*.- Градина, I/1900, бр. 5, стр. 79-80.
Некролог.
10. *Нићифор Дучић*.- Грађанин, V/1900, бр. 7.
Некролог.
11. *Нићифор Дучић*.- Дневни лист, XVIII/1900, бр. 48, стр. 1.
Некролог.
12. *Нићифор Дучић*.- Домаћица, XXIII/1900, бр. 3, стр. 65.
Некролог.
13. *Нићифор Дучић*.- Дубровник, IX/1900, бр. 10.
Некролог.
14. *Нићифор Дучић*.- Женски свет, XV/1900, бр. 3, стр. 47.
Некролог.
15. *Нићифор Дучић*.- Застава, XXXV/1900, бр. 42.
Некролог.
16. *Нићифор Дучић*.- Летопис Магице српске, LXXIII/1900, бр. 202/203, стр. 429-431.
Некролог.
17. *Нићифор Дучић*.- Народно коло, II/1900, бр. 9.
Некролог.
18. *Нићифор Дучић*.- Народност, IV/1900, бр. 17, стр. 230.
Некролог.
19. *Нићифор Дучић*.- Ново време, XII/1900, бр. 13, стр. 3.
Некролог.
20. *Нићифор Дучић*.- Просветни гласник, XXI/1900, бр. 2, стр. 259-260.
Некролог.
21. *Нићифор Дучић*.- Просвјета, XII/1900, бр. 3, стр. 162-163.
Некролог.
22. *Нићифор Дучић*.- Родољуб, I/1900, бр. 8.
Некролог.
23. *Нићифор Дучић*.- Садашњост, XVII/1900, бр. 9.
Некролог.
24. *Нићифор Дучић*.- Споменак, XIII/1900, бр. 3, стр. 45.
Некролог.
25. *Нићифор Дучић*.- Србадија, III/1900, бр. 7.
Некролог.
26. *Нићифор Дучић*.- Српске новине, LXVII/1900, бр. 47, стр. 228.
Некролог.
27. *Нићифор Дучић*.- Српски вјесник, IV/1900, бр. 9, стр. 2; бр. 10, стр. 1.
Некролог.
28. *Нићифор Дучић*.- Српски глас, XCVI/1899, бр. 41.
29. *Нићифор Дучић*.- Српски сион, X/1900, бр. 9, стр. 145-151.

РАТКО ЂУРОВИЋ (1914-1998)
(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 222-235)

1. АНОНИМ: *Duhovno bogatstvo*. - *Vijesti*, Podgorica, II/1998, br. 245, 20. VI, str. 10.
In memoriam – Ратко Ђуровић (1914-1998).
2. БОЈАНИЋ, М.: *Луче на зеленичким Кутима похрањена урна Ратка Ђуровића*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11715, 26. VII, стр. [20]. Потпис: М. Б.
3. БОЈАНИЋ, М.: *Домаћи Холивуд на Канли кули*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11720, 31. VII, стр. 12.
Дирекција Југословенског филмског фестивала у Херцег-Новом на иницијативу Удружења филмских радника Црне Горе, установила награду “Ратко Ђуровић” за најбољи сценарио.
4. БОШКОВИЋ, Милорад: *О Ратку Ђуровићу: Храст црногорске културе*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11727, 7. VIII, стр. 12.
5. ВУКОВИЋ, Миодраг: *Човјек који је смислио причу*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11679, 20. VI, стр. 21.
6. ВУКОВИЋ, Чедо: *Драги камен у мозаику: још један од савременика одлази, али не односи са собом име – Ратко Ђуровић*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11679, 20. VI, стр. 21.
7. ВУШУРОВИЋ, Љубо М.: *Незаборавни човјек Ратко*. - Побједа, LIV/1998, 11699, 10. VII, стр. 8.
8. ДРАՂКОВИЋ, Ђедомир: *Odlazi jedna velika duša*. - *Vijesti*, II/1998, br. 245, 20. VI, str. 10.
Изјава поводом смрти Ратка Ђуровића.
9. ЕРАКОВИЋ, Благота: *Богатство за цио живот*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11679, 20. VI, стр. 21.
Изјава поводом смрти Ратка Ђуровића.
10. Ј. Г.: *Уз годишњицу смрти Ратка Ђуровића: културни мисионар*. - Побједа, LV/1999, бр. 12035, 17. VI, стр. 12.
11. КАДИЋ, Б.: *У Завичајном музеју у Даниловграду: вече посвећено Ратку Ђуровићу*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11685, 26. VI, стр. 17. Потпис: Б. К.
Поводом комеморације у Завичајном музеју у Даниловграду.
12. КАДИЋ, Б.: *Сјећање на Ратка Ђуровића*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11688, 29. VI, стр. 17.
Поводом комеморације у Завичајном музеју у Даниловграду.
13. КРАЉ, Мило: *Полагање код Ратка*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11694, 5. VII, стр. 8.
14. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Умро Ратко Ђуровић*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11679, 20. VI, стр. 1. Без потписа.
Текст узет из некролога достављеног “Побједи” – касније објављеног у часопису *Васпитање и образовање*, Подгорица, бр. 1/1999, стр. 267-210.
15. МАРТИНОВИЋ, Душан: *In memoriam Ратко Ђуровић (1914-1998)*. - Библиографски вјесник, XXVIII/1998, бр. 2/3, стр. 241-244.
Некролог.
16. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Ратко Ђуровић (1914-1998)*. - *Васпитање и*

- образовање, 1999, бр. 1, стр. 207-210.
In memoriam.
17. МАТКОВИЋ, Маја: *Рука допуњава љепоту.*- Бока (лист), Котор, VII/1978, бр. 172, 21. XI, стр. 5.
Интервју с Ратком Ђуровићем (са сликом).
 18. РОТКОВИЋ, Радослав: *На вијест о смрти Ратка Ђуровића: три љубави.*- Побједа, LIV/1998, бр. 11679, 20. VI, стр. 21.
 19. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Ђуровић, Ратко.*- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, Никшић, 1998, стр. 64.
 20. СЕРОВИЋ, Рајко: *Ratko Đurović 1914-1998.*- Godišnjak Matice crnogorske 1996-1998, Cetinje, [1998], str. 274-275.
In memoriam.

ИЛИЈА Н. ЗЛАТИЧАНИН (1860-1941)

(Уп.: ПОРТРЕТИ III, стр. 81-104)

1. ВАРОШКЕ ПРИЧЕ / приредио Јован Чађеновић, Подгорица: Културно-просвјетна заједница, Народна библиотека "Радосав Љумовић" 1998. Подгорица: „Принт“, 315 стр.; 21 цм.
Предговор: Јован Чађеновић, Приповијетке Илије Златичанина /стр. 7-20.

ВАСИЛИЈЕ Ј. ИВОШЕВИЋ (1922-1996)

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 222-235)

II

1. *Прилози за монографију о Вуку Поповићу-Ришњанину.*- Бока, 1977, 9, стр. 127-146. Summary.
2. *Матавуљеви записи о Бокељима.*- Бока, 1979, 11, стр. 329-343.
3. *Научно тумачење архитектуре и ikonostas у Velikoj crkvi Manastira Savine.*- Бока, 1979, 11, str. 357-362.
4. *Први књижевни часопис међу Бокељима.*- Бока, 1980, 12, стр. 223-243. Summary.
5. *Херцег-Нови у домаћој белетристици 19. и 20. вијека.*- Бока, 1982, 13/14, стр. 7-29. Summary.
6. *Прото Саво Накићеновић, бокељски историчар и етнограф (1882-1926).*- Бока, 1982, 13/14, стр. 129-153. Summary.
7. *Поезија Николе Берберовића.*- Бока, 1982, 13/14, стр. 369-403. Summary.
8. *Бока у стварању Риста Кедровића.*- Бока, 1987, 19, стр. 323-344. Summary.
9. *Бокељске теме Петра Шерковића.*- Бока, 1988, 20, стр. 293-311. Summary.
10. *Матавуљеви записи о Бокељима.*- Бока, 20/1, фототипско издање избора радова, Херцег-Нови, 1988, стр. 315-342.

III

1. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: In memoriam Василију Ј. Ивошевићу (1922-1996).- Библиографски вјесник, XXV/1996, бр. 1/2, стр. 219-229.

ЈАГОШ ЈОВАНОВИЋ (1911-1999)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 225-234)

II

1. *Извјештај руских љекара о црногорским рањеницима и борбама Црногораца с Турцима 1876. године.*- Историјски записи, XXXII/1979, бр. 3, стр. 77-78.
2. НИКАЦ ОД РОВИНА, славни витез црногорски осамнаестог вијека: романсирана биографија.- Београд: Стручна књига, 1995 (Београд: Стручна књига), 265 стр., 24 цм.
3. ИСТОРИЈА ЦРНЕ ГОРЕ. Друго исправљено и допуњено издање, Подгорица: СИД, Издавачки центар "Цетиње", 1995 (Београд: Војна штампарија), 455 стр.; 24 цм.

III

1. АРАНИТОВИЋ, Добрило: *Јагош Јовановић.*- У: Споменици Историјског института Црне Горе 1948-1988, Подгорица, 1992, стр. 183-184.
2. МАРКОВИЋ, Весна: *Избор из библиографије радова Јагоша Јовановића.*- Гласник Народне библиотеке "Радосав Љумовић", Подгорица, I/1993/1994, бр. 1/2, стр. 41-44.
3. КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *In memoriam. Јагош Јовановић: међу првима.*- Побједа LV/1999, бр. 11943, 17. III, стр. 14.
Умро у Београду 12. марта 1999. године.

АНДРИЈА П. ЈОВИЋЕВИЋ (1978-1939)

(Уп: ПОРТРЕТИ, стр. 197-221; ПОРТРЕТИ III, стр. 443-445; ПОРТРЕТИ IV, стр. 283-284)

II

1. ДНЕВНИК ИЗ БАЛКАНСКИХ РАТОВА, Београд: Новинско-издавачка установа "Службени лист СРП", 1996, 128 стр.; 24 цм.
Андреја Јовићевић: биографија: *Владамир Јовићевић*, стр. 129-135.
2. МАЛЕСИЈА, Подгорица; СИД, 1997 (Београд: Војна штампарија), 155 стр.; 24 цм. Фототипско издање.- Тираж 500.
3. РИЈЕЧКА НАХИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ.- Подгорица: СИД, 1999 (Београд: Војна штампарија), 470 стр.; 24 цм.

- Фототипско издање из 1911. Тираж 500.
4. ЗЕТА И ЉЕШКОПОЉЕ. СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО.- Подгорица: СИД, 1999, 321+2 геог. карте.
Фототипско издање.

III

1. ВЛАХОВИЋ, Петар: *Андрија П. Јовићевић, Дневник из балканских ратова.- Службени лист СРЈ. Београд, 1996, стр. 128.- Југословенски историјски часопис, XXX/1997, 1, стр. 250-252.*
2. ВЛАХОВИЋ, Петар: *Андрија Н. Јовићевић. Дневник балканских ратова, Београд, 1996, стр. 128.- Историјски записи, LXIX/1996, бр. 3, стр. 109-113.*

ДР НОВИЦА КОВАЧЕВИЋ-ГРАОВСКИ (1861-1910)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 117-136)

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Ковачевић-Граовски Новица.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, Никшић, 1998, стр. 85.*

ЈОВАН КОПРИВИЦА (1912-1992)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 243-261)

II

1. *Јуриј Пилк.- Словенски гласник, Подгорица, II/1997, бр. 2, стр. 120-121.*
Биљешке о писцу.
2. *Јуриј Пилк: Крабат.- Словенски гласник, II/1997, бр. 2, стр. 110-120.*
Превод с њемачког: Јован Копривица.

III

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомор: *Копривица Јован.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, [Никшић], 1998, стр. 91.*

ДР ЈОВАН КУЈАЧИЋ (1869-1958)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 176-197)

NACIONALNA
BIBLIOTEKA III
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

1. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Др Јован Кујачић.- Зборник радова из историје црногорског Санитета. (Научни скуп одржан на Цетињу 4. децембра 1998. год.), Цетиње, 1998, стр. 54-55.*

2. СТОЈОВИЋ, Милан, - Баћовић, Чедомир: *Кујачић Јован*. - У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, [Никшић], 1998, стр. 95-96.

ДАНИЛО ЛЕКИЋ (1910-1992)
(Уп: ПОРТРЕТИ II, стр. 303-316)

II

1. *Докторска дисертација "Његош и Французи"*. - Просвјетни рад, XXIII/1973, бр. 20, 15. XII, стр. 12.
О објављивању тезе Крунослава Спасића у Паризу, одбрањене на Сорбони.
2. *Велико признање*. - Просвјетни рад, 1975, бр. 3, 1. II, стр. 7.
О Награди Француске академије наука др Крунославу Спасићу.
3. *Теа Доминоко о школи солидарности у Црној Гори*. - Просвјетни рад, 1975, бр. 8, 15. IV, стр. 12.
О школи солидарности на Слапу Зете.
4. *Сто година Основне школе у Бару*. - Просвјетни рад, 1979, бр. 4, 15. II, стр. 12.
5. *Био је то пионирски и користан посао*. - Просвјетни рад, 1993, бр. 2, 1. IV, стр. 7.
Сјећање првог уредника "Просвјетног рада" поводом 25. годишњице излажења листа.

III

1. [МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.]: *Данило Лекић (1910-1992)*. - Просвјетни рад, XL/1993, бр. 2, 1. IV, стр. 7. Потпис: Редакција(!), иако је текст поменутог у одредници рукописа упућеног истој.
2. *Данило Лекић*. - Просвјетни рад, Јубиларни број 15 јануар 1999, стр. 6.
3. *Данило Лекић*. - У: Петар Кривокапић-др Новак Јовановић, Библиографија Просвјетног рада 1967-1977, Подгорица, 1998, стр. 813.

МИТАР БОШКОВ МАРТИНОВИЋ (1870-1954)
(Уп: ПОРТРЕТ VI, стр. 128-196)

III

1. БАБИЋ, Бранко: *Политика Црне Горе у новоослобођеним крајевима 1912-1914*, Цетиње, 1984.
О Митру Мартиновићу / стр. 28, 67, 68, 124, 123-125, 251.
2. БЕЋИР, Јово М.: *Није му јуначка јунаштво*. (Поводом фелтона о дивизијару Митру Бошковом Мартиновићу). - Побједа, LIV/1998, бр. 11719, 30. VII, стр. 8.
3. ВУЛЕТИЋ, Саво П.: *Чланци и расправе*, Бијело Поље: Libertas, Културно-

- просвјетна заједница Подгорица, 1998, 196 стр.
О Митру Мартиновићу: стр. 108-113 и др.
4. Д.: *Два портрета (Јанко и Митар)*. - Народна ријеч, I/1919, бр. 54, 10. XI, стр. 2.
Прештампано из сарајевске *Српске зоре*.
 5. ДАШИЋ, Миомир: *Мемоари као свједочанство: Митар Мартиновић, ратне године 1912-1916*. Београд, 1996, стр. 234.- Југословенски историјски часопис, Београд, XXX/1997, бр. 1, стр. [203]-215.
 6. КЕРИ, Џојс: *Сјећање на Боботе/ превела Бојка Ђукановић, Никшић, 1990*.
О М. Мартиновићу /стр. 40, 51, 53, 60, 67, 79, 106, 108, 128, 129, 133, 164, 168-171, 175.
 7. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Опсада Скадра (10. октобар 1912-22. априла 1913) - дневник Хортензе пл. Замбур (Zambaur)*. - Историјски записи, LXIX/1997, бр. 1, стр. 113-154.
 8. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Митар Бошков Мартиновић (1870-1954)*. - У.: ПОРТРЕТИ IV, Цетиње, 1997, стр. 128-196.
 9. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870-1954). Живот и рад*. - Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1998, 277 стр.; 24 цм.
Предговор: Митру Бошкову Мартиновићу, у почаст /академик Владо Стругар: стр. 7-15.
 10. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић*. - Побједа, LIV/1998, бр. 11685, 26. VI, стр. 18; бр. 11686, 27. VI, 27; 11687, 28. VI, 15; 11688, 29. VI, 19; 11689, 30. VI, 19; 11690, 1. VII, 16; 11691, 2. VII, 19; 11692, 3. VII, 30; 11693, 4. VII, 17; 11694, 5. VII, 15; 11695, 6. VII, 19; 11696, 7. VII, 20; 11697, 8. VII, 16; 11698, 9. VII, 18; 11699, 10. VII, 30; 11700, 11. VII, 18.
 11. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Митар Бошков Мартиновић (Бајице, Цетиње, 1870 - Београд, 1954)*. - У: Цетињска читаоница - Градска библиотека "Његош" (1868-1998), Цетиње, 1998, стр. 237-238.
 12. МАРТИНОВИЋ, Мишо: *Да се не заборави*. - Побједа, LI/1997, 23. август, стр. 6.
О упозорењу дивизијара М. Мартиновића, 8. августа 1914. команданту Котора да благовремено склони нејач и видним знацима обиљежи културно-историјске споменике и хуманитарне установе, како их не би његове јединице гранатирале.
 13. PEROVIĆ, Sreten: *Zablude i obmane: knjiga dr Dušana Martinovića o crnogorskom divizionaru Mitra Martinovića značajna je i kao ovovremena vruća opomena*. - Monitor, X/1999, br. 462, 27. VIII, str. 42-43.
 14. РАСТОДЕР, Шербо: *Скривена страна историје. Црногорска буна и одметнички покрет 1918-1929*, Бар 1997.
О М. Мартиновићу /стр. 105, 144, 149, 156, 180, 225, 308, 509; III- 1456, 1457.
 15. РАШОВИЋ, Марко: *Бој на Остросу, Широке, Барбалушу и Тарабошу*. - У: Слободан-Бобан Томић, "Обнова српског царства 1905-1925", Београд: Стручна књига, 1997, стр. 175-185.

ДР НИКО СИМОВ МАРТИНОВИЋ (1914-1975)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V; стр. 141-222)

II

1. *Самоуправљање је тренутно најактуелнији проблем у области културе.*- Политика, LVIII/1966, бр. 18994, 21. VIII, стр. 20.
2. *Фототипско издање Његошеве "Свободијаде".*- Просвјетни рад, XVII/1966, бр. 10, 15. V, стр. 5.
3. *Радован М. Лалић (22. III 1908. Цецуни, Андријевица - I.X 1972. Опатија).*- Просвјетни рад, XXII/1972, бр. 16, 15. X, стр. 9.
Некролог.

III

1. АРАНИТОВИЋ, Добрило: *Др Нико С. Мартиновић.*- У: Споменици Историјског института Црне Горе 1948-1988, Подгорица, 1992, стр. 191-194.
2. ВЛАХОВИЋ, Петар: *Живот и рад Ника Симова. (Др Душан Ј. Мартиновић: "Др Нико Симов Мартиновић (1914-1975) Живот и дјело и Опште генеалошко стабло Мартиновића и Родослов Шпировића"; издање Централне народне библиотеке Црне Горе "Ђурђе Црнојевић". Посебно издање, књига 28. Цетиње 1995, страна 265).*- Гласник Народне библиотеке "Радосав Љумовић", Подгорица, 1996, бр. 4/5, стр. 226-230.
3. *Др Нико Симов Мартиновић, поднио оставку на посланичку дужност.*- Просвјетни рад, XXIII/1973, бр. 8, 15. IV, стр. 10.
У Скупштини Црне Горе.
4. *Др Нико Симов Мартиновић, дописни члан Српске академије наука.*- Просвјетни рад, 1975, бр. 3, 1. II, стр. 5.
Некролог.
5. ЂУРОВИЋ, Жарко: *Целовит портрет: Др Душан Ј. Мартиновић, Нико Симов. Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње, 1995, 1996.*- Борба, 16. I. 1997; Свет књиге, стр. II.
6. ЂУРОВИЋ, Жарко: *Целовит портрет: Др Душан Ј. Мартиновић. "Нико Симов". Издање Централне народне библиотеке Црне Горе, Цетиње, 1996 (!1995).*- Просвјетни рад, 15. фебруар 1998, бр. 3/4, стр. 18.
7. ЛУКЕТИЋ, М.: *Martinović Niko S. (Bajice, Crna Gora, 25. V 1914-Sarajevo, 10. I 1975).*- У: Leksikon pisaca Jugoslavije, IV, Novi Sad, 1997, str. 145-146.
8. МАРКОВИЋ, Марко: *Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). Живот и дјела. Централна народна библиотека Републике Црне Горе "Ђурђе Црнојевић" Цетиње, 1995.*- Историјски гласник, LXIX/1996, бр. 2, стр. 185-188.
9. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). Живот и дјело. Опште генеалошко стабло Мартиновића - Родослов Шпировића, Цетиње, 1995, 263 стр.; 21 цм.*
Садржи и: Опште генеалошко стабло Мартиновића-Родослов Шпировића-Библиографија: стр.

- 85-149.- Библиографију о др Нику С. Мартиновићу: стр. 149-263.
10. Нико С. Мартиновић 1914-1975, Подгорица: ЦАНУ, 1994, 79 стр. Споменица преминулим члановима Академије, св. 1.
 11. РАДУСИНОВИЋ, Павле: *Двије деценије од смрти Ника Мартиновића: Човјек будућности.*- Побједа, LI/1995, бр. 10532, 5. IV, стр. 10.
 12. РАЈНАВАЈН, Љубомир: *Историја историјских личности (Др Душан Мартиновић ПОРТРЕТИ V, Цетиње 1995).*- Библиографски вјесник, XXIV/1995, бр. 2-3, стр. 213-231.
Види о Нику Симову: стр. 215-219.
 13. РАЦКОВИЋ, Никола: *Нико С. Мартиновић 1914-1975.*- Подгорица, ЦАНУ, 1994, 79 стр. фотогр. Н. С. Мартиновића, 24 цм. (Споменица чланова академије, св. 1.). Тираж 200.- Библиографски вјесник, XXV/1995, бр. 2/3, стр. 205.
 14. РАЦКОВИЋ, Никола: *Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). Живот и дјело. Опште генеалогско стабло Мартиновића.- Родослов Шпировића.* Цетиње: Централна народна библиотека Републике Црне Горе “Ђурђе Црнојевић”, 1995. (Цетиње: Обод).- 265. стр. илустр.; 21 цм. (Посебна издања: књ. 28; уредник Чедомир Драшковић). Тираж 1.000.- Библиографски вјесник, XXV/1996, бр. 3, стр. 182.
 15. ЧАЂЕНОВИЋ, Јован: *Књига Душана Мартиновића о Нику Симову.*- У: Рвање с историјом. Огледи и критике. Подгорица, 1998, стр. 217-223.

ПЕТАР МИЛОВ МАРТИНОВИЋ (1881-1940)

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 197-209)

III

1. БОШКОВИЋ, Блаж: *Заборављени јунак са Мојковца. Пресудни подвиг у одсудном часу историје.* 29.3.- Политика, XCIV/1997, бр. 29972, 2. IV, стр. 12.
2. ДРАШКОВИЋ, Александар: *Јунак са Мојковца и са Јавора. “Заборављени јунак са Мојковца”,* 2.4.- Политика, XCIV/1997, бр. 29979, 9. IV, стр. 12.
3. ДРАШКОВИЋ, Чедомир: *Петар М. Мартиновић.*- Цетињски лист, V/1980, бр. 103, 25. VII, стр. 2.
4. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Петар Мартиновић (1881-1940). Скица за портрет.*- У: Мојковачке операције 1915-1916. Зборник радова са научног скупа, Институт за савремену историју, Београд, 1997, стр. 257-266.

УРОШ К. МАРТИНОВИЋ

(Уп.: ПОРТРЕТИ II, стр. 317-326)

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

1. АЋИМОВИЋ, Драгана: *Урош Мартиновић; Нисам ваш оптимиста.- Архитектура 18, Београд 1999, стр. 4-5.*
2. ВУЧКОВИЋ, Славица: *Архитекта и просветар Урош Мартиновић.* Београд

је анђео.- Вечерње новости, XLIV/1998, 16 август. недеља бр. 11, стр. 14.
Интервју.

ВЛАДИМИР МИЈУШКОВИЋ (1909-1963)

(Уп.: ПОРТРЕТИ II, стр. 139-150)

II

1. ЗАЛОГА И ПРИПОВЈЕТКЕ, Никшић, 1998, 213 стр.
Предговор: У духу традиције / Мило Краљ: стр. 7-18.

III

1. СТОЈОВИЋ, Милан - БАЋОВИЋ, Чедомир: *Мијушковић Владимир.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, [Никшић], 1998, стр. 107-108.*

МИРКО МИЈУШКОВИЋ (1875-1948)

(Уп.: ПОРТРЕТИ III; стр. 219-240; ПОРТРЕТИ IV, стр. 292)

III

1. ЈОВОВИЋ, Пантелија: *Мирко Мијушковић.- У: Пантелија Јововић, црногорски политичари - портрети.- Београд, 1924, стр. 31-32.*
2. ЦВИЈОВИЋ, Владета - КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Мирко Мијушковић, министар 1913-1914.- У: Управљање просвјетом у Црној Гори. Министарства и министри (1882-1996), Подгорица, стр. 221-223.*
3. СТОЈОВИЋ, Милан - БАЋОВИЋ, Чедомир: *Мирко Мијушковић.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних у Никшићу, [Никшић], 1998, стр. 109.*

ДРАГУТИН-ДРАГИША МИЛУТИНОВИЋ (1840-1900)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 73-84)

III

1. *Драгиша Милутиновић.- Браник, XVI/1900, бр. 143.*
Некролог.
2. *Драгиша Милутиновић.- Грађанин, V/1900, бр. 48.*
Некролог.
3. *Драгиша Милутиновић.- Женски свет, XVI/1900, бр. 1, стр. 11.*
Некролог.
4. *Драгиша Милутиновић.- Зора, V/1900, бр. 12, стр. 432.*
Некролог.
5. *Драгиша Милутиновић.- Народно коло, III/1900, бр. 49.*
Некролог.

6. *Драгиша Милутиновић*. - Народност, IV/1900, бр. 97, стр. 98.
Некролог.
7. *Драгиша Милутиновић*. - Србадија, III/1900, бр. 86.
Некролог.
8. *Драгиша Милутиновић*. - Србобран, XVIII/1900, бр. 267, стр. 6.
Некролог.
9. *Драгиша Милутиновић*. - Српски вјесник, IV/1900, бр. 52, стр.3.
Некролог.
10. *Драгиша Милутиновић*. - Српски гласник, I/1900, бр. 29.
Некролог.
11. *Драгиша Милутиновић*. - Српски сион, X/1900, бр. 50, стр. 817.
Некролог.
12. *Драгиша Милутиновић*. - Цариградски гласник, VI/1900, бр. 51.
Некролог.
13. **ЈОВАНОВИЋ**, Борислав: *На мјесту данашњег Даниловграда, који је требало да буде "пријестоно мјесто наше и Правитељства црногорског" бијаше Беранића главица са црквом, неколико кућица и пазар. Архитекта Драгутин-Драгиша Симов Милутиновић цртао скице и планове у "Локанди", "под јаким упливом хладноће". - Побједа, 11. мај 1997, стр. 9.*
14. **МАРТИНОВИЋ**, Душан: *Син Сима Милутиновића Сарајлије Драгутин и Црна Гора.* - Зборника радова професора и сарадника Филозофског факултета, бр. 12. Живот и дјело Симе Милутиновића Сарајлије, Никшић, 1992, стр. 213-229. Резюме.
15. **МИЛИЋ**, Божидар: *Неки објекти и њихови градитељи у Црној Гори до 1918. године.* - У: Истраживања. Монографија посвећена 15.тогодишњици рада [Грађевинског] факултета. Подгорица, 1995.
О Д. Милутиновићу на стр. 302-303.

НОВАК Р. МИЉАНИЋ (1917-1997)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 235-245)

II

1. *Новинар и књижевник Стеван Врчевић*. - Никшићке новине, XXXXI/1998, бр. 1234, б. V, стр. 30-31.
Уз С. Врчевића и о Филипу Врчевићу, Николи Кујачићу и др.

III

1. **КОПРИВИЦА**, Бранко: *Новак Р. Миљанић*. - Никшићке новине, XXXI/1998, бр. 1235, 21. V, стр. 65.
2. **МАРТИНОВИЋ**, Душан Ј.: *Новак Р. Миљанић (1917-1997)*. - Библиографски вјесник, XXVII/1998, бр. 2/3, стр. 245-248.
In memoriam.
3. **МАРТИНОВИЋ**, Душан Ј.: *Новак Р. Миљанић (1917-1997)*. - Бока, 21,

Херцег-Нови, 1999.
In memoriam.

ЕВГЕНИЈ ЉВОВИЧ НЕМИРОВСКИ

(Уп: ПОРТРЕТИ III, стр. 291-368)

II

Допуне за 1990-1998. годину

1. ПОСЕБНА ИЗДАЊА

1. ПУТЕШЕСТВИЕ К ИСТОКАМ РУССКОГО КНИГОПЕЧАТАНИЯ: КНИГА ДЛЯ УЧАЩИХСЯ. Москва: Просвещение, 1991, 224 стр.; 100000 экз.
2. ИЗДАЊА БОЖИДАРА И ВИЋЕНЦА ВУКОВИЋА, СТЕФАНА МАРИНОВИЋА, ЈАКОВА од КАМЕНЕ РЕКЕ, ЈЕРОЛИМА ЗАГУРОВИЋА, ЈАКОВА КРАЈКОВА, ЂОВАНИА АНТОНИА РАМПАЦЕТА, МАРКА И БАРТОЛОМЕА ЂИНАМИА. 1519-1638. Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе, 1993, 231 стр.; 2000 экз. (Црногорска библиографија, Т. I., књ. 2).
3. О МОЛИТВЕНИКУ ЂУРЂА ЦРНОЈЕВИЋА ИЗ 1495/96: Додатак уз факсимил. Подгорица-Цетиње, 1993, 40 стр.; 499 экз. (заједно с К.Мано-Зиси).
4. СЛАВЯНСКИЕ СТАРОПЕЧАТНЫЕ КНИГИ КИРИЛЛОВСКОГО ШРИФТА В КНИГОХРАНИЛИЩАХ ВЕЛИКОБРИТАНИИ. Москва: Российская государственная библиотека, 1993, 28 стр.; 100 экз.
5. СЕРБСКИЕ МОНАСТЫ РСКИЕ ТИПОГРАФИИ 16 ВЕКА. Москва, 1995, 184 стр.; 150 экз. (Российская государственная библиотека).
6. DER SLAWISCHE BUCHDRUCK IN KYRILLISCHER SCHRIFT IM 15. UND 16. JAHRHUNDERT. KURZER ABIRS. СЛАВЯНСКОЕ КНИГОПЕЧАТНИЕ КИРИЛЛОВСКИМ ШРИФТОМ В. XV-XVI ВЕКАХ. КРАТКИЙ ОЧЕРК, Москва: Российская государственная библиотека, 1995, 14 стр.; 80 экз.
7. ВУКОЛ МИХАЙЛОВИЧ УНДОЛЬСКИЙ (1816-1864). Российское университетское издательство, 1996, 280 стр.; экз (Русские библиофилы-слависты и их собрания).
8. КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ, Москва, 1996, 116 стр., 3 экз. (Оттиски статей из газеты "Книжное обозрение").
9. КНИГИ, ИЗМЕНИВШИЕ МИР, Москва, 1996, 52 стр.; 2 экз. (Оттиски статей из газеты "Книжное обозрение").
10. ПОЧЕЦИ ШТАМПАРСКИХ ЦРНОЈ ГОРИ (1492-1496). Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе, 1996, 530 стр. [4] л. + табл. 100 прим. (Историја ћириличног штампарства у Јужних Словена, Т. I.).
11. GESAMTKATALOG DER FRÜHDRUCKE IN KYRILLISCHER SCHRIFT. Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1996, Bd. 1., Inkunabeln, 320 S.

12. АНИСИМ МИХАЙЛОВИЧ РАДИШЕВСКИЙ. ОКОЛО 1560-ОКОЛО 1631, Москва: Наука, 1997, 152 стр.; 250 экз. (Серия "Научно-биографическая литература").
13. ПРВА И ДРУГА ШТАМПАРИЈА МАНАСТИРА МИЛЕШЕВЕ. Пријеполье, 1997, 65 стр.; 300 прим. (Музеј у Пријепольу. Посебна издања, књ. 1.).
14. GESAMTKATALOG DER FRÜHDRUCKE IN KYRILLISCHER SCHRIFT. Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1997, Bd. 2. Die Druckereien des Makarije in der Walacei und von Giorgio Rusconi in Venedig, 236 S.
15. GESAMTKATALOG DER FRÜHDRUCKE IN KYRILLISCHER SCHRIFT. Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1998, Bd. 3. Die Prager Druckerei von Francisk Skorina, 405 S.

ЧЛАНЦИ У ЧАСОПИСИМА, ЗБОРНИЦИМА И НОВИНАМА 1990.

1. *Гуманистическое окружение Франциска Скорины в Вильне Франциск Скорина и традиции гуманизма в славянской культуре.*- Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 500-летию со дня рождения Ф. Скорины, Москва 20-21 нояб. 1990 г. Москва, 1990, стр. 8.
2. *Жизнь - долгая и бурная (О Ф. Скорине).*- Горизонт, Минск, 1990 № 4, стр. 24-25.
3. *Мигель де Сервантес Сааведра. Хитроумный идалго Дон Кихот Ламанчский Мадрид, 1605-1615.*- Книжное обозрение, 1990, 9. 11, стр. 5.
4. *Некоторые проблемы филологического исследования старопечатных изданий филологические исследования: Теория, методика, практика,* Москва, 1990, стр. 113-119.
5. *Огюстен Курбе: "Хлодвиг, или Христианская Франция" Жана Демаре де Сен-Сорлена.*- Полиграфия, 1990, № 12, стр. 45-46.
6. *Франциск Скорина и его время.*- Энциклопедический справочник, Минск, 1990, 623 стр.
Е.Љ. Немировски је написао више чланака у овој енциклопедији.
7. *A. I. Markušević: Gelehrter und leidenschaftlicher Bibliophile.*- Von der Wirkung des Buches Festgabe für Horst Kunze zum 80. Geburtstag. Berlin, 1990, S. 85-100.

1991.

8. *Берлински примјерак Октоиха првогласника 1494. године. (Допуна тома I "Црногорске библиографије).*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1991, бр. 2/3, стр. 151- 152.
9. *Вильгельм Конрад Рентген. О новом роде лучей. Вюрцбург, 1895.*- Книжное обозрение, 1991, № 38, 201, стр. 6.
10. *(Выступление на обсуждении энциклопедического словаря "Франциск Скарына і яго час. Минск, 1988.*- Скариніч. Літаратурна-навуковы глдавік Мінск, 1991, стр. 43-47.
11. *Георг Мендель. Опытты над растительными гибридами, Брно, 1866.*-

- Книжное обозрение. 1991, № 17, 26, 4, стр. 5.
12. *Je ли постојао Октоих штампан на Ободу 1492. године.*- Овдје, 1991, бр. 275, стр. 43-44.
 13. *Карл Маркс, Фридрих Энгельс: Манифест Коммунистической партии. Лондон, 1848.*- Книжное обозрение, 1991, № 45, 10. 11, стр. 3.
 14. *Названия песнопений в Октоихе первогласнике 1494 года.*- Археографски прилози, Београд, 1991, Т. 13, стр. 278-292.
 15. *Начало славянского книгопечатания кирилловским шрифтом. (К 500-летию).*- Книга. Исследования и материалы, 1991, 63, стр. 52-71.
 16. *Прво путовање П. А. Ровинског у Црну Гору (1878-1885). (Према новој архивској грађи), 1. Први мјесец у Црној Гори.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1991, бр. 1, стр. 115-124.
 17. *500 лет славянского книгопечатания.*- Книжное обозрение, 1991, № 21, 24. 9, стр. 14.
 18. *500 лет славянскому книгопечатанию кирилловским шрифтом.*- Памятные книжные даты 1991, Москва, 1991, стр. 232-235.
[Рец. на књ.]: Лабынцев Ю. *Скарынайскі каляндар.* Мінск, 1988.- Скарыніч, Мінск, 1991, Вып. 1, стр. 79-80.
 19. *Сводный каталог редких и особенно ценных изданий. К постановке вопроса.*- Редкие книги и рукописи. Изучение и описание. Материалы Весесоюзного научно-методического совещания заведующих отделами редких книг и рукописей библиотек вузов. Ленинград, 24-26 января 1989 г. Ленинград, 1991, стр. 44-52.
 20. *100 лет со дня рождения А. А. Сидорова.*- Памятные книжны даты 1991, Москва, 1991, стр. 241-244.
 21. *Существовало ли второе издание сборника "Различные потребности" (Венеция, 1572).*- Јужнословенски филолог, Београд, 1991, Т. 47, стр. 65-67.
 22. *Труд Кишиштофа Мигоня и его место в литературе по общей теории книговедения.*- Мигонь К. Наука о книге. Очерк проблематики. Москва, 1991, стр. 3-24.

1992.

23. *Библиографическое путешествие в Англию, которое привело к небольшим, но сенсациональным открытиям.*- Книжное обозрение, 1992, № 3, 17.1, стр. 3.
24. *Д. И. Менделеев. Основы химии, Санкт-Петербург, 1869-1871.*- Книжное обозрение, 1992, 1.7, № 18, стр. 3.
25. *Запажања о јужнословенским староштампаним књигама.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1992, бр. 1/2, стр. 77-81.
26. *Прво путовање П. А. Ровинског у Црну Гору (1870-1885). Према новој архивској грађи, 2. Пут на восток.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1992, бр. 3, стр. 31-36.
27. *Исто.*- П. А. Ровински и јужнословенске земље. Зборник радова са научног скупа, Цетиње 1992, стр. 31-36.
28. *Христофор Колумб. Письмо об Индийских островах.*- Книжное обозрение,

1992, № 45, 6.11, стр. 3.

29. Южнославянские кирилловские издания в Одесской государственной научной библиотеке имени М. Горького.- Археографски прилози, Београд, 1992, Т. 14, стр. 7-14.
30. Энциклопедия, или Толковый словарь наук, искусств и ремесел.- Книжное обозрение, 1992, № 8, 21.2, стр. 3.
31. *Der russische Erfinder Iwan Orlow und der sogenannte Orloffdruck.- Arbeitskreis Druckgeschichte.* Mainz, 1992, N 3, S. 1.

1993.

32. *Басни Эзопа. VI век до Рождества Христова.*- Книжное обозрение, 1993, № 47, 26.11, стр. 3.
33. *Библиографический справочник о Франциске Скорине.*- Скариніч. Літаратурна-набуковы гадавік, Мінск, 1993, стр. 44-56.
34. *Библиография инкунабуловедения.*- Библиография, 1993, № 1, стр. 140-142.
35. *Венецианский кирилловский Молитвенник-Сборник 1597г.*- Solanus. International journal for Russian and East European bibliographic, library and publishing studies. London, 1993, Vol. 7, p. 97-114.
36. *Владимир Александрович Маркус. (К 100-летию со дня рождения).*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 66, стр. 197-203.
37. *Власть и издатели.*- Книжное обозрение, 1993, № 51, 24.12, стр. 3.
38. *Восточный ветер с запада: Вопросы библиографии на страницах журнала "Солянус".*- Библиография, 1993, № 4, стр. 132-134.
39. *Да ли је постојало штампано Четворојеванђеље из штампарије Црнојевића.*- Историјски записи, 1993, бр. 1/4, стр. 7-15.
40. *Иван Федоров.*- Педагогическая энциклопедия, Москва, 1993, Т.1, стр. 334.
41. *Институт бестселлеров.*- Книжное дело, 1993, № 4, стр. 114-115.
42. *Книга о черногорской библиографии. (Рец. на књ. Д. Мартиновић: Црногорска библиографија. Историјски развој. Библиографи, Цетиње, 1992.*- Библиография, 1993, № 2, стр. 143-144.
43. *Книговедческое обозрение.*- Книжное дело, 1993, № 2, стр. 96-99; № 4, стр. 108-110.
44. *Напомене о јужнословенским књигама, II. (Допуне тому I, Црногорске библиографије)* - Библиографски вјесник, Цетиње, 1993, бр. 1, стр. 127-132.
45. *Неизвестное издание XVI века.*- Книжное обозрение, 1993, № 3, 30.7, стр. 25.
46. *Неизвестный вариант Сборника (Праздничной Миней) 1583 года.*- Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 1993, Т. 43, стр. 175-176.
47. *Новые автографы Вука Стефановича Караджича.*- Зборник Матице српске за славистику, 1992, Нови Сад, 1993, Т. 42, стр. 149-150.
48. *Новый энциклопедический справочник (Рец. на књ. Lexikon des gesamten Buchwesens. Stuttgart, 1987-1991).*- Полография за рубежом, 1993, март, стр. 63.
49. *Оксфордский экземпляр венецианского щфиче свете диеве Марие 1512.*-

- Slovo. Časopis Staroslovenskog zavoda u Zagrebu 1991-1993. Zagreb, 1993, sv. 41-43, str. 241-248.
50. *Октоих 1491 г. История изучения и сохранившиеся экземпляры.*- Rekkopis i druk Najstarsze druki cerkiewnostowianskie i ich stosunek do tradycji rekkopisniemnej. Krakow, 1993, str. 45-53.
 51. *Первые славянские миниатюрные издания.*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 65, стр. 67-82.
 52. *Сколько книг издается в мире.*- Книжное обозрение, 1993, № 40, 8.10, стр. 10.
 53. *Сколько книг нужно России?* - Книжное обозрение, 1993, № 45, 12.11, стр. 3.
 54. *Славянские старопечатные книги кирилловского шрифта в книгохранилищах Великобритании.*- Книжное дело '93. Ежегодник, Москва, 1993, стр. 6-18.
 55. *Советский читатель: взгляд со стороны.*- Книжное обозрение, 1993, № 43, 29.10, стр. 3.
 56. *100 лет бестселлера.*- Книжное обозрение, 1993, № 44, 5.11, стр. 3.
 57. *Три кнѣге о Павлу Ровинском.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1993, бр. 1, стр. 185-186.
 58. *Энциклопедия книжного дела.*- Книжное дело, 1993, № 1, стр. 69-70.
 59. *Der slawische Buchdruck in kyrillscher Schrift im 15 und. Jahrhundert.*- Johannes Gutenberg - Regionale Aspekte des fryhen Buchdrucjs. Vorträge der Internationale Konferenz zum 550. Jubiläum der Buchdruckerkunst am 26 und 27. Juni 1990 in Berlin. Berlin, 1993, S. 175-184.
 60. *Ecriture cyrillique.*- Zes sciernces de l'ecrit. Encyclopedie internationale de bibliologie. Paris, 1993, p. 222-223.
 61. *URSS: La bibliologie en URSS.*- Zes scineces de l'ecrit. Encyclopedie internationale de bibliologie. Paris, 1993, p. 566-568.

1994.

62. *Власть и издатели: отечественный вариант.*- Книжное обозрение, 1994, № 9, 1.3, стр. 6.
О кн. Посадсков А. Л., *Книжное дело Сибири в условиях формирования советского общественного строя.* Новосибирск.
63. *“Инзель” что означает “остров”.*- Книжное обозрение, 1994, № 4, 28.1, стр. 13.
64. *Да біяграфіі П. Уладзімірава - аўтара першай манаграфіі пра жыцце і дзейнасць Францыска Скарыны.*- Беларусіка. Albaruthenica. Мінск, 1994, Кн. 3, стр. 392-405
На рус. и беларуском језику.
65. *“Книга. Исследования и материалы” поздравляем с 35-летием.*- Книжное обозрение, 1994, № 16, 19.4, стр. 21.
66. *“Книга”: новая форма, традиционное содержание.*- Книжное обозрение, 1994, № 37, 13.9, стр. 5.
67. *Книговедческие обозрние.*- Книжное дело, 1994, № 2, стр. 57-59; № 3, стр.

- 70-73; № 6, стр. 64-67;
68. *Книговедческие обозрние. Новая полиграфическая литература.*- Книжно дело, 1994, № 5, стр. 78-81.
 69. *Наметился перелом.*- Книжное обозрение, 1994, № 45, 8.11, стр. 3.
О издаваштву у Русији у 1993. години.
 70. *Начало южнославянского книгопечатания кирилловским шрифтом. (К 500-летнему юбилею).*- Книга. Исследования и материал, 1994, Сб. 68, стр. 173-196.
 71. *Николай Коперник. О вращении небесных сфер. Нюрнберг, 1543.*- Книжное обозрение, 1994, 8.2, № 6, стр. 7.
 72. *Николай Михайлович Сикорский.*- Книжное дело, 1994, № 3, стр. 45-49.
 73. *Норберт Винер. Кибернетика или Управление и связь в животном и машине. Нью-Йорк; Париж, 1948.*- Книжное обозрение, 1994, № 38, 20.9, стр. 5.
 74. *Обязателен ли обязательный экземпляр.*- Книжное обозрение, 1994, № 40, 4.10, стр. 5.
 75. *Огюст и Луи Люмьеры. Заметки о кинематографе. Лион, 1897.*- Книжное обозрение, 1994, № 10, 8.3, стр. 6.
 76. *О руссификации и судьбе тети Сони.*- Книжное обозрение, 1994, № 46, 15.11; стр. 5.
О национальном книгоиздаваштву у републикама Савеза независних држава.
 77. *От А до Я: книговедческие энциклопедии.*- Книжное обозрение, 1994, № 49, 6.12; стр. 5; № 51, 20.12, стр. 5.
 78. *Отдавать ли трофейные книги?.*- Книжное обозрение, 1994, № 7, 15.2, стр. 3; № 7, 15.2, стр. 3; № 8, 22.2, стр.3.
 79. *Печаная судьба личных библиотек.*- Книжное обозрение, 1994, № 39, 27.9, стр. 5
 80. *Пјесма у олову.*- Побједа, 1994, бр. 10253, 25.6, стр. 13.
 81. *500-летие южнославянского книгопечатания и как его отмечают в Черногории.*- Книжное обозрение, 1994, № 5, 4.2, стр. 7
 82. *Marinković B.: Bibliografija o našem ćirilčnom štamparstvu, štamparijama i knjigama 15, 16. i 17. stoleća. Cetinje 1988-1989.- Zeitschrift für Slawistik. Berlin, 1994, Bd. 4, str. 632-635.*
 83. *Россия и Черногория: библиографическое подтверждение вековой дружбы.*- Библиография, 1994, № 1, стр. 134-136.
 84. *Сводный каталог изданий Джурдже Црноевича.*- У: Црнојевића штампарија и старо штампарство, Подгорица, 1994, стр. 23-31. Резиме.
 85. *Старопечатные издания кирилловского шрифта в собрании Н. П. Румянцева.*- Румянцевские чтения. К 240-летию со дня рождения Н. П. Румянцева. Тезисы докладов и сообщений научнопрактических конференций (14-15 апреля 1994 г.). Стр. 9-11.
 86. *Телевизор нам друг, но...*- Книжное обозрение, 1994, № 14, 5.4, стр. 11.
 87. *Универзитетские издательства.*- Книжное обозрение, 1994, № 20, 17.5, стр. 23.

1995.

88. *Автопортрет.*- Книжное обозрение, 1995, № 16, 18.4, стр. 20.
89. *Александар Бенуа.*- Книжное обозрение, 1995, № 27, 22.8, стр. 22.
90. *Анатомия бестселлера.*- Книжное обозрение, 1995, № 20, 1.8, стр. 6; № 23, 23.8, стр. 6.
91. *“Библиотека Народова”.*- Книжное обозрение, 1995, № 17, 25.4, стр. 11.
92. *Венецијанская типография Якова из Каменной Реки.*- Книга. Исследования и материалы. 1995, Сб. 70, стр. 105-129.
93. *Воля Ляхов.*- Книжное обозрение, 1995, № 11, 14.3, стр. 13.
94. *Вукол Михайлович Ундольский.*- Книжное дело, 1995, № 4-5, стр. 72-77.
95. *“Гутенберговский ежегодник 1995”.*- Книжное обозрение, 1995, № 44, 31.10, стр. 25
96. *Гутенберговский музей.*- Книжное обозрение, 1995, № , 6.6, стр. 19.
97. *Да ли је постојао Апостол који је штампао Макарије у Влашкој 1512. године.*- Бивлиографски вјесник, Цетиње, 1995, бр. 1, стр. 141-142.
98. *Данте Алигьери. Божественая комедия. 1307-1321.*- Книжное обозрение, 1995, № 20, 16.5, стр. 13.
99. *Джону Симмонсу-80 лет.*- Книжное обозрение, 1995, №, 4.7, стр. 18.
100. *Ж.-А. Гобино. Опыт о неравенстве, человеческих рас. Париж, 1853-1855.*- Книжное обозрение, 1995, № 1, 3.1, стр. 5
101. *Житие протопопа Авакума. 1672-1676.*- Книжное обозрение, 1995, № 33, 15.8, стр. 15.
102. *Искусство дарственной надписи.*- Книжное обозрение, 1995, № 10, 7.3, стр. 9.
103. *История книги в России для юношества.*- Книжное дело, 1995, № 2, стр. 62-69; № 3, стр. 70-77; № 4-5; стр. 78-86; № 6-7, стр. 81-87; № 8-9, стр. 82-88.
104. *Книговедческое обозрение.*- Книжное дело, 1995, № 1, стр. 83-85, № 3, стр. 99-102.
105. *Командир производства (О. С. С. Семенове).*- Книжное обозрение, 1995, № 42, 17.10, стр. 22.
106. *Луиджи Гальвани. Трактат о силах электричества при мышечном движении. Болонья, 1791. Алессандро Вольта. Об электричестве, возбуждаемом при простом соприкосновении проводящих субстанций различного рода. Лондон, 1800.*- Книжное обозрение, 1995, № 48, 28.11, стр. 19.
107. *Новый сборник “Книга. Исследования и материалы”.*- Книжное обозрение, 1995, № 40, 3.10, стр. 10.
108. *Новый сборник “Книга. Исследования и материалы”.*- Книжное обозрение, 1995, № 7, 14.2, стр. 10.
109. *Обри Бердслей.*- Книжное обозрение, 1995, №, 13.6, стр. 15.
110. *Омские миниатюристы.*- Книжное обозрение, 1995, № 41, 10.10, стр. 19.
111. *Од А до Я: книговедческие энциклопедии.*- Новый сборник “Книга. Исследования и материалы” - Книжное обозрение, 1995, № 7, 7.2, стр. 10; № 14, 4.4, стр. 5.
112. *Перевод с....*- Новый сборник “Книга. Исследования и материалы” -

- Книжное обозрение, 1995, № 51, 19.12, стр. 19.
113. *Подводя итоги XX столетия: искусство книги.*- Книжное обозрение, 1995, № 18, 2.5, стр. 11.
114. *Профессор Хорст Кунце.*- Книжное обозрение, 1995, № 8, 21.2, стр. 8.
115. *Душица Грбић, Ксенија Минчић-Обрадовић, Катица Шкорић: Фирилицом штампане књиге 15-17 века Библиотеке Матице српске. Нови Сад, 1994.*- Solanus. International journal for Russian and East European bibliographic, library and publishing studies, London, 1995, Vol. 9, p. 79-82.
116. *Специјализација издаваштва-библиографија.*- Книжное обозрение, 1995, № 11.7, стр. 15.
117. *Теодор Герцель. Еврейское государство. Вена, 1896.*- Книжное обозрение, 1995, № 21, 23.5, стр. 25.
118. *Типографија манастира Ружно (XVI век).*- Solanus. International journal for Russian and East European bibliographic, library and publishing studies. London, 1995, Vol. 9, p. 49-72
119. *Штампарија манастира Ружно.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1995, бр. 2/3, стр. 165-179.
120. *Эрнест Ренан. Жизнь Иисуса. Париж, 1863.*- Книжное обозрение, 1995, № 9, 2.2, стр. 10.
121. *Южнославянские кирилловские издания в Центральной научной библиотеке Академии наук Украины в Киеве. (Материалы для Сводного каталога южнославянских изданий кирилловского шрифта).*- Археографски прилози, Београд, 1995, Т. 17, стр. 99-111.
122. *Роџеси јужнословенског џирилићног џтампарства (поводом 500 година).*- Zbornik povodom pola milenijuma crnogorskog џтампарства. Cetinje, 1995, str. 71-89.
- 1996.
123. *Анатомия бестселлера: "Мосты округа Мэдисон".*- Книжное обозрение, 1996, № 15, 9.4, стр. 6.
124. *Апокалипсис, или Откровение Иоанна Богослова.*- Книжное обозрение, 1996, № 7, 13.2, стр. 5.
125. *Апостол 1525. г. Франциска Скорины из собрания В. И. Григоровича.*- Румянцевские чтения. Тезисы докладов и сообщений научно-практической конференции (18-19 апреля 1996г.). Москва, 1996, стр. 135-137.
126. *Аристофан. "Лисистрата", Африны. 411 год до Рождества Христова.*- Книжное обозрение, 1996, № 45, 12.11, стр. 18.
127. *Библиотека Матицы сербской.*- Книжное обозрение, 1996, № 41, 15.10, стр. 15.
128. *Биржевой союз немецкой книжной торговли.*- Книжное обозрение, 1996, № 9, 27.2, стр. 10.
129. *Все о книге: издательство "Антон Жоржман".*- Книжное обозрение, 1996, № 5, 30.1, стр. 19.
130. *Гарриет Бичер-Стоу. Хижина дяди Тома. Вашингтон, 1852.*- Книжное обозрение, 1996, № 37, 17.9, стр. 25.

131. Зигмунд Фрейд. *Толкование сновидений*. Вена, 1900.- Книжное обозрение, 1996, № 30, 30.7, стр. 13.
132. "Книжный маркетинг: Руководство к действию".- Книжное обозрение, 1996, № 31, 6.8, стр. 5.
133. *Книги о книгах в моей библиотеке*.- Книга. Исследования и материалы, 1996, Сб. 72, стр. 245-272.
134. *Книговедческое обозрение*.- Книга. Исследования и материалы, 1996, Сб. 72, стр. 336-335.
135. *Книгоиздание мира. Новейшие данные*.- Книжное обозрение, 1996, № 40, 8.10, стр. 5.
136. Константин Сомов.- Книжное обозрение, 1996, № 20, 14.5, стр. 19.
137. *Куда мы идем?*.- Книжное обозрение, 1996, № 3, 16.1, стр. 11.
138. *Листовая гравюра и ксилография*.- Курсив, 1996, № 3, стр. 60-65.
139. *Научны книговедческие...*.- Книжное обозрение, 1996, № 29, 16.7, стр. 19.
140. *Неатрибутированное виленское издание, вышедшее до июля 1572г.*- Румянцевские чтения. Материалы научно-практической конференции... 1995г. Москва, 1996, ч. 2, стр. 225-227.
141. *Неизвестные экземпляры глаголических и кирилловских изданий Приможя Трубара, выпущенных в 1561 году*.- Slovo. Časopis Staroslovenskoga zavoda u Zagrebu 1994-1996. Zagreb, 1996, sv. 44/46, str. 83-196.
142. *Новинки из ближнего зарубежья*.- Книжное обозрение, 1996, № 8, 20.2, стр. 8.
143. *Новые книги о книгах*.- Книжное обозрение, 1996, № 31, 16.4, стр. 12; № 32, 13.8, стр. 10.
144. *Новый сборник. "Книга. Исследования и материалы"*.- Книжное обозрение, 1996, № 25, 18.6.
145. Олег Григорьевич Ласунский. *(К 60-летию со дня рождения)*.- Книга. Исследования и материалы, 1996, Сб. 73, стр. 299-305.
146. Олег Ласунский.- Книжное обозрение, 1996, № 19, 30.4, стр. 10.
147. *От ксилографии к книгопечатанию: дальневосточные свершения*.- Курсив, 1996, № 2, стр. 54-59.
148. *Первые славянские. Сводный каталог старопечатанных книг кирилловского шрифта*.- Книжное обозрение, 1996, № 39, 1.10, стр. 23.
149. *Предтечи. Очерки истории полиграфической техники*.- Курсив, 1996, № 1, стр. 54-58.
150. *Типографские особенности и шрифт изданий Джурджа Црноевича*.- Пет вјекова Октоиха - прве штампане ћириличне књиге на словенском југу. Подгорица, 1996, стр. 33-47. Резиме.
151. *Чтобы помнили*.- Книжное обозрение, 1996, № 10, 5.3, стр. 10.
152. Эль Лисицкий.- Книжное обозрение, 1996, № 50, 17.12, стр. 9.
153. Ярослав Исаевич.- Книжное обозрение, 1996, № 12, 19.3, стр. 19.
154. *Die venezianische Druckerei des Jakov aus Kamena reka. Ein Beitrag zum frühen slawischen Buchdruck des 16. Jahrhunderts*.- Gutenberg-Jahrbuch 1996. Mainz, 1996, str. 141-156.

155. *Molitvenik (Trebnik) Đurđa Crnojevića.*- Pola milenijuma Crnojevića štamparije. Zbornik radova, Zagreb, 1996, str. 31-41.

1997.

156. *Анна Франк. Убежище. Дневник в письмах. Амстердам, 1949.*- Книжное обозрение, 1997, № 8, 25.1, стр. 11.

157. *Ахиллес (Ахилл).*- Энциклопедия литературных героев. Москва, 1997, стр. 41-42.

158. *Библиографическое путешествие в Прагу.*- Книжное обозрение, 1997, № 47, 25.11, стр. 19.

159. *Библиографическое путешествие в Румынию.*- Книжное обозрение, 1997, № 10, 11.3, стр. 12.

160. *"Библиологические известия".*- Книжное обозрение, 1997, № 29, 22.7, стр. 19.

161. *Виктор Иванович Хараламов.*- Книжное обозрение, 1997, № 3, 21.1, стр. 5.

162. *Гектор.*- Энциклопедия литературных героев. Москва, 1997, стр. 92.

163. *Дядя Том.*- Энциклопедия литературных героев. Москва, 1997, стр. 144.

164. *Звоны каталог выданняу Францыска Скарыны.*- Кантакты і дыялогі. Мінск, 1997, № 7-8, стр. 7-9.

165. *Институт полиграфического машиностроения. Из воспоминаний книговеда.*- Книжное обозрение, 1997, № 44, 4.11, стр. 18.

166. *История флексографской печати. Очерки истории специальных видов печати.*- Флексо Плюс, 1997, № 2, стр. 40-46.

167. *К истории открытия глаголического Мариинского Четвероевангелия из собрания В. И. Григоровича.*- Румянцевские чтения. Тезисы докладов и сообщений научни-практической конференции (17-18 апреля 1997 г.). Москва, 1997, стр. 124-126.

168. *Книги, изменившие мир. 1. XV век.*- Книжное обозрение, 1997, № 36, 9.9, стр. 13.

169. *Книги, изменившие мир. 2. XVI век.*- Книжное обозрение, 1997, № 37, 16.9, стр. 19.

170. *Книги, изменившие мир. 3. XVII век.*- Книжное обозрение, 1997, № 45, 11.11, стр. 19.

171. *Книги, изменившие мир. 4. XVIII век. (1)* - Книжное обозрение, 1997, № 48, 2.12, стр. 19.

172. *Книговедческие конференции.*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 26-34.

173. *Лисистрата.*- Энциклопедия литературных героев, Москва, 1997, стр. 230.

174. *Начало иллюстрационной печати.*- Курсив, 1997, № 3(6), стр. 56-62.

175. *Николай Михайлович Сикорский.*- Книжное обозрение, 1997, № 27, 2.12, стр. 19.

176. *Новая жизнь Архангельского Евангелия.*- Книжное обозрение, 1997, 29.7, № 30, стр. 19.

177. *Новые каталоги русских старопечатных книг.*- Книжное обозрение, 1997,

- 24.6, № 25, стр. 19.
178. *Новые книги о книгах.*- Книжное обозрение, 1997, 7.10, № 40, стр. 19; № 42, стр. 19.
179. *Новые сборники "Книга. Исследования и материалы".*- Книжное обозрение, 1997, 11. 2, № 6, стр. 11.
180. *Одиссей.*- Энциклопедия литературных героев, Москва, 1997, стр. 293-294.
181. *Памяти Виктора Ивановича Хараламова.*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 405-409.
182. *Патрокл.*- Энциклопедия литературных героев, Москва, 1997, стр. 307-308.
183. *Пенелопа.*- Энциклопедия литературных героев, Москва, 1997, стр. 308.
184. *Преплетное искусство.*- Курсив, 1997, № 4(7), стр. 66-72.
185. *Поиски и находки. (Из воспоминаний книговеда).*- Книжное обозрение, 1997, № 49, 9.12, стр. 19; № 51, 23.12, стр. 19.
186. *Полиграфические новации Эрхарда Ратдольта.*- Курсив, 1997, № 5(8), стр. 54-60.
187. *Прва и друга штампарија манастира Милешева.*- Милешевски записи, Пријепоље, 1997, бр. 2, стр. 123-124. (Музеј у Пријепољу. Посебна издања. Књ. 1).
188. *"Присцельс" (издательство).*- Книжное обозрение, 1997, № 16, 22.4, стр. 10.
189. *Романист Александра Маринина.*- Книжное обозрение, 1997, № 43, 28.10, стр. 19.
190. *"Россия - родина слонов". Из воспоминаний книговеда.*- Книжное обозрение, 1997, № 31, 4.8, стр. 19; № 33, стр. 19.
191. *Ручной типографский станок.*- Курсив, 1997, № 2(5), стр. 58-62.
192. *Сводный каталог изданий Франциска Скорины.*- 480 let beloruskeho knihsku. Materialy z konference v parsskem Klementinu. 5.9. 1997. Praha, 1997, стр. 9-12.
193. *Себастиан Брант. Корабль дураков. Базель 1494.*- Книжное обозрение, 1997, № 41, 4.10, стр. 19; № 24, стр. 19.
194. *Словенске старе штампане ћириличке књиге у цетињским библиотекама. (Грађа за збирни каталог старих ћириличних књига које се налазе у Црној Гори).*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1997, бр. 3, стр. 105-111.
195. *Технические новации Иоганна Гутенберга.*- Курсив, 1997, № 1 (4), стр. 54-59.
196. *Федор Филипович Максименко.*- Книжное обозрение, 1997, № 17, 29.4, стр. 19.
197. *Хождение в народ. Из воспоминаний книговеда.*- Книжное обозрение, 1997, 30.9, № 39, стр. 19.
198. *Хранители древних книжных традиций.*- Книжное обозрение, 1997, № 12, 25.3, стр. 18.
199. *Экклезиаст. Около IV-III вв. до н.э.*- *Возвращения Христова.*- Книжное обозрение, 1997, № 15, 15.4, стр. 13.

1998.

200. *Ветер с Востока- из Лондона.*- Книжное обозрение, 1998, № 6, 10.2, стр. 19.
201. *Воронежские раритеты.*- Книжное обозрение, 1998, № 8, 24.2, стр. 19.
202. *Душан Мартиновић:* - Книжное обозрение, 1998, № 5, 3.2, стр. 19.
203. *Изборетения и патенты. Из воспоминаний книговеда.*- Книжное обозрение, 1998, № 14, 7.4, стр. 15.
204. *История фототипии. Очерки истории специальных видов печати.*- Флексо Плюс, 1998, № 1(3), стр. 40-42.
205. *Каталог као знаменит догађај.*- Годишњак Библиотеке Матице српске, 1997, Нови Сад, 1998, стр. 72-76.
206. *Книга русского Зарубежья.*- Книжное обозрение, 1998, № 1, 6.1, стр. 19.
207. *Книги, изменившие мир. 4. XVIII век (2).*- Книжное обозрение, 1998, 14.4, стр. 18.
208. *Книги, изменившие мир. 5. Первая половина XIX век.*- Книжное обозрение, 1998, № 17, 28.4, стр. 18.
209. *Новые книги о книгах.*- Книжное обозрение, 1998, № 21, 20.1, стр. 19.
210. *Полиграфическая техника первых русских типографий.*- Курсив, 1998, № 2(10), стр. 50-52, 54, 56, 58-59.
211. *Ручные репродукционные процессы.*- Курсив, 1998, № 1(9), стр. 54-61.
212. *У истоков отечественной электрографии. Из воспоминаний книговеда.*- Книжное обозрение, 1998, № 19, 12.5, стр. 19.
213. *Горажданский Требник 1532 года.*- Археографски прилози, Београд, 1998, 20, стр. 379-398.
214. *Фридрихльде Краузе.*- Книжное обозрение, 1998, бр. 35, 28.4, 1. IX, стр. 46.
215. *Библиографическое путешествие в Белград.*- Книжное обозрение, Москва, 1998, бр. 32,11. VIII, стр. 19; бр. 33, стр. 31.
216. *Мартиновић Д. Црна Гора у Гутенберговој галаксији: историја црногорског штампарства од краја XV-ог вијека до 1916. г. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1994, 218 стр. 1000 экз.*- Книга. Исследования и матеруалы, Санкт-Петербург, 1998, стр. 282-283
217. *Старе словенске штампане књиге на ћирилици у манастирским и црквеним библиотекама у Црној Гори. (Грађа за збирни каталог старих штампаних књига у црногорским библиотекама).*- Библиографски вјесник, XXVII/1998, бр. 2/3, стр. 87-94.
Превео с руског Видак Рајковић.

ЛИТЕРАТУРА О Е. Љ. НЕМИРОВСКОМ

1987.

1. THOMAS, Ch.: *E.L.Nemirovski, Ivan Fedorov (okolo 1510-1583). Moscow, 1985.*- Solanus. *International Journal for Russian and East European bibliographic, library and publishing studies*, London, 1987, Vol. 1, p. 95-96.
2. KILAROVA, L.: *Kniga rokoch 1975-1985.*- Книга '87. Matrin, 1988, стр. 119-125.
Стр. 122, 126: о радовима Е. Љ. Немировског.

3. ВУКОТИЋ, Д. П.: *Културна мисија Црнојевића штампарије*. - Цетињски лист, 1990, I. III, бр. 335, стр. 6.
Ријеч на представљању књиге Е. Љ. Немировског: "Издања Ђурђа Црнојевића".
4. ГОЛЕЧЕНКО, Г. Я.: *Немировский Евгений Львович*. - Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник, Минск, 1990, стр. 433.
5. ИОФФЕ, Э.: *Пройти дорогой Скорины*. - Вечерний Минск, 1990, 24. X, стр. 3.
6. ЛЕБЕДЕВ, П.: *Необходимые дополнения*. - Неман, Минск, 1990, № 12, стр. 167-169.
Рец. на кн. Немироускі Е. Л., Осипчык Л. А. Француск Скарына. Жыцце і дзейнасць. Паказальнік літаратуры. Мінск, 1990.
7. ЛЕВОЧКИН, И. В.: *Среднеширифтное безвыходное из Музейного собрания отдела рукописей ГБЛ*. - Записки Одела рукописа. / Год. б-ка СССР им. В. И. Ленина. Москва, 1990, Вып. 49, стр. 245-248.
Стр. 245, 248: упућује на радове Е. Љ. Немировског.
8. НЕМИРОВСКИЙ, Е. Л.: *Самородов Б. П. Шедевры и мастера*, Москва, 1990. - Книжное обозрение, 1990, № 35, 31. VIII, стр. 2.
9. HEANEY, M.: *Frantsysk Skaruna, zbornik dokumentau i materialu*. Minsk 1998. The Library. Oxford, 1990, Vol. 12, № 1, p. 78.
10. HEANEY, M.: *Nemirovski E. L. Jogann Gutenberg*, Moskow 1989. The Library, Oxford, 1990, Vol. 12, № 2, p. 164.
11. ВЛАДИМИРОВ, Л. И.: *Франциск Скорина и Литва; Франциск Скорина в Вильнюсе*. Сборник материалов Республиканской научной конференции, посвященной 500-летию со дня рождения Франциска Скорины. Вильнюс, 1991, стр. 18-26.
Стр. 23, 26: радови Е. Љ. Немировског о Ф. Скорини.
12. ЕЛЬНИКОВ, М. П.: *Перестройка книгоиздания. (Проблемы и суждения)*. - Книга. Исследования и материалы, Москва, 1991, Сб. 62, стр. 16-31.
Стр. 19: Мишљење Е. Љ. Немировског о разлозима недовољне штампарске продукције.
13. КОЛОСОВА, В. П.: *К биографии Ивана Федорова. (Неизвестный документ)*. - Книга. Исследования и материалы, 1991, Сб. 62, стр. 159-164.
И о хипотези Е. Љ. Немировског о учењу Ивана Федорова на Краковском университету.
14. КРАТОВ, А.: *Старт "Российской энциклопедии"*. - Книжное обозрение, 1991, 21. VI, стр. 2.
О избору Е. Љ. Немировског за члана кореспондената Руске академије природних наука.
15. ЛАБЫНЦЕВ, Ю. А.: *Француск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў*. Мінск, 1988 с публикацией сводного каталога изданий Ф. Скорины, составленного Е. Л. Немировским. - Скариніч: Літаратурна-навуковы гадавік, Мінск, 1991, стр. 78-79.
16. ЛЕНСКИЙ, Б. В.: *Книга в постиндустриальном обществе. (Заметки о современном американском книгоиздании)*. - Книга. Исследования и материалы, 1991, Сб. 63, стр. 36-37.
Стр. 36-37: мишљење Е. Љ. Немировског о количини издања, штампаних у земљи, критерију културног развитка друштва.
17. Л. К.: *Книга и книжное дело в Сибири*. - Книга. Исследования и материалы, 1991, Сб. 62, стр. 234-240.

18. [МАРТИНОВИЋ, Д.]: *Евгений Львович Немировский. Библиография.* Москва, 1991, 104 стр.
19. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: *Портрети*, Цетиње, 1991, 326 стр.
Стр. 292-295: Е. Љ. Немировски.
20. МИГОНЬ, К.: *Наука о книге. Очерк проблематики.* Москва, 1991, 200 стр.
Стр. 34, 38, 70, 78, 84, 103, 110, 120, 127, 131, 143: о радовима Е. Љ. Немировског.
21. ФЕДОРИЩЕВ, В.: *Книголюбие-благородная страсть.*- Миасский рабочий, 1991, 5. 12.
О даровним записима Е. Љ. Немировског на књигама поклоњеним Н. П. Киселеву.
22. ЧУРЧИЋ, Л.: *Ново дело Евгенија Львовича Немировског, Е. Л. Немировский. Францис Скорина жизнь и деятельность белорусского просветителя.* Минск, 1990.- Библиографски вјесник, 1991, бр. 1, стр. 137-138.
23. BARTUSCH, K.: *Bericht über das zweite Treffen des AK Druckgesichte in Mainz.*- Arbeitskreis Druckgeschichte. Mainz, 1991, № 3, str. 3-6.
Стр. 4: предавање Е. Љ. Немировског о орловској штампи.
24. GUTENBERG-GESELLSCHAFT. Internationale Vereinigung für Geschichte und Gegenwart der Druckkunst. Mitgederverzeichnis. Stand 1. 7. 1991. Mainz, 1991, 60 str.
Стр. 39: Е. Љ. Немировски - члан Гутенберговог друштва.
25. NENEY, M.: *Nemirovskii E. L. Frantsisk Skorina... Minsk 1990.*- The Library. Oxford, 1991, Vol. 13, p. 289.
26. KRAUSE, F.: *Jewgeni Lwowitsch Nemirowski zum 65. Geburtstag.*- [Мартинович Д.]. Евгений Львович Немировский Библиография. Москва, 1991, стр. 4-8.
27. MIGON, K.: *What do you understand by printing history.*- Journal für Druckgeschichte. München, 1991, № 4, S. 7.
У истом контексту о радовима Немировског.
28. SIMMONS, J. S. G.: *Some sixteenth and seventeenth-century cyrillic books in British and Irish libraries.* Oxford, 1991, 15 p.
Стр. 3: о Е. Љ. Немировском и његовом путовању у Енглеску новембра 1991. године.
- 1992.
29. *Академия естественных наук Российской Федерации. Справочник. По состоянию на 01.10.92.* Москва, 1992, 188 стр.
Стр. 155: Немировски Евгениј Львович.
30. БАНТЬШЕВ А.: *Предисловие к "Манифесту".*- Книжное обозрение, 1992, № 6, 7. 2, стр. 4.
О чланку Е. Љ. Немировског "Карл Маркс, Фридрих Энгельс. Манифест Коммунистической партии".
31. ЂУКАНОВИЋ, С.: *Блокада и за културу.*- Политика, Београд, 1992, 22. VI, стр. 12.
О боравку Е. Љ. Немировског у Београду у мају-јуну 1992. године и о његовом раду на историји штампарства у Црној Гори.
32. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Црногорска библиографија. Историјски развој. Библиографи.* Цетиње, 1992, 212 стр.
Стр. 132-134: Евгениј Львович Немировски; стр. 42, 46, 48, 49, 53: О Е. Л. Немировском и његовим радовима у области историје црногорске књиге.

33. РЕМИЗОВА, М.: *А мальчик все же был... Заметки с "круглого стола" в ЦП ВОК.*- Книжное обозрение, 1992, № 19, 8. 5, стр. 7.
И о саопштењу Е. Љ. Немировског
34. СЕКУЛОВИЋ, Г.: *Разговори. Проф. др. Евгениј Љвович Немировски. Благо вјекова.*- Победа, 1992, 8. VI, стр. 11.
35. *Шрифтовой книжный знак.*- Книжное обозрение, 1992, № 1, 3. I.
О екслибрису П. М. Кузанына за Е. Љ. Немировског. Репродукција екслибриса.
36. *Francisko Skoryna v dile českých slavistu, Praha, 1992, 257 str.*
Стр. 14, 35, 40, 41, 255, 257: о радовима Е. Љ. Немировског.
37. HANEU, M.: *Evgenii L'vovich Nemirovskii, biobibliografiya. Moskow, 1991.- The Library. Oxford, 1992, Vol. 14, N 2, p. 167-168.*
Стр. 275-277, 279-281, 283-284, 289: о радовима Е. Љ. Немировског.

1993.

38. АВГУСТИН, архимандрит [Никитин]: *Краковские инкунабулы в библиотеках С. Петербурга.*- *Rekopis i druk. Najstarsze druki cerkiewnos-towialskie i ich stosunek do tradycji rękopiśmiennej*, Krakow, 1993, стр. 273-290.
Стр. 275-277, 279-281, 283-284, 286, 289. О радовима Е. Љ. Немировског.
39. БАРЕНБАУМ, И. Е.: *Фундаментальный труд польского книговеда.*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 66, стр. 289-293.
Стр. 199, 291, 293: о предговору Е. Љ. Немировског у књизи К. Мигоня "Наука о книге" (М., 1991).
40. ГАЛЕНЧАНКА, Г. Я.: *Францыск Скарына - беларускі і усходнеславянскі першадрукар.* Мінск, 1993, 280 стр.
Стр. 5, 6, 8, 14, 19, 31, 35, 36, 67, 71, 72, 74, 76, 95, 109, 143, 169, 171, 176, 186, 197, 199, 201, 202, 216, 252-263, 277: радови Е. Љ. Немировског о Франциску Скорине.
41. ГОЛОЧЕНКО, Г. Я.: *Франциск Скорина: новая монография.*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 66, стр. 294-301.
Рец. на књ.. Немировский Е. Л. *Франциск Скорина. Жизнь и деятельность белорусского просветителя.* Минск, 1990.
42. ДРАШКОВИЋ, Ч.: *Црнојевића издања поново међу нама.*- 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу. Подгорица, 1993, бр. 1, стр. 11.
О презентацији факсимилног издања *Октоиха првогласника* из 1493, г. и монографији Е. Љ. Немировског о том издању септембра 1987. у Међународном прес центру у Београду и о представљању тих издања на изложби у Севиљи 1992. год.
43. Е. Н. М. [Масленникова, Е. Н.]: *Немировский Евгений Львович.- Славяноведение в СССР. Изучение южных и западных славян.*- У: Библиографический словарь. New York, 1993, стр. 327-328.
44. *Из програма Одбора за обиљежавање 500 година прве штампане ћириличне књиге на словенском југу.*- 500 година прве штампане ћириличне књиге на словенском југу. Подгорица, 1993, бр. 1, стр. 19-20.
Стр. 19: о предстојећем издању књиге Е. Љ. Немировског о почецима штампарства у Црној Гори.
45. *Из рада Одбора за обиљежавање 500 година прве штампане књиге на словенском југу.*- 500 година прве штампане ћириличне књиге на

- словенском југу. Подгорица, 1993, бр. 2, стр. 22-24.
Стр. 23: о предстојећем издању књиге Е. Љ. Немировског о почецима штампарства у Црној Гори.
46. КОЛОСОВА, В.: *Українські атсродруки і кирило мѣфодіівська традиція. Літературознавчий аспект.*- Rukopis i druk. Najstarsze druki cerkiewnost-wialskie i ich stosunek do tradycji rekopisumiennej. Krakow, 1993, str. 211-219.
Стр. 213 о радовима Е. Љ. Немировског.
47. ЛУКЪЯНЕНКО, В. И.: *Издания кириллической печати XV-XVI веков (1491-1600 г.)*. Каталог книг из собрания ГПБ. СПб., 1993, 346 стр.
Стр. 10, 11, 15, 16, 19, 21, 22, 25, 27, 31, 32, 34, 40, 42, 43, 49, 50, 52, 57, 59, 61-63, 66, 68, 70, 72, 76, 82, 87, 91, 93, 96, 105, 117, 121, 123, 124, 131, 134, 143, 162, 165, 341, 342: позивање на радове Е. Љ. Немировског.
48. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: *Обилежавања годишњица Црнојевића штампарија у нас и у свијету.*- Празник књиге. Пола миленијума Црнојевића штампарије 1494-1994. Београд, 1993, стр. 49-67.
Стр. 63-66: о радовима Е. Љ. Немировског.
49. ПЕТРИЦКИЙ, В. А.: *Библиографильство и пропаганда книжных памятников.*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 66, стр. 244-252.
Стр. 247, 250: о радовима Е. Љ. Немировског.
50. РАЦКОВИЋ Н.: *Радови о Ровинском.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1993, бр. 1, стр. 186-190.
Стр. 187: о чланку Е. Љ. Немировског у зб.: П. А. Ровински и јужнословенски земље. Цетиње, 1992.
51. СУХОРУКОВ, К. М.: *Книга в будущем. (Зарубежные оценки, тенденции, прогнозы).*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 66, стр. 26-38.
Стр. 26: Е. Љ. Немировский о дефиницији појма "књига".
52. ТАРАСЕНКО, И. Н.: *"Книга в меняющемся мире". Седьмая научная конференция по проблемам книговедения.*- Книга. Исследования и материалы, 1993, Сб. 65, стр. 198-210.
Стр. 199: предавање Е. Љ. Немировског "500 лет славянского книгопечатания".
53. ЧУРЧИЋ, Л.: Немировски Е. Љ.: *Црногорска библиографија. Т. 1. књ. 1. Цетиње, 1989.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1993, бр. 2/3, стр. 163-164.
54. BLONSKA, M.: *Polonica cyrylickie XV-XVII wieku, czyli o drykach cyrylickich wydawanych w panstwie polsko-litewskim.*- Z bandan nad dawna ryzka. Studia ofiarowane profesor Alodi Kaweckiej-Gryczowej w 85-licie urodzin. Warszawa, 1993, str. 433-554.
Стр. 435, 448, 459, 462, 468, 481, 482, 490, 493, 497-499, 509: о радовима Е. Љ. Немировског.
55. RUSEK, J.: *Oktoich Szwajpolta Fiola a rekopisumiennej Oktoichy w księgozbiorach polskich.*- Rykopis i druk. Najstarsze druki cerkiewnoszowaiamkie i ich stosunek do tradycji rekopisumiennej. Krakow, 1993, str. 37-44.
Стр. 39: о књизи Е. Љ. Немировског "Начало славянског книгопечатания" (Москва, 1971).
56. SIECLICKI F.: *J. L. Netimowickij. Francisysk Skorina. Žyzn u diejatnost' bieloruskogo proswietitela.* Минск 1990. Studia o Ksiezce. Wroclaw, 1993, T. 19, str. 186-188.

1994.

57. Амфилохије [Радовић], митрополит: *Молитвеник-Молитвослов ободско-цетињске печатње*.- 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу, Подгорица, 1994, бр. 3, стр. 19-23.
Стр. 19: о *Молитвенику (Требнику)* 1496 г., пронађеном 1992. г. у манастиру св. Троица и о факсимилном издању ове књиге са поговором Е. Љ. Немировског и К. Мано-Зиси.
58. АЦИЋ, М.: *Извјештај о раду Одбора за обиљежавање 500 година прве штампане књиге на словенском југу*.- 500 година прве штампане ћириличке књиге на словенском југу. Подгорица, 1994, бр. 3, стр. 30-36.
Стр. 35: о предстојећем издању књиге Е. Љ. Немировског о почечима штампарства у Црној Гори.
59. *“Биографија московског памятника”*.- Книжно обозрение, 1994, № 37, 13.9, стр. 25.
Репродукција корица књиге: Немировский Е. Л. Памятник первопечатнику Ивану Федорову. М., 1988.
60. БОР, К.: *Два примјерка Октоиха првогласника 1494. г. у Мађарској. (допуна тома I “Црногорске библиографије”)*.- Библиографски вјесник, Цетиње, 1994, бр. 1/2, стр. 203-208.
Стр. 203: о раду Е. Љ. Немировског о типографији Црнојевића.
61. ВУЈОВИЋ, Гордана: *Сан многих генерација*.- Побједа, 1994, бр. 10210, 13.V, стр. 8.
О презентацији у Бару књиге Е. Љ. Немировског “Издања Ђурђа Црнојевића 1494-1496”.
62. ГРБИЋ Д., Минчић-Обрадовић, К., Шкорић, К.: *Ћирилицом штампане књиге 15-17. века*. Библиотеке Матице српске. Нови Сад, 1994, 236 стр.
Стр. 23, 25, 28, 33, 35, 41, 55, 69, 74, 82, 95, 101, 105, 110, 114, 123, 128, 131, 138, 151: упућивање на радове Е. Љ. Немировског.
63. ДИНЕРШТЕЙН, Е. А.: *Сколько книг нужно человеку?*.- Книжное дело, 1994, № 1, стр. 49-52.
Стр. 51: о чланку Е. Љ. Немировског “О некоторых путях совершенствования советского книгоиздания”.
64. КАПЕТАНОВИЋ, С.: *Други и ми о нама*.- Побједа, LI/1994, бр. 10188, 18.IV, стр. 9.
О презентацији у Подгорици књиге Е. Љ. Немировског “Издања Ђурђа Црнојевића 1494-1496”.
65. ЛАСУНСКИЙ, О. Г.: *Среди книг о книгах и книжниках. (По материалам библиотеки автора)*.- Книга. Исследования и материалы, 1994, Сб. 68, стр. 343-370.
Стр. 348: Е. Љ. Немировски сарадник часописа “Воронежский библиофил”; стр. 363: Књиге Е. Љ. Немировског у зборнику О. Г. Ласунског.
66. МАКАРИЙ (Вестерников), архимандрит: *Начало црквеного книгопечатания в Московской Руси*.- Книга в России. Из истории духовного просвещения. Сб. науч. трудов. С. Петербург, 1994, стр. 25-34.
Стр. 18, 31-33: радови Е. Љ. Немировског.
67. МАЛИНОВСКИЙ, М.: *“Друкарство пред тым невиданных”. Исполнилось 430 лет первой русской печатной книги “Апостол”*.- Книжное обозрение, 1994, 12.VI, № 28, стр. 25.
Хипотеза Е. Љ. Немировског о поријеклу Ивана Федорова.
68. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Пола миленијума штампане књиге у Црној Гори*.

- Подгорица, 1994, 36 стр. (Такође на рус., енгл., њемач. и др. језицима).
Стр. 15: о монографији Е. Љ. Немировског као анексу факсимилном издању *Октоиха првогласника* 1494. године.
69. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Црнојевића штампарија и старо штампарство*. Подгорица, 1994.- Библиографски вјесник, Цетиње, 1994, бр. 1/2, стр. 226-227.
Стр. 226: о чланку Е. Љ. Немировског о сводном каталогу издања Црнојевића.
70. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Црна Гора у Гутенберговој галаксији. Историја црногорског штампарства од краја XV-ог вијека до 1916. г.* Подгорица, 1994, 218 стр.
Стр. 9, 19, 39, 43, 46, 53, 57, 64, 66, 73, 75, 76, 93-95, 97, 99, 103, 105, 110, 113, 122: о Е. Љ. Немировском и његовим радовима.
71. МИЈАНОВИЋ, Б.: *Пасхални циклус Ђурђа Црнојевића*. Цетиње, 1994, 147 стр.
Стр. 49, 57, 58, 68, 70, 72, 79: о радовима Е. Љ. Немировског.
72. ОЩЕНКО, Г.: *Не дают покоя мысли...*- Книжное обозрение, 1994, 31.V, № 22, стр. 4.
Одзив на чланак Е. Љ. Немировског "Отдавать ли трофейные книги?"
73. С. К. [КАПЕТАНОВИЋ, С.]: *Књига о штампарији у Црној Гори*.- Побједа, 1994, бр. 10105, 26. I.
О припреми за штампу књиге Е. Љ. Немировског "Почеци штампарства у Црној Гори".
74. ПЕШИКАН, М.: *Пет вјекова Октоиха Црнојевића*. Подгорица, 1994, [32] стр.
Стр. 10: о сарадњи Е. Љ. Немировског с Централном народном библиотеком Црне Горе.
75. ПЕШИКАН, М.: *Пятисотлетие Октоиха типографии Црноевичей*. Подгорица, 1994, [32] стр.
Стр. 11: о предстојећем издању књиге Е. Љ. Немировског "Почеци штампарства у Црној Гори".
76. СЕВАСТЈАНОВ, А.: "Кто владеет - да владеет, а кто потерял, тот уже потерял".- Книжное обозрение, 1994, № 13, 23.3, стр. 16-17.
О чланку Е. Љ. Немировског "Отдавать ли трофейные книги?"
77. ЧАМЯРЬЦКІ, В.: *Галенчанка Г. Суцјажніцтва на подлогу і невуцтве*.- Навіны Акадэміі Беларусі. Мінск, 1994, № 43, 11.XI, стр. 2-4; № 44, 18.XI, стр. 3.
Стр. 2-4: радови Е. Љ. Немировског о Ф. Скорину и његова одбрана од критике са стране У. Агневича.
78. ШВЕЦОВА-ВОДКА, Г. И.: *Книга и документ: соотношение понятий*.- Книга. Исследования и материалы, 1994, Сб. 68, стр. 19-37.
Стр. 31-33: Е. Љ. Немировски о дефиницији појма "књига".
79. ШУВАЛОВ, С. Г.: *Региональное совещание специалистов в области книги и чтения стран Центральной и Восточной Европы*.- Книга. Исследования и материалы, 1994, Сб. 69, стр. 235-237.
Стр. 235: Е. Љ. Немировски - учесник сајетовања.
80. ШУКОВИЋ, Р.: *Ехо кроз вјекове: Оп. Давидиј Љвович Немировски "Издања Ђурђа Црнојевића (1493-1496)"*.- Побједа, 1994, бр. 10216, 19. V, стр. 9.
81. GUTENBER-GESELLSCHAFT. International Vereinigung für Geschichte und Gegenwart der Druckkunst e. V. Mitgliederverzeichnis Stand 1.7. 1994. Mainz,

1994, [56] стр.

Стр. 38: Е. Љ. Немировски - члан Гутенберговог друштва.

1995.

82. АЛЕКСАНДРОВА, Н.: *Выручит ли "Терра" книговедов?.*- Книжное обозрение, 1995, 11.IV, № 15, стр. 4.
О расправама Е. Љ. Немировског, у зборнику "Книга. Исследования и материалы."
83. БАРЕНБАУМ, И. Е.: *Н. М. Лисовский и становление книговедения в России.*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 70, стр. 41-51.
Стр. 49-50: Е. Љ. Немировски о Н. М. Лисовском.
84. ГРЕЧАНИНОВА, В. С.: *Румянцевские чтения в Российской государственной библиотеке.*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 70, стр. 242-245.
Стр. 244: Подсејања на предавање Е. Љ. Немировског
85. ДРАШКОВИЋ, Ч.: *Проф. др Евгениј Љвович Немировски. Поводом 70. годишњице рођења.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1995, бр. 2/3, стр. 5-9.
86. ЛАБЫНЦЕВ, Ю. А.: *Доктор Джон Симон Габриэль Симмонс. (К 80-летию со дня рождения).*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 71, стр. 214-218.
Стр. 214: студија Е. Љ. Немировског о Џ Симонсу.
87. ЛАБЫНЦЕВ, Ю. А.: *Основны книги Е. Л. Немировского. Литература о Е. Л. Немировском.*- Книжное дело, 1995, № 2, стр. 47.
88. ЛЕНСКИЙ, Б. В.: *Книгоиздание в системе книжного дела.*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 71, стр. 25-18.
Стр. 10-12: Е. Љ. Немировски о појму "книжное дело".
89. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Евгениј Љвович Немировски: уз 70. годишњицу живота и 50. годишњицу стваралаштва.*- Просвјетни рад, 1995, бр. 9/10, стр. 24.
90. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Луча тамом обузета. Библиолошки есеји.* Цетиње, 1995, 540 стр.
Стр. 39, 44, 74, 77, 90, 100, 104-106, 118, 112, 123, 127, 136, 138, 142, 143, 150, 151, 166, 190, 191, 193-195, 197, 201, 202, 209-213, 453, 503: о Е. Љ. Немировском и његовим радовима.
91. МЫЛЬНИКОВ, А.С.: *"Эффект Скорины", или специфика межэтнических контактов в полиэтнической среде.*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 70, стр. 99-104.
Стр. 99, 103: о радовима Е. Љ. Немировског.
92. [Портрет Е. Љ. Немировског. Број Вјесника посвећен његовој 70-годишњици].- Библиографски вјесник, Цетиње, 1995, бр. 2/3, стр. 3-4.
93. РАХМАНИНА, И.: *Евгений Львович Немировский.*- Книжное дело, 1995, № 2, стр. 42-47.
94. ШВЕЦОВА-ВОДКА, Г.Н. *Функциональная сущность и свойства книги.*- Книга. Исследования и материалы, 1995, Сб. 71, стр. 69-96.
Стр. 69, 71, 76-78: Е. Љ. Немировски о функционалној суштини књиге.
95. KRAUSE, F.: *Der Moskauer Buchwissenschaftler Nemirowski.*- Marginalien. Berlin, 1996, № 140, str. 56-61.

1996.

96. БОЈОВИЋ, Ј. Р.: *Историографија о мјесту рада Црнојевића штампарије*. - У: Пет вјекова Октоиха - прве штампане ћириличке књиге на словенском југу. Подгорица, 1996, стр. 67-81.
Стр. 77: Е. Љ. Немировски о мјесту штампања *Октоиха првогласника* 1494.г.
97. ГРБИЋ, Д.: *Вредан допринос историји, науци и култури*. - Годишњак Библиотеке Матице српске, 1995, Нови Сад, 1996, стр. 180-186.
Рец. на књ.: Немировский Е. Л., *Сербские монастырские типографии 16. века*. Москва, 1995.
98. ДРАШКОВИЋ, Ч.: *Е. Љ. Немировски и његов изузетни научни допринос*. - Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 1/2, стр. 155-157.
99. ДРАШКОВИЋ, Ч.: *Немировски Е. Љ, Почеци штампарства у Црној Гори. Цетиње, 1996*. - Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 3, стр. 131-134.
100. ИВАНОВ, В. Н.: [Читатељски отзив о статњи Е. Л. Немировског о књиге Бичер-Стоу "Хижина дједи Тома"]. - Книжное обозрение, 1996, № 49, 10. XII, стр. 5.
101. КАПЕТАНОВИЋ С.: *Слово о слову*. - Побједа, 1996, бр. 11104, 8. XI, стр. 10.
О књизи Е. Љ. Немировског "Почеци штампарства у Црној Гори".
102. ЛЕНСКИИ, Б.В.: *Россия в мировом книгоиздании*. - Книга. Исследования и материалы, 1996, Сб. 72, стр. 5-32.
Стр. 10: Постулат Е. Љ. Немировског о порасту штампарско-издавачке продукције као објективном закону развитка савременог друштва.
103. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Велика синтеза*. - Побједа, 1996, бр. 11091, 20. X, стр. 13.
Рец. на књ.: Немировски Е. Љ, *Почеци штампарства у Црној Гори*. Цетиње, 1996.
104. МАРТИНОВИЋ, Д.Ј.: *Е. Л. Немировски, Сербские монастырские типографии 16 века. Москва 1995*. - Археографски прилози, Београд, 1996, Т. 18, стр. 459-471.
105. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Немировски Е. Љ, Почеци штампарства у Црној Гори*. Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 3, стр. 135-141.
106. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Nemirovskij E. L., Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrilischer Schrift*. Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1996, Bd. 1. Inkunabeln. 320 S. - Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 3, стр. 151-155.
107. МОРГЕНШТЕРН, И. Г.: [Отзив о статњах Е. Л. Немировског в газете "Книжное обозрение"]. - Книжное обозрение, 1996, № 49, 10. XII, стр. 5.
108. *Промоције књига црногорских издавача*. - Побједа, 1996, 26. X, стр. 24.
О презентацији књига Е. Љ. Немировског "Почеци штампарства у Црној Гори" у Београду и о проглашењу књиге издавачки подухват године и додјели награде премије "Макарије".
109. *Споменица Октоих 1494-1994*, Подгорица, 1996, 208 стр.
Стр. 48, 127: о издању књиге Е. Љ. Немировског "Почеци штампарства у Црној Гори"; стр. 109: о награди Е. Љ. Немировског дипломом "500 година прве штампане ћириличне књиге на словенском југу"; стр. 135: (№ 5), 137 (№ 15, 17), 139 (№ 30), 141 (№ 30), 142 (№ 31), 178-180 (№ 429-444а), 198: публикација Е. Љ. Немировског о почетку штампарства у Црној Гори.
Стр. 143 (№ 39), 152 (№ 138), 156 (№ 182, 183), 160 (№ 232), 161 (№ 233а), 163 (№ 261), 165 (№ 286, 289), 166-167 (№ 295 а, 299, 303), 170 (№ 337, 338), 174 (№ 386, 387), 178 (№ 427), 189 (№ 548), 191 (№ 563), 192 (№ 580): рецензије на књигу Е. Љ. Немировског и расправе о њој.
110. ТАРАКАНОВА, О. Л.: *Антикварная книга*. Москва, 1996, 264 стр.
Стр. 74, 76, 81, 140, 148, 258, 259: радови Е. Љ. Немировског.

111. ТОСКУЕВА, Т.: *Спасибо всем, кто делает газету.*- Книжное обозрение, 1996, № 50, 17.XII, стр. 5.
О чланцима Е. Љ. Немировског у “Книжное обозрение”.
112. ТРОЯНКИНЫ, Е.П. и Ю. В.: *Больше стихов, хороших и разных.*- Книжное обозрение, 1996, № 50, 17.XII, стр. 5.
Одзив на чланак Е. Љ. Немировског у листу “Книжное обозрение”.
113. ЧУРЧИЋ, Л.: *Немировски Е. Љ., Почеци штампарства у Црној Гори, Цетиње, 1996.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 3, стр. 143-147.
114. ШЕКУЛАРАЦ, Божидар: *Јевгениј Љвович Немировски. Почеци штампарства у Црној Гори (1492-1496). Народна библиотека “Ђурђе Црнојевић”, Цетиње, 1996, 536 стр.*- Библиотекар, 46/1996, бр. 1/2, стр. 71-74.
115. ШЕКУЛАРАЦ, Б.: *Тајна Мркишине цркве.*- Побједа, Подгорица, 1996, бр. 10804, 11. I, стр. 9.
Рец. на књ. Немировский Е. Л. Сербские монастырские типографии 16 века. Москва, 1995.
116. ШУКОВИЋ, Р.: *Немировски Е. Л., Сербские монастырские типографии 16 века, Москва, 1995.*- Библиографски вјесник, Цетиње, 1996, бр. 1/2, стр. 184-187.
117. NICKEL, H.: *Nemirovskij E. J. Gesamtkatalog der Früdrucke in kyrillischer Schrift. Bd. 1. Baden-Baden, 1996.*- Südost Forschungen. München, 1996, Bd. 55, S. 340-341.
118. *Pola milenijuma Crnojevića štamparije. Zbornik radova. Zagreb, 1996, 354 str.* Стр. 9, 13, 19, 44, 46, 58-60, 68, 71, 211-213, 215, 248, 249, 268-270, 345, 351: о Е. Љ. Немировском и његовим радовима; стр. 268-269: објављено фалсификовано писмо које је наводно написао Е. Љ. Немировски.
119. POZDEEVA, I. V.: *Church slavonic, glagolitic, and Petrine civil script printed books in the New York Public Librar: A preliminary catalog.* New York, 1996, 142 p.
Стр.9-12, 78, 140: одзиви на радове Е. Љ. Немировског и његово мишљење о обиму *Триода цвјетног* око 1493. г.
120. THOMAS, Ch.: *A survey of printed books in Church Slavonic in collection outside in the former USSR.*- Solanus. International journal for Russian East European bibliographic, libraru and publishing studies. London, 1996, Vol. 10, p. 106-130.
Стр. 111-130: радови Е. Љ. Немировског о каталогизацији ћириличких издања.

1997.

121. ГЛУХОВ, А. Г.: *Мудрые книжники Древней Руси. От Ярослава Мудрого до Ивана Федорова.* Москва, 1997, 256 стр.
Стр. 252: о факсимилном издању *Азбуке* 1587. г. које је приредио Е. Љ. Немировски.
122. ГРБИЋ, Д.: *Прва монографија о штампарији Ђурђа Црнојевића.*- Годишњак Библиотеке Матице српске, Нови Сад, 1997, стр. 112-119.
Рец. на књ.: Немировски Е. Љ., *Почеци штампарства у Црној Гори.* Цетиње, 1996.
123. ЕЉНИКОВ, М. П.: *Методология книги. (Научковедческий аспект).*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 99-128.
Стр. 103, 111: о радовима Е. Љ. Немировског.

124. *Избранные места из переписки с друзьями.*- Книжное обозрение, 1997, № 2, 14.I, стр. 14.
И о чланцима Е. Љ. Немировског у новини "Книжное обозрение".
125. И. Т. [ТАРАСЕНКО, И. Н.]: *Научно-практическая конференция "Сборник "Книга. Исследования и материалы": Проблемы и перспективы".*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 284-290.
Стр. 284-285: о саопштењу Е. Љ. Немировског.
126. "Кантакты і дыялогі " № 7-8.- Голас Радзімы, Мінск, 1997, № 42, 16.X, стр. 5.
Чланак Е. Љ. Немировског о сводном каталогу издања Ф. Скорине.
127. КОНДРАТОВ, С. А.: *Становление негосударственного книгоиздания в России (1987-1993).*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 61-80.
Стр. 75, 77, 78: Е. Љ. Немировски о савременом руском издаваштву.
128. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: *Милешевске штампарије у проучавању Евгенија Љ. Немировског.*- Милешевски записи, Пријеполье, 1997, бр. 2 (1996) стр. 115-122.
129. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: - *Немировски Е. Љ..*- У: Прва и друга штампарија манастира Милешеве. Пријеполье, 1997, стр. 5-12.
130. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: *Портрети VII*, Цетиње, 1997, 328 стр.
Стр. 6-8, 300, 301, 316: о Е. Љ. Немировском.
131. МАРТИНОВИЋ, Д.: *Nemirovskij E. L. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrilischer Schrift.* Baden-Baden: Verlag Valentin Koerner, 1997, Bd. 2.- Библиографски вјесник, Цетиње, 1997, бр. 3, стр. 183-188.
132. МИЈАНОВИЋ, Б.: *Цетињске вертикале. (Ренесансни обозри Црнојевића).* Цетиње, 1997, 184 стр.
Стр. 25, 26, 38, 54, 66, 91, 168-173: радови Е. Љ. Немировског о почецима штампарства у Црној Гори.
133. МИХЕЕВА, Г. В.: *"На благое просвещение".*- Книга. Исследования и материалы, 1997, Сб. 74, стр. 309-313.
Рец. на књ.: Немировский Е. Л., *Вукол Михайлович Ундольский.* Москва, 1996.
134. *Промоција књиге у Подгорици. "Почеци штампарства у Црној Гори".*- Побједа, 1997, бр. 11197, 14. II, стр. 24.
135. СЕМЕНОВКЕР, Б. А.: *Новые книги по истории библиографии и книжности.*- Библиография, 1997, № 1, стр. 108-118.
Стр. 111-114: о књизи Е. Љ. Немировског "Вукол Михайлович Ундольский" (Москва, 1998).
136. [Сообщение о дне рождения Е. Л. Немировского].- Московский комсомолец, 1997, № 76, 24.IV, стр. 8.
137. СУРМАЧ, Г.: *480 гадаў беларускаму кнігадрукаванню. Добры пачатак.*- Голас Радзімы, Мінск, 1997, № 39, 25.IX, стр. 3.
И о предавану Владимира (sic!) Немировског о сводном каталогу издања Ф. Скорине на јубиларној конференцији у Прагу.
138. ЦІХАНОВІЧ, А.: *Інтэрв'ю з прафесарам Яугеніем Неміроускім (Прага, Клеменціум, 5 верасня 1997 г.)* - 480 let beloruského knihtisky. Materialy z konference v prasském Klementinu 5.9.1997, Praha, 1997, str. 13-14.
139. ШЕКУЛАРАЦ, Б.: *По критеријумима савремене науке.*- Просвјетни рад,

- Подгорица, 1997, бр. 15/16, 14. X, стр. 22.
Рец. на књ. Немировски Е. *Почеци штампарства у Црној Гори*. Цетиње, 1996.
140. *Cerna Hora - 500 let knihtisku 1494-1994*. Praha, 1997, 60 стр.
Стр. 23, 27, 30, 53: радови Е. Љ. Немировског.
141. *In memoriam Ивана Федорова*. - Полиграфист и издатељ, 1997, стр. 86-87, № 5.
Радови Е. Љ. Немировског о Ивану Федорову. Репродукције 4 за њега урађена екслибриса са сликама Ивана Федорова.
142. RÖHLING, H.: *Nemirovskij E. L. Gesamtkatalog der Früdrucke in kyrillischer Schrift*. Bd. 2. Baden-Baden. 1997.- Mitteilungen Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Ost, Ostmittel- und Südosteuropaforschung, 1997, N 1, стр. 18-19.
143. SIMMONS, J. S. G.: *Gesamtkatalog der Früdrucke in kyrillischer Schrift*. By E. L. Nemirovskii.- The Library. Oxford, 1997, Vol. 19, N 3, p. 277-278.
144. SOKOLOVA, F.: *Cyrilske a hlaholske stare tisky v českých knihovnách*. Katalog. Praha, 1997, 428 str.
Истраживања Е. Љ. Немировског на Сводном каталогу ћириличких издања; позивање на његове публикације. Стр. 7, 11, 45-47, 51-55, 57, 60, 63, 65, 67, 69, 71-73, 81, 84, 85, 92, 93, 109.
145. *480 let beloruskěho knihtisku*. Materialy z konference v prasském Klementinu 5.9. 1997. Praha. 1997, 38 str.
Стр. 5, 7, 13-15, 21: о Е. Љ. Немировском.

1998.

146. САМОРОДОВ, Б. П.: *Књига о Радишевском, ученом и типографу*. - Полиграфиа, 1998, № 2, стр. 100.
Рец. на књ. Е. Љ. Немировског "Анисим Михайлов Радишевский" (м., 1997).
147. МАРТИНОВИЋ, Д. Ј.: *Evgenij Lj. Nemirovskij, Gesamtkatalog der Früdrucke in kyrillischer schrift*. - Band III. Die Prager Druckerei von Francisk Skorina. Verlag Valentin Koerner, Baden-Baden, 1998, S. 334 + 70 tabl. (Bibliotheca bibliographica Aureliana CLV). - Библиографски вјесник, XXVIII/1998, бр. 2/3, стр. 196-199.
148. ЧУРЧИЋ, Лазо: *Књига о најстаријој цетињској штампарији за незаборав (Јевгениј Љвович Немировски: Почеци штампарства у Црној Гори 1492-1496, Централна народна библиотека "Бурђе Црнојевић", Цетиње, 1996)*. - Гласник Народне библиотеке "Радосав Љумовић", Подгорица, IV/1998, бр. 6/7, стр. 249-255.

ЈОВАН ПАВЛОВИЋ (1843-1892)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 24-93)

I

1. *Упутство управи Цетињске гимназије о разредним старјешинама*. - Просвјетни рад, 1980, бр. 17, 1. XI, стр. 12.
2. *Г.г. учитељима и учитељицама К.Ц. основних школа*. - Просвјетни рад, 1989, бр. 8, 15. IV, стр. 9.
Избор и коментар Милош Старовлах.

III

1. *Јован Павловић*.- Банаћанин, II/1892, бр. 16, стр. 59.
Некролог.
2. *Јован Павловић*.- Босанска вила, VII/1892, бр. 10, стр. 16.
Некролог.
3. *Јован Павловић*.- Браник, VIII/1892, бр. 11.
Некролог.
4. *Јован Павловић*.- Весник, III/1892, бр. 12, стр. 1.
Некролог.
5. *Јован Павловић*.- Голуб, XIV/1892, бр. 9, стр. 142.
Некролог.
6. *Јован Павловић*.- Женски свет, VII/1892, бр. 5, стр. 79.
Некролог.
7. *Јован Павловић*.- Застава, XXVII/1892, бр. 56.
Некролог.
8. *Јован Павловић*.- Јавор, XIX/1892, бр. 18, стр. 271, 273-275.
Некролог.
9. *Јован Павловић*.- Наше доба, VIII/1892, бр. 29.
Некролог.
10. *Јован Павловић*.- Ново време, IV/1892, бр. 29, стр. 3.
Некролог.
11. *Јован Павловић*.- Садашњост, IX/1892, бр. 17, стр. 138.
Некролог.
12. *Јован Павловић*.- Српски глас, XIII/1892, бр. 15.
Некролог.
13. ЂОКОВИЋ, Милојко П.: *Јован Павловић 1843-1892. Апологет јединства*.- У: Два века српског новинарства, Београд: Институт за новинарство, 1992, стр. 328. Потпис. М.П.Ђ.
14. ЦВИЈОВИЋ, Владета-КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Јован Павловић, заступник министра 1885-1886. и министар 1886-1892*.- У: Управљање просвјетом у Црној Гори. Министарства и министри (1882-1996), Подгорица, 1996, стр. 198-202.
15. КУСТУДИЈА Иван: *Извањци у Црној Гори и она о њима*, Цетиње, 1995, стр. 84-93.
16. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Јован Т. Павловић (Сремски Карловци, 1843-Цетиње, 1892)*.- У: Цетињска читаоница (1945-1998). Цетиње, 1998, стр. 223-224.

АНДРИЈА ПАЛТАШИЋ КОТОРАНИН (око 1440- око 1500)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 7-21.)

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
DURĐE
CRNOJEVIĆ

1. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Нова сазнања о дјелатности наших штампара латиничних књига из XV и XVI вијека, с посебним освртом на Андрију Палташића Которанина*.- У: Црнојевића штампарија и старо штампарство,

ЦАНУ, Одбор за обиљежавање петстогодишњице штампане књиге на словенском југу, Централна народна библиотека Црне Горе “Ђурђе Црнојевић” - Цетиње, Подгорица, 1994, 9, стр. 177-191.

2. МИЛОШЕВИЋ, Милош: *Судски спор Андрије Палташића са ортаком око финансирања штампана књиге Диодора Сицилијанца и Тацита 1477. године.* - У: Црнојевића штампарија и старо штампарство, Подгорица, 1994, 9, стр. 157-176.
3. МИЛОШЕВИЋ, Милош: *Андрија Палташић Которанин*, Цетиње: Матица црногорска, 1994, 97 стр.; 29 цм.
Предговор: Душан Мартиновић /стр. 9-14.

БУРО Л. ПОПОВИЋ (1845-1902)

(Уп.: ПОРТРЕТИ стр. 103-116; ПОРТРЕТИ IV, стр. 297-298)

III

1. *Ђуро Поповић.* - Бранково коло, VIII/1902, бр. 50, стр. 1600.
Некролог.
2. *Ђуро Поповић.* - Застава, XXXVII/1902, бр. 272, стр. 3-4.
Некролог.
3. *Ђуро Поповић.* - Књижевни лист, II/1902, бр. 9/10, стр. 276.
Некролог.
4. *Ђуро Поповић.* - Књижевни преглед Новог васпитача, XV/1902, бр. 12, стр. 45.
Некролог.
5. *Ђуро Поповић.* - Просвјета, III/1902, бр. 11/12, стр. 188.
Некролог.
6. *Ђуро Поповић.* - Споменак, XI/1902, бр. 1, стр. 13.
Некролог.
7. *Ђуро Поповић.* - Србобран, I/1902, бр. 2, стр. 3.
Некролог.
8. *Ђуро Поповић.* - Српска смотра, I/1902, бр. 12.
Некролог.
9. *Ђуро Поповић.* - Српски глас, XXIV/1903, бр. 2.
Некролог.
10. *Ђуро Поповић.* - Цариградски гласник, VIII/1902, бр. 49.
Некролог.
11. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Ђуро Л. Поповић (Доњи Крај, Цетиње, 1845-1902).* - У: Цетињска читаоница (1868-1915; 1928-1940) - Градска библиотека “Његош” (1945-1998), Цетиње, 1998, стр. 236-237.

ЛАЗО Ђ. ПОПОВИЋ (1872-1928)

(Уп.: ПОРТРЕТИ стр. 159-166)

1. ЦУВЕРОВИЋ, Радисав: *Гимназија 1912/13. године.* - Брезнички записи, Пљевља, 1997, 7/8, стр. 59-62.

СИМО ПОПОВИЋ (1846-1921)

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 11-41)

III

1. БУРКОВИЋ, Живко: *Умјетничко у мемоарима краља Николе.*- У: Краљ Никола - личност, дјело и вријеме, II. Подгорица: ЦАНУ, 1998, књ. 21, стр. 127-134.
И о спорном питању ауторства С. Поповића за дио "Мемоара".
2. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Војвода Симо Ђ. Поповић (Говарник, Срем, 1846-Улицњ, 1921).*- У: Цетињска читаоница (1868-1915 и 1928-1946)-Градска библиотека "Његош" (1945-1998), Цетиње, 1998, стр. 238-239.
3. СТАРОВЛАХ, Милош: *Просвјетна политика краља Николе.*- У: Краљ Никола - личност, дјело и вријеме, II. Подгорица: ЦАНУ, 1998, књ. 21, стр. [233]-251.
На више мјеста и о С. Поповићу.
4. ЦВИЈОВИЋ, Владета - КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Војвода Симо Поповић, министар 1896-1903.*- У: Управљање просвјетом у Црној Гори. Министарства и министри (1882-1996), Подгорица, 1996, стр. 203-239.

ЈОВАН ПОПОВИЋ ЛИПОВАЦ (1856-1919)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 147-157; ПОРТРЕТИ IV, стр. 298-299)

II

1. ХЕРЦЕГ-ШЋЕПАН, Подгорица: Народна библиотека "Радосав Љумовић", 1997, 152 стр.; 20 цм.
Јован Поповић-Липовац и његова непозната трагедија у стиховима "Херцег-Шћепан" /Слободан Калезић: стр. 7-21.

III

1. АНОНИМ: *Јован Поповић Липовац.*- Политика, VII/1911, бр. 254, стр. 2.
2. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Црногорци у руско-јапанском рату.*- Побједа, XLII/1993, бр. 9943, 8. VIII, стр.; 9944, 9. VIII, 14; 9945, 10. VIII, 12; 9946, 11. VIII, 12.
Дио фелџона о Ј. Поповићу-Липовцу.
3. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Јован Поповић Липовац, ратник и пјесник.*- У: Ђуро Батрићевић, Др Анто Гвозденовић генерал у три војске. Црногорци у руско-јапанском рату, Цетиње, 1994, стр. 286-298.
4. БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро: *Јован Поповић Липовац, ратник и пјесник.*- У: др Ђуро Батрићевић, Црногорци у руско-јапанском рату. Друго допуњено издање, Цетиње, 1996, стр. 15-24

ПАВЕЛ АПОЛОНОВИЧ РОВИНСКИ (1831-1916)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 127-141; ПОРТРЕТИ III, стр. 409-431; ПОРТРЕТИ IV, стр. 301-304)

II Оригинална (посебна) дјела

1. ЗАПИСИ О СРБИЈИ 1868-1869. (Из путних биљежака). Нови Сад: Матица српска 1993, 266 стр.
2. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том I, географија-историја. Цетиње-Ср. Карловци-Нови Сад, 1993, 641 стр. + географска карта; 24 цм.
3. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том II, етнографија. Цетиње-Ср. Карловци-Нови Сад, 1994, 520 стр.; 24 цм.
4. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том III, етнографија-књижевност и језик. Цетиње-Ср. Карловци-Нови Сад, 1994, 776 стр.; 24 цм.
5. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том IV, државни живот (1851-1907) - археологија, Цетиње-Ср. Карловци-Нови Сад, 1994, 550 стр.; 24 цм.
6. КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗ РАТНОГ ЖИВОТА ЦРНЕ ГОРЕ / приредио Миле Бакић, Андријевица 1996, 197 стр.; 20 цм.
Биљешке о аутору 1. Животопис, 2.0 стваралаштву/ стр. 7-18. Библиографија: 1. Библиографија П. А. Ровинског, 2. Библиографија радова о П. А. Ровинском / др Душан Маргиновић: стр. 138-197. Овај дио од 59 страница приређивач је преузео од др Душана Маргиновића без питања и ауторизације, с тим што је "стидљиво" казао у Предговору, на стр. 21 да је преузео "из последњег тома капиталног дијела Ровинског о Црној Гори, која је код нас преведено и објављено недавно"!?
7. ЕТНОГРАФИЈА ЦРНЕ ГОРЕ. I том, Подгорица: ЦИД, 1990, 520 стр.; 24 цм.
8. ЕТНОГРАФИЈА ЦРНЕ ГОРЕ. Том II, Подгорица: ЦИД, 1998, 439 стр.; 24 цм.

II-1 Расправе, чланци и рецензије

1. *Славјанскиј юг.*- Современникъ, 1863, 6.
2. *Сербског село.*- Современникъ, 1865, 6.
3. *Карактеристике из ратног живота Црне Горе* / превео Миролjub Ралевић.- Побједа, XLVII/1993, бр. 9795, 10. III, стр. 13; 9796, 11. III, 14; 9797, 12. III, 12; 9798, 13. III, 15; 9799, 14. III, 19; 9800, 15. III, 17; 9801, 16. III, 17; 9802, 17. III, 15; 9803, 18. III, 16; 9804, 19. III, 12; 9805, 20. III, 16; 9806, 21. III, 17; 9807, 22. III, 16; 9808, 23. III, 16; 9809, 24. III, 14; 9810, 25. III, 16.
4. *Путовање на планину Сјекирицу.*- Просвјетни рад, 1996, бр. 17/18, 14. XI, стр. 24. Превео с руског Миролjub Ралевић.

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ
III

1. ВЛАХОВИЋ, Петар: *Јединствена научна синтеза о Црној Гори.*- Просвјетни рад, 1994, бр. 15/16, 15. XI, стр. 9.
Ријеч на представљању дјела П. А. Ровинског.

2. ВЛАХОВИЋ, Петар: *Промовисана дјела Павла Ровинског.*- Просвјетни рад, 1994, бр. 15/16, 15. XI, стр. 9. Без потписа.
На Цетињу октобра 1994. године.
3. ВУКОВИЋ, Мироје: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916).*- Просвјетни рад, XL/1993, бр. 3, 15. IV, стр. 9.
Према књизи "Портрети" Д. Мартиновића.
4. ВУКЧЕВИЋ, Душан П.: *Ровински о бици на Крусима.*- Просвјетни рад, 1995, бр. 13/14, 15. IX, стр. 20.
5. ЂЕРКОВИЋ, Вукале: *Научно-истраживачки радови и прилози Ровинског као мостови сарадње Црне Горе и Русије.*- Просвјетни рад, 1995, бр. 5/6, 15. IV, стр. 21; бр. 7/8, 22. V, стр. 23; бр. 9/10, 1. VI, стр. 22.
6. ИВАНОВА, Ј.Б.: *Ровински као географ.*- Овдје, 1994, бр. 307-308, стр. 33-38.
7. КАРАСЈОВ, В.: *Павел Ровински - пријатељ југословенских народа.*- Земља Совјета, октобар 1971, бр. 19, стр. 18-19.
8. КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Павел Аполонович Ровински. "Записи о Србији 1868-1869", (Из путних биљежака). С руског превео Драго Ђупић, Матица српска, Нови Сад, стр. 266.*- Библиографски вјесник, XXV/1996, бр. 3, стр. 165-167.
9. КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Павле Радусиновић, Павел Аполонович Ровински - стазама његовог живота и рада, Подгорица, 1996.*- Историјски записи, LXX/1997, бр. 3, стр. 219-222.
10. КОВАЧЕВИЋ, Бранислав: *Павле С. Радусиновић о Павелу Аполоновичу Ровинском.*- Словенски гласник, III/1997, бр. 2, стр. 187-191.
11. МАРТИНОВИЋ, Душан: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916). I Биографија. II Биографија П.А. Ровинског, III Биографија радова о П. А. Ровинском.*- У: П. А. Ровински: Црна Гора у прошлости и садашњости, том IV. Државни живот (1851-1907) - археологија, Цетиње-Ср. Карловци-Нови Сад, 1994, стр. [509]-544.
12. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Павел Аполонович Ровински (Гусевка, Саратов, 1831- Гатчиново, С.Петербург, 1916).*- У: Цетињска читаоница (1868-1915, 1928-1940) - Градска библиотека "Његош" (1945-1998), Цетиње, 1998, стр. 231-232.
13. ОБРАДОВИЋ, Предраг: *Истраживање које је донијело обиље података о Црној Гори.*- Просвјетни рад, 1994, бр. 15/16, 15. XI, стр. 9.
Из уводне ријечи на представљању превода: П. А. Ровински "Црна Гора у прошлости и садашњости" - Цетиње, октобра 1994.
14. ПЕРОВИЋ, Латинка: *Ровински.*- Овдје, 1994, бр. 307-308, стр. 30-33.
15. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *П. А. Ровински.*- Побједа, XXV/1968, бр. 2719, 16. V, стр. 11; бр. 2720, 19. V, стр. 11; бр. 2721, 23. V, стр. 11.
16. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Једна мило позната пјесма књаза Николе: Социјалист Павле Аполонович.*- Побједа, XLV/1989, бр. 8608 (18609), 16. XI, стр. 10.
17. РАДУСИНОВИЋ, П. С.: *Он соединил протянутые руки Черногории и России, штрихи к биографии П. А. Ровинского (1813-1916).*- Литературная

- Россия, 1994, № 8, 25-го февраля.
18. РАДУСИНОВИЋ, П. С.: *Прилог биографији П. А. Ровинског (1831-1916)*. - Индекс, III/1994, бр. 18, 25. X-25. XI, стр. 24-25.
 19. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Ријеч о П. А. Ровинском (поводом издавања Черногорије...)*. - Стварање, Подгорица, 1993, бр. XI-XII (ноембра-децембар), стр. 885-891.
 20. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Сјединио руке Црне Горе и Русије (поводом превода "Черногорије" П. А. Ровинског на српски језик)*. - Просвјетни рад, 1994, бр. 17/18, 23. XII, стр. 17.
Шири изводи из чланка објављеног у часопису Литературная Россия (бр. 8/1994).
 21. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Ровински заувјек међу нама (поводом превода "Черногорији" на српски језик)*. - Васпитање и образовање, 1994, бр. 4, стр. 69-80.
 22. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Ријеч о П. А. Ровинском (поводом издања "Черногорије" (2))*. - Стварање, 1994, бр. 11/12, стр. 954-966.
 23. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Свједочења намјерника: П. А. Ровински, Записи о Србији 1868-1869 (из путних биљежака), Матица српска, Нови Сад, 1994*. - Побједа, LI/1995, бр. 10560, 6. V, стр. 10.
 24. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *П. А. Ровински о бојовном карактеру Црногораца*. - Словенски гласник, I/1996, бр. 1, стр. 159-169.
 25. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: *Павле Аполонович Ровински - стазама његовог живота и рада*. - Подгорица: Културно-просвјетна заједница, 1996, 465 стр.; 23 цм.
Предговор /Павле с. Радусиновић: стр. 7-13; Поговор / Павле С. Радусиновић: стр. 459-463.
 26. СТИЕНСКИЈ, Р[адуле]: *Очаг слободы, Москва, 1955, стр. 529*.
 27. УГРИНОВ, Оливера: *О Павлу Ровинском*. - Побједа, LI/1996, бр. 10955, 12. VI, стр. [20]. Потпис: О. У.
О промоцији књиге др П. С. Радусиновића о РОВИНСКОМ.
 28. ХОХЛОВА, О. Н.: *Ровински као археолог*. - Овдје, 1994, бр. 307/308, стр. 38-41.

РАДОЈЕ Г. (!ЖИВКОВ) РОГАНОВИЋ-ЦРНОГОРАЦ (1851-1899)

(Уп.: ПОРТРЕТИ IV, стр. 100-116)

III

1. *Радоје Рогановић*. - Босанска вила, XIV/1899, бр. 13/14, стр. 199-200.
Некролог.
2. *Радоје Рогановић*. - Дело, VI/1899, бр. 22, стр. 318.
Некролог.
3. *Радоје Рогановић*. - Луча, VI/1899, бр. 3/4, стр. 182-183.
Некролог.
4. *Радоје Рогановић*. - Наше доба, XV/1899, бр. 32.
Некролог.
5. *Радоје Рогановић*. - Њива, II/1899, бр. 19, стр. 299.
Некролог.

6. *Радоје Рогановић*. - Просвјета, XI/1899, бр. 4, стр. 200.
Некролог.
7. *Радоје Рогановић*. - Србадија, II/1899, бр. 34.
Некролог.
8. *Радоје Рогановић*. - Србин, I/1899, бр. 12.
Некролог.

МИЛИЈА СТАНИЋ

(Уп.: ПОРТРЕТИ II, стр. 241-301; ПОРТРЕТИ IV, стр. 305-308)

I

1. ВЕЗИЉА, роман- Београд, Научна књига, 1998, 102 стр.
2. ЛИНГВИСТИЧКИ ЛИСТИЋИ, Никшић: ИТП "Унирекс", 1993, стр. 195.
3. ИГРА НА МЕСЕЧИНИ, роман о једном псу, Нови Сад - Београд: Друштво пријатеља Крње Јеле, Футура публикација, Нови Сад, 1996, 182 стр.

II

1. *О неким појавама у говорима Дурмиторског краја и у Вукову језику*.- Дурмиторски зборник, бр. 1. На извору Вукова језика, Титоград, 1991, стр. 35-39.
2. *Његош у очима других*.- Београдско школство, 1991, бр. 403, 19. децембра, стр. 19.
3. *Мудро јагње, басна*.- Змај, Београд, 1992, март, бр.3, стр. 7-8.
4. *Моћ и домети васпитања*.- Просвјетни преглед, Београд, 1992, март, бр. 203, стр. 7-8.
5. *На врховима мудрости*.- Просвјетни преглед, 17. март 1992, стр. 11.
6. *Могућно и немогуће*. рубрика "Занимљива граматика".- Политика, 10. априла 1992, стр. 16.
7. *Имена цркава и манастира*.- Политика, 12. априла 1992, стр. 15.
8. *Гроцка и Рашка*.- Политика, 14. априла 1992, стр. 16.
9. *Употреба црте и цртице*.- Политика, 16. априла 1992, стр. 14.
10. *Остарети и остарати*.- Политика, 18. априла 1992, стр. 18.
11. *Јуче увече, сјутра ујутро*.- Политика, 22. априла 1992, стр. 16.
12. *Педесет људи ради*.- Политика, 27. априла, 1992, стр. 10.
13. *Братов и братовљев*.- Политика, 17. маја 1992, стр. 14.
14. *Реч која задаје муку*.- Политика 31. маја 1992, стр. 14.
15. *Поглед са Ловћена*.- Просвјетни преглед, 6. октобра 1992, стр. 11.
16. *Шта је синтакса*.- Политика (за дјецу), 16. јул 1992.
17. *У "Вечерњим новостима" (Београд) од 18. јануара 1993, на страни 18, под насловом "Зашто беже од српског" има и текста М. Станића (при крају чланка)*.
18. *Милош Обилић*.- Просветни преглед (Педагошка пракса), фебруар 1993, бр. 231, стр. 4.
19. *Неговање културе језика*.- Просветни поглед (Педагошка пракса), фебруар 1993, бр. 232, стр. 1-2.

20. *О "Босанском језику"*. - Просветни поглед, 9-16. март 1993, стр. 1-2.
21. *Мачеве у корице*. - У "Вечерњим новостима" од 8. јуна 1994. На страни културе и књижевности има и Станићевог текста.
22. *Еписке народне песме Србије и Црне Горе 1912-1918*. - У: "Еписке народне песме Србије и Црне Горе 1912-1918" Мирка Добричанина, Београд, 1994, стр. 327-328.
23. *Невоље са језиком*. - Просветни преглед, 11. децембар 1996, бр. 195(38).
24. *Куда иде српски језик*. - Просветни поглед, 16. априла 1997, Педагошка пракса, бр. 342, стр. [1]-2.
25. *Спорни голови*. - Политика, 25. априла 1997, стр. 12.
26. *Знаменита 1847. година*. - Просветни преглед, 21. маја 1997. Педагошка пракса, бр. 345, стр. [1]-2.
27. *Жена се не жени*. - Енигма, Београд, 17. јун 1997, стр. 49.
28. *Мисице*. - Енигма, 1. јул 1997, стр. 49.
29. *Као око у глави*. - Енигма, 15. јул 1997, стр. 49.
30. *Спасавати и спашавати*. - Енигма, 29. јул 1997, стр. 49.
31. *Ма да и мада*. - Енигма, 29. јул 1997, стр. 49.
32. *Паукова мрежа*. - Енигма, 12. август 1997, стр. 49.
33. *Језичке замке*. - Енигма, 12. август 1997, стр. 49.
34. *Језик за све људе*. - Енигма, 26. август 1997, стр. 49.
35. *Случај речи "медиј"*. - Просветни поглед, 1. октобар 1997, Педагошка пракса, бр. 35252, стр. 3.
36. *Укратко*. - Политика, 7. новембра 1997, стр. 12.
37. *Нови роман*. - Просветни преглед, 12. новембра 1997, стр. 11.
38. *Лингвистички чистунац*. - Никшићке новине, 26. новембра 1997, стр. 24-25. Интервју Р. Мићуновића, добар дио текста је М. Станића.
39. *Свако има право да говори како га је мајка научила*. - Никшићке новине, бр. 1224, 11. децембра 1997, стр. 6.
40. *Ситнице, али без значаја*. - Просветни преглед, 11. марта 1998; Педагошка пракса.
41. *Књига о Скерлићу*. - Просветни преглед, 23. септембра 1998, стр. 13.
42. *Крупна ситница*. - Просветни преглед, 7. октобар 1998; Педагошка пракса.
43. *Мој речник према Вуковом*. - Просветни преглед, 4. новембра 1998; Педагошка пракса, стр. 6-7.
44. *Нова књига о Дурмитору*. - Никшићке новине, 26. новембра 1998, стр. 24.
45. *Поздрав ускоцима*. - Два вијека Ускока. Београд, Стручна књига, 1998; приредио Саво Микић; стр. 87-88.
46. *Присећања*. - У: *Личност и дјело академика Јована Вуковића [Зборник]*, Београд, Стручна књига, 1998, стр. 107-110.

 NACIONALNA
 BIBLIOTEKA
 CRNE GORE ĐURĐE
 ПРИКАЗИ
 CRNOJEVIĆ

1. *Ново Томић: Лингвистички листићи Милије Станића*. - Вечерње новости, 19. априла 1993; "Вечни ланац језика".

2. *Биљана Вукмановић-Мојсиловић: О неким семантичким променама у романима црногорског залеђа.*- Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVII, Нови Сад, стр. 157-165.
Чланак написан на основу Станићевог “Ускочког говора”.
3. *Миодраг Јовановић: Ускочки говор у монографији Милије Станића.*- Дурмиторски зборник, Жабљак, 1997, бр. 2, стр. 81-89.
4. *Упорна жена.*- Вечерње новости, 18. V, 1992, стр. 26.
Приказ књиге “Везиља” М. Станића.

ДР ЈОСИП СЛАДЕ (1828-1911)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 117-121)

1. MILIĆ, Božidar: *Dr Josip Slade Šilović.*- U: Istraživanja. Monografija posvećena 15-godišnjici [Građevinskog] fakulteta, Podgorica, 1995, str. 303-305.

ЈОВАН СУНДЕЧИЋ (1825-1900)

(Уп.: ПОРТРЕТИ, стр. 19-101; ПОРТРЕТИ III, стр. 445-446; ПОРТРЕТИ IV, стр. 308-309)

III

1. *Јован Сундечић.*- Бранково коло, VI/1900, бр. 29/30, стр. 958; бр. 41, стр. 1296-1297.
Некролог.
2. *Јован Сундечић.*- Гласник православне далматинско-истарске епархије, VIII/1900, бр. 2, стр. 116.
Некролог.
3. *Јован Сундечић.*- Голуб, XXII/1900, бр. 13, стр. 203.
Некролог.
4. *Јован Сундечић.*- Дубровник, IX/1900, бр. 29.
Некролог.
5. *Јован Сундечић.*- Женски свет, XV/1900, бр. 8, стр. 128.
Некролог.
6. *Јован Сундечић.*- Зора, V/1900, бр. 7, стр. 266.
Некролог.
7. *Јован Сундечић.*- Летопис Матице српске, LXXIII/1900, бр. 204, стр. 384-385.
Некролог.
8. *Јован Сундечић.*- Луча, VI/1900, бр. 5, стр. 404.
Некролог.
9. *Јован Сундечић.*- Народно коло, II/1900, бр. 29.
Некролог.
10. *Јован Сундечић.*- Народности, IV/1900, бр. 54, стр. 301.
Некролог.
11. *Јован Сундечић.*- Родољуб, I/1900, бр. 27.
Некролог.
12. *Јован Сундечић.*- Садашњост, XVII/1900, бр. 28.
Некролог.

13. *Јован Сундечић*. - Споменик, VIII/1900, бр. 8/9, стр. 140.
Некролог.
14. *Јован Сундечић*. - Србадија, III/1900, бр. 46.
Некролог.
15. *Јован Сундечић*. - Српски вјесник, IV/1900, бр. 29, стр. 1.
Некролог.
16. *Јован Сундечић*. - Српски глас, XXI/1900, бр. 27.
Некролог.
17. *Јован Сундечић*. - Српски сион, X/1900, бр. 28, стр. 547.
Некролог.
18. *Јован Сундечић*. - Цариградски гласник, VI/1900, бр. 30.
Некролог.
19. *Јован Сундечић*. - Школски вјесник, VII/1900, бр. 8, стр. 617-620.
Некролог.
20. **МАРТИНОВИЋ**, Душан Ј.: *Одговор на пјесму далматинску што је спјевана против попа Јова Сундечића. Спјевао Саво Матов Мартиновић (1806-1896)*. - Библиографски вјесник, XXV/1996, бр. 1/2, стр. 117-119.

РОБЕРТ ТОЛИНГЕР (1859-1911)

(Уп.: ПОРТРЕТИ III, стр. 7-39; ПОРТРЕТИ IV, стр. 309.)

III

1. *Роберт Толинггер*. - Банаћанин, II/1911, бр. 11, стр. 192-193.
Некролог.
2. *Роберт Толинггер*. - Браник, XXVII/1911, бр. 41.
Некролог.
3. *Роберт Толинггер*. - Глас Црногорца, XL/1911, бр. 10, стр. [1].
Некролог.
4. *Роберт Толинггер*. - Дан, I/1911, бр. 1/2, стр. 137.
Некролог.
5. *Роберт Толинггер*. - Женски свет, XXVI/1911, бр. 4, стр. 94.
Некролог.
6. *Роберт Толинггер*. - Занатлиски савез, XIV/1911, бр. 41, стр. 3.
Некролог.
7. *Роберт Толинггер*. - Слога, VII/1911, бр. 10, стр. 3.
Некролог.
8. *Роберт Толинггер*. - Споменак, XIX/1911, бр. 3, стр. 44.
Некролог.
9. *Роберт Толинггер*. - Српске новине, LXXVIII/1911, бр. 42, стр. 3.
Некролог.

ВУКОМАН К. ЦАКОВИЋ (1905-1991)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 223-242)

1. *Одраз црногорске стварности у сликама "Горски вијенац"*. - Просвјетни рад, XIX/1970, бр. 7, 1. IV, стр. 4-5.
2. *Македонци у гимназијама Краљевине Југославије*. - Просвјетни рад, 1977, бр. 13, 1. IX, стр. 12.

3. *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд: Стручна књига, 1993, стр. 252.
4. *У спомен Вукомана Џаковића*. Друго измењено и допуњено издање, Београд, 1994, 295 стр.; 24 цм.

ВЕЉКО ШАКОТИЋ

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 267-279)

II

1. КУЛТУРНО-УМЈЕТНИЧКО ДРУШТВО ЗАХУМЉЕ (прилози за монографију), Никшић, 1998, 175 стр.; 24 цм. Коаутор Милорад Ђукановић.
2. *Бекица Шобајић зачетник и организатор позоришног живота у Никшићу*.- Побједа, Титоград. XI/1954, бр. 2, стр. 5.
Поводом 70. годишњице никшићке сцене.
3. *Прва никшићка штампарија и листови "Невесинье" (1898-1899) и "Оногошт" (1899-1900)*.- У: НЕВЕСИЊЕ лист за политику и књижевност 1898-1899. ОНОГОШТ, лист за политику и књижевност 1899-1900. Никшић, 6. мај 1998, стр. [6 вел. формат].
4. *Први никшићки листови и штампарије*.- Никшићке новине, XXXI/1998, бр. 1228, 12. II, стр. 16-17; 1229, 26. II, 20-21; 1230, 12. III, 22-23; 1231, 26. III, 22-23; 1232, 9. IV, 22-23; 1233, 23. IV, 22-23; 1234, 6. V, 58-59; 1235, 21. V, 26-27; 1236, 4. VI, 26-27; 1237, 18. VI, 20-21; 1238, 9. VII, 20-21.

III

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Шобајић Максим*.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, [Никшић], 1998, стр. 170.

БЕКИЦА М. ШОБАЈИЋ (1852-1930)

(Уп. ПОРТРЕТИ V, стр. 98-106)

III

1. СТОЈОВИЋ, Милан-Баћовић, Чедомир: *Шобајић Бекица*.- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998. Лексикон са библиографијом књига и брошура штампаних и издатих у Никшићу, (Никшић), 1998, стр. 171.
2. ШАКОТИЋ, Вељко: *Бекица Шобајић зачетник и организатор позоришног живота у Никшићу*.- Побједа, Титоград, XI/1954, бр. 2, стр. 5.
Поводом 70-годишњице сценске умјетности у Никшићу.

ИЛИЈА Ш. ШОБАЈИЋ (1876-1953)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 107-117)

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

1. КНЕЖЕВИЋ, Гојко: *Дјела Илије Шобајића*.- Побједа, LV/1999, бр. 12140, 30. IX, стр. [24]. Потпис: Г. К.
Изложба у Дворцу Краља Николе у Никшићу.

2. НИКЧЕВИЋ, Наташа: *Мапа цртежа Илије Шобајића и изложба из фонда Галерије Николе I.*- Побједа, LV/1999, бр. 12177, 6. XI, стр. [24]. Потпис: Н. Н.
3. МАТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Илија Шобајић (1876-1953). Уз четрдесетогодишњицу смрти.*- Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 14, Подгорица, 1995, стр. 227-240.

МАКСИМ М. ШОБАЈИЋ (1836-1917)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 85-97)

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Шобајић Максим.*- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, (Никшић), 1998, стр. 171.

ПЕТАР ШОБАЈИЋ (1891-1957)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 132-140)

1. НИКШИЋ - Оногшт.- Београд, 1938, 145 стр.; 24 цм.
Репринг издање 1995. Јавног предузећа за информативну дјелатност.- Никшић.
2. БЈЕЛОПАВЛИЋИ И ПЈЕШИВЦИ.- Подгорица, СИД, 1996, 208 стр.
Фототипско издање.
3. МАТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Петар Шобајић (1891-1957).*- Историјски записи, 1994, бр. 1/2, стр. 175-184.
4. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Шобајић Петар.*- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, (Никшић), 1998, стр. 172

СИМО П. ШОБАЈИЋ (1878-1916)

(Уп.: ПОРТРЕТИ V, стр. 118-131)

1. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Шобајић Симо.*- У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, (Никшић), 1998, стр. 172.

ДР РАДИВОЈЕ К. ШУКОВИЋ

(Уп.: ПОРТРЕТИ VI, стр. 280-306)

II

1. *Могућности за постизање стандарда образовања.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 1/2, 1. и 15. I стр. 1-2.
2. *Усвојен нови закон о финансирању образовања.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 4/5, 15. II-1. III, стр. 1.
На сједници Скупштине Црне Горе од 14. II 1967.
3. *Основа Републички педагошки савјет.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 6, 15. III, стр. 3. Потпис: Р.Ш.

4. *Стручни испит наставног особља регулисан посебним законом.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 13, 1. VII, стр. 3. Потпис: Р.Ш.
5. *Прва генерација оправдала повјерење.*- Просвјетни рад, XIV/1967, бр. 18, 15. XI, стр. 1-2.
Поводом 20 година Више педагошке школе у Никшићу.
6. *Предложени систем еластичнији од постојећег.*- Просвјетни рад, XVIII/1968, бр. 12, 15. VI, стр. 3.
Поводом теза о развоју и усавршавању система образовања и васпитања СФР Југославије.
7. *Међурепубличка сарадња - битна претпоставка реформе средњег образовања.*- Просвјетни рад, XXII/1972, бр. 11/12, 1. и 15. VI, стр. 5.
8. *Уџбеници у програмима развоја васпитно-образовне дјелатности.*- Просвјетни рад, XXII/1972, бр. 20, 1. XII, стр. 3.
9. *Усвојен план издавања уџбеника.*- Просвјетни рад, 1993, бр. 4, стр.11.
Потпис: Р.Ш.
10. *Учитељска школа у Херцег-Новом, Подгорица, 1997, стр. 45-65.*
11. *Развијање и размјена образовних иновација.*- Просвјетни рад, 1974, бр. 7, 1. IV, стр. 3.
12. *Подстрек за рад давали су нам позитивна оцјена о листу.*- Просвјетни рад, 1974, бр. 20, 15. XII, стр. 3.
О уређивању "Просвјетног рада".
13. *Реформе образовања и самоуправљање ученика и студената.*- Просвјетни рад, 1976, бр. 9, 1. V, стр. 2.
14. *Снабдјеვენост школа уџбеницима зависи од степена организованости сарадње између издавача, дистрибутера и школа.*- Просвјетни рад, 1978, бр. 13, 1. IX, стр. 1.
15. *Издавачки планови се остварују.*- Просвјетни рад, 1980, бр. 19, 1. XII, стр. 3.
Са сједнице Издавачког савјета и редакција Завода за школство Црне Горе.
16. *Укључивање ученика у ваннаставне активности.*- Просвјетни рад, 1981, бр. 4, 15. II, стр. 9. Потпис: Р.Ш.
У подгоричким основним школама.
17. *Концизне антонације значајних прилога.*- Просвјетни рад, 1981, бр. 6, 15. III, стр. 11.
О Библиографији "Учитељска искра 1921-1928" Рада Вуковића.
18. *Напоран сакупљачки и истраживачки рад.*- Просвјетни рад, 1983, бр. 16, 15. X, стр. 11.
Приказ књиге "Портрети" Душана Мартиновића.
19. *Припреме за XII конгрес Савеза славистичких друштава Југославије.*- Просвјетни рад, 1988, бр. 12, 15. VI, стр. 4.
О припреми Предсједништва Друштва за српскохрватски језик и књижевност Црне Горе.
20. *Користан и неопходан привутић (Момир Секулић: "На извориштима језика").*- Никшић: Универзитетска издавачка кућа, 1988).- Просвјетни рад, 1988, бр. 19, 28. XI, стр. 11.
Приказ.
21. *О сарадницима "Просвјетног рада".*- Просвјетни рад, 1994, бр. 3-4, 15. IV, стр. 13.

Поводом 45. годишњице излажења листа.

22. *Пут истакнуте личности нашег доба. (Књижевни рад Вукомана Џаковића).*- У: У спомен Вукоману Џаковићу. Друго измењено и допуњено издање, Београд, 1994, стр. 271-275.
23. *Никад није било лако - али је било изазовно.*- Просвјетни рад, 1994, Јубиларни број 1, 15. II, стр. 18.
На неколико питања Редакције одговара Р. Шуковић.
24. *Михаило Вукчевић: О Марку Миљанову. Културно-просвјетна заједница Подгорице 1996.*- Библиографски вјесник, Цетиње, XXV/1996, бр. 3, стр. 163-165.
25. *Црно насеље-ново дјело из књижевне заоставштине Трифуна Ђукића.*- Библиографски вјесник, XXVI/1997, бр. 1-2, стр. 176-178.
26. *Милорад Миловић: Монографске публикације 1981-1985. Цетиње, 1996.*- Библиографски вјесник, XXVI/1997, бр. 3, стр. 191-192.
27. *Сто двадесет пет година новинарства и педесет година Удружења новинара Црне Горе, Подгорица, 1996.*- Библиографски вјесник, XXVI/1997, бр. 3, стр. 204-206.
28. *Уклети лелејски простор. Крсто Пижурица: Трагедија и тријумф. О Лелејској гори Михаила Лалића, Подгорица, 1996.*- Стварање, 1997, бр. 1-5, стр. 195-203.
29. *Милош Старовлах-Драго Бољевић-Крсто Лековић: Републички завод за унапређивање школства, Подгорица, 1997.*- Библиографски вјесник, XXVII/1998, бр. 2/3, стр. 202-203.
30. *Или Куч - роман Стевана Дучића, Подгорица 1996.*- Библиографски вјесник, XXVIII/1998, бр. 2/3, стр. 204-205.
31. *Душан Ј. Мартиновић. Саво Матов Мартиновић (1806-1896). Цетиње, 1996.*- Библиографски вјесник, XXVIII/1998, бр. 2/3, стр. 206-207.
32. *Ревија "Данас" и "Просвјетни рад".*- Просвјетни рад, Јубиларни број, 15. јануар 1999, стр. 17; 15. II, стр. 12.

III

1. АНОНИМ: *Поводом јубилеја "Просвјетног рада" Управни одбор НИУ "Просвјетни рад" је одлучио да се појединцима и колективима додијеле награде.*- Просвјетни рад, 1999, 15. II, стр. 5.
Међу награђенима и Р. Шуковић.
2. BALTIC, Svetozar: *Rad literarne družine "Risto Ratković" u Bijelom Polju-Polet, Zagreb, 1956, br. 5, str. 503.*
Садржи оцјену проф. Шуковића о раду литерарне дружине.
3. ЂУКИЋ, Радован: *Теме из историје, теорије и методике предмета.*- Просвјетни рад, 1997, бр. 15. II, стр. 1.
Са семинара за наставнике и професоре у Бару. Са оснивачке скупштине Друштва за српскохрватски језик и књижевност, за чијег је председника изабран Р. Шуковић.
4. ЖИВАНОВИЋ, Живан С.: *Књижевно-историјска обрада црногорски алманаха' и календара.*- Радивоје Шуковић: Црногорски алманаси и

- календари 1835-1914. Цетиње 1980.- Књижевност и језик, 1983, бр. 4, стр. 339-341.
5. ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.: *Велики илустровани календар "Бока" и његова мисија*.- Бока, 1978, бр. 10, стр. 81-93.
 6. ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.: *Први књижевни часопис међу Бокелјима*.- Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, 1980, 12, стр. 323-343. Summary.
И о радовима Р. Шуковића.
 7. ЛУКЕТИЋ, Мирослав: *Периодика Боке Которске 1844-1894*.- Бока, 1984, бр. 15/16, стр. 327-405.
 8. МАРКОВИЋ, Марко: *Др Душан Мартиновић, Портрети VI. Централна народна библиотека Републике Црне Горе "Ђурђе Црнојевић"*.- Библиографски вјесник, 1997, бр. 9, стр. 206-207.
И о Р. Шуковићу, чија је библиографија објављена у књизи Д. Мартиновића.
 9. МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.: *Прилог библиографији радова професора и ученика Цетињске гимназије од 1945-1970. године*.- Годишњак Цетињске гимназије, II, 1970, стр. 231-244.
И о радовима Р. Шуковића /стр. 241.
 10. НИКЧЕВИЋ, Војислав: *Статус и проблеми црногорског језика*.- Doclea, 1994, бр. 2, стр. 36-47.
И о радовима Р. Шуковића.
 11. ОСТОЈИЋ, Радивоје: *Неопходна приснија сарадња*.- Просвјетни рад, 1982, бр. 12, 15. VI, стр. 8. Потпис: Р.О.
Интервју са Р. Шуковићем.
 12. ОСТОЈИЋ, Радивоје: *Превазиђени стереотипни облици рада*.- Просвјетни рад, 1989, бр. 3/4, стр. 5.
О Скупштини Друштва за српскохрватски језик и књижевност, одржаној на Цетињу и о Р. Шуковићу, предсједнику Друштва.
 13. ПЕЈОВИЋ, Ђоко: *Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918-1941, Цетиње 1982*.
С позивом на радове Р. Шуковића на стр. 97. и 149.
 14. ПИЖУРИЦА, Крсто Р.: *Радивоје Шуковић-тиха упорност*.- У: Књижевне теме (Студије, есеји, портрети), Подгорица, 1998, стр. 390-398.
 15. *Радивоје Шуковић*.- Просвјетни рад, 1999, 15. јануар, стр. 6. Јубиларни број. Са фотографијом.
 16. *Радивоје Шуковић*.- У: Петар Кривокапић-др Новак Јовановић, Библиографија Просвјетног рада 1967-1997, књ. II, Подгорица, 1999, стр. 814. Са фотографијом.
 17. *Радивоје Шуковић*.- У: Добитници награде "Октоих", Подгорица, 1999, стр. 27. Са фотографијом.
 18. РАЦКОВИЋ, Никола: *О себи и нама. Др Радивоје Шуковић, др Душан Мартиновић: Црногорска библиографија, Том III. Централна народна библиотека "Ђурђе Црнојевић"*.- Побједа, LIV/1997, бр. 11507, 25. XII, стр. 11.
 19. СТАРОВЛАХ Милош, Драго Бољевић, Крсто Лековић: *Радивоје Шуковић*.-

- У: Републички завод за унапређивање школства (монографија), Подгорица, 1997, стр. 220.
20. СТОЈОВИЋ, Милан-БАЋОВИЋ, Чедомир: *Шуковић Радивоје*. - У: Књиге и писци Никшића 1898-1998, Никшић, 1998, стр. 173.
21. ЧАЂЕНОВИЋ, Јован: *Црногорска библиографија 1494-1994. Том III, књ. 7. Аутори Радивоје Шуковић и Душан Мартиновић*. - Библиографски вјесник, 1978, бр. 1, стр. 211-212.

Регистри

(Саставила Миленија Врачар)

Регистар аутора

- А**ноним – 39, 63-65, 84, 105, 150, 151, 175, 235, 251, 257, 292, 303
Августин (Никитин), архимандрит – 281
Агатановић Радослав – 14, 22
Адамовић Драгослав – 158, 175
Александрова Н. – 285
Амфилохије [Радовић], митрополит црногорски – 283
Анђелић Магдалена – 22
Аранитовић Добрило – 259, 263
Ацић М. – 283
Ацић Милован М. – 231
Ашанин Мијајло – 49, 50, 66
- Б.** Б. – 65
Бабић Бранко – 261
Бакић Љубомир А. – 65
Бакић Миле – 293
Балтић Светозар – 303
Баљевић-Стефановић Јован – 8, 12-16, 18, 20, 22
Банић Б. – 214
Бантышев А. – 280
Баренбаум И. Е. – 281, 285
Батрићевић Ђуро – 254, 292
Баћовић Чедомир – 108, 152, 252, 258, 260, 261, 265, 300, 301, 305
Беркуљан Загорка – 106
Бећир Јово М. – 261
Бећировић Радован – 54
Благојевић Обрен – 95, 106, 255
Блонска М. – 282
Богдановић С. Б. – 168
Богвић Љ. – 216, 218, 219
Божовић Миро – 48, 49
Бојанић М. – 257
Бојић Лазар – 13, 14, 22
Бојовић Јован Р. – 251, 286
- Бољевић Драго – 304
Бор К. – 283
Борисављевић Душан – 103
Боровић Гордана – 251
Бошковић Блаж – 264
Бошковић Мило – 252
Бошковић Милорад – 257
Брновић Душан – 151
Булатовић-Ибријски Љубомир А. – 81-84
Бумбаширевић Живојин – 98
- В**асић Милан – 25
Велимировић Душан – 65
Веселиновић Рајко Ј. – 18, 23
Вешовић Радомир – 62, 63
Вешовић Радослав-Јагош Б. – 16, 23, 251, 252
Видовић В. – 170
Вичевић Весна – 224, 235, 236
Владимиров Ј.И. – 279
Влатковић М. – 212, 213
Влаховић Петар – 260, 263, 293, 294
Војиновић Драгица – 223, 226, 236, 237
Врбица Блажо С. – 121-134
Вујисић Љ. – 217
Вујовић Гордана – 283
Вујовић-Узелац Олга – 239, 240
Вујотић Војо – 23
Вукелић Милан – 236
Вукић Предраг – 26, 28, 36, 39
Вукић Светозар – 65
Вукмановић Саво – 253
Вуковић Божо – 54, 65
Вуковић-Максимовић Милосава – 106
Вуковић Миодраг – 257

- Вуковић Мироје – 294
 Вуковић Чедо – 18, 22, 24, 257
 Вукотић Д. П. – 279
 Вукотић Драгутин – 87, 89, 98, 106
 Вукотић Јанко – 65
 Вуксан Душан Д. – 27, 41, 65
 Вукчевић Душан П. – 294
 Вукчевић Митар С. – 65
 Вулековић-Бољевић Војислав – 183, 187, 188, 192, 203, 207, 226, 228-235, 237
 Вулетић Саво П. – 65, 253, 261
 Вуловић Милан К. – 224, 231, 236, 237
 Вучак Раде – 236
 Вучковић Никола – 14, 23
 Вучковић Славица – 264, 265
 Вучуровић В. – 236
- Г** ађански Б. – 105
 Галенчанка Г. Ј. – 281
 Гановић Р. – 222
 Гвозденовић Милан П. – 254, 255
 Гвозденовић Мирко П. – 180, 181
 Гершковић Лео – 106
 Гледић Д. – 215, 216, 218
 Глигорић Светозар – 106
 Глухов А. Г. – 287
 Голеченко Г. Ј. – 279, 281
 Грбић Д. – 283, 286, 287
 Грбић Радивоје – 98
 Гречанинова В. С. – 285
 Грчић Р. – 218, 222
 Губерина Раде – 66
- Д**. – 262
 Д. В. – 66
 Давидовић Душан – 207
 Дамјановић Александар – 150
 Дамјановић Милица – 179, 181
 Дамјановић Н. – 222
 Дашић Миомир – 227, 228, 236, 251, 262
- Делетић Ратко – 252
 Демајо М. – 174, 175, 214, 216
 Димитријевић Стеван – 15, 23
 Динерштейн Е. А. – 283
 Добрашиновић Голуб – 23
 Драганић Вера – 98
 Драговић Живко – 39
 Драговић Константин П. – 66
 Драговић Марко – 12-16, 18, 20, 22-24
 Драговић Милија – 66
 Драшковић Александар – 111, 264
 Драшковић Чедомир – 151, 257, 264, 281, 285, 286
- Ђ**ерић Василије – 15, 23
 Ђерковић Вукале – 236, 294
 Ђилас Милован – 61, 62, 66
 Ђоковић Милојко П. – 290
 Ђорђевић Владан – 15, 23
 Ђорђевић Ж. – 222
 Ђорђевић Слободан – 98
 Ђукановић Гојко – 243
 Ђукановић Милорад – 300
 Ђукановић С. – 280
 Ђукић Радован – 236, 303
 Ђукић Трифун – 81, 84
 Ђурановић Петар – 106
 Ђурашковић Лидија – 207
 Ђурашковић Луција – 236
 Ђуричковић Бошко – 178, 181
 Ђуришић Митар – 43
 Ђурковић Живко – 292
 Ђуровић Вл. – 104
 Ђуровић Жарко – 263
 Ђуровић Лада – 236
 Ђуровић Нада – 213
 Ђуровић Ратко – 62, 66
- Ђ**улић М. П. – 279, 287
 Ђуковић Благота – 257
 Ђурђевић Јован – 7, 15, 23, 252

Жгурић М. – 172-174, 218
Жгурић-Христић М. – 174, 215, 218
Живановић Ж. – 218
Живановић Живан – 303
Живковић Н. – 171-175, 214, 215, 221, 222

Зн. – 84

Замуровић Д. – 169
Зеленика Милан И. – 115, 116
Зеленская В. – 220
Златичанин Илија Н. – 258
Злоковић Игњатије – 185, 188, 193-207, 236
Злоковић Максим – 228, 229, 236, 237
Зубер Никола Н. – 254

Иванишевић О. – 172-174, 214, 218, 222

Иванишевић-Миловановић О. – 173-175, 215, 218
Иванковић Петар – 66
Иванов В. Н. – 286
Иванова Ј. Б. – 294
Ивановић Васко – 164, 175
Ивановић Драгиша М. – 106, 144, 148, 151
Ивановић Крсто – 14
Ивић Алекса – 14, 16, 23
Ивошевић Василије Ј. – 258, 304
Иоффе Э. – 279

Ј.Г. – 257

Јаблан Борислав – 175
Јаблан Радован – 106
Јелић Радош – 50, 66
Јерговић Филип – 31-34, 36-39
Јовановић Борислав – 266
Јовановић Јагош – 259
Јовановић Новак – 261, 304
Јовановић Р. – 222
Јовићевић Андрија П. – 259, 260

Јовићевић Владимир – 259
Јовицки Г. – 214
Јововић Д. – 215, 216, 219, 222
Јововић Пантелија – 66, 254, 265

Каваја Марко – 66

Кадић Б. – 257
Калабић Бранко – 151
Калезић Слободан – 292
Каназир Душан Т. – 162-164, 171, 173, 176, 214, 215, 217, 218, 221, 222
Кањух Владимир – 98
Капетановић С. – 283, 284, 286
Карасјов В. – 294
Караџић Бранко – 176, 211
Касаповић Ј. – 217, 218, 221
Кахн Марк – 172, 215
Кери Џојс – 262
Киларова Ј. – 278
Килибарда Гојко М. – 106, 141, 151
Кирић Марија – 176
Кнежевић З.А. – 171
Кнежевић Гојко – 300
Ковачевић Бранислав – 259, 265, 290, 292, 294
Кавијанић Ристо – 18, 22, 24, 184, 185, 187-190, 207, 228
Колосова В. – 282
Колосова В. П. – 279
Кондратов С.А. – 288
Копривица Бранко – 66, 106, 143, 151, 266
Копривица Јован – 260
Кораћ Б. – 218, 220, 221
Кордић Миле – 49, 50, 62, 66, 254
Костић Васко – 207, 237
Костић Димитрије-Мита – 14, 16, 23
Костић Душан – 207
Костић В. Ю. – 11-13, 23
Краљ Мило – 257, 265
Кратов А. – 279

Кривокапић Бајо – 244-248
Кривокапић Бранко – 242
Кривокапић Петар – 261, 304
Крунић А. – 115
Кустудија Иван – 290

Л. – 67

Л.К. – 279
Лабынцев Ю. А. – 279, 285
Лазаревић Спасоје Ш. – 60, 67
Лакић Зоран – 106, 141, 151
Лалић Михаило – 67
Ласунский О.Г. – 283
Латковић В. – 109
Лебедев П. – 279
Левочкин И. В. – 279
Лекић Данило – 261
Лековић Крсто – 304
Лековић Марко – 34, 40
Ленский Б.В. – 279, 285, 286
Лесковац Милош – 67
Лукетић Мирослав – 252, 263, 304
Лукић Василије – 27, 84, 237
Лукьяненко В.И. – 282

М.Ј. – 67

Магарашевић Милета – 98
Макариј (Вестернныков), архима-
ндрит – 283
Максимовић Миодраг – 176
Малиновский М. – 283
Малишић Весна – 176
Мано-Зиси К. – 267
Маријановић Ђорђије – 63
Маринковић Боривоје – 18-20, 24
Маринковић Д.В. – 172, 173, 214,
215, 218, 221, 222
Маринковић Ј.Н. – 215, 218
Марковић Весна – 259
Марковић Марко – 263, 304
Маровић Бранислав – 237
Мартиновић Алекса Вуков – 46, 67
Мартиновић Душан Ј. – 22, 26-28,

36, 40, 41, 48, 67, 84, 88, 97, 106,
109, 117, 135, 144, 151, 157, 166,
176, 181, 191, 209, 234, 243, 253,
257, 259, 260-264, 266, 280, 282-
286, 288-294, 299, 301

Мартиновић Ј. – 172-174

Мартиновић Јован – 164, 165

Мартиновић Јован В. – 210, 213-
222

Мартиновић Јово – 176

Мартиновић Митар Бошков – 48,
67

Мартиновић Мишо – 262

Мартиновић Наташа – 106, 176

Мартиновић Нико С. – 18, 20, 22,
24, 26, 40, 84, 151, 263

Мартиновић П.Н. – 214, 221, 222

Мартиновић Петар – 159, 160, 168-
174

Масловарић Вукић Р. – 68

Матић Миливој – 143, 151

Матковић Маја – 258

Мигонь К. – 280

Мијановић Б. – 284, 288

Мијушковић Владимир – 265

Миленковић Јб. – 214, 216, 217,
219, 220

Милеуснић Р. – 219

Милин Ј. – 214, 216

Милин Р. – 214

Милић Божидар – 266, 298

Миличић А.Ф. – 173, 215, 218

Миловановић О. – 218, 219, 222

Миловић Коста – 97, 106

Мыльников А.С. – 285

Милошевић Милош – 192, 291

Милошевић Павле – 251

Милошевић Радивоје – 63

Миљутиновић Коста – 207, 208

Миљанић Аким С. – 86, 88, 89, 92,
98-99, 107, 151

Миљанић Гојко – 107

Миљанић Ђорђије М. – 86, 88, 89,

- 92, 96, 99, 107, 151
 Миљанић Нико П. – 89, 103-105, 107
 Миљанић Новак Р. – 7, 21, 24, 67, 107, 143, 151, 266
 Миљанић Павле – 148-150
 Минић Вуксан – 50
 Минчић-Обрадовић К. – 283
 Мирковић Ђоко – 152, 237
 МИСУД – 67
 Митровић Митар – 102, 104, 107
 Митровић Михајло – 98
 Михаиловић Георгије – 17, 18, 21, 22, 24
 Михеева Г. В. – 288
 Мишић Александар – 176, 177
 Мишовић Милосав-Мишо – 62, 67
 Младеновић Д. – 218
 Моргенштерн И.Г. – 286
 Мушицки Б. – 174, 175, 216, 219
 Мушицки Лукијан – 17, 18, 21, 22
- Н.Ј.** – 67
 Накићеновић Сава – 182
 Недељковић Н. – 217, 218, 220, 221
 Немировски Евгениј Љвович – 267-278
 Никезић Г. – 216-222
 Николић В. – 217
 Никчевић Војислав – 304
 Никчевић Наташа – 301
 Никчевић Слободан – 107
- Обрадовић Никола М.** – 152
 Обрадовић Предраг – 294
 Оједа С.Р. – 213, 214
 Оно Н. – 214
 Остојић Радивоје – 304
 Ощенко Г. – 284
- Павић Д.** – 171-175, 214, 215, 221, 222
 Павић Милорад – 20, 24
 Павићевић Љубо – 30, 40
 Павловић Будимир – 254
 Павловић Јован – 289
 Павловић М. – 170, 171
 Пајовић С. – 217, 220, 221
 Пајовић С.Б. – 217, 218, 221
 Пан Г. – 214
 Пан З. – 214
 Пантић В. – 172-174, 215, 216, 218, 220
 Пантић Мирослав – 8
 Пасарић-Дубровчанин Ратко – 208
 Пасиновић Миленко – 208
 Пејовић Ђорђије-Ђоко Д. – 26, 30, 40, 231, 304
 Пејовић Снежана – 237
 Пековић С. – 217
 Перовић-Врбица Љубица – 114, 115
 Перовић Јован – 67
 Перовић Лазар Т. – 40
 Перовић Латинка – 294
 Перовић Милош Ј. – 97, 107
 Перовић Новица – 67
 Перовић Сретен – 262
 Петровић В. М. – 217, 218, 221
 Петровић Василије – 13, 15, 20, 22, 221
 Петровић С. – 214
 Петровић С.Л. – 215, 218
 Пешикан М. – 284
 Пешић Бранислав – 255
 Пижурица Крсто Р. – 304
 Писарић Љ. – 177
 Пишчевић Симеон – 16, 17, 21, 24
 Плећаш Б. – 216, 219, 222
 Поздеева И.В. – 287
 Полак Н. – 177
 Полексић Љубо Ј. – 68
 Поповъ Нил – 10, 14, 16, 24
 Поповић А. – 215, 216, 219, 222
 Поповић Борислав – 89, 103
 Поповић Душан – 150
 Поповић-Липовац Јован – 292

Поповић Павле – 68
Поповић-Петровић В. – 218
Поповић Росанда – 177
Пријовић Ђ. – 175
Прикелмајер Ђ. – 105
Протић Милорад – 177
Протић Михаило Ф. – 107
Пупин Михаило – 144, 148, 153-156

Радивојевић Д. – 170
Радичевић Филип – 15, 20, 25
Радојевић В. – 68
Радојевић Данило – 21, 24
Радојчић Никола – 17, 25
Радуловић Томо – 192, 193, 203, 208
Радусиновић Павле С. – 264, 294, 295
Раичевић Велиша – 68
Раичевић Милисав – 68
Рајковић Владо – 237
Рајнвајн Љубомир – 264
Ракочевић Новица – 46, 47, 49, 57, 60, 68, 111
Ранојевић Миодраг – 150
Растодер Шербо – 58, 68, 262
Рахманина И. – 285
Рацковић Никола – 20, 21, 24, 107, 152, 177, 237, 255, 264, 282, 304
Рачета Шпиро – 237
Рашовић Лазар – 68
Рашовић Марко – 262
Ремизова М. – 281
Ровински Павел Аполонович – 293
Ротковић Радослав – 258
Рувидић Рајко – 98
Русек Ј. – 282

С.Д. – 181
С.С. – 177
Савић Павле – 152
Саичић З.С. – 217, 218, 220, 221
Самарцић Милован Б. – 107

Самородов Б.П. – 289
Севастьянов А. – 284
Секуловић Г. – 281
Семеновкер Б.А. – 288
Симић-Сладић Д. – 171, 172
Сладић Г. – 170
Сладић-Симић Ђ. – 172, 214, 215, 221, 222
Соколова Ф. – 289
Спасић М. – 221
Спасић М.Б. – 217, 218, 220, 221
Спасић П.М. – 14, 22
Средановић Велизар – 108
Ст. М. – 177
Ставрић В. – 218, 222
Ставрић Владимир – 213
Стајић Васа – 10-12, 17, 25
Станић Милија – 296-298
Станковић В. – 222
Станојевић Влада – 107, 108
Станојевић Глигор – 25
Старовлах Милош – 289, 292, 304
Стиенский Радуле – 295
Стипанић Ернест – 208
Стојиљковић М. – 217
Стојковић Андрија Б. – 20, 25
Стојовић Милан – 108, 152, 252, 258, 260, 261, 265, 300, 301, 305
Стошич Н. – 220
Стругар Владо – 262
Сурмач Г. – 288
Сухоруков К.М. – 282

Тараканова О.Л. – 286
Тарасенко И.Н. – 282, 288
Томић Антун – 208
Томић Јован М. – 7, 16, 25
Томић Ново – 297
Томић Слободан-Бобан – 262
Томовић Слободан – 41, 252
Топчедовачки Милан – 164, 177
Тоскуева Т. – 287
Трифуновић Димитрије – 68

Троянкины С. П. – 287

Тетковић Јован П. – 68, 69
Тетковић Петар – 108

Угринов Оливера – 295
Уч. – 84

Федорицев В. – 280

Хајдуковић Момчило – 65
Хорват А. – 216-222
Хоурнац-Павловић М. – 171, 172, 214
Христић М. – 174, 215, 216, 219, 222
Хохлова О.Н. – 295

Царевић Милош В. – 116
Цвијовић Владета – 265, 290, 292
Церић Зоран – 180
Церовић Благоје – 108
Церовић Рајко – 258
Цихановић А. – 288

Чађеновић Јован – 258, 264, 305
Чамярьцки В. – 284
Чермељ Н. – 214, 216, 219
Чеховић С. – 222
Чулиновић Фердо – 69
Чурчић Лазо – 280, 282, 287, 289

Цаковић Вукоман К. – 299
Цуверовић Радисав – 291

Шакотић Вељко – 300
Шафарик Павел Јозеф – 17, 22
Швецова-Водка Г.И. – 284, 285
Шегрт Владо – 108
Шекуларац Божидар – 287, 288
Шеховић С. – 218
Шкеровић Никола П. – 69
Шкорић К. – 283

Шљивић Бранко – 88
Шљивић Бранко М. – 103
Шљивић Сретен – 152
Шоћ Перо – 22, 25, 84, 90, 91
Шувалов С.Г. – 284
Шуковић Радивоје К. – 226, 237, 284, 287, 301-303

Ю.В. – 287

Aguila M. C. – 214, 216, 219
Antunes-Rodrigues J. – 216, 219

Bacq Z.M. – 170, 171
Bartusch K. – 280
Boyd C. – 215

Cooper K.J. – 218
Csaplovics Johann – 25

Fischer P. – 170
Flint Sharles – 160

Heaney M. – 279, 281

Johnson B.C. – 215, 218
Johnson H.V. – 215, 218

Yu W. – 214

Krause F. – 280, 285

Lwin M.K. – 222

Martinovitch P.N. – 214, 215, 218
McCann S.M. – 213-215, 218
Moss R.L. – 213

Neney M. – 280
Nicholas J.S. – 170
Nickel H. – 287
Norris M. – 216

Radoyévitch S. – 105
Raney Helen M. – 172, 215
Rettory V. – 214
Röhling H. – 289

Samson W.K. – 216, 219
Sieclicki F. – 282
Simmons J.S.G. – 280, 283

Thomas Ch. – 278, 287

Valkovich G. – 215, 218
Vijayan E. – 213, 214

Winter Eduard – 9, 25

X_u R.K. – 214

Предметни именски регистар

Абрамовић Михаило – 184

Адамец Луј – 33

Алексић М. – 18

Апостоловић Јован – 20

Арсовић Павле – 209

Бакић Љубомир – 55

Балшићи – 80

Баљевић-Ђурковић Марија – 11, 17

Баљевић Стефан – 12

Баљевић-Стефановић Јован – 6-25

Бартош Милан – 161

Баталић Михаило – 133, 134

Батута Војин – 131

Беара Илија – 27

Бећир Јово – 50

Бизанти Павле – 8

Бизанти Трифун – 8

Бироли Пирцио – 113-115, 117

Бјеладиновић Михаило – 184

Бјелица Јевто – 93

Божовић Машан – 50

Бојовић Јован – 251

Бољевићи (племе) – 228

Бољевић-Вулековић (породица) – 227

Бољевић Руфим – 227

Бор Нилс – 143

Борозан Бранислав – 77

Брашковић Пантелија – 10

Брег Мате – 56

Бугарчић Милић – 99

Булатовић Андрија-Андро – 71

Булатовић Веко – 69

Булатовић Вуксан – 81

Булатовић-Ибријски Љубомир А. – 6, 71-73, 75-81, 84

Булатовић Мишко – 81

Булић Ђорђе – 123

Бумбаширевић Живојин – 102

Бурцевић Рифат – 89

Валас А. – 150

Варјачић Миленко – 122

Васојевић Никола – 65

Вебер фон Виктор – 50-52, 55

Вешовић Бранко – 69

Вешовић Велиша – 69

Вешовић Владислав-Влајко – 53, 65, 69

Вешовић Војислав – 70

Вешовић Војислав Р. – 70

Вешовић Вук В. – 70

Вешовић Вук Д. – 70

Вешовић Данило В. – 70

Вешовић Данило Д. – 70

Вешовић Данило Р. – 70

Вешовић Драгана Р. – 70

Вешовић Душан Р. – 53, 58, 62, 70

Вешовић Душанка В. – 70

Вешовић Јасна – 69

Вешовић-Косановић Даница – 47, 53, 70

Вешовић Лука П. – 69

Вешовић Миљан Вуков – 41

Вешовић Мирко – 41

Вешовић Младен Д. – 70

Вешовић Небојша – 69

Вешовић Новица – 51, 69

Вешовић Павић – 51, 69

Вешовић Павле – 69

Вешовић-Поповић Зорка Р. – 70

Вешовић Радомир Д. – 70

Вешовић Радомир Л. (генерал) – 6, 41-70, 251

Вешовић Радослав-Јагош – 41, 69,

Вешовић Сава Р. – 70

Вешовић-Станаћев Драгана – 70

Вешовић-Филиповић Десанка Р. –

70

Винковић Стјепан – 121
Витковић Гаврило – 11
Влаховић Росанда – 252
Волков (преводаилац) – 11
Воронцов М. И. – 15, 20
Врбица Блажо – 6
Врбица Блажо С. – 109-119
Врбица Божо – 113, 123, 132
Врбица Василија – 113-115, 121-126, 128-132
Врбица Ђуро М. – 119
Врбица-Кривокапић Стана – 111
Врбица Лабуд М. – 109
Врбица Мара – 113
Врбица Марко – 119
Врбица Машо Ђ. – 109, 111, 119
Врбица Михаило-Мило – 109
Врбица Стево Ђ. – 109, 119
Врчевић Стеван – 266
Врчевић Филип – 266
Вујачић Марко – 123
Вујовић Блажо – 238
Вујовић Веселин-Ине – 240
Вујовић-Вукић Љубица – 238
Вујовић Михаило – 97
Вујовић-Узелац Олга – 6, 238, 239
Вујошевић Драгић – 67
Вукићевић Милан – 252
Вукмановић Јован – 227, 252, 253
Вукмановић Саво – 253
Вуковић Војин – 185, 186
Вуковић Гавро – 41, 55
Вуковић Раде – 302
Вукотић Драгутин – 100, 102
Вукотић Ђуро – 91
Вукотић Јанко – 42-45, 50, 111, 113
Вукчевић Новак – 252
Вулековић-Бољевић Војислав – 5, 223-229, 235-237
Вулековић-Петрановић Милица – 223
Вулековић Саво – 223

Вулетић Саво П. – 65, 114, 254
Вулић Никола – 186
Вуловић Милан – 229
Вучетић Даница – 70
Вучетић Родољуб – 70
Вучинић Весна – 100
Вучинић Милутин – 49, 50

Гавриловић Драгутин – 116
Гарчевић Гојко – 101
Гвозденовић Анто – 178, 254
Гвозденовић Милан П. – 255
Гвозденовић Мирко П. – 6, 178-181
Гвозденовић Петар Р. – 178
Гилић Ново – 50
Глигорић Велибор – 161
Глигорић Светозар – 92, 139
Гојнић Лука – 45, 65, 114
Гошњак Иван – 117
Грбић Радивоје – 102
Гузина Војин – 161

Даковић Аким – 123
Даковић Гаврило – 123
Даковић Марко – 123, 124
Даковић Никола – 123
Дарвин Чарлс – 150
Дилпарић Драгиња – 210
Димић Милан – 89
Додер Урош – 91
Дожић Гаврило – 73, 75
Достјан Ирина – 251
Драганић М. – 213
Драганић Вера – 102
Драговићи (породица) – 157
Драговић Живко – 30
Драговић Марко – 12, 18, 255
Дракић Спасо – 93
Дрљевић Секула – 49, 59, 63, 67,
114
Дучић Нићифор – 255, 256

Баја Божо – 204
 Баја Иван – 94, 107, 157
 Борђевић Божидар – 99, 101
 Борђевић Слободан – 102
 Бука Сабов – 10
 Букановић Бојка – 262
 Букановић Војо – 89
 Букановић Мило – 131
 Бурановић Петар – 106
 Бурковић Дионисија – 12, 17
 Бурковић Ђурко – 11, 17
 Бурковић Михаило – 17
 Бурковић Никола – 93
 Буровић Видо – 68
 Буровић Ратко – 257, 258

Ердељановић Јован – 227

Живковић (генерал) – 43
 Живковић Панто – 133, 134
 Живковић Петар – 187

Замуровић Душан – 160
 Захаријус Готхилф Траугот – 19
 Зечевић Војислав – 63
 Зечевић Мојсије – 65
 Злоковић Богдан – 184
 Злоковић Божо – 182
 Злоковић Данило – 183
 Злоковић Ђорђе – 182
 Злоковић Игњатије-Игњо – 5, 182-193, 207, 208, 225
 Злоковић Јован – 184
 Злоковић Максим – 182, 183, 225
 Злоковић-Мијајловић Крунослава – 182
 Злоковић Милан – 182
 Злоковић Никола – 182
 Злоковић Петар – 183
 Злоковић Петрослава – 183
 Злоковић Саво – 182
 Злоковић Симеон – 182
 Злоковић Тодор – 184

Злоковић Томо – 183
 Змајевић Андрија – 8
 Змајевић Матија – 232

Иблер Д. – 239
 Иванишевић Петар – 73, 75
 Ивановић Крсто – 8, 14
 Ивановић Михаило – 60, 65
 Ивошевић Василије Ј. – 259
 Ивовић Новица – 82
 Игњатовић Милан – 99

Јанковић Божо – 43, 46
 Јанковић Емануел – 20
 Јанковић Кењо Станков – 228
 Јарамаз Војо – 93
 Јеђак Бошко – 132
 Јездимировић Јаков – 10, 16
 Јерговић Ана – 28
 Јерговић Ђорђије – 28
 Јерговић Иван – 27, 28
 Јерговић Марија – 28
 Јерговић Милица – 28
 Јерговић Нико – 28
 Јерговић Никола-Нико – 28
 Јерговић-Свирац Ана – 27
 Јерговић Франо-Филип – 6, 26-36, 39, 40
 Јован Владимир – 81
 Јовановић-Батут Милан – 88
 Јовановић Јагош – 259
 Јовановић М. – 67
 Јовић Ђорђе – 164
 Јовићевић Андрија П. – 260
 Јовичић Димитрије – 99
 Јурас Иво – 185

Калезић Слободан – 6
 Каназир Душан – 161, 162, 210
 Кањух Владимир – 102
 Катлица Пјотр – 143
 Карађорђевић Александар (регент) – 57, 58

Караџић Вук С. – 157
Кардељ Едвард – 144
Катурић Мијо – 139
Катурић Стево – 139
Кашћелан Васо – 229
Кајзерлинг Карло – 10, 12
Килибарда Матија – 141
Килибарда Милан – 141
Киселев Н. П. – 280
Кнаоп, др – 9
Ковачевић Благоје – 97
Ковачевић-Граовски Новица – 6,
260
Ковачевић Љубомир – 71
Ковачевић Мило – 30
Ковачевић Никола-Стари – 61
Ковачевић Филип – 30
Ковијанић Ристо – 225
Коњевић Р. – 212, 214
Копривица Андрија – 99
Копривица Бранко А. – 70
Копривица Јован – 260
Косановић Ристо – 70
Косановић Сава – 53
Косовац Станко – 10
Костић Урош – 67
Красојевић Драгутин – 89
Кривокапић Бајо – 5, 241-244
Кривокапић Милош – 111
Кривчевић Никола Ф. – 81
Крупезић Владислав – 128
Куба Лудвиг – 75, 77, 79, 80
Кузанян П. М. – 281
Кузмановић Воја – 131, 132, 134
Кузмин Вјечеслав – 101
Кујачић Јован – 260, 261
Кујачић Никола – 266
Кујунџић Андра К. – 91
Куртовић Вој. – 91

Лабынцев Ю. – 269
Лазаревић Војин – 49
Лазаревић Филип – 91, 187

Лакић Зоран – 106
Лалић Милан – 48
Лекић Данило – 261
Лепетић Вук – 115
Лепчиновић Зорка – 209
Лесковац Милош – 63, 67, 68
Липовац Милош – 205
Ловрић – 107
Лопичић Илија – 82
Лопичић Милован – 28
Луковац Нико – 139, 189, 190

Љепава Јово – 30
Љесковац Милош – 50, 51
Љубичић Петар – 121, 123

Магарашевић Дим. – 91
Магарашевић Милета – 102
Мандушић Вук – 228
Мариновић Жарко – 179
Маровић Бранислав – 229
Мартин Бајица – 167
Мартиновићи (братство) – 157
Мартиновић Алекса Н. – 167
Мартиновић Војин – 167, 209
Мартиновић Војин Ј. – 167, 210
Мартиновић Драго Ј. – 167
Мартиновић Душан – 302, 304, 305
Мартиновић Ђуро С. – 167
Мартиновић Зорка – 209
Мартиновић Иван – 183
Мартиновић Јелена – 210
Мартиновић Јован-Јово В. – 5, 157,
167, 209-212
Мартиновић Јован-Јово С. – 157,
167, 209
Мартиновић Јово – 167
Мартиновић Љубица – 209
Мартиновић Марко – 167, 209
Мартиновић Мато – 167
Мартиновић Мато С. – 167
Мартиновић Мило С. – 167
Мартиновић Митар Б. (генерал) –

- 45, 49, 50, 63, 71, 261, 262
 Мартиновић Нико – 167
 Мартиновић Нико С. – 234, 263, 264
 Мартиновић Никола Ф. – 157
 Мартиновић Петар – 5
 Мартиновић Петар Д. – 167
 Мартиновић Петар М. – 157, 264
 Мартиновић Петар Н. – 157-167, 175-177, 210
 Мартиновић-Поповић Плане – 157
 Мартиновић Саво – 167
 Мартиновић Саво Д. – 167
 Мартиновић Саво Ј. – 167
 Мартиновић Симо С. – 167
 Мартиновић Стево С. – 167
 Мартиновић Урош К. – 264, 265
 Мартиновић Филип – 167
 Мартиновић Филип М. – 157
 Масловар Мирко – 229
 Матановић Јован – 50
 Махин Фјодор – 93
 Мацолини Серафино – 113, 114
 Меденица Милош – 50
 Мештровић Иван – 92
 Мијалковић Милорад – 131
 Мијановић Бошко – 117
 Мијановић Никола – 117
 Мијушковић Владимир – 265
 Мијушковић Китка – 124
 Мијушковић Лазар – 47, 124
 Мијушковић Лука – 91
 Мијушковић Мирко – 65, 114, 265
 Мијушковић Славко – 18, 22, 24, 225
 Миланковић Милутин – 157
 Милатовић Вељко – 164
 Милић Ђорђије – 128
 Миловановић-Иванишевић Оливера – 166
 Миловић Коста – 97, 100, 102
 Милојевић Боривоје Ж. – 186
 Милојковић Владимир – 127
 Милорадовић Лука – 11
 Милошевић Гавро – 122, 123, 129-131
 Милошевић Милош – 225
 Милошевић Олга – 92
 Милошевић Симо – 92, 93
 Милутиновић Драгутин-Драгиша – 265, 266
 Милутиновић Иван – 89
 Миљан Вуков – 41
 Миљанићи (братство) – 85, 86
 Миљанић Душан Н. – 92, 97, 141
 Миљанић-Капетановић Даринка – 85, 86, 92, 135-139
 Миљанић Милош Н. – 92, 93, 97, 102
 Миљанић Михаило П. – 92, 139, 144
 Миљанић Нико П. – 5, 85-108, 135-137, 139, 141, 143
 Миљанић Новак Р. – 266, 267
 Миљанић Павле П. – 6, 85-87, 92, 135-139, 141, 143-148, 150-156
 Миљанић Петар М. – 85, 87, 88, 101, 102, 107, 108, 135, 136
 Миљанић Петар Н. – 85, 92, 97
 Миљанић Радмила – 90, 92
 Миљанић-Радовић Коста – 143
 Миљанић Ружа – 92
 Мирашевић (бег) – 56
 Митић Саво Ј. – 91
 Мићуновић Вук – 228
 Мићуновић Јанко – 93
 Михњевич Н. П. – 62
 Мишовић – 58
 Млађеновић О. – 212, 213
 Мортон Розарија Ц. – 158
 Мразовић Аврам – 20
 Мушицки Лукијан – 24
 Мушкатиновић Јован – 20
 Недич Милан – 132
 Немировски Евгениј Љвович – 278-

Ненадић Иван Антун – 8
 Никац од Ровина – 228
 Николајевић Војислав – 127
 Николић Андра – 90
 Николић Војо – 89
 Николић Јован – 30
 Николић Милутин – 122, 129
 Никчевић Слободан – 100, 102
 Новак Милошев – 228
 Новак Рамов – 228
 Новаковић Божо – 35
 Новаковић Гаврило – 9
 Новаковићи-Зубери – 83

Обреновић Александар (краљ) – 36

Оровић Саво – 56

Павловић Јован – 27, 30, 35, 290

Павловић Радивоје – 168

Палташић Андрија Которанин – 290, 291

Пантић В. – 214

Патон Ј. М. – 14

Пауновић (пуковник) – 43

Пелицарић Вељко – 186

Перовић-Врбица Љубица – 112-114, 117

Перовић Милош Ј. – 100, 102

Петар Велики (руски цар) – 9

Петраглиа Ф. – 214

Петровић-Врбица Горде – 119

Петровић Јордан – 127

Петровић Михаило – 89

Петровићи (братство) – 80

Петровић Његош Божо – 28, 42

Петровић Његош Василије – 9, 10, 21

Петровић Његош Данило – 45, 135, 136

Петровић Његош Мирко – 111, 228

Петровић Његош Никола I – 27, 29,

31-33, 35, 36, 42-48, 63, 80, 86, 111, 135, 136, 183, 184, 228

Петровић Његош Перо Томов – 119

Петровић Његош Петар II – 16, 65, 119, 183, 184

Петровић С. – 121

Петровић Светислав – 107

Петровић Стеван (Шаровић) – 9, 10, 14, 16

Петровна Јелисавета (руска царица) – 10-12

Пехер Адолф – 50-53, 64

Пивљанин (Николић) Бајо – 228

Пидерман Гвидо – 95

Пима Јеролим – 8

Пима Лудовик – 8

Пишчевић Симеон – 10, 17

Пишчевић Стеван – 11

Пламенац Арсенија – 227

Пламенац Илија – 31, 86, 135, 136

Пламенац Петар – 114

Пламенци (братство) – 227

Поповић Васиљ – 93, 186

Поповић Владимир Ђ. – 62, 66

Поповић Војислав С. – 70

Поповић Вујадин – 93

Поповић-Вучетић Видосава С. – 70

Поповић Ђуро – 30

Поповић Ђуро Л. – 291

Поповић Евгеније – 137

Поповић Иван – 99

Поповић Јакша – 49, 50

Поповић Јован Липовац – 292

Поповић Јово – 50

Поповић Крсто – 114

Поповић Лазо Ђ. – 291

Поповић-Миловић Даница С. – 70

Поповић Новица М. – 91

Поповић Павле – 30, 184

Поповић Ристо – 46, 47, 65

Поповић Светислав К. – 70

Поповић Симо – 35, 292

Посадсков А. Л. – 271

Пророковић Лазо – 119
Протић Миро – 91
Протић Стојан – 57
Пупин Михаило – 143, 148, 154,
157

Радић Ђорђе – 27, 29
Радичевић Зарија – 33
Радовић Н. – 65
Радовић Новица – 114
Радојичић Бранко – 245
Радојичић Данило – 91
Радонић Јован – 186
Радоњић Катарина – 21
Радуловић Јован С. – 91
Радуловић Марко – 47, 48
Радуловић Митар – 33
Раичевић Милосав – 57, 62-64, 68
Раичковић Василије – 129
Рајковић Видак – 278
Ракић Јб. – 213, 217
Ракић Миливоје – 147
Ралевић Мирољуб – 293
Растодер Шербо – 66
Ратковић Славко – 91
Рачић Пуниша – 67
Рецић Мијат – 53, 65
Рибар Иван – 92
Рибарац-Степић Н. – 213, 222
Ристић Јован – 101
Ричи, др – 93, 139, 141
Ровински Павел Аполонович – 75,
293-295
Ројановић Радоје Ж. (Црногорац) –
295, 296
Рогић Вељко – 245
Романов Николај II – 36
Рувидић Рајко – 102
Рудњански – 244

Савић Павле – 161
Савојска Јелена – 141
Саламброс Атанас – 28, 36

Саламброс Јефталија – 28
Самарцић Милован – 100, 102
Сарић М. – 213
Сасо Јосип – 185
Секуловић Новица – 50
Серафим, епископ рашко-призрен-
ски – 73
Симић Д. – 213
Симовић Богдан – 50
Синдик Илија – 185
Сједов – 143
Скорине Франциско – 281
Сладе Јосип – 298
Смиљанић, проф. – 93
Соларић Павле – 20
Сочица Мујо – 49
Спасић Крунослав – 261
Спасојевић Јанко – 62
Срзентић Мирко – 178, 179
Срзентић Шпиро – 89
Стаменковић Ружица Д. – 209
Станаћев Александра – 70
Станаћев Иван – 70
Станић Милија – 298
Станојевић Станоје – 186
Стефанели – 33
Стојинић Радуловић Саво – 53
Стојадиновић Милан – 187
Стојановић Светозар – 133
Стојковић Марин – 185
Стратимировић Пантелејмон – 8, 9,
18
Стругар Ђуро – 89
Сундечић Јован – 298, 299

Тасић, др – 107
Татар Мило – 131
Таџер И. – 212, 213
Терзић В. – 67
Тесла Никола – 149, 150, 157
Тито [Ј.Б.] – 148
Титов Мстислав – 28
Тодоровић Сретен – 129

Толингер Роберт – 299
Томановић Лазар – 35
Томановић Петар – 146
Томаш Мартинов – 167
Томић Мирослав – 122, 123
Топаловић Живко – 59, 63
Топтани Есад-паша – 45
Тошковић Јанко – 50
Трипковић Вицко – 185
Трифунровић Лазар – 146
Трубецки Никита Јурјевич – 17
Турановић Јосиф – 50

Ђеловић Видак – 50
Ђеловић Лука – 92
Ђирић С. – 91
Ђупић Драго – 294

Федоров Иван – 279
Фердинанд Франц – 45
Фердинанди Вили – 100, 102
Филиповић Бранислава М. – 70
Филиповић Желько М. – 70
Филиповић Крешимир – 62, 70
Филиповић Марија Р. – 70
Филиповић Марио К. – 70
Филиповић Милош Р. – 70
Филиповић Радомир К. – 70
Фишер (новинар) – 93
Франц Јосиф – 52

Хацић Стеван С. – 58

Царевић Милош Б. – 115
Цвејић Јован – 131, 157
Цвијић Јован – 186
Цвјетковић Драгиша – 124
Цекић Јован – 99
Церовић Благоје – 100, 102
Церовић Гавро – 73
Цесар Даница – 93
Цицмил Обрад – 89

Черба Никола – 11
Чолаковић Крсто П. – 91
Чубриловић Васо – 93

Џаковић Вукоман – 300, 303

Шарановић Милинко – 145
Шегвић Н. – 240
Шекуларац Божидар – 21
Шишиловић, др – 37
Шкеровић Никола – 48
Шљивић Бранко – 88, 99, 101
Шобајић Бекица М. – 300
Шобајић Илија Ш. – 300, 301
Шобајић Максим М. – 301
Шобајић Петар – 301
Шобајић Симо П. – 301
Штампар Андрија – 159
Штиљановићи (братство) – 227
Штиљановић Стефан – 227
Шуковић Радивоје – 303-305
Шушић Жив. – 91
Шуштерчић Иван – 65

Сosta E. – 214

Flint Charles W. – 159, 160
Francke G.A. – 8, 9

Genazzani A.R. – 214
Gessa G. L. – 214
Gosset A. – 87, 88

Harisson R. G. – 159
Hoshino K. – 214
Hybinot P. O. – 213

Johnson Conor B. – 211

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ЂУРЂЕ
CRNOJEVIĆ

Lhermite M. – 213

MMcCann Samuel M. – 211
McKerns – 214
Montemagno M. – 214

Nappi C. – 214

Robyn C. – 213

Smallwood William – 159
Strong Heppy Alvah – 158

Waddington C.H. – 211

Регистар периодике

- А**двокат (Подгорица) – 181
Алманах – шематизам Зетске бановине (Цетиње) – 80
Анали медицине и хирургије (Београд) – 91
Археографски прилози (Београд) – 269, 270, 274, 278, 286
Архив биолошких наука (Београд) – 173, 174
Архивски записи (Цетиње) – 26, 39
Архитектура и урбанизам (Београд) – 239
- Б**анаћанин (Вел. Кикинда) – 290, 299
Барска лука (Бар) – 226, 230
Барске новине (Бар) – 226, 232
Беларусіка. Albaruthenica (Минск) – 271
Београдске новине (Београд) – 63, 67, 255
Београдски дневник (Београд) – 64, 67
Београдско школство (Београд) – 296
Библиографический словарь (New York) – 281
Библиографски вјесник (Цетиње) – 20, 21, 24, 67, 143, 151, 191, 205, 252, 253, 257, 259, 264, 266, 268-271, 273, 274, 277, 278, 280, 282-289, 294, 299, 303-305
Библиография (Москва) – 270, 272, 280, 288
Библиотекар (Београд) – 24, 287
Бока: лист (Котор) – 183, 191, 203, 204, 207, 226, 230, 232-237, 258, 266
Бока: билтен (Херцег-Нови) – 184, 188, 191, 199, 200, 202, 203, 205-208, 226, 229, 237, 253, 258
Бока: зборник из науке, културе и умјетности (Херцег-Нови) – 231, 304
Борба (Београд) – 105, 108, 151, 177, 191, 197, 263
Босанска вила (Сарајево) – 80, 82, 84, 290, 295
Босанско-херцеговачки источник (Сарајево) – 255
Браник (Нови Сад) – 265, 290, 299, Бранич (Београд) – 255
Бранково коло (Сремски Карловци) – 255, 291, 298
Брезнички записи (Пљевља) – 291
Будућност (Београд) – 255
- В**аспитање и образовање (Титоград-Подгорица) – 40, 84, 236, 257, 258, 295
Велика Србија (Београд) – 63
Весник (Нови Сад) – 208, 290
Весник Војног музеја (Београд) – 191, 199
Весник Института за нуклеарне науке “Борис Кидрич” (Винча) – 162, 163, 177
Весник Српске цркве (Београд) – 255
Ветерина (Београд) – 168
Вечерний Минск (Минск) – 279
Вечерње новости (Београд) – 147, 255, 265, 297, 298
Вијести (Подгорица) – 58, 66, 68, 257
Вјесник (Загреб) – 191, 203, 204
Војно-историјски гласник (Београд) – 107

- Г**енетика (Београд) – 175
 Географски гласник (Загреб) – 243-245
 Географски лист (Сарајево) – 243, 245, 246
 Географски преглед (Сарајево) – 243-246
 Географски хоризонт (Загреб) – 243-245
 Глас (Бања Лука) – 243, 245
 Глас Боке (Котор) – 182, 187, 190, 193-196
 Глас комуна (Добој) – 243, 244
 Глас САНУ (Београд) – 149, 169, 170
 Глас СКА (Београд) – 15, 23, 25, 149
 Глас Црне Горе (Цетиње) – 41
 Глас Црногорца (Цетиње) – 30, 34-40, 62-64, 80-84, 136, 183, 299
 Гласник НБ “Радосав Љумовић” (Подгорица) – 259, 263, 289
 Гласник Народног универзитета Боке Которске (Котор) – 187, 190, 194
 Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ (Подгорица) – 301
 Гласник православне далматинско-истријске епархије (Задар) – 256, 298
 Гласник Српског географског друштва (Београд) – 243
 Гласник Хемијског друштва (Београд) – 149
 Годишњак Библиотеке Матице српске (Нови Сад) – 278, 286, 287
 Годишњак Матице црногорске (Цетиње) – 236, 258
 Годишњак Поморског музеја у Котору (Котор) – 182, 183, 190, 191, 196-208, 226, 229-233, 237
 Годишњак САНУ (Београд) – 161, 164, 166, 176, 177
 Годишњак СКА (Београд) – 256
 Годишњак Цетињске гимназије (Цетиње) – 27, 304
 Голас Радзімы (Минск) – 288
 Голуб (Сомбор) – 80, 81, 82, 290, 298
 Горизонт (Минск) – 268
 Градина (Ниш) – 256
 Грађанин (Нови Сад) – 256, 265
 Грађевинар (Загреб) – 239
 Гранит (Никшић) – 41
 Грлица (Цетиње) – 37, 38
Дан (Цетиње) – 299
 Дело (Београд) – 295
 Дневни лист (Београд) – 256
 Домаћица (Београд) – 256
 Дубровник (Дубровник) – 183, 256, 298
 Дуга (Београд) – 176, 177
Енигма (Београд) – 297
 Епоха (Београд) – 62, 64
Женски свет (Нови Сад) – 80-82, 256, 265, 290, 298, 299
Задарска ревија (Задар) – 185, 186, 207
 Занатлиски савез (Београд) – 299
 Записи (Цетиње) – 44, 63, 65, 80, 84
 Записки Одеда рукописа (Москва) – 279
 Застава (Нови Сад) – 256, 290, 291
 Зборник Више поморске школе (Котор) – 191, 207, 226, 230, 231
 Зборник Електротехничког факултета (Београд) – 150
 Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе (Котор) – 192, 204-208, 224, 225, 230-237
 Зборник Матице српске за друштвене науке (Нови Сад) – 18

Зборник Матице српске за историју (Нови Сад) – 18, 24
 Зборник Матице српске за књижевност и језик (Нови Сад) – 24, 25
 Зборник Матице српске за славистику (Нови Сад) – 270
 Зборник Матице српске за филологију и лингвистику (Нови Сад) – 298
 Зборник радова професора и сарадника Филозофског факултета (Никшић) – 266
 Зборник Секције историчара Црне Горе (Титоград) – 225
 Зборник Факултета за поморство (Котор) – 226, 233, 234
 Здравствени покрет-Здравље (Београд) – 168
 Зета (Подгорица) – 46, 65, 67
 Зетски гласник (Цетиње) – 80, 84
 Змај (Београд) – 296
 Зора (Мостар) – 265, 298

Извјештај Државне поморско-трговачке академије у Котору ... (Котор) – 193, 194
 Извјештај о Књажевској црногорској земљодјелској школи у Подгорици... (Подгорица) – 32, 38, 39
 Извјештај о Дјевојачком царице Марије Институту на Цетињу ... (Цетиње) – 39, 40
 Илустрована политика (Београд) – 226, 230
 Илустровани вјесник (Загреб) – 236
 Илустровани званични аламанашематизам Зетске бановине (Сарајево) – 84
 Индекс (Загреб) – 295
 Интервју (Београд) – 175
 Историјски записи (Цетиње-Титоград) – 14, 106, 107, 117, 151, 188,

190, 196-199, 201, 202, 207, 226, 228, 230, 232-234, 236, 237, 259, 260, 262, 263, 270, 294, 301

Јавор (Нови Сад) – 290
 Жеж (Београд) – 107
 Југославија (Београд) – 191, 197
 Југословенска њива (Загреб) – 23
 Југословенска пошта (Сарајево) – 80
 Југословенски историјски часопис (Београд) – 260, 262
 Југословенски морнар (Београд) – 191, 196
 Југословенски преглед (Београд) – 181
 Јужнословенски филолог (Београд) – 269

Календар Краљевине Црне Горе за 1918 (Париз) – 137, 151
 Книга. Исследования и материалы (Санкт-Петербург) – 270-273, 275-279, 281-288
 Книжное дело (Москва) – 270-273, 283, 285
 Книжное обозрение (Москва) – 267-281, 283-288
 Књижевне новине (Београд) – 191, 208
 Књижевни лист (Цетиње) – 291
 Књижевни преглед “Новог васпитача” (Сремски Карловци) – 291
 Књижевност и језик (Београд) – 304
 Контакти і дьялогі (Минск) – 276
 Курсив (Москва) – 275-278

Летопис Матице српске (Нови Сад) – 14, 23, 143, 151, 256, 298
 Литературная Россия (Москва) – 294, 295
 Ловћенски одјек (Цетиње) – 80, 83

NACIONALNA
 BIBLIOTEKA
 CRNE GORE

Луча (Цетиње) – 34, 40, 80, 82, 83, 295, 298

Љетопис ЈАЗУ (Загреб) – 161, 177

Медицинска ревија (Београд) – 108

Медицински записи (Титоград) – 87, 97, 106-108

Медицински преглед (Београд) – 168, 169

Медицински преглед (Нови Сад) – 103

Миасский рабочий – 280

Милешевски записи (Пријепоље) – 277, 288

Младост (Београд) – 177

Монитор (Подгорица) – 262

Морнарички гласник (Сплит-Београд) – 191, 201, 203, 204

Московский комсомолец (Москва) – 288

Музеји (Загреб) – 191, 197

Навіны Акадэміі Беларусі (Минск) – 284

Народна мисао (Цетиње) – 63

Народна ријеч (Цетиње) – 67, 68, 80, 82-84, 262

Народно здравље (Београд) – 105

Народно коло (Нови Сад) – 256, 265, 298

Народност (Панчево-Земун) – 256, 266, 298

Настава историје (Загреб) – 226, 229

Наука (Москва) – 173

Наука и техника (Београд) – 149, 150

Наша жена (Цетиње) – 254

Наша пошта (Београд) – 149

Наша стварност (Београд) – 150

Наша школа (Сарајево) – 243, 245

Наше доба (Нови Сад) – 290, 295

Наше море (Дубровник) – 191, 198, 199, 203-205, 208

Наше јединство (Сплит) – 183

Невесиње (Никшић) – 80, 81, 83

Недељне информативне новине (Београд) – 106

Недељне новости (Београд) – 115

Неман (Минск) – 279

Никшићке новине (Никшић) – 66, 106, 141, 143, 151, 266, 297, 300

Нова администрација (Београд) – 181

Нова мисао (Београд) – 175

Новая и новейшая история (Москва) – 69

Ново време (Земун) – 256, 290

Новости (Београд) – 177, 237

Њива (Будимпшета) – 295

Овдје (Титоград) – 21, 24, 95, 106, 151, 269, 294, 295

Одјек (Сарајево) – 177

Оногошт (Никшић) – 39

Орао (Нови Сад) – 183

Побједа (Титоград) – 23, 28, 39, 54, 61, 65, 68, 84, 105, 106, 108, 151, 152, 166, 176, 177, 179, 181, 191, 192, 196, 197, 203, 207, 226, 229-232, 235-237, 242, 243, 254, 255, 257-259, 261, 262, 264, 266, 272, 281, 283, 284, 286-288, 292-295, 300, 301, 304

Полет (Загреб) – 303

Полиграфія (Москва) – 268, 289

Полиграфія за рубезом (Москва) – 270

Полиграфист и издатель – 289

Политика (Београд) – 18, 24, 59, 63, 101, 105, 106, 107, 115, 144, 149, 150, 151, 158, 165, 175-177, 191,

202-204, 207, 208, 210, 212, 236,
263, 264, 280, 292, 296, 297

Политика експрес (Београд) – 66,
176

Пољопривреда и шумарство (Под-
горица) – 30, 40

Поморски зборник (Загреб) – 200

Поморски зборник (Задар) – 201

Поморски зборник (Ријека) – 191

Поморство (Ријека) – 197-203, 236

Поморство (Сплит) – 191, 196

Правда (Београд) – 63, 92, 107

Преглед листова (Женева) – 63, 64

Препород (Београд) – 65, 66

Привредно-правни приручник (Бе-
оград) – 181

Прилози настави историје (Бео-
град) – 230

Приморске новине (Будва) – 192,
207

Просветни гласник (Београд) – 256

Просветни преглед (Београд) – 296,
297

Просвјета (Загреб) – 191, 202, 203

Просвјета (Цетиње) – 15, 25, 30, 33,
37-39, 80, 83, 256, 291, 296

Просвјетни лист (Сарајево) – 243,
244

Просвјетни рад (Титоград-Подго-
рица) – 191, 196-201, 205, 224, 226,
231, 233, 236, 237, 243, 251-253,
261, 263, 285, 289, 293-295, 299,
301-304

Простор (Загреб) – 239

Путеви и достигнућа (Сарајево) –
243-245

Радиоаматер (Београд) – 150

Радна и друштвена заједница (Бео-
град) – 181

Ратник (Београд) – 60, 67

Родољуб (Вршац) – 256, 298

Савремена биологија (Београд) –
175

Савременик (Београд) – 18, 19, 24

Садашњост (Кикинда) – 256, 290,
298

Сарајевски лист (Сарајево) – 63

Свеучилишни вјесник (Загреб) –
245

Славяноведение (Москва) – 13, 22,
23

Славонија (Винковци) – 68

Слободна Војводина – 177

Слободна мисао (Никшић) – 51, 61-
63, 65-68, 80, 83

Словенски гласник (Подгорица) –
260, 294, 295

Словенско братство (Београд) –
191, 196

Слово (Загреб) – 271, 275

Слога (Београд) – 299

Современникъ (Санкт Петербург)
– 293

Социјалист (Београд) – 65

Споменак (Панчево) – 183, 256,
291, 299

Споне (Никшић) – 107

Србадија (Зрењанин) – 256, 266,
296, 299

Србин (Београд) – 296

Србобран (Загреб) – 183, 266, 291

Српска зора (Дубровник) – 183, 262

Српска смотра (Сомбор) – 291

Српске новине (Београд) – 109,
256, 299

Српски архив за целокупно лекар-
ство (Београд) – 89, 102, 104, 105,
107, 168

Српски вјесник (Мостар) – 256,
266, 299

Српски глас (Задар) – 256, 290, 291,
299

Српски гласник (Београд) – 266

Српски гласник (Солун) – 63

Српски етнографски зборник СКА (Београд) – 15

Српски лист (Женева) – 64

Српски сион (Нови Сад) – 256, 266, 299

Старине Црне Горе (Цетиње) – 191, 201, 202, 226, 230

Стварање (Титоград) – 62, 66, 67, 295, 303

Студент (Београд) – 151, 179, 181

Студентске новине (Београд) – 179, 181

Тесла (Београд) – 150

Техничке новине (Београд) – 150

Технички лист (Београд) – 149

Титоградска трибина (Титоград) – 175

Трибуна (Београд) – 66

Уметност (Београд) – 146

Флексо Плюс – 276, 278

Хало (Београд) – 231

Христијанско чтење (Петроград) – 14

Цариградски гласник (Цариград) – 266, 291, 299

Цетињске новине (Цетиње) – 64

Цетињски вјесник (Цетиње) – 62, 80, 82, 83, 183

Цетињски лист (Цетиње) – 151, 253, 264, 279

Црна Гора (Цетиње) – 65, 66

Црногорац: календар (Цетиње) – 80, 83

Црногорски алманах (Суботица) – 45, 66

Црногорски радикал (Подгорица) – 65, 66

Четврти јули (Београд) – 107

Човјек и простор (Загреб) – 239

Школски вјесник (Сарајево) – 299

Acta Anatomica – 173

Acta Endocrinol (Copenhagen) – 216

Acta Medica Jugoslavica (Beograd) – 169

Acta Veterinaria (Beograd) – 215

Alumni News (Sirakuza) – 158-160, 177

A.Magyar Tudomanyos Academia Biologiai Tudomanyok Oszalyanak Kozlemenyei – 172

Ann. de Méd. et de Chir. – 104, 105

Ann. N.Y. Acad. Sci. (New York) – 215

Annals of the New York Academy of Sciences (New York) – 172

Arbeitskreis Druckgeschichte (Mainz) – 280

Arch.Biochem.Biophys (U.S.A.) – 215

Arch.Biol.Sci.(Beograd) – 174, 215, 216

Archives d'Anatomie microscopique (Paris) – 216

Archives des Sciences Biologiques – 175

Arch. exper. Zellforsch – 168, 169

Archives Internationales de Physiologie et de Biochemie – 170, 171

Arch. Physiol. Biochem. – 221

Belgrader Nachrichten – 64

Bibliographia historico-economica Jugoslavae (Zagreb) – 226, 231

Biochem. Biophys. Res. Commun. (U.S.A.) – 215

Biochem. J. (U.S.A.) – 215

- Biological Chemistry Hoppe-Seyler – 219
 Biology of the Cell. – 174
 Blood (U.S.A.) – 173, 215
 British Journal of Radiology (London) – 172
 Bull. Acad. Serbe des Sciences IV Sci. Naturelles (Beograd) – 170
 Bull. Acad. Serbe Sci. (Beograd) – 216
 Bull. de l'Academie Royale de Medicine de Belgique. VI B Serie – 170
 Bulletins et Mémoires de la Société anatomique de Paris (Paris) – 103, 104
 Bulletins et Mémoires de la Société nationale de chirurgie – 104, 105
 Bulletin monténégrin (Genève) – 64
Coll. Intern. du Centre Nat. de la Recherche Scien – 171
 Compt. Rend. Acad. Sciences (Paris) – 171
 Comptes rendus de l'Association des Anatomistes (Liégé) – 104
 Compt. Rend. Soc. Biol. (Paris) – 168
České demokracie – 63
 České slovo – 64
 Českosl. Biologia – 171
Di Cajt – 64
 Doclea (Podgorica) – 304
Endocrinology (U.S.A.) – 215
 Excerpta Medica – 172
 Exp. Cell. Res. – 170
 Experientia (Basel) – 172-174, 215-217
Fed. Proc. (U.S.A.) – 218
Gen. Comp. Endocrinol. – 218, 219
 Gen Physiol. (Bratislava) – 217
 General and Comparative Endocrinology – 172-174
 Genetics – 172, 214
Ing. Physiol. Pharm. Acta (Beograd) – 216
 Internat. J. of Radiation Biology – 171
J. Embryol. Exp. Morph. – 170, 171
 J. Endocrinol. Invest. (Milano) – 217
 J. Exper. Zool. – 170-172
 Journal de Genève (Geneva) – 63
 Journal für Druckgeschichte (München) – 280
 Jug. Physiol. Pharm. Acta (Beograd) – 215-217
Marginalien (Berlin) – 285
 Meth. Med. Res. – 170
 Mol. Cell. Endocrinol. (U.S.A.) – 216
Národní listy (Praha) – 63, 64
 Nature (London) – 168-172, 214, 215
 Neuroendocrinol. Letters (London) – 217
 Neuroendocrinology – 220
 Neus Zürichen Zeitung (Beč) – 64
 Novö lid – 64
Patologie et Biologie – 171
 Peptides (U.S.A.) – 216
 Pesti Hiralp – 63
 Pharmacol. – 221
 Physiol. Res. (Prague) – 218
 Piccolo (Trst) – 183
 Posel od Cerchova – 64
Proc. Roy. Soc. Ser. B. (London) – 169
 Proc. Soc. Exp. Biol. Med. – 168
 Proceedings of the American Natio-

nal Academy of Sciences – 170

Radiation Research – 170

Radiologia Yugoslavica (Beograd) –
218

Recueil de travaux de l' Institut des
Sciences Nucléaires "Boris Kidrič" –
170

Reun. Assoc. Anat. – 173

Science – 170

Solanus (London) – 274, 278, 287

Südost Forschungen (München) –
287

The Library (Oxford) – 279-281,
289

The Montenegrin Bulletin – 64

The Near East – 64

The Onondagan – 177

The Physiologist (U.S.A.) – 218

Times (New York) – 63

Zeitschrift für slawistik (Berlin) –
272

САДРЖАЈ

Умјесто предговора (проф. др Слободан Калезић).....	5
ЈОВАН СТЕФАНОВИЋ БАЉЕВИЋ (око 1728-1769).....	7
ФРАНО-ФИЛИП ЈЕРГОВИЋ (1860-1920).....	26
РАДОМИР ВЕШОВИЋ (1871-1938).....	41
ЉУБОМИР БУЛАТОВИЋ-Ибријски (1877-1942).....	71
НИКО П. МИЉАНИЋ (1892-1957).....	85
БЛАЖО С. ВРБИЦА (1881-1959).....	109
ПАВЛЕ П. МИЉАНИЋ (1889-1975).....	135
ПЕТАР М. МАРТИНОВИЋ (1897-1984).....	157
МИРКО П. ГВОЗДЕНОВИЋ (1912-1988).....	178
ИГЊАТИЈЕ-Игњо ЗЛОКОВИЋ (1897-1997).....	182
ЈОВО ВОЈИНОВ МАРТИНОВИЋ (1934-1998).....	209
ВОЈИСЛАВ С. ВУЛЕКОВИЋ-Бољевић (1923-1998).....	223
ОЛГА ВУЈОВИЋ	238
БАЈО КРИВОКАПИЋ	241
ДОДАТАК.....	249
Др Јован Р. Бојовић (1934-1995).....	251
Др Радослав-Јагош Б. Вешовић(1891-1968).....	251
Милан Вукићевић (1897-1964).....	252
Др Јован Вукмановић (1806-1894).....	252
Др Саво Вукмановић (1906-1995).....	253
Саво П. Вулетић (1871-1945).....	253
Др Анто Гвозденовић (1854-1935).....	254
Милан П. Гвозденовић (1899-1982).....	254
Марко Драговић (1852-1918).....	255
Нићифор Дучић (1832-1900).....	255
Ратко Ђуровић (1914-1998).....	257
Илија Н. Златичанин (1860-1941).....	258
Василије Ј. Ивошевић (1922-1966).....	258
Јагош Јовановић (1911-1999).....	259
Андрија П. Јовићевић (1878-1939).....	259
Др Новица Ковачевић-Граовски (1861-1910).....	260
Јован Копривица (1912-1992).....	260

Др Јован Кујачић (1869-1958).....	260
Данило Лекић (1910-1992).....	261
Митар Бошко Мартиновић (1870-1954).....	261
Др Нико Симов Мартиновић (1914-1975).....	263
Петар Милов Мартиновић (1881-1940).....	264
Урош К. Мартиновић	264
Владимир Мијушковић (1909-1963).....	265
Драгутин-Драгиша Милутиновић (1840-1900).....	265
Новак Р. Миљанић (1917-1997).....	266
Евгениј Љвович Немировски	267
Јован Павловић (1843-1892).....	289
Андрија Палташић Которанин (око 1440-1500).....	290
Ђуро Ј. Поповић (1845-1902).....	291
Лазо Ђ. Поповић (1872-1928).....	291
Симо Поповић (1846-1921).....	292
Јован Поповић-Липовац (1856-1919).....	292
Павел Аполонович Ровински (1831-1916).....	293
Радоје Живков Рогановић-Црногорац (1851-1899).....	295
Др Јосип Сладе (1828-1911).....	298
Роберт Толингер (1859-1911).....	299
Вукоман К. Џаковић (1905-1991).....	299
Вељко Шакотић	300
Бекица М. Шобајић (1852-1930).....	300
Илија Ш. Шобајић (1876-1953).....	300
Максим М. Шобајић (1836-1917).....	301
Петар Шобајић (1891-1957).....	301
Симо П. Шобајић (1878-1916).....	301
Др Радивоје К. Шуковић	301
Регистри (саставила Миленија Врачар).....	307
Регистар аутора	309
Предметни именски регистар	317
Регистар периодике	326

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
“ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ”

Др Душан Ј. Мартиновић

ПОРТРЕТИ VII
Био-библиографски преглед

За издавача
Чедомир Драшковић

Лектор
Чедомир Драшковић

Тираж: 1.000

Компјутерска припрема
Централна народна библиотека
Републике Црне Горе
“Ђурђе Црнојевић”

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Штампа

Принт - Подгорица

Од истог аутора:

1. БУДВАНСКА РИВИЈЕРА. Туристичко-географска монографија. - Цетиње: Обод, 1973; 278 стр.
2. ЦЕТИЊЕ - постанак, функције и туристичке могућности. - Цетиње: Обод, 1977; 376 стр.
3. ПРОСВЕТА 1889-1901. Библиографија. - Титоград 1979, 339 стр.
4. ЦЕТИЊЕ, споменици архитектуре. - Цетиње: Обод. [1981], 167 стр. [Коаутор проф. арх. Урош Мартиновић].
5. ЦРНОГОРСКИ УЦБЕНИЦИ 1836-1981. Историјски преглед са библиографијом. - Титоград, 1982, 201 стр. [Коаутор Марко Марковић].
6. ЦЕТИЊЕ, град-херој. Споменици НОБ-а и народне револуције. - Пожаревац: "Просвета". 1983, 232 стр.
7. ПОРТРЕТИ. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1983, 361 стр.
8. ПОРТРЕТИ II. Био-библиографски преглед. - Цетиње 1987, 347 стр.
9. ЈОВАН ПАВЛОВИЋ. Живот и дјело. - Нови Сад, 1988, 274 стр. [Коаутор проф. др Радивоје Шуковић].
10. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА 1494-1994. - Цетиње, 1989, 30 стр.
11. ПОРТРЕТИ III. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1990, 480 стр.
12. ЕВГЕНИЈ ЛЬВОВИЧ НЕМИРОВСКИИ. - Москва, 1991, 104 стр.
13. ПОРТРЕТИ IV. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1991, 325 стр.
14. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Историјски развој. Библиографи. - Цетиње, 1992, 208 стр.
15. СТУДИЈА О СПОМЕНИЦИМА И СПОМЕН-ОБИЉЕЖЛИМА ЦЕТИЊА СА ПРЕДЛОГОМ МЈЕРА. - Цетиње, 1992, 16 стр. [Коаутор др Чедомир Марковић].
16. DEMI-MILLENAIRE DU LIVRE IMPRIME AU MONTENEGRO. [Titograd, 1992], 15 p.
17. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том III-књ. 2. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1885-1905. Цетиње, 1993, 516 стр. [Коаутор проф. др Р. Шуковић].
18. ПОЛА МИЛЕНИЈУМА ШТАМПАНЕ КЊИГЕ У ЦРНОЈ ГОРИ. - Подгорица, 1994, 34 стр.
19. ПЯТИСОТЛЕТИЕ КНИГОПЕЧАТАНИЯ В ЧЕРНОГОРИИ. - Подгорица, 1994, 34 стр.
20. HALFA MILLENNIUM OF PRINTED BOOKS IN MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 S.
21. EIN HALBES MILLENNIUM MONTENEGRINISCHEN BUCHDRUCKER KUNST. Zum bevorstehender 500 jahriden Jubiläum de Crnojević Druckerei. - Podgorica, 1994, 34 S.
22. DEMI-MILLENAIRE DE L'APPARITION DU PREMIER IMPRIME AU MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
23. MEZZO MILLENIO DEL LIBRO STAMPATO NEL MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
24. MEDIO MILENIO DE LA IMPRENTA DE LIBROS EN MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
25. ЦРНА ГОРА У ГУТЕНБЕРГОВОЈ ГАЛАКСИЈИ. Историја црногорског штампарства с краја XV вијека до краја самосталности црногорске државе 1916. године. - Подгорица, 1994, 168 стр.
26. ЛУЧА ТАМОМ ОБУЗЕТА. Библиолошки есеји. - Цетиње, 1995, 536 стр.
27. ПОРТРЕТИ V. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1995, 317 стр.
28. ДР НИКО С. МАРТИНОВИЋ (1914-1975). Живот и дјело. Опште генеалогско стабло Мартиновића. Родослов Шпировића. Цетиње, 1995, 265 стр.
29. САВО МАТОВ МАРТИНОВИЋ (1886-1896). Живот и стваралаштво. Цетиње, 1996, 166 стр.
30. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том III-књ. 7. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1945-1950. Цетиње, 1996, 486 стр. [у коауторству са др Радивојем Шуковићем].
31. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том III-књ. 8. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1951-1955. Цетиње, 1997. [У коауторству са проф. др Радивојем Шуковићем].
32. ТУГА ФЕНИКСА. Мирнодопска депресија Цетиња. Цетиње, 1997.
33. ПОРТРЕТИ VI. Био-библиографски преглед. Цетиње, 1997, 325 стр.
34. ЦЕТИЊСКА ЧИТАОНИЦА – Градска библиотека "Ђеђош" (1868-1998), Цетиње, 1998, 423 стр.
35. ДИВИЗИЈАР МИТАР БОШКОВ МАРТИНОВИЋ (1870-1954). Живот и рад, Подгорица, 1998, 277 стр.
36. КАМЕНИ ПРЕСТО СЛОБОДЕ. Географско-историјска студија Цетињског краја, Цетиње, 1999, 163 стр.
37. ПОРТРЕТИ VII. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 2000, 333 стр.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ĐURĐE
CRNOJEVIĆ